วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองล้านนา

THE LANNA TRADITIONAL TOBACCO CULTIVATION CULTURE

ส.ท. สุรินทร์ ทำเพียร

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

2552

©ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองล้านนา

THE LANNA TRADITIONAL TOBACCO CULTIVATION CULTURE

ส.ท. สุรินทร์ ทำเพียร

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา

มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
2552
©ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองล้านนา

สุรินทร์ ทำเพียร

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับการพิจารณาอนุมัติให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา
2552

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธาน
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ บุญสาธร)

.....กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา อุปโยคิน)

.....กรรมการ
(อาจารย์ ดร. บังอร ศิริสัญลักษณ์)

©ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

กิตติกรรมประกาศ

ความสำเร็จทางการศึกษาในครั้งนี้ ได้รับความช่วยเหลือและกำลังใจจากหลายๆ ฝ่ายที่ก่อให้เกิดความมานะอดทนและความพยายามจนสามารถจัดทำวิทยานิพนธ์ เรื่องวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองล้านนา เล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี กำลังใจที่สำคัญที่สุด คือคุณพ่อสมฤทธิ์ ทำเพียร และภรรยาคุณละเอียด ทำเพียร รวมถึงกัลยาณมิตรทุกคนที่มิอาจกล่าวนามได้หมดในที่นี้

ในการทำวิจัยครั้งนี้สำเร็จลงได้ ด้วยคุณครูที่ได้สั่งสอนให้ความรู้แก่ผู้วิจัย เริ่มจากคุณพ่อคุณแม่ผู้ที่เป็นครูคนแรกของลูก ตลอดจนถึงคุณครูทุกท่านที่ได้สั่งสอนผู้วิจัยในทุกระดับชั้นที่ผู้วิจัยได้ศึกษาผ่านมา และโดยเฉพาะคณาจารย์ในมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงที่ได้ประสิทธิ์ประสาทความรู้โดยสอนกระบวนรายวิชา ในสาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาในหลักสูตรนี้ทุกท่าน

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตรจารย์ ดร.ปรีชา อุปโยคิน ผู้ช่วยศาสตรจารย์ ดร. สรบุศย์ รุ่งโรจน์สุวรรณ และผู้ช่วยศาสตรจารย์ ดร. ผณินทรา ธีรานนท์ ที่กรุณารับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมศักดิ์ บุญสาธร และอาจารย์ ดร. บังอร ศิริสัญลักษณ์ ที่กรุณาเป็นคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ โดยคณาจารย์ที่กล่าวนามมาทั้งหมด ได้สละเวลาอันมีค่าในการให้คำแนะนำ ตรวจสอบแก้ไข เพื่อปรับปรุงให้วิทยานิพนธ์เล่มนี้สำเร็จลงได้อย่างสมบูรณ์ และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง คือครอบครัวของ รองศาสตรจารย์ ดร.ปรีชา อุปโยคิน และคุณประดิษฐ์ หม่อมศรี หัวหน้าส่วนรับนักศึกษา มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ที่ได้ให้ความกรุณาผู้วิจัยในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นที่พักพิงและอื่นๆ ในยามที่ผู้วิจัยมาศึกษายังจังหวัดเชียงราย

ขอขอบคุณเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองที่ให้ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ โดยอดทนในการตอบแบบสอบถาม ซึ่งในการสัมภาษณ์ใช้เวลาไม่น้อยกว่าสองชั่วโมงในแต่ละราย และขอขอบคุณคุณฐานิตร ใจการ พยาบาลวิชาชีพ โรงพยาบาลปง อำเภอปง จังหวัดพะเยา ที่กรุณาช่วยเก็บข้อมูลภาคสนามให้กับผู้วิจัย

ท้ายนี้หากงานวิจัยนี้จะก่อให้ประโยชน์ในงานวิชาการได้ใช้ประโยชน์อัน จะทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงที่จะช่วยให้ผู้คนรอดพ้นจากพิษภัยของยาสูบลงได้ ขออนิสงฆ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจงบังเกิดเป็นผลบุญอุทิศให้คุณแม่ยุพิน ทำเพียร ซึ่งท่านได้เสียชีวิตลงไปก่อนวัยอันควรด้วยโรคร้ายที่เกิดจากพิษภัยของยาสูบมวนเอง

สุรินทร์ ทำเพียร

ชื่อวิทยานิพนธ์ วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองล้านนา

ชื่อผู้เขียน ส.ท. สุรินทร์ ทำเพียร

หลักสูตร ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา)

อาจารย์ที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์ ดร. ปรีชา อุปโยคิน
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สรบุศย์ รุ่งโรจน์สุวรรณ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ผณินทรา ธีรานนท์

บทคัดย่อ

การวิจัย “วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองล้านนา” มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองในจังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน 2. เพื่อศึกษาสภาพสังคมเศรษฐกิจ ของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง 3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองยังดำรงอยู่ได้

ผลการศึกษาพบว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมที่ต้องใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้านที่ได้มีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษมาสู่ลูกหลานให้เป็นอาชีพแก่ครัวเรือน ในสังคมชนบทล้านนามีการใช้ยาสูบพื้นเมืองเพื่อการบริโภคและเป็นสื่อเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่เตรียมไว้ต้อนรับแขกผู้มาเยือนเมื่อมาถึงเรือน พื้นที่ที่เหมาะสมในการเพาะปลูกได้แก่บริเวณใกล้แหล่งน้ำ และพื้นที่ราบลุ่มที่มีน้ำเพียงพอ เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบส่วนใหญ่ใช้ที่ดินในการทำการเกษตรกรรมเฉลี่ยประมาณ 10 ไร่ต่อครัวเรือน และมีพื้นที่สำหรับการปลูกยาสูบพื้นเมืองประมาณ 4 ไร่ การเพาะปลูกยาสูบใช้ระยะเวลาประมาณ 90 วัน ยาสูบเป็นพืชที่ให้ผลผลิตสูงในระยะเวลาอันสั้น การปลูกยาสูบเป็นงานที่หนัก ต้องดูแลเอาใจใส่ค่อนข้างมาก ขั้นตอนการแปรรูปจากใบยาสูบเริ่มจากการเก็บเกี่ยวใบยาเพื่อคัดให้เป็นยาฉุนและยาจืด หลังจากนั้นจึงนำไปบ่มด้วยอากาศ เมื่อเหลืองได้ที่จึงนำมาซอยให้เป็นเส้นยาสูบ ในอดีตใช้เครื่องซอยที่ต้องใช้แรงงานคน แต่ปัจจุบันได้นำเครื่องจักรมาใช้แทนที่สำหรับกระบวนการจัดจำหน่ายยาสูบพื้นเมือง เกษตรผู้ปลูกจะขายผลผลิตให้กับพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่นและจากจังหวัดใกล้เคียง

สภาพสังคมและเศรษฐกิจโดยรวมของกลุ่มตัวอย่าง มีสภาพชุมชนเป็นสังคมชนบท การอยู่อาศัยแบบเครือญาติ เป็นครอบครัวขนาดเล็กมีสมาชิก 3-4 คน หมู่บ้านมีลักษณะเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม ระบบเศรษฐกิจเป็นระบบเศรษฐกิจการผลิตแบบยังชีพ นอกจากข้าวมียาสูบพื้นเมืองและข้าวโพด ผลผลิตยาสูบพื้นเมืองเฉลี่ยต่อปีของครัวเรือนประมาณ 1.4 ตัน มีรายได้ 84,544.09 บาท เมื่อหักค่าใช้จ่าย ด้านแรงงานและวัสดุอุปกรณ์อื่นๆ จะมีรายได้สุทธิเฉลี่ยต่อครัวเรือน 15,337.30 บาท นับเป็นรายได้ที่มากกว่าการปลูกพืชชนิดอื่น

จากการศึกษาด้านปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ พบว่าปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ได้ คือ การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมและเป็นวิถีชีวิตของชุมชน สร้างรายได้ให้มากกว่าการปลูกพืชชนิดอื่นจนถือว่าเป็นอาชีพหลักของชุมชน พื้นที่ในการเพาะปลูกยังมีความเหมาะสมอยู่ ผลผลิตยาสูบพื้นเมืองยังเป็นที่ต้องการของตลาดและยังมีผู้บริโภคยาสูบพื้นเมืองอยู่ในขณะนี้

คำสำคัญ: ยาสูบพื้นเมืองล้านนา / ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

Thesis Title	The Lanna Traditional Tobacco Cultivation Culture
Author	CPL Surin Tampain
Degree	Master of Arts (Cultural Studies)
Supervisory Committee	Assoc. Prof. Dr. Preecha Upayokin
	Assist. Prof. Dr. Sorabud Rungrosuwan
	Assist. Prof. Dr. Phanintra Teeranon

ABSTRACT

This research entitled "The Lanna Traditional Tobacco Cultivation Culture" has been carried out with the following objectives: 1) to study the culture of Lanna traditional tobacco cultivation in Phayao and Nan Provinces 2) to investigate the social and economic status of traditional tobacco growers; 3) to examine factors affecting the sustainable traditional Lanna tobacco cultivation.

It was found the traditional cultivation of Lanna tobacco is a result of the accumulated local wisdom passed on from generation to generation. In the rural community, the Lanna tobacco has been exclusively used for smoking as well as everyday social activities and welcoming important guests. The appropriate land used for tobacco plantation is either wetland or lowland with sufficient water irrigation. On an average of 10 rais farmland, tobacco farmers will allocate 4 rais for their tobacco plantation. Approximately 90 days of the harvest period, tobacco is a high yielding profitable crop in the short period of time. However, tobacco plantation is a hard time and an energy-consuming task. The tobacco processing involves harvesting tobacco leaves, selecting for strong and mild flavor. The tobacco leaves are brought to be cured for 3-4 days until tobacco leaves become yellowness. All tobacco leaves are prepared to be cut by using tobacco cutting machine. In the old days, tobacco growers used their manual traditional cutting equipment

which was made of wood and sharp knife. Nowadays, tobacco cutting machines with generators are widely used in the study areas. Marketing processes of tobacco begin from farmers to middlemen in the local area or nearby provinces.

The socio-economic conditions of the respondents are living in the rural agricultural communities. The family size is approximately of 3 to 4 members. Economic system is based on sufficient mode of production. Apart from rice farming, the community also grows traditional tobacco and corns. The approximate tobacco yield for a household is about 1.4 ton with 84.544.00 baht per year. Their net profits are 15,337.00 baht per year. This amount of net income is much higher than any other produces.

The findings reveal the fact that factors affecting its sustainable depend on cultivation of tobacco which is a part of culture and typical life styles of Northern Rural Thai. It also generates higher income than any other crop. The soil remains fertile and appropriate for tobacco cultivation. Moreover, there is also a high demand for traditional tobacco smokers and local tobacco markets.

Keywords: Lanna traditional tobacco / Local wisdom

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	(3)
บทคัดย่อภาษาไทย	(4)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(6)
สารบัญตาราง	(11)
สารบัญภาพ	(16)
บทที่	
1 บทนำ	**1**
1.1 ความสำคัญและปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย	7
1.3 คำถามในการวิจัย	7
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	7
1.5 ขอบเขตในการวิจัย	8
1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น	8
1.7 นิยามศัพท์	8
2 ทบทวนวรรณกรรม	**9**
2.1 ประวัติและที่มายาสูบ	9
2.2 บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของยาสูบ	18
2.3 การปลูกยาสูบในประเทศไทย	23
2.4 แนวคิดภูมิปัญญาด้านการเกษตร	30
2.5 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม	32
2.6 แนวคิดสังคมการผลิตแบบเศรษฐกิจชุมชน	37
2.7 แนวคิดระบบทางเศรษฐกิจเศรษฐกิจชุมชน	42

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
2.8 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่วิจัย	49
3 ระเบียบวิธีวิจัย	**54**
3.1 ระเบียบวิธีวิจัย	54
3.2 พื้นที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง	54
3.3 การกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่าง	55
3.4 เครื่องมือในการวิจัย	56
3.5 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้น	57
3.6 ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล	58
3.7 การจัดการข้อมูล	58
3.8 ระยะเวลาในการศึกษา	59
4 ผลการวิจัย	**60**
4.1 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนและกลุ่มตัวอย่าง	60
4.2 วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง	67
4.3 สภาพสังคม เศรษฐกิจของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง	148
4.4 การดำรงอยู่ของการปลูกยาสูบพื้นเมือง	178
5 สรุปผล อภิปรายผล ข้อค้นพบใหม่และข้อเสนอแนะ	**195**
5.1 สรุปผลการศึกษา	195
5.2 อภิปรายผล	203
5.3 ข้อค้นพบใหม่	213
5.4 ข้อเสนอแนะ	217

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
รายการอ้างอิง	**220**
ภาคผนวก	**228**
ประวัติผู้เขียน	**252**

สารบัญตาราง

ตาราง **หน้า**

4.1 จำนวนและร้อยละของ เพศ กลุ่มอายุ สถานภาพในครัวเรือนและระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง 61

4.2 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระดับการศึกษา 62

4.3 จำนวนและร้อยละของจำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนจำแนกตามกลุ่มอายุและเพศ 63

4.4 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน 64

4.5 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอาชีพหลักและอาชีพรอง 65

4.6 จำนวนและร้อยละของหัวหน้าครัวเรือนจำแนกตามอาชีพ 65

4.7 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครอบครัวกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอาชีพ 66

4.8 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระยะเวลาการประกอบอาชีพทำไร่ยาสูบพื้นเมือง 73

4.9 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเหตุผลที่เป็นจุดเริ่มต้นของการทำไร่ยาสูบพื้นเมือง 73

4.10 จำนวนและร้อยละของจำนวนแปลงของที่ดิน ที่ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างใช้ในการเพาะปลูกจำแนกตามจำนวนไร่ต่อแปลง 79

4.11 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามขนาดพื้นที่การถือครอง 79

4.12 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำนวนแปลงของที่ดินและจำนวนไร่จำแนกตามลักษณะการถือครอง 80

4.13 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำนวนแปลง และจำนวนไร่ของที่ดินจำแนกตามลักษณะของที่ดินที่ใช้ในการเกษตร 82

4.14 จำนวนและร้อยละของจำนวนแปลง และจำนวนไร่ของที่ดิน จำแนกตามลักษณะการใช้ที่ดินในการเพาะปลูก 82

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตาราง **หน้า**

4.15 จำนวนและร้อยละของที่ดินที่ใช้ทำไร่ยาสูบพื้นเมืองจำแนกเป็นแปลง ไร่ และราคาเฉลี่ยในการเช่าที่ดินต่อไร่ 83

4.16 จำนวนและร้อยละของจำนวนแปลงและจำนวนไร่ จำแนกตามชนิดของพืชหมุนเวียนที่ใช้ปลูกร่วมกับการปลูกยาสูบพื้นเมือง 84

4.17 จำนวนและค่าเฉลี่ยของพื้นที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามแปลงและไร่ 84

4.18 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามพันธุ์ยาสูบที่กลุ่มตัวอย่างนำมาปลูก ค่าเฉลี่ยจำนวนต้นต่อไร่ 86

4.19 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามแหล่งที่มาของต้นกล้ายาสูบพื้นเมืองที่ใช้ในการปลูก 90

4.20 จำนวนแรงงานและค่าเฉลี่ยแรงงานต่อครัวเรือนที่ทำงานในไร่ยาสูบ จำแนกตามประเภทแรงงาน 132

4.21 จำนวนและร้อยละของแรงงานในครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามกลุ่มอายุ 133

4.22 ลักษณะการใช้แรงงานของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง 185 ครัวเรือนในการทำไร่ยาสูบจำแนกตามกิจกรรมตลอดฤดูกาลผลิต 134

4.23 ค่าเฉลี่ยการใช้แรงงานของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง ในการทำไร่ยาสูบจำแนกตามกิจกรรมต่อครัวเรือน 135

4.24 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเครื่องจักรและอุปกรณ์การเกษตรที่ครัวเรือนมีใช้ 136

4.25 จำนวนผลผลิตยาสูบทั้งหมดเฉลี่ยต่อไร่ ปี พ.ศ. 2548 และ พ.ศ. 2549 137

4.26 ปริมาณผลผลิตรวมและเฉลี่ยต่อครัวเรือน จำแนกตามชนิดของยาเส้นในฤดูกาลผลิตปี 2550 – 2551 137

4.27 ราคายาสูบที่กลุ่มตัวอย่างขายได้จำแนกเป็นราคาต่ำสุด สูงสุด และราคาเฉลี่ย 141

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตาราง **หน้า**

4.28 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระบบการจำหน่ายยาสูบพื้นเมือง 143

4.29 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามปัญหาและอุปสรรคด้านการตลาด 143

4.30 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามพฤติกรรมการสูบบุหรี่ 145

4.31 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างผู้ที่สูบบุหรี่ในปัจจุบันและเคยสูบจำแนกตามกลุ่มอายุที่เริ่มสูบบุหรี่ 145

4.32 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างผู้สูบบุหรี่ปัจจุบันจำแนกตามเพศและกลุ่มอายุ 146

4.33 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่สูบบุหรี่ปัจจุบันและเคยสูบบุหรี่จำแนกตามประเภทของยาสูบที่นิยมบริโภค 146

4.34 จำนวนและร้อยละของสมาชิกครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามประเภทงานที่ออกไปทำงานภายนอกครอบครัวและรายได้ 155

4.35 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชนิดของพืชเศรษฐกิจ 156

4.36 จำนวนและค่าเฉลี่ยของผลผลิตและรายได้ในการปลูกพืชชนิดอื่นๆ นอกจากยาสูบพื้นเมือง 157

4.37 จำนวน ร้อยละและค่าเฉลี่ยของรายได้จากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรจำแนกตามชนิดพืช ที่กลุ่มตัวอย่างเพาะปลูก 158

4.38 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการกู้ยืมเงินมาใช้จ่ายและลงทุน 159

4.39 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามแหล่งกู้ยืม จำนวนเงินที่กู้ยืมและเฉลี่ยต่อครัวเรือน 159

4.40 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้ยืมเงิน 160

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตาราง **หน้า**

4.41 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามจำนวนแหล่งเงินกู้ 161

4.42 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามแหล่งรายรับอื่น และจำนวนเงินเฉลี่ยต่อครัวเรือน 161

4.43 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามประเภทของอาหาร ที่หาได้ในท้องถิ่นและมูลค่า ค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือน 162

4.44 แสดงจำนวน เฉลี่ยต่อครัวเรือน และร้อยละของรายรับต่อครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประเภทของรายรับ 163

4.45 จำนวนและร้อยละครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และเฉลี่ยต่อครัวเรือน 164

4.46 จำนวนและค่าเฉลี่ยของค่าใช้จ่ายในการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ นอกจาก ยาสูบพื้นเมือง 165

4.47 จำนวน ค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนและร้อยละของค่าใช้จ่ายในการลงทุนเพาะปลูกพืช จำแนกตามชนิดของพืชที่ปลูก 166

4.48 จำนวน ค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนและร้อยละของรายจ่ายที่ต้องชำระให้กับแหล่งทุน 167

4.49 จำนวน ค่าเฉลี่ย และร้อยละจำแนกประเภทของรายจ่าย ของครัวเรือน กลุ่มตัวอย่าง 168

4.50 จำนวน ค่าเฉลี่ย และร้อยละจำแนกตามรายรับ รายจ่าย และเงินคงเหลือของ ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง 169

4.51 จำนวนและร้อยละของค่าจ้างแรงงานทั้งหมดจำแนกตามกิจกรรม 171

4.52 ค่าเฉลี่ยค่าจ้างแรงงานต่อครัวเรือนจำแนกตามกิจกรรม 172

4.53 ค่าใช้จ่ายทั้งหมดเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกตามกิจกรรม 173

4.54 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการขอรับ ความช่วยเหลือด้านเงินทุนในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง 174

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตาราง **หน้า**

4.55 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามขนาดวงเงินกู้ 174

4.56 จำนวนเงินทุนรวม เฉลี่ยต่อครัวเรือนและร้อยละจำแนกตามแหล่งทุน 175

4.57 ปริมาณผลผลิต มูลค่ารวมของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง และเฉลี่ยต่อไร่ เฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกตามชนิดยาสูบ 176

4.58 รายได้ ค่าใช้จ่าย และเงินคงเหลือเฉลี่ยต่อครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง 176

4.59 จำนวนค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกตาม รายได้ รายจ่าย รายได้สุทธิจากการปลูกพืชเศรษฐกิจของครัวเรือน 177

4.60 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามความคิดเห็นต่อการปลูก ยาสูบพื้นเมือง 179

4.61 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเหตุผลที่ผู้ปลูกยาสูบคิดที่จะไม่เลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง 180

4.62 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเหตุผลที่ผู้ปลูกยาสูบคิดที่จะเลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง 181

4.63 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการได้รับการแนะนำให้เลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง 184

4.64 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนตัวอย่างจำแนกตามชนิดพืชที่หน่วยงานต่างๆแนะนำให้ปลูกทดแทนยาสูบพื้นเมือง 185

4.65 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามความเห็นต่อการหาพืชอื่นมาทดแทนการปลูกยาสูบพื้นเมืองหากได้รับการร้องขอให้เลิกปลูก 186

4.66 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชนิดพืชที่คิดจะนำมาปลูกทดแทนยาสูบพื้นเมือง 187

สารบัญภาพ

ภาพ **หน้า**

1.1 ผู้หญิงล้านนาในอดีตกำลังสูบบุหรี่ขี้โย 4
4.1 สำรับหมาก เมี่ยง และบุหรี่มวนเอง 70
4.2 สำรับหมาก พลู และบุหรี่มวนเอง สำหรับนำไปไหว้พระแม่ธรณี 71
4.3 ผู้สูงอายุกำลังสูบบุหรี่ขี้โยขณะขี่รถจักยานไปตามท้องถนน 75
4.4 พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงที่ใช้ปลูกยาสูบพื้นเมือง 81
4.5 ลักษณะพื้นที่เพาะปลูกที่น้ำท่วมถึง 81
4.6 การตากฝักเมล็ดพันธุ์ยาสูบ 88
4.7 เมล็ดพันธุ์ยาสูบที่นำมาเก็บไว้ใช้ปลูกในปีต่อไป 88
4.8 ช่วงระยะห่างของต้นยาสูบในแปลงเพาะปลูก 94
4.9 ท่อ P V C ที่ใช้ในการรดน้ำ 96
4.10 แหล่งน้ำที่ใช้ในการรดต้นยาสูบพื้นเมือง 96
4.11 การปรับใช้รถไถ่เดินตามมาเป็นเครื่องสูบน้ำ 97
4.12 การใช้เครื่องสูบน้ำขนาดเล็ก 97
4.13 เกษตรกรกำลังรดน้ำต้นยาสูบ 98
4.14 การรดน้ำต้นยาสูบโดยใช้เครื่องพ่นน้ำ 98
4.15 ปุ๋ยเคมีสูตร 46-0-0 99
4.16 การใช้จอบพรวนดินในไร่ยาสูบ 100
4.17 เกษตรกรกำลังนั่งดายหญ้าในด้วย “แวก” 101
4.18 “แวก” (ภาษาถิ่นล้านนา) คือ เสียมขนาดเล็กที่ใช้สำหรับนั่งดายหญ้า 102
4.19 เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง 103
4.20 การตรวจนับจำนวนใบยาสูบพื้นเมือง 105
4.21 วิธีการตัดยอดต้นยาสูบพื้นเมืองโดยมีดที่ดัดแปลงมาจากซี่ล้อรถจักรยานยนต์ 105
4.22 การตรวจดูหน่อที่งอกออกมาตามง่ามใบเพื่อจะลิดทิ้ง 106
4.23 หน่อที่กลุ่มตัวอย่างลิดทิ้ง 106
4.24 ต้นยาสูบที่ตัดยอดและลิดหน่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว 107

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ **หน้า**

4.25 กลุ่มตัวอย่างรายหนึ่งใช้รถกระบะบรรทุกใบยาสูบมาเก็บที่บ้าน 108
4.26 การเตรียมบ่มใบยาสูบที่เก็บมาจากไร่ 108
4.27 พื้นที่และกระสอบป่านเพื่อใช้ในการบ่มใบยาสูบ 110
4.28 การเรียงใบยาสูบ 110
4.29 การคลุมใบยาสูบด้วยอุปกรณ์ที่หาได้ง่ายๆ ในบ้าน 111
4.30 การถอดก้านใบยาสูบ 113
4.31 เด็กรับจ้างถอดก้านใบยาสูบ 113
4.32 การถอดก้านและการเรียงใบยาสูบทำเป็นม้วนๆ 114
4.33 วิธีการม้วนใบยาสูบ 114
4.34 ม้วนใบยาสูบเตรียมนำไปซอย 115
4.35 ตั่งซอยยา แบบที่ 1 116
4.36 เครื่องซอยยา แบบที่ 2 117
4.37 ภาพด้านหน้าเครื่องซอยยา แบบที่ 2 117
4.38 รางสำหรับป้อนใบยาสูบเข้าสู่ช่องซอยยาของเครื่องซอยยา แบบที่ 2 118
4.39 เครื่องซอยยา แบบที่ 3 119
4.40 เครื่องซอยยาแบบที่ 4 120
4.41 ลักษณะการวางใบยาสูบบนสายพานลำเลียง 122
4.42 เกษตรกรกำลังวางม้วนใบยาสูบเข้าใส่สายพานลำเลียง 122
4.43 การใช้น้ำรดใบมีดเพื่อป้องกันการติดขัดของชุดใบมีดเนื่องจากน้ำยางของใบยาสูบจะติดแน่นขณะซอย 123
4.44 เส้นใบยาสูบที่ซอยแล้ว ก่อนการนำไปเรียงบนแตะตากยา 123
4.45 การเรียงเส้นยาสูบบนแตะตากยา 125
4.46 การใช้แรงงานในการตากยาสูบ 125
4.47 การตากยาเส้นข้างถนนหน้าบ้านผู้ปลูก 126

สารบัญภาพ (ต่อ)

ภาพ **หน้า**

4.48 ยาสูบที่ตากใหม่กับยาสูบที่พับเป็น 4 ชั้น 126
4.49 การตากยาเส้นในบริเวณบ้านของเกษตรกร 127
4.50 การพลิกแตะยา 127
4.51 การเก็บแตะตากยาเข้าร่มในเวลากลางคืน 128
4.52 ยาเส้นที่พับเรียบร้อยแล้วรอการมัด 130
4.53 การทับยาเส้นให้แน่น 130
4.54 การเตรียมก้อนยาเส้นเพื่อบรรจุลงเข่ง 131
4.55 การบรรจุก้อนยาสูบลงในเข่ง 131
4.56 การบรรจุยาเส้นใส่ถุงพลาสติกในพื้นที่จังหวัดน่าน 132
4.57 การเก็บเข่งยาสูบไว้บริเวณใต้ถุนบ้าน 138
4.58 การเก็บเข่งยาสูบไว้บริเวณระเบียงบ้านชั้นบน 139
4.59 การเก็บเข่งยาสูบไว้ภายในบ้าน 139
4.60 สมาชิกในครัวเรือนที่เสี่ยงต่อการับพิษจากยาสูบที่เก็บไว้ในบ้าน 140
4.61 การพักผ่อนด้วยการสูบบุหรี่มวนเองภายหลังการทำงานของเกษตรกร 147
4.62 ลักษณะบ้านของเกษตรกร 150
4.63 ก้อนยาเส้นที่โรงงานซื้อมาเตรียมบรรจุถุงขาย 191
4.64 การคลี่ยาสูบจากยาก้อนเพื่อการบรรจุเป็นยาถุง 191
4.65 กระดาษมวนยาสูบสำหรับบรรจุในถุงยาสูบมวนเอง 192
4.66 การบรรจุยาเส้นและกระดาษมวนยาสูบใส่ถุง 192
4.67 ถุงยาสูบมวนเองที่บรรจุเสร็จ สำหรับเตรียมนำมาเย็บเป็นแผงบนกระดาษแข็ง 193
4.68 แผงถุงยาเส้นเตรียมนำไปจำหน่ายให้ร้านค้าปลีก 193

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและปัญหา

ยาสูบเป็นภัยเงียบที่อันตรายต่อผู้สูบและบุคคลรอบข้างที่ได้รับควันบุหรี่ จากสถิติของสำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบระบุว่าคนไทยเสียชีวิตจากการบริโภคยาสูบปีละ 42,000 คน (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, ระบบออนไลน์) และในทางการแพทย์จำนวนเงินที่ใช้จ่ายเป็นค่ารักษาพยาบาลผู้ป่วยที่มีสาเหตุจากการบริโภคยาสูบมีจำนวนถึง 50,000 ล้านบาทต่อปี
(วิชัย โชควิวัฒน, 2551)

ยาสูบพื้นเมืองมีอันตรายกว่าการบริโภคบุหรี่ซอง ซึ่งเป็นสาเหตุก่อให้เกิดความเจ็บป่วยเป็นโรคมะเร็งปอด สาเหตุของการเกิดโรคมะเร็ง ร้อยละ 90 เกิดจากการสูบบุหรี่ ไม่เฉพาะผู้สูบเองเท่านั้นผู้ที่สูดดมควันบุหรี่ของผู้อื่นสูบบ่อยๆ มีโอกาสเสี่ยงต่อการเป็นมะเร็งปอดด้วยเช่นกัน ผู้บริโภคยาสูบมีโอกาสเป็นมะเร็งปอดมากกว่าผู้ที่ไม่บริโภคยาสูบถึง 20 เท่า ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนหรือปริมาณของการบริโภคต่อวันมีมากน้อยเพียงใด และระยะเวลาที่บริโภค และพบมากในภาคเหนือของประเทศไทยเนื่องจากวัฒนธรรมการบริโภคยาสูบนิยมสูบยาสูบพื้นเมือง ขี้โย หรือบุหรี่มวนเองซึ่งมีปริมาณทาร์ และสารก่อมะเร็งอื่นๆ มีจำนวนสูงกว่าบุหรี่อื่นๆ เพราะกระบวนการผลิตยาสูบพื้นเมืองไม่ได้ควบคุมปริมาณสารพิษต่างๆ เหมือนบุหรี่ที่ผลิตจากโรงงานที่มีการกำหนดค่าปริมาณของสารต่างๆ ในบุหรี่ไว้ (ศูนย์มะเร็ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, 2550)

ผู้บริโภคยาสูบพื้นเมืองส่วนใหญ่มีความเชื่อว่าคนรุ่นปู่ ย่า ตายาย บริโภคยาสูบพื้นเมืองมาตลอดชีวิต แต่ยังมีอายุยืนยาวได้ โดยไม่เสียชีวิตก่อนวัยอันควร และไม่เป็นโรคจากการสูบบุหรี่ โดยเฉพาะยาเส้นขี้โย ที่ผสมสมุนไพรกับยาเส้น เป็นที่นิยมสูบกันอย่างแพร่หลายในภาคเหนือและมีความเชื่อว่ายาสูบที่ผสมขี้โยเป็นสมุนไพรชนิดหนึ่ง ที่ไม่เป็นอันตรายและสูบเพื่อไล่ยุง แต่ใน

ความเป็นจริงแล้ว ผู้เฒ่าผู้แก่เหล่านั้นอาจเลิกบริโภคยาสูบไปแล้วและเกิดความเจ็บป่วยเป็นโรคต่างๆ ที่เกิดจากการบริโภคยาสูบมาภายหลัง อย่างไรก็ตามทางการแพทย์ยืนยันว่าโรคมะเร็งปอดทั้งผู้ป่วยที่เป็นหญิงและชายที่พบในประเทศไทย ส่วนมากพบในภาคเหนือ ซึ่งนิยมสูบบุหรี่พื้นเมือง ขี้โย หรือยาสูบมวนเองซึ่งมีปริมาณทาร์และสารก่อมะเร็งอื่นๆสูง (สำนักงานคณะกรรมการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์และยาสูบ, ระบบออนไลน์)

การบริโภคยาสูบของประชากรไทยที่สูบบุหรี่ ระหว่างผู้ที่สูบบุหรี่ซองและยาสูบพื้นเมืองมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน จากการศึกษาถึงสถานการณ์การบริโภคยาสูบของประชากรไทย พ.ศ. 2534 – 2547 ของศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้เพื่อการควบคุมการบริโภคยาสูบ (ศจย.) พบว่ายาสูบมวนเองยังคงเป็นทางเลือกหลักของประชากรไทยที่เป็นผู้สูบบุหรี่ โดยมีการบริโภคยาสูบพื้นเมืองคิดเป็นร้อยละ 45.61, 33.74, 52.93 และ 46.99 ในปี พ.ศ. 2534, 2539, 2544 และ 2547 ตามลำดับและบทสรุปของการสำรวจพบว่า คนจน คนมีการศึกษาน้อย คนในชนบทสูบบุหรี่มากกว่าคนรวย คนมีการศึกษาสูงและคนในสังคมเมือง (ศรัญญา เบญจกุล และคณะ, 2549) จากข้อมูลสถิติทำให้เห็นว่ายาสูบพื้นเมืองมีระบบการค้าขายที่มีปริมาณมาก และผู้บริโภคมักจะเป็นผู้ใช้แรงงาน คนมีรายได้น้อย

การที่ยาสูบซองมีราคาสูงขึ้นจากมาตรการทางภาษีทำให้ยาสูบพื้นเมืองที่มีราคาถูกเป็นทางเลือกให้กับผู้สูบบุหรี่ที่มีรายได้น้อยหันมาบริโภคยาสูบพื้นเมืองมากขึ้น เมื่อเปรียบเทียบปริมาณการบริโภคยาสูบพื้นบ้านหรือบุหรี่มวนเองกับการบริโภคบุหรี่โรงงานหรือบุหรี่ซอง พบว่าถ้าปีใดที่ประเทศประสบปัญหาสภาวะทางเศรษฐกิจไม่ดี ปริมาณการบริโภคยาสูบพื้นบ้านหรือบุหรี่มวนเองจะสูงกว่าปริมาณการบริโภคบุหรี่โรงงานหรือบุหรี่ซอง แต่เมื่อปีไหนสภาวะเศรษฐกิจของประเทศไม่ประสบปัญหาเศรษฐกิจโดยรวมอยู่ในเกณฑ์ดี ปริมาณการบริโภคยาสูบพื้นบ้านหรือบุหรี่มวนเองจะต่ำกว่าการบริโภคบุหรี่โรงงานหรือบุหรี่ซอง นั้นแสดงให้เห็นว่าแนวโน้มการเพิ่มหรือลด ของการบริโภคยาสูบของประชากรในประเทศไทย ในการบริโภคยาสูบพื้นบ้านต่อบุหรี่ซองขึ้นอยู่กับภาวะเศรษฐกิจของประเทศและรายได้ของประชากร (ศรัญญา เบญจกุล และคณะ, 2549)

ในภาคเหนือผู้คนทั่วไปในอดีตใช้ยาสูบพื้นเมืองมานานจนเป็นเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและไม่ใช่สิ่งต้องห้ามทางสังคม การบริโภคยาสูบพื้นเมืองมีทั้งโดยตรงและโดยอ้อม การบริโภคโดยตรงมีแบบแผนการบริโภคทั้งการสูบ ดูด ฉุน เคี้ยวร่วมกับหมากพลู โดยอ้อมคือการนำเข้ามาเป็นเครื่องประกอบในพิธีกรรมต่างๆ ทั้งงานมงคลและอวมงคล เป็นความเชื่อในสังคมล้านนาที่จะใช้ยาสูบพื้นเมืองหรือบุหรี่ขี้โยเป็นเครื่องประกอบในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ เสมอ เช่น การ

เข้าทรง เข้าผี หรือ พิธีไหว้ผีบรรพบุรุษ ผีบรรพบุรุษจะสูบบุหรี่พื้นเมืองเท่านั้นไม่สูบบุหรี่อย่างอื่น (ไสว เชื้อสะอาด, 2548) นอกจากนั้นยังนำยาสูบพื้นเมืองมาเป็นเครื่องรับรองต้อนรับแขกผู้มาเยือนที่จะต้องมีไว้ทุกบ้านเพื่อเป็นการ ในงานมงคลและอวมงคลมีการนำบุหรี่มวนเองมาเป็นของว่างรับรองแขกร่วมงานโดยนำมาวางไว้กับเมี่ยงตามจุดต่างๆ ทั่วบริเวณงาน ในการใช้ยาสูบพื้นเมืองของผู้คนในล้านนายังมีการนำติดตัวเพื่อเอาไปสูบในไร่นาหรือเข้าไปหาของป่า สำหรับสูบพ่นควันไล่แมลง ในการนำติดตัวไปนั้นนอกจากจะเอาไปสูบเองแล้วยังเตรียมนำไปแบ่งปันคนอื่นหรือคนที่มาช่วยทำงานในไร่นาของตนอีกด้วย ถือว่าเป็นของว่างยามพักผ่อนจากการทำงาน

การบริโภคยาสูบพื้นเมืองในภาคเหนือที่มีทั้งหญิงและชายนั้น จะพบเห็นได้ทั่วไปว่าผู้ที่บริโภคส่วนใหญ่ในปัจจุบันนี้ตามชนบทจะเป็นผู้สูงอายุ นอกจากนั้นผู้หญิงยังนิยมที่จะนำยาสูบพื้นเมืองมาเคี้ยวกับหมากพลู เพราะยาสูบพื้นเมืองเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตและการบริโภคยาสูบพื้นเมืองไม่ได้เป็นข้อห้าม ผู้คนที่บริโภคยาสูบพื้นเมืองมักจะเป็นผู้ที่มีรายได้น้อย เหมือนดังเช่นที่ประหยัด ช่วยงานและคณะ (2552) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาศักยภาพและโอกาสของคนจนโดยการทำแผนชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของตำบลหัวเมือง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง” พบว่า หญิงวัยสูงอายุในตำบลหัวเมือง อายุ 50 ปีขึ้นไปร้อยละ 90 ติดบุหรี่มวนเองและเป็นผู้ที่มีความยากจน (มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ระบบออนไลน์) และการสำรวจการบริโภคยาสูบมวนเองของศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้เพื่อการควบคุมการบริโภคยาสูบ (ศจย.) พบว่า ในปี พ.ศ. 2534, 2539, 2544 และ 2547 ผู้หญิงบริโภคยาสูบมวนเองมากกว่าผู้ชายคิดเป็นร้อยละ 61.11, 58.31, 65.82 และ 56.24 ตามลำดับ(ศรัญญา เบญจกุล และคณะ, 2549) ส่วนผู้ชายในภาคเหนือมีความนิยมบริโภคทั้งบุหรี่ซองและยาสูบมวนเองขึ้นอยู่กับกำลังซื้อยามใดที่มีรายได้น้อยจะบริโภคยาสูบมวนเอง

วัฒนธรรมการบริโภคยาสูบพื้นเมืองมีมาช้านานแล้ว ดังปรากฏหลักฐานเป็นภาพเขียนสีฝุ่น ในวัดหรือสถานที่ต่างๆ เช่น ภาพคนสูบยาสูบพื้นเมืองภายในวิหารวัดภูมินทร์ อำเภอเมือง วัดหนองแดง อำเภอท่าวังผา และวัดหนองบัว อำเภอปัว จังหวัดน่าน ที่มีอายุมากกว่า 400 ปี เป็นต้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของผู้คนในอดีตที่ใช้ การสูบบุหรี่เป็นสื่อของความสัมพันธ์ทางสังคม อันเป็นเอกลักษณ์ของคนล้านนาในอดีต ที่บริโภคยาสูบกันตั้งแต่วัยหนุ่มสาวจนถึงวัยสูงอายุทั้งผู้หญิงและผู้ชาย

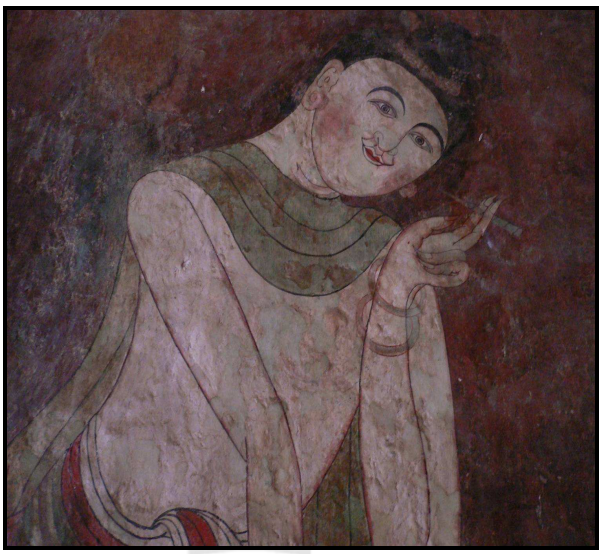

ที่มา: ภาพเขียนภายในวิหารวัดภูมินทร์ จังหวัดน่าน

ภาพที่ 1.1 ผู้หญิงล้านนาในอดีตกำลังสูบบุหรี่ขี้โย

การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นและภูมิปัญญาด้านการเกษตรที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษหลายชั่วอายุคน วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น ต้องอาศัยความเข้าใจและทักษะความชำนาญพิเศษในการเพาะปลูกนอกเหนือไปจากการปลูกพืชไร่พืชสวนอื่นๆ นอกจากนั้น การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดทางสายเลือดจนถือได้ว่าเป็นมรดกทางอาชีพแก่ครัวเรือนที่มีอาชีพเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองและเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของชาวล้านนา ในอดีตยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชที่มีการปลูกเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือนเพื่อนำไปใช้สูบในชีวิตประจำวันของคนที่สูบ ต่อมายาสูบพื้นเมืองกลายเป็นสินค้าที่มีความต้องการของตลาดที่มีมูลค่าสูงสามารถสร้างรายได้ที่ดีจนชาวบ้านยึดเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน

ยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนที่เพาะปลูกโดยเกือบทุกครัวเรือนจะมีอาชีพในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองนอกเหนือจากการปลูกข้าวเพื่อการบริโภค การปลูกยาสูบพื้นเมืองสามารถสร้างรายได้ที่ดีให้กับผู้ปลูกและไม่มีปัญหาในด้านการตลาดรับซื้อ โดยจะมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อถึงชุมชน เพื่อนำไปขายให้กับผู้บริโภคอีกทอดหนึ่ง ในชุมชนที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองมีรายได้เข้ามาสู่ชุมชนที่ได้จากการขายยาสูบพื้นเมืองเป็นจำนวนมาก จนเป็นที่ยอมรับของคนภายในชุมชนเองว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นอาชีพหลักของชุมชน นอกจากนั้นพ่อค้ายาสูบพื้นเมืองยังมีการนำ

ยาสูบพื้นเมืองไปปรุงแต่งรสชาติและนำไปบรรจุถุงเป็นยาสูบมวนเองบรรจุถุงออกจำหน่ายเพื่อความสะดวกสบายของผู้บริโภค

พื้นที่สำหรับการปลูกยาสูบพื้นเมืองมิใช่จะสามารถปลูกได้ทั่วๆ ไป แต่สามารถปลูกได้เฉพาะในบางพื้นที่ ที่มีความเหมาะสมโดยพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำสายต่างๆ เนื่องจากว่ากระบวนการเพาะปลูกยาสูบเกษตรกรอาศัยธรรมชาติในการผลิต ทั้งแหล่งน้ำ และสภาพอากาศที่เหมาะสม ไม่ใช่จะสามารถปลูกได้โดยทั่วไป ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ให้ความสำคัญศึกษาในพื้นที่สองลุ่มคือ ลุ่มน้ำยม จังหวัดพะเยา และลุ่มน้ำน่าน จังหวัดน่าน ส่วนในอีกสองลุ่มน้ำคือลุ่มน้ำปิงและลุ่มน้ำวัง จากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นพบว่ามีการปลูกยาสูบเพื่อส่งเข้าโรงบ่มเป็นส่วนใหญ่ ส่วนการปลูกยาสูบพื้นเมืองยังคงมีการปลูกกระจายอยู่ทั่วไปบ้างไม่มากนักและไม่สามารถที่จะนำมาศึกษาเป็นกลุ่มตัวอย่าสงได้เนื่องจากไม่ถือว่าเป็นชุมชนที่มีการปลูกยาสูบอย่างหนาแน่นเหมือนพื้นที่ลุ่มน้ำยมและน้ำน่าน

จากความสำคัญของยาสูบพื้นเมืองที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมและพบว่ากระบวนการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมที่ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน การเพราะปลูกยาสูบพื้นเมืองมีกระบวนการที่แตกต่างจากการเพาะปลูกพืชอื่นๆ มิใช่แค่เพียงเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตนำไปขายให้พ่อค้า ซึ่งไม่สามารถบอกปลายทางของผลผลิตได้ว่าจะถูกแปรรูปๆไปเป็นอย่างไร เช่น การปลูกข้าวโพดเมื่อได้เมล็ดข้าวโพดมาแล้วนำไปขายให้พ่อค้าเอาไปแปรรูปอีกทอดหนึ่ง และแตกต่างจากการปลูกยาสูบที่ส่งเข้าโรงบ่มเพียงเพื่อให้ได้ใบยาสูบมาแล้วนำไปส่งให้โรงบ่ม โดยมีระบบโค้วตาเป็นตัวกำหนดปริมาณที่จะเพาะปลูกอีกทีหนึ่ง กระบวนการเพาะปลูกยาสูบเป็นวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง เริ่มตั้งแต่ การเพาะกล้า การปลูก การให้น้ำ ใส่ปุ๋ย การตัดยอด การลิดใบ การเก็บเกี่ยว และกระบวนการแปรรูปเป็นยาเส้น คือการ บ่ม การซอย การตาก การพับ การเก็บใส่เข่งหรือบรรจุภัณฑ์รอการจำหน่าย

จากการที่คนทั่วไปยังขาดความเข้าใจในการปลูกยาสูบพื้นเมือง ตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง ไปจบสิ้นสุดที่ผู้บริโภค ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทราบถึงการเพาะปลูก การบรรจุภัณฑ์ การจำหน่ายให้ผู้บริโภค และปัจจัยการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองเพราะต้องการทราบว่าวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองและผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองเหล่านี้มีความถนัดและชำนาญในการปลูกยาสูบพื้นเมืองอย่างไร วิถีชีวิตและเศรษฐกิจของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง รายได้จากการปลูกยาสูบพื้นเมืองเมื่อเทียบกับการปลูกพืชชนิดอื่นแล้วมีรายได้มากหรือน้อยต่างกันเพียงใด ตลอดถึงปัจจัยที่ทำให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ได้ ผู้

ปลูกยาสูบพื้นเมืองต้องการปรับเปลี่ยนไปหาพืชอื่นมาทดแทนหรือสามารถหาพืชอื่นมาทดแทนให้มีรายได้เทียบเท่าหรือมากกว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองได้หรือไม่

การศึกษาวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง จะเป็นองค์ความรู้ใหม่ในทางวิชาการ เนื่องจากในประเทศไทยยังไม่มีผู้ที่ศึกษาในแง่วัฒนธรรมเกี่ยวกับการปลูกยาสูบพื้นเมือง ผลการศึกษาเพื่อใช้เป็นข้อมูล ให้หน่วยงานภาครัฐในการกำหนดนโยบาย ด้านการเกษตรกรรมที่เพาะปลูกพืชที่เป็นพิษและอันตรายต่อสุขภาพได้ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อภาครัฐในการที่จะนำข้อมูลไปใช้กำหนดนโยบายอย่างเข้าใจวัฒนธรรมการผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง เพื่อลดพื้นที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองและนำไปสู่การแสวงหาพืชอื่นทดแทนยาสูบพื้นเมือง ตามความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ทักษะความรู้ของเกษตรกร แบบแผนวิถีชีวิต สภาพสังคมและเศรษฐกิจ ของชุมชนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองว่ามีแนวทางที่จะปลูกพืชทดแทนหรือไม่ และสุดท้ายคือผู้วิจัยต้องการศึกษาแนวโน้มการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองทั้งในปัจจุบันและอนาคต ผู้วิจัยต้องการชี้ให้เห็นระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจชุมชนที่มียาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจหลัก ในการสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน ซึ่งเป็นระบบการผลิตของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบในจังหวัดภาคเหนือตอนบน อันจะนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจที่จะตอบคำถามประเด็นต่างๆ ในสภาพสังคม เศรษฐกิจ และกระแสทุนนิยมที่อิทธิพลเข้ามาสู่วัฒนธรรมท้องถิ่นอย่างต่อเนื่อง

การศึกษาวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง นอกจากจะทำให้เข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านแล้วจะช่วยให้สามารถนำไปสู่การควบคุมและชี้ทางออกเพื่อลดปัญหาสุขภาพของประชาชนในที่สุด เป็นการเปิดเผยกลไกและวัฒนธรรมทางสังคมที่รัฐมองไม่เห็น เพื่อนำไปสู่การกำหนดนโยบายอย่างเข้าใจในวัฒนธรรมและวิถีของชุมชนที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติของนโยบายได้อย่างแท้จริงนอกจากนั้นผลงานวิจัยนี้จะเป็นฐานข้อมูลที่สำคัญในการนำไปสู่การวางแผนป้องกันภัยจากยาสูบพื้นเมืองอย่างเข้าใจในวัฒนธรรมของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง สภาพสังคม เศรษฐกิจ และปัจจัยการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองในสังคมล้านนา งานวิจัยนี้จะทำให้ผู้สนใจด้านวัฒนธรรมได้เข้าวิถีชีวิตการดำรงชีพของผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง หน่วยงานภาครัฐที่มีหน้าที่กำหนดนโยบายยาสูบพื้นเมือง สามารถกำหนดได้ว่าจะให้ผู้เพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองปรับเปลี่ยนวิถีวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองมาปลูกพืชทดแทนอย่างไรให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมที่กลุ่มผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองมีมานาน รวมถึงการกำหนดนโยบายการค้าขายยาสูบพื้นเมืองรูปแบบใดต่อผู้บริโภคยาสูบพื้นเมือง อันจะนำให้ความรู้ด้านสุขศึกษาหรือพิษภัยของการบริโภคยาสูบพื้นเมือง และสามารถนำนโยบายที่เข้าถึงเข้าใจไปใช้ทำให้เกิดความร่วมมือในการทำให้นโยบายเป็นรูปธรรมขึ้น

1.2 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1.2.1 เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง ในจังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน

1.2.2 เพื่อศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ ของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง

1.2.3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ได้

1.3 คำถามในการวิจัย

1.3.1 ทำไมยาสูบพื้นเมืองจึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมแบบล้านนา

1.3.2 การปลูกยาสูบพื้นเมืองล้านนาในปัจจุบันเป็นอย่างไร

1.3.3 การปลูกยาสูบพื้นเมืองในล้านนายังคงปลูกอย่างหนาแน่นหรือไม่

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.4.1 ผลการศึกษาที่ได้จะเป็นการบันทึกข้อมูลด้านวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง ขั้นตอนและกระบวนการปลูกยาสูบพื้นเมือง

1.4.2 เพื่อเป็นฐานข้อมูลด้านการเกษตรพืชเศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรม ระบบตลาด สภาพเศรษฐกิจครัวเรือนของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง การลงทุน รายรับ รายจ่าย ของการปลูกยาสูบพื้นเมือง สำหรับบุคคลทั่วไปและนักวิชาการที่มีความสนใจในเรื่อง ยาสูบพื้นเมือง เพื่อขยายผลไปสู่การตั้งประเด็นการวิจัยให้กว้างขวางมากขึ้นต่อไป

1.4.3 เพื่อทราบถึงปัจจัยที่ทำให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองยังคงอยู่ อันจะนำมาซึ่งความเข้าใจถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมการปลูกยาสูบในปัจจุบัน

1.4.4 เพื่อเป็นองค์ความรู้ให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานในส่วนที่เกี่ยวข้องการกำหนดนโยบายและมาตรการต่อการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองอย่างเข้าใจในวิถีวัฒนธรรมของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ ในการส่งเสริมหาพืชชนิดอื่นมาทดแทนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับวัฒนธรรมดั่งเดิม ที่ต้องทำควบคู่ไปกับการส่งเสริมสุขภาพและเศรษฐกิจชุมชนไปจนถึงเศรษฐกิจระดับประเทศ เช่น มีมาตรการด้านภาษี ลดจำนวนผู้สูบยาสูบมวนเอง ปรับเปลี่ยนมาปลูกพืชทดแทน ลดพื้นที่การปลูก

1.5 ขอบเขตในการวิจัย

1.5.1 พื้นที่การศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาการปลูกยาสูบพื้นเมืองในพื้นที่จังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน

1.5.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา เป็นการศึกษาเฉพาะการปลูกยาสูบพื้นเมืองเท่านั้นไม่รวมถึงการปลูกยาสูบเพื่อนำใบยาสูบส่งเข้าโรงบ่มใบยาสูบ โดยใช้กลุ่มตัวอย่าง 185 ครัวเรือน

1.6 ข้อตกลงเบื้องต้น

ในงานวิจัยนี้ไม่ได้ศึกษากระบวนการปลูกยาสูบเพื่อนำวัตถุดิบ หรือใบยาสูบ เพื่อขายเข้าสู่ระบบโรงงานยาสูบ

1.7 นิยามศัพท์

ยาสูบพื้นเมือง หมายถึง ยาสูบที่มีกระบวนการผลิตจากเกษตรกรตั้งแต่เริ่มเพาะปลูกและแปรรูปเป็นยาเส้น

ยาสูบมวนเอง บุหรี่มวนเอง บุหรี่ขี้โย หมายถึง บุหรี่ที่ผู้บริโภคนำยาเส้นยาสูบพื้นเมืองมามวนกับกระดาษ ใบตองแห้ง ใบจาก แล้วนำมาสูบ

บุหรี่ซอง หมายถึง บุหรี่ที่ผลิตจากโรงงานยาสูบ หรือบุหรี่ที่นำเข้าจากต่างประเทศ

ยาสูบมวนเองบรรจุถุง หมายถึง ผลิตภัณฑ์ยาสูบมวนเองที่นำเอายาเส้นพื้นเมือง ที่มีรสฉุนและจืด หรือยาเส้นที่แปรรูปมาจากใบยาสูบที่ควบคุมโดยรัฐอนุญาตให้ปลูกเพื่อนำส่งโรงบ่ม นำมาผสม และปรุงรสชาติ กลิ่น ให้เหมือนหรือใกล้เคียงกับบุหรี่ซองที่ผลิตจากโรงงานยาสูบ แล้วนำมาบรรจุถุงพลาสติกพร้อมกับกระดาษมวนเอง นำออกจำหน่ายเพื่อความสะดวกสบายของผู้บริโภค

ยาฉุน หมายถึง ชื่อเรียกชนิดของยาเส้นที่มีรสฉุน

ยาจืด หมายถึง ชื่อเรียกชนิดของยาเส้นที่มีรสจืด

วัฒนธรรมการปลูก หมายถึง กระบวนการปลูกพืชที่มีการสืบทอดต่อๆ กันมาจากบรรพบุรุษ และเป็นวิธีการที่มีแบบแผนและขั้นตอนของการผลิตที่เป็นเฉพาะพืชนั้นๆ ที่แตกต่างจากการปลูกพืชชนิดอื่น และการปลูกเป็นวิถีชีวิตและผูกพันกับการดำรงชีพของเกษตรกร

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

2.1 ประวัติและที่มายาสูบ

“ยาสูบ” เป็นพืชที่จัดอยู่ในตระกูลเดียวกับ มันฝรั่ง พริกไทย ในยุคก่อนประวัติศาสตร์แม้จะมีการค้นพบปริมาณนิโคตินในไม้โบราณอย่างอื่น ๆ รวมทั้ง Belladonna และ Nicotina Africana และมีการค้นพบสารนิโคตินในมนุษย์ แต่ยังไม่มีการยืนยันอย่างแน่นอนว่ามีการใช้ยาสูบเป็นยาเสพติดในยุคโบราณ

จากเอกสารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่เป็นทั้งตำนาน คำบอกเล่าและจากหลักฐานทางโบราณคดียุคก่อนประวัติศาสตร์ และจากเอกสารการบันทึกเรื่องราวการเดินทางของนักสำรวจชาวยุโรปที่แสวงหาดินแดนและโลกใหม่ ตลอดจนภาพเขียนโดยคนพื้นเมืองจากหลากหลายวัฒนธรรม ทำให้สามารถสรุปได้ว่า “ยาสูบ” เป็นพืชในสายพันธุ์ Nicotiana Tabacum และ Nicoyiana Rustica มีต้นกำเนิดมาจากทวีปอเมริกาและชาวพื้นเมืองในทวีปนี้คือชาวอินเดียนแดงเผ่ามายา (Mayas) เขตเมือง “ทาบาสโก” (Tabasco) ในประเทศเม็กซิโก ได้เริ่มต้นใช้ยาสูบเป็นครั้งแรก เพื่อประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา นักประวัติศาสตร์เชื่อว่า มนุษย์ได้นำยาสูบมาใช้เป็นยามาก่อน ราว 6,000 ปี ก่อนคริสต์ศักราช ปรากฏหลักฐานในทวีปอเมริกาเป็นแห่งแรก ต่อมาคนพื้นเมืองได้นำยาสูบไปใช้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสูบโดยใช้ไฟจุดด้านหนึ่งและดูดควันไฟอีกด้านหนึ่ง การเคี้ยวใบยาสูบ การสูบเข้าไปทางปากหรือสูดดมทางรูจมูก นอกจากนี้ยังนำยาสูบมาผสมกับพืชอื่นๆ ให้มีรสชาติต่างๆ และยังใช้ถูไปตามร่างกาย

เมื่อชนเผ่ามายา ได้เริ่มอพยพอย่างกระจัดกระจายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ในช่วง ปี ค.ศ. 470-630 ชนเผ่ามายาบางกลุ่มได้อพยพเคลื่อนย้ายไปถึงหุบเขา มิสซิสซิปปี้ (Mississippi Valley) และเมื่อชนเผ่า ทอลเต็กส์ (Toltecs) ได้สร้างอาณาจักรแอซเต็ก (Aztecs Empire) ขึ้น ก็ได้รับเอาวัฒนธรรมยาสูบและวิธีการสูบ จากชนเผ่ามายาไปอีกต่อหนึ่ง ส่วนใหญ่จะนิยมนำมาสูบภายหลังอาหารค่ำ และได้พัฒนาการมวนใบยาสูบขึ้นมาโดยใช้ใบยาสูบแต่ละใบมาม้วนเข้าด้วยกันเพื่อขึ้นรูปเป็นแท่ง ซึ่งต่อมาเรียกว่า “ซิการ์” นอกจากนี้ยังนำยาสูบประกอบพิธีกรรมด้านความเชื่อทางศาสนาและ

พิธีกรรมอื่นๆ เพื่อแสดงถึงอำนาจของหัวหน้าเผ่าในการปกครอง โดยเชื่อต่อๆ มาตามตำนานว่า ก่อนที่จะมีคนขาวเข้ามาในที่อยู่ปัจจุบัน ดินแดนทั้งหมดอยู่ในอำนาจของผู้หญิง คนพื้นเมืองทั้งหมดจะมารวมตัวกันเพื่อวิงวอนให้วิญญาณผู้ทรงอำนาจที่ยิ่งใหญ่ (Great Spirit) ที่ชื่อ “มานิโต” (Manitou) มาให้ความช่วยเหลือ ซึ่งจะปรากฏเป็นภาพหญิงสวยเปลือยกาย ล่องลอยลงมาจากก้อนเมฆ และลงมานั่งอยู่บนพื้นดิน คนพื้นเมืองจึงประกาศว่าเธอถูกส่งลงมาเพื่อหาอาหารให้แก่ผู้คนในเผ่า แต่ภายหลังที่เธอกลับไปสู่ท้องฟ้าแล้ว บริเวณตรงที่เธอนั่งอยู่ก็มีใบยาสูบปรากฏขึ้นมาแทนที่ ในช่วง ปี ค.ศ. 600-1000 ในประเทศกัวเตมาลา (Guatemala) พบว่ามีการวาดรูปเป็นภาพเขียนครั้งแรก ที่แสดงถึงการสูบยา นอกจากนี้ยังพบภาชนะเครื่องปั้นดินเผา (Pottery) ที่มีอายุ ประมาณศตวรรษที่ 11 โดยมีภาพเขียนแสดงถึงชนเผ่ามายากำลังสูบบุหรี่ที่มวนใบยาสูบเข้าด้วยกัน แล้วมัดด้วยเชือก ชาวมายาเรียกว่า ซิการ์ (Sik’ar)

นักประวัติศาสตร์บางคนเชื่อว่า การสูบยา (Smoking) นั้น ชาวจีนเป็นชนชาติแรกที่ประดิษฐ์กล้องยาสูบ (Pipe) ขึ้นเป็นครั้งแรกและชาวเอเชียรู้จักการสูบยามาก่อนชนชาติอื่นๆ แต่เป็นการสูบยาสูบที่นำมาจากหญ้าชนิดหนึ่งที่ไม่ใช่ “ยาสูบ” (Tobacco) ซึ่งไม่เคยปลูกในที่ใดๆ มาก่อนไม่เหมือนที่พบในทวีป อเมริกา ก่อนที่ คริสโตเฟอร์ โคลัมบัส (Christopher Columbus) จะ ค้นพบเป็นคนแรก ดังรายละเอียดที่มีการบันทึกไว้ดังนี้

เมื่อวันที่ 12 ตุลาคม ค.ศ. 1492 ที่มีการบันทึกว่า คริสโตเฟอร์ โคลัมบัส ค้นพบโลกใหม่คือทวีปอเมริกานั้น ภายหลังเมื่อเขาได้ขึ้นฝั่งที่ “กวนนาฮานี” (Guannahani) ซึ่งต่อมาได้เรียกชื่อใหม่ว่า ซานซัลวาดอร์ (San Salvador) ซึ่งเป็นเกาะเล็ก ๆ ในหมู่เกาะบาฮามัส (Bahamas Islands) โคลัมบัสได้บันทึกไว้ว่า ชาวพื้นเมืองเผ่า “อาราวัก” (Arawaks) ได้พบกับแขกนักเดินทางผู้มาเยือนจากยุโรปเป็นครั้งแรกนั้น ด้วยความที่ต้องการสร้างสัมพันธไมตรีกับคนแปลกหน้า ชนเผ่า “อาราวัก” จึงได้นำสิ่งต่างๆที่มีคุณค่าในหมู่บ้านมามอบให้เป็นเครื่องบรรณาการ โคลัมบัสได้บันทึกไว้ว่า

“ชาวพื้นเมืองได้นำผลไม้ หอกหลาวที่ทำจากไม้และก็มีอีกอย่างหนึ่งที่เป็นใบไม้แห้ง ๆ แต่ส่งกลิ่นฉุนผิดปกติ มามอบให้เป็นของกำนัล”

สิ่งของแต่ละอย่างที่มอบให้นักสำรวจ ดูเหมือนว่าจะมีความสำคัญมากสำหรับชาวพื้นเมือง หลังจากที่ได้รับของทั้งหมดแล้ว โคลัมบัสได้สั่งให้นำไปเก็บไว้ที่เรือ และตนเองได้รับประทานเฉพาะผลไม้ ส่วนใบไม้แห้ง ๆ ที่ชนเผ่าอาราวักมอบให้ โคลัมบัสได้สั่งให้ลูกเรือโยนทิ้งลงทะเลทั้งหมด อีกไม่กี่วันต่อมาโคลัมบัสได้บันทึกต่อไปว่าอีกว่าตนเองได้สังเกตเห็นชาวพื้นเมืองนำใบไม้แห้ง ชนิดเดียวกันที่ได้รับมอบเป็นเครื่องบรรณาการในวันนั้นมาสูบ โดยใช้

กระบอกมีรูปสองง่ามคล้ายตัววาย โดยสอดเข้าไปในรูจมูกทั้งสองข้างและสูบเข้าไปพร้อมกับการหายใจเข้าจนผู้สูบมีอาการเมายาเกิดขึ้น อีกหนึ่งเดือนต่อมา โรดริโก เดอร์ เจเรซ (Rodriguo de Jerez) และ หลุยส์ เดอร์ ทอเรส (Luis de Torres) ชาวยุโรปสองคนแรกที่ได้ลิ้มลองรสชาติในการสูบยาสูบของชาวพื้นเมือง โดยทั้งสองคนรายงานว่าชาวพื้นเมืองมวนใบยาสูบด้วยใบปาล์มหรือเปลือกข้าวโพด แล้วจุดไฟที่ปลายอีกด้านหนึ่ง หลังจากนั้นก็ค่อยๆดูดเพื่อรับรู้รสชาติของยาสูบ เจเรซ จึงเป็นนักสูบยาคนแรกที่ได้นำเอาวิธีการสูบยาสูบกลับมาที่สเปนด้วย และต่อมาได้เผยแพร่การสูบยาออกไปโดยไม่รู้ตัว ผลจากการที่เขานำมาสูบในประเทศสเปน และพ่นควันให้ลอยออกมาทางปากและจมูก ทำให้เพื่อนบ้านเกิดความกลัวและตื่นตกใจที่ได้เห็นควันไฟออกมาจากตัวคนเพราะความแปลกปราดนี้เอง ต่อมาเขาถูกสอบสวนและถูกจำคุกเป็นเวลา 7 ปี แต่สิ่งที่เกิดขึ้นอย่างไม่น่าเชื่อต่อมาคือเมื่อเขาถูกปล่อยออกมาจากคุก การสูบยาสูบที่เคยกลัวกันมาก่อนเมื่อ 7 ปี นั้นได้กลายเป็นพฤติกรรมการสูบยาสูบที่ชาวสเปนนิยมไปแล้ว ต่อมาใน ปี ค.ศ. 1493 รามาโน เพน (Ramano Pane) ซึ่งเป็นบาทหลวงคนหนึ่งที่ได้ร่วมเดินทางไปกับโคลัมบัสในการเดินทางครั้งที่สอง และได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับการสูบบุหรี่ไว้อย่างละเอียด ในหนังสือเรื่อง De insularism rabbits ส่วนในประเทศโปรตุเกส ปรากฏว่าใน ปี ค.ศ. 1512 ได้มีการบันทึกไว้ว่า ชาวโปรตุเกสได้นำยาสูบไปปลูกนอกพื้นที่อเมริกาเป็นครั้งแรก ภายหลังเมื่อสเปนยึดครองเม็กซิโก ในช่วง ปี ค.ศ.1519 นั้น นาย เฮอร์นานโด คอร์เทส (Hernando Cortes) ได้เห็นชาวพื้นเมืองเผ่า อาเทคส์ (Aztecs) สูบยาสูบ และมีการบันทึกว่า นายเฟอร์นานเดส เดอร์ โอวิโด วาลท์ (Fernandez de Oviedo y Valdes) ได้นำใบยาสูบไปใช้สูบในยุโรปและเป็นที่นิยมกันอย่างกว้างขวาง เพราะมีความเชื่อว่าผู้ที่เป็นกามโรค (syphilis) เมื่อสูบยาแล้ว ยาสูบสามารถลดความเจ็บปวดได้

ในปี ค.ศ. 1548 บราซิลซึ่งเป็นอาณานิคมของประเทศโปรตุเกส ในทวีปอเมริกาใต้ ได้มีการปลูกยาสูบมากขึ้น เพื่อเป็นสินค้าส่งออกไปยังยุโรป เป็นผลให้ยาสูบได้แพร่หลายเข้าไปในประเทศโปรตุเกส และประเทศสเปนตามลำดับ และ ปี ค.ศ. 1558 ได้เริ่มมีการจำหน่ายยานัด (snuff) เป็นครั้งแรกในเมืองลิสบอน (Lisbon) ต่อมาใน ค.ศ. 1559 นายฌอง นิโกต์(Jean Nicot) เอกอัครราชทูตฝรั่งเศส ประจำประเทศโปรตุเกส ได้นำเมล็ดยาสูบจากเมืองลิสบอน กลับมายังราชสำนักฝรั่งเศสและได้ทดลองปลูกในสวนของ คาร์ดินาล แห่ง ลอร์เลน (Cardinal of Lorraine)โดยใช้ยาสูบมารักษาอาการปวดศีรษะของเจ้านายชั้นสูงจนหายได้ ทำให้ราชสำนักฝรั่งเศสสนใจสรรพคุณอันวิเศษอัศจรรย์ของยาสูบขึ้นมา จนขนานนามว่าเป็น “พืชปัดเป่าความชั่วร้าย” จนกระทั่งต่อมาในปี ค.ศ.1565 ชื่อของนายนิโกต์ (Nicot) ซึ่งเป็นผู้นำเอายาสูบมาจากโปรตุเกส ได้กลายมาเป็นที่มาของชื่อสารพิษในยาสูบ คือ นิโคติน (Nicotine) ที่เป็นชื่อที่รู้จักในปัจจุบัน สำหรับประเทศในยุโรปที่ยาสูบแพร่ระบาดออกไปอีกได้แก่ ประเทศฮอลแลนด์ (Holland) และโรม(Rome) ในปี

ค.ศ. 1560 และต่อมาอีก 10 ปี ได้มีการปลูกยาสูบในประเทศเยอรมนี สวิตเซอร์แลนด์ (German and Switzerland) และมีการปลูกยาสูบ เพื่อใช้เป็นยาในออสเตรีย และฮังการี(Austria and Hungary) และอีกหลายๆ ประเทศในยุโรป เช่น ตุรกี และโปแลนด์ (Turkey and Poland) ในปี ค.ศ. 1580

นับตั้งแต่ได้มีการค้นพบยาสูบและนำมาเผยแพร่อย่างกว้างขวางในประเทศต่างๆ ในยุโรป โดยมีความเชื่อว่ายาสูบเป็นพืชสมุนไพรสามารถใช้บำบัดรักษาโรคได้แทบทุกโรค ต่อมา ในปี ค.ศ 1571 นายแพทย์ชาวสเปนชื่อ นิโครัส มอนนาดร์ (Nicolas Monardes) ได้ตีพิมพ์หนังสือเกี่ยวกับพืชสมุนไพรว่า ยาสูบสามารถใช้รักษาโรคชนิดต่างๆ ได้มากถึง 36 โรค และในปี ค.ศ. 1558 ชาวอเมริกันที่อาศัยอยู่ในเวอร์จิเนีย ชื่อ โทมัส แฮรีท (Thomas Harriet) ได้ส่งเสริมการยาสูบให้ได้วันละ 20 มวน เพื่อการป้องกันโรคต่างๆ แต่เขาได้เสียชีวิตในเวลาต่อมาด้วยมะเร็งโพรงจมูก เพราะเขามักจะพ่นควันออกมาทางจมูกทุกครั้งที่สูบบุหรี่

ส่วนในประเทศอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1585 ผู้คนเริ่มรับรู้เรื่องราวของยาสูบมากยิ่งขึ้น หลังจากที่ เซอร์ จอห์น ฮอคกินส์ (Sir John Hawkins) ได้นำยาสูบเข้าไปในประเทศอังกฤษในช่วงกลางศตวรรษที่ 16 นั้น เขาได้นำยาสูบมาปลูกไว้ในสวนพฤกษศาสตร์ เพื่อให้คนอังกฤษได้รู้จักต้นใบยาสูบ ต่อมา เซอร์ วอลเตอร์ ราเล่ห์ (Sir Walter Raleigh) นับว่าเป็นคนแรกที่ได้นำการสูบกล้องยาเส้น (Pipe) เข้าไปเผยแพร่ในประเทศอังกฤษ ซึ่งเขาได้สร้างความแตกตื่นให้เกิดขึ้นในราชสำนักอังกฤษเป็นอันมาก

ในตอนแรกมีเรื่องเล่าว่า ทันทีที่คนรับใช้ของท่าน เซอร์ ราเล่ห์ เห็นเจ้านายสูบกล้องยา ที่มีไฟลุกโพลงก็ตกใจนึกว่าเจ้านายถูกไฟไหม้ จึงรีบหาน้ำมารด แต่ต่อมาไม่นานในช่วงปลาย ศตวรรษที่ 16 การสูบยาสูบโดยใช้กล้องยาเส้น ได้กลายเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่มีความนิยมแพร่หลายสำหรับคนอังกฤษ จากความเชื่อที่ว่าการสูบยาเป็นกิจกรรมผ่อนคลายในยามว่างของชนชั้นผู้นำและคนชั้นสูงในยุโรป ยาสูบเริ่มกลายมาเป็นสินค้าที่ทำรายได้เข้าประเทศ โดยเฉพาะประเทศเมืองแม่ เช่น อังกฤษ ที่มีประเทศอาณานิคมอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลก

พระเจ้าเจมส์ ที่ 1 แห่งอังกฤษได้เขียนหนังสือเรื่อง A Counterblast to Tobacco ซึ่งมีเนื้อหาโจมตีความเลวร้ายของยาสูบ ส่วนหนึ่งอาจเป็นเพราะพระเจ้าเจมส์ อาจไม่ต้องการให้บุหรี่จากประเทศสเปนเข้ามาตีตลาดในอังกฤษมาก ในขณะที่อังกฤษเองยังไม่สามารถพัฒนาคุณภาพของบุหรี่ให้ดีได้ เมื่อเทียบกับบุหรี่ของสเปน จึงทรงประณามการสูบยาสูบในปี ค.ศ. 1604 แต่เมื่อพิจารณาในเชิงการค้าและผลประโยชน์ในเชิงพาณิชย์แล้ว อังกฤษได้ออกกฎหมายอนุญาตให้มีการดำเนินกิจการเกี่ยวกับยาสูบและอื่นๆ โดยต้องการให้คนอังกฤษออกไปแสวงหาผลประโยชน์จาก

ประเทศต่างๆ รวมทั้งประเทศอาณานิคมของอังกฤษ เช่นในปี ค.ศ. 1606 ได้อนุญาตให้บริษัทเวอร์จิเนียไปในอเมริกา ซึ่งตอนแรกบริษัทเวอร์จิเนียได้ลองผิดลองถูกจากธุรกิจต่างๆ ในระยะเริ่มแรกยังผูกติดอยู่กับการแสวงหาผลประโยชน์จากธุรกิจที่ได้มีการกรุยทางมาก่อนแล้ว เช่น การขุดทองและแสวงหาอัญมณี แต่เมื่อพบว่าทรัพยากรเหล่านี้ค่อยๆหมดไป จึงได้เล็งเห็นทรัพยากรอื่นๆ เช่น สัตว์น้ำ ป่าไม้และขนสัตว์ ตลอดจนอุตสาหกรรมอื่นๆ เช่น ไหม การผลิตแก้ว หรือเหมืองแร่ แต่ก็ล้มเหลวเช่นกัน เพราะล้วนต้องใช้แรงงานที่มีทักษะมาก และต้องใช้ระยะเวลาในการเริ่มต้นที่ยาวนาน ด้งนั้น ด้ายระยะเวลาเพียงสองปี หลังจากที่บริษัทเริ่มดำเนินการ เวอร์จิเนีย ก็เกือบจะล้มเลิกความหวังในการเก็บเกี่ยวผลกำไรจากธุรกิจเหล่านี้ และเกือบจะยุติการดำเนินการ แต่อย่างไรก็ตาม ใน ค.ศ. 1610 นายจอห์น รอลฟ์ (John Rolfe) ผู้แทนการค้าของอาณานิคมของอังกฤษได้เดินทางมาถึงเมือง Jamestown รัฐ Virginia เพื่อเข้ามากอบกู้ธุรกิจและได้ประสบผลสำเร็จในการปลูกยาสูบ ซึ่งแต่เดิมใช้ยาสูบพันธุ์ *Nicotiana rustica* ที่มีรสขมไม่เป็นที่พอใจในรสชาติของชาวยุโรป เมื่อเปรียบเทียบกับยาสูบของสเปน และในที่สุดเขาก็เปลี่ยนเป็นพันธุ์ *Nicotiana tabacum* ในรัฐเวอร์จิเนีย และผลการปลูกพันธุ์ใหม่ได้ประสบผลสำเร็จในเวลาต่อมา ซึ่งเป็นการปลูกยาสูบเชิงพาณิชย์เป็นครั้งแรก ในช่วงแรกผู้ว่าการรัฐ Virginia ไม่ต้องการเพาะปลูกยาสูบมาก แต่ก็สามารถส่งออกไปอังกฤษได้ 2,300 ปอนด์ ในปี ค.ศ. 1615-1616 ซึ่งนับว่าน้อยมากเมื่อเทียบกับการนำเข้าจากสเปน ที่มีจำนวนถึง 50,000 ปอนด์ ภายหลังการเปลี่ยนพันธุ์ใหม่ รอลฟ์ เดินทางกลับไปอังกฤษในปี ค.ศ. 1616 และถวายรายงานถึงแนวทางที่จะทำให้ยาสูบจากเวอร์จิเนียเป็นสินค้าส่งออกสำหรับประเทศอาณานิคมต่อพระเจ้าเจมส์ที่ 1 ซึ่งในปีต่อ ๆ มา ยาสูบจากเวอร์จิเนียก็ได้กลายเป็นสินค้าที่ส่งออกได้มากขึ้น คือหลังจากนั้นอีก 4 ปี มียอดการผลิตทั้งหมดเพิ่มสูงขึ้นถึง 119,000 ปอนด์ ในปี ค.ศ. 1620 โดยได้ส่งออกยาสูบไปขายยังประเทศอังกฤษเป็นจำนวนกว่า 40,000 ปอนด์ ในปี ค.ศ. 1630 ได้มีรายงานประจำปีของ รัฐVirginia ว่า ยาสูบที่ผลิตได้มีจำนวนสูงถึง 500,000 ปอนด์ ซึ่งได้ทำรายได้มาให้กับรัฐบาลอังกฤษอย่างมหาศาล โดยเฉพาะอีก 10 ปีต่อมา ในปี ค.ศ. 1640 รัฐบาลอังกฤษมีรายได้ได้จากยาสูบเกือบ 1,500,000 ปอนด์ต่อปี ในด้านคุณภาพของยาสูบ ก็ดีขึ้นจนเทียบได้กับยาสูบจากประเทศสเปน หรืออาจจะดีกว่า เมื่อนักสูบชาวอังกฤษต่างติดใจรสชาติของบุหรี่รสเวอร์จิเนีย

ในช่วงศตวรรษที่ 16 ยาสูบ ได้รับการขนานนามว่า “มีคุณค่าดั่งทอง” (as good as gold) โดยไม่ทราบว่า ผลจากการบริโภคยาสูบจะก่อให้เกิดโรคและความเจ็บป่วย ในภายหลังความเชื่อในเรื่องสรรพคุณที่เป็นยาและเพื่อเป็นการค้า จึงมีอิทธิพลต่อผู้นำประเทศจนก้าวไปสู่ธุรกิจการเกษตรและอุตสาหกรรมการผลิตบุหรี่อย่างจริงจังในเวลาต่อมา แม้ว่าสังคมจะทราบถึงพิษภัยของบุหรี่บ้างแล้ว แต่ก็ยากที่จะเลิกสูบ ทำให้ยาสูบกลายเป็นที่นิยมมาจนถึงปัจจุบัน ในปี ค.ศ. 1610 เซอร์ ฟราน

ซิส เบคอน (Sir Francis Bacon) เขียนข้อความไว้ว่า ความพยายามที่จะเลิกบุหรี่ให้ได้นั้นเป็นเรื่องที่ยากยิ่ง

การสูบยาสูบ ได้กลายเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความเพลิดเพลินและเป็นกิจกรรมผ่อนคลาย และเชื่อมโยงระหว่างมนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือพระเจ้า ในบางสังคมการใช้ยาสูบถือเป็นวัฒนธรรม ที่บ่งบอกถึงความเป็นอารยชน การสูบยาสูบจึงไม่มีเฉพาะอยู่ในดินแดนอเมริกาอีกต่อไป ชาวยุโรปที่เดินทางเข้ามา ณ ดินแดนแห่งนี้ จึงได้เป็นผู้นำยาสูบไปเผยแพร่สู่ดินแดนอื่น ๆ ต่อไป ดังนั้นในช่วงศตวรรษที่ 16 ชาวยุโรปที่ได้รับทราบเกี่ยวกับเรื่องต้นพืชที่นำมาเป็นยาสูบบ้างแล้ว จากเอกสารบันทึกการเดินทางของโคลัมบัสที่ได้รวบรวมพืชสมุนไพรต่าง ๆ ที่ยังไม่เคยมีมาก่อนในยุโรป แม้ว่าการบรรยายลักษณะของต้นยาสูบอาจจะไม่ละเอียดถูกต้องมากนัก แต่ก็เพียงพอที่จะทำให้ชาวยุโรปจินตนาการเห็นภาพของต้นพืชที่สามารถนำมาเป็นยาสูบได้ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร แต่สิ่งที่สำคัญของการแพร่กระจายเข้ามาของยาสูบคือ ทำให้ชาวยุโรปได้รับรู้ถึงความรู้สึกที่ว่ายาสูบ หรือบุหรี่เป็นสิ่งเสริมสร้างการพัฒนาการของอารยธรรม ดังเช่นนักประวัติศาสตร์ โวล์ฟกัง ชิเวลบัช ที่ได้กล่าวว่า ***"ในบรรดาความสุขชนิดใหม่ที่นำเข้ามายุโรปในช่วงย่างเข้าสู่ยุคสมัยใหม่นั้นคือ บุหรี่ที่ถือว่าเป็นสุดยอดของความแปลกใหม่"*** ความแปลกที่ว่านี้ได้สร้างความตื่นเต้นให้กับชาวยุโรปอยู่ไม่น้อย ดังจะสังเกตได้จากความพยายามที่จะอธิบายถึงบุหรี่ด้วยสำนวนต่างๆ เช่น "**โทบาโก ที่ดื่มได้**" ซึ่งเป็นความพยายามที่อธิบายการใช้ยา เช่นเดียวกับเครื่องดื่มแอลกอฮอล์อื่นๆ ซึ่งชาวยุโรปรู้จักดีอยู่แล้ว เช่นเดียวกับคำว่า "**ควันที่ดื่มได้**" จากการที่บุหรี่เข้าไปแพร่หลายและเป็นที่นิยมในยุโรป จากการสูบ และสรรพคุณที่เข้าใจกันว่ายาสูบเป็นสมุนไพรชนิดหนึ่งนั้น ชาวยุโรปได้มีความสนใจพืชต่างๆ ที่มาจากดินแดนอื่นๆ อีกมากมายเช่นกัน และการที่นักเดินทางทั้งหลายได้นำพืชต่างๆ เข้าไปในยุโรปมากขึ้น จำนวนพืชสมุนไพรของชาวยุโรปเพิ่มขึ้นมากนับจากรายชื่อสมุนไพรที่รวบรวมไว้ในตอนแรกในปี ค.ศ. 1542 ดิออสคอร์ด (Dioscordes) ได้บันทึกว่ามีสมุนไพรถึง 500 ชนิด ต่อมาในปี 1623 แคสปาร์ เบาฮิน (Caspar Bauhin) นักพฤกษศาสตร์วิทยา ได้เพิ่มเติมว่ามีสมุนไพรในยุโรปมากถึง 6,000 ชนิด อย่างไรก็ตาม ในบรรดาพืชทั้งหลายเหล่านี้ ยาสูบถือว่าโดดเด่นและมีความน่าสนใจมากที่สุดสำหรับชาวยุโรป "ยาสูบ" ได้เริ่มกลายมาเป็นสิ่งแสดงถึงสัญลักษณ์ ที่เข้าไปมีบทบาทต่ออารยธรรมใหม่ด้วยการเชื่อมโยงกับมิติความเชื่อของสมุนไพรที่ใช้ในพิธีกรรมของชาวอเมริกันอินเดียน และกลายเป็นสมุนไพรที่เป็นเสมือนยาผีบอกที่สามารถนำไปเป็นยารักษาโรคได้ แต่ในที่สุดได้กลายเป็นปีศาจร้ายที่บั่นทอนสุขภาพของ ประชาชน

ต่อมาในปี ค.ศ. 1632 เมื่อเรือเมย์ ฟลาวเวอร์ (Mayflower)ได้เทียบท่าเมืองพลีมัธ รอค (Plymouth Rock) ที่ แมสซาชูเซทส์ (Massachusetts) การสูบยาสูบในที่สาธารณะถือเป็นสิ่งผิด

กฎหมาย อย่างไรก็ตามการแพร่กระจายของยาสูบเป็นไปอย่างกว้างขวางในยุโรปแทบทุกประเทศ และมีหลักฐานจากนักประวัติศาสตร์ตะวันตกระบุว่า ชาวโปรตุเกส เป็นชาติแรกที่นำยาสูบมาเผยแพร่ในอินเดีย เอเชียตะวันออก และญี่ปุ่น ในช่วงปี ค.ศ. 1699 ซึ่งเป็นระยะเวลาที่พระเจ้าหลุยส์ที่ 14 ของฝรั่งเศสกำลังครองราชย์ แพทย์ประจำพระองค์และพระองค์ต่อต้านการสูบบุหรี่ ทำให้เกิดความนิยมการใช้ยานัดทั่วไป เพราะภายหลังที่นัดยาแล้วจะมีการจามติดตามมา

ในช่วงต้นๆ ของศตวรรษ ที่ 17 หลายประเทศในยุโรปมีระเบียบ กฎหมายห้ามการสูบบุหรี่ แต่ก็ยังมีการลักลอบนำยาสูบไปขายโดยไม่เสียภาษี ใน สกอตแลนด์ และไอร์แลนด์ (Scotland and Ireland) มีเหตุการณ์สำคัญๆ เกี่ยวกับยาสูบ เช่น มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง ด้านธุรกิจการค้ายาสูบระหว่างอเมริกากับยุโรป นักรักผู้ยิ่งใหญ่ คาสซาโนวา (Casanova, 1725-1798) เป็นชาวยุโรปคนแรกที่สูบบุหรี่ (Cigarettes) การมวนบุหรี่ด้วยมือเริ่มปรากฏในช่วงสงคราม นโปเลียน (Napoleonic wars) ปี ค.ศ. 1792-1815 โดยที่นักสูบไม่ต้องซื้อซิการ์มวนสำเร็จจากโรงงาน ได้มีการบันทึกว่า นโปเลียน ที่1 ไม่สูบยา แต่ใช้ยานัดถึง 7 ปอนด์ ต่อสัปดาห์ การใช้ยานัดได้แพร่จากฝรั่งเศสไปยังอังกฤษ และสกอตแลนด์ ในช่วงศตวรรษที่ 18 ซึ่งนับยานัดเป็นที่นิยมกันมากในเวลานั้น จนเรียกได้ว่าแทบทุกคนไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชายจะนัดยาเป็นประจำ สิ่งที่ตามมาคือการประดิษฐ์กล่องยานัด (Snuff box) ที่สวยงาม ทั้งเป็นของที่ระลึกและสัญลักษณ์แห่งความรัก เช่น กล่องยานัดของนโปเลียนที่ได้รับจากคนรัก โจเซฟีน (Josephine) ที่มีภาพวาดของเธอบนฝาปิดด้านบนของกล่อง ซึ่งครั้งหนึ่งที่นโปเลียนได้ทำกล่องแตกหัก จึงขอกล่องใหม่จากเธออีก แต่คราวนี้ได้ขอให้เธอใส่ปอยผมของเธอมาด้วย

การนำใบยาสูบมาบริโภคที่นิยมในยุคแรกๆ มีทั้งการสูบซิการ์ และการใช้ยานัด การมีกล่องยานัดเป็นสิ่งแสดงออกถึงรสนิยม เช่น ทำจากไม้ เขาสัตว์ และโลหะราคาแพง ต่อมาเกิดความนิยมการสูบบุหรี่กันมากขึ้นในยุโรป ก่อนศตวรรษที่ 19 ในโรงแรมต่างๆ ได้จัดพื้นที่สำหรับสูบบุหรี่ (Smoking lounges) เพื่อให้แขกที่เข้าพักสูบบุหรี่ซึ่งส่วนมากจะนิยมสูบบุหรี่หลังอาหารเย็นพร้อมๆกับดื่มเหล้าองุ่นหวาน (Port) หรือบรั่นดี พฤติกรรมเช่นนี้ได้เป็นจุดเริ่มต้นของการสูบบุหรี่ในสังคมตะวันตก และได้กลายมาเป็นประเพณีนิยมของชาวยุโรปในเวลาต่อมา นโปเลียนที่ 3 (1808-1873) เป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญต่อการเผยแพร่การสูบบุหรี่ในฝรั่งเศส เพราะพระองค์สูบบุหรี่มากถึง 50 มวนต่อวัน ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน เจ้าหน้าที่ของรัฐได้นำบุหรี่คุณภาพต่ำไปใช้สูบในคลับ (Clubs) ในกรุงลอนดอน แต่ไม่ได้รับความนิยม จนในที่สุดได้นำยาสูบที่มีคุณภาพและใช้กระดาษที่ดีขึ้น

การผลิตบุหรี่ที่มีตราครั้งแรกได้เกิดขึ้นใน เกาะอังกฤษ ชื่อ “Sweet Threes” ในปี ค.ศ. 1859 อีกไม่กี่ปีต่อมาได้มีโรงงานผลิตบุหรี่เกิดขึ้นมาอีหลายยี่ห้อ เช่น “Wills” ในเมืองบริสตอล (Bristol) และ “Player” ในเมืองนอตติงแฮม (Nottingham) ในช่วงศตวรรษที่ 20 ทั้งในอเมริกาและยุโรปผลิตบุหรี่ออกมาเป็นสินค้าและจัดส่งไปยังประเทศต่างๆ ไปจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 1 (1914-1918) ทหารจำนวนล้านๆคน แทบจะไม่มีใครที่ไม่สูบบุหรี่ ทั้งนี้ต่างมีความเชื่อว่าบุหรี่สามารถบรรเทาความเครียดและความกลัวลงได้ ยาสูบจึงกลายมาเป็นยาครอบจักรวาลที่ใช้กันอยู่ ผลจากการบริโภคจำนวนมากนี้ ทำให้ธุรกิจการผลิตบุหรี่เป็นไปด้วยดีเพราะมีความต้องการสูง ดังที่ผู้บัญชาการรบฝ่ายอเมริกา นายพลเพอร์ชิง (General Pershing) กล่าวว่า “ยาสูบเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในแต่ละวัน เราต้องการจำนวนพันๆ ตัน โดยอย่ารอช้า” ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 จำนวนความต้องการบริโภคยาสูบเพิ่มสูงขึ้นเพราะกลายมาเป็นนิสัยของทหารที่กลับมาจากสงคราม ปริมาณยาสูบเพิ่มจากหนึ่งพันห้าร้อยล้านกิโลกรัมตอนช่วงสงคราม ภายหลังเป็นสองพันห้าร้อยล้านกิโลกรัม ใน ปี ค.ศ. 1928 การสูบบุหรี่เริ่มมีอิทธิพลต่อวงการภาพยนตร์ ดารานักแสดงต่างสูบบุหรี่จนเป็นตัวอย่างที่ดูเหมือนว่ามีความสง่างาม ทันสมัย ใน ปี ค.ศ. 1962 ประเทศอังกฤษได้มีการห้ามโฆษณาบุหรี่ในสถานีโทรทัศน์ของเอกชน และในปี ค.ศ. 1962 ราชแพทยสมาคมของอังกฤษตีพิมพ์รายงานเกี่ยวกับการสูบบุหรี่กับสุขภาพ โดยห้ามการโฆษณาและจำหน่ายให้กับเยาวชน ห้ามสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ เพิ่มภาษียาสูบให้สูงขึ้น และให้ศึกษาด้านพิษของ “ทาร์” และ “นิโคติน” ซึ่งมีผลทำให้การจำหน่ายยาสูบลดลงเป็นครั้งแรกในทศวรรษ ต่อมาหัวหน้าตำรวจของอังกฤษได้กำหนดพื้นที่สูบบุหรี่ในโรงภาพยนตร์ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1965 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน มีการต่อต้านการสูบบุหรี่มีมากขึ้น เช่นให้มีป้ายห้ามสูบบุหรี่ในที่สาธารณะ โรงภาพยนตร์ ร้านค้า และห้ามโฆษณาในโทรทัศน์ นิตยสาร แต่ก็ยังไม่ทำให้การสูบบุหรี่ลดลง เพราะบริษัทผู้ผลิตบุหรี่ยังคงมุ่งการโฆษณาต่อไป เช่น ถ้อยคำที่เขียนว่า “ท่านจะไม่รู้สึกเหงาเมื่ออยู่กับสแตรน” (You’re never alone with a Strand) สหรัฐอเมริกามุ่งการตลาดขายบุหรี่ไปยังประเทศกำลังพัฒนาในทวีปเอเชีย เช่น บุหรี่ยี่ห้อ Marlboro ที่มียอดขายอันดับหนึ่ง ถึง 30 พันล้านเหรียญสหรัฐ

ในประเทศไทยมีการใช้ยาสูบตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว โดยมีหลักฐานจากจดหมายเหตุของเมอร์ซิเออร์ เดอลาลูแบร์ (Monsieur De La Loube’re) อัครราชทูตฝรั่งเศสที่เดินทางมาเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อ พ.ศ. 2230 ได้เขียนเล่าเรื่องประเทศสยามว่า คนไทยชอบใช้ยาสูบอย่างฉุนทั้งผู้ชายและผู้หญิง โดยได้ยาสูบมาจากเมืองมะนิลา ในหมู่เกาะฟิลิปปินส์ จากประเทศจีน และที่ปลูกในประเทศเอง ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสิงหนาทราชดุรงค์ฤทธิ์ได้ทรงประดิษฐ์ยาสูบก้นป้านขึ้น เพื่อสูบควันและอมยากับหมากพร้อมกัน

ครั้นถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการผลิตบุหรี่ขึ้นโดยบริษัทที่มีชาวอังกฤษเป็นเจ้าของ ได้เปิดดำเนินการ เป็นบริษัทแรกใน พ.ศ. 2460 การผลิตบุหรี่ในระยะแรกจะมวนด้วยมือ ต่อมาในรัชสมัยพระสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีการนำเครื่องจักรเข้ามาจากประเทศเยอรมนี และทำการผลิตบุหรี่ออกมาจำหน่ายหลายยี่ห้อ การสูบบุหรี่จึงแพร่หลายมากขึ้น

จนกระทั่งใน พ.ศ. 2482 รัฐบาลได้จัดตั้งโรงงานยาสูบขึ้น โดยซื้อกิจการมาจากห้างหุ้นส่วนบูรพายาสูบ จำกัด (สะพานเหลือง) ถนนพระราม 4 กรุงเทพฯ และดำเนินกิจการอุตสาหกรรมยาสูบภายใต้การควบคุมของกรมสรรพสามิต กระทรวงการคลัง หลังจากนั้น รัฐบาลได้ซื้อ กิจการของบริษัทกวางฮก บริษัทฮอฟฟัน และบริษัทบริติช อเมริกัน โทแบคโคเพิ่มขึ้น แล้วรวมกิจการภายใต้ชื่อว่า โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง มาจนถึงปัจจุบัน (ประกิต วาทีสาธกกิจ, 2547)

ตามรายงานการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “วิวัฒนาการของการควบคุมการบริโภคยาสูบในประเทศไทย” ได้กล่าวว่า คนไทยสูบบุหรี่มาช้านาน นับตั้งแต่กรุงศรีอยุธยา จวบจนปัจจุบัน แต่เดิมการสูบบุหรี่ยังไม่แพร่หลายนัก ต่อมาเมื่อมีการดัดแปลงบุหรี่ก้นป้าน จนมีการนำบุหรี่จากต่างประเทศ เข้ามาจำหน่ายในประเทศ จนเกิดอุตสาหกรรมยาสูบขึ้นมา และนำรายได้มาสู่ผู้ผลิตอย่างมหาศาล ต่อมารัฐบาลได้จัดตั้งโรงงานยาสูบขึ้น เมื่อปี พ.ศ.2486 ให้การประกอบอุตสาหกรรมซิกาแรต เป็นการผูกขาดของรัฐ โดยได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับยาสูบไว้ ตามบันทึกของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้อธิบายเรื่องบุหรี่ไว้ว่า มองสิเออร์ เดอลาลูแบร์ อัครราชฑูตฝรั่งเศส ได้เขียนเล่าเรื่องประเทศสยามว่า คนไทยชอบใช้ยาสูบอย่างฉุน ทั้งผู้ชาย และผู้หญิงใบยาที่ใช้กันในกรุงศรีอยุธยา ได้มาจากเกาะมะนิลาบ้าง จากเมืองจีนบ้าง และปลูกในพื้นเมืองบ้าง ลักษณะของยาสูบ หรือบุหรี่ในสมัยนั้น จะมีก้นแหลม มวนด้วยใบตอง หรือใบจากตากแห้ง ในสมัยของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์เจ้าสิงหนาทดุรงค์ฤทธิ์ ก็ได้ทรงประดิษฐ์บุหรี่ก้นป้านขึ้นมา เพื่อสูบควัน และอมยากับหมากพร้อมกันครั้งถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ก็ได้มีผู้คิดดัดแปลงบุหรี่ก้นป้านโดยดัดยาเส้นออก ให้พอดีกับวัสดุที่ใช้มวน (ใบตองแห้ง ใบตองอ่อน และใบบัว) ได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก การสูบบุหรี่ได้แพร่หลายมากขึ้น มีการนำบุหรี่จากต่างประเทศเข้ามาจำหน่าย เกิดอุตสาหกรรมยาสูบขึ้นมา และนำรายได้มาสู่ผู้ผลิตอย่างมหาศาล (ชูชัย ศุภวงศ์ และคณะ, 2542)

2.2 บทบาททางสังคมและวัฒนธรรมของยาสูบ

จากบทสรุปรายงานของธนาคารโลก เรื่องการควบคุมการบริโภคยาสูบ สรุปได้ว่ายาสูบเป็นพืชที่ส่งผลต่อความเจ็บป่วยและความตายที่คร่าชีวิตมนุษย์มากกว่า 5 ล้านคนต่อปี และยังส่งผลต่อการเกิดโรคอื่นอีกหลายโรค ทั้งนี้มีเพียงหนทางเดียวที่จะรอดพ้นความตายที่มีสาเหตุจากบุหรี่ได้ นั่นก็คือ การป้องกัน (ประกิต วาทีสาธกกิจ, 2550)

จากประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติที่ผ่านมา ยาสูบถูกนำมาใช้ในพิธีกรรม บางครั้งเรียกว่าพืชของพ่อมด หมอผี สิ่งที่เป็นพิษในยาสูบ คือสารเสพติดที่ค่อยๆ ทำลายสุขภาพแบบค่อยเป็นค่อยไป ผู้ที่เป็นโรคอันเนื่องมาจากยาสูบไม่ได้เกิดจากพันธุกรรม แต่เกิดจากพฤติกรรมที่ถูกกำหนดโดยแบบแผนทางความคิด ความเชื่อตามกรอบและบริบทที่สังคมและวัฒนธรรมถูกสร้างขึ้นมา นักมานุษยวิทยาการแพทย์ชี้ว่า ยาสูบเป็นสาเหตุของการเป็นโรคหัวใจ มะเร็งปอด ถุงลมโป่งพอง การสูบยาไม่ว่าจะเป็นบุหรี่หรือซิการ์จะมีผลต่อสุขภาพโดยตรงต่อผู้สูบและสมาชิกในครอบครัว หรือแม้กระทั่งคนที่สูดดมควันเข้าไปสม่ำเสมอ เช่น ในกลุ่มเด็ก ควันบุหรี่มือสอง (Second-hand Smoke) ส่งผลต่อการตายอย่างเฉียบพลันในเด็ก (Sudden Infant Death Syndrome) หูอักเสบ และระบบทางเดินหายใจ เช่น Asthma

ในด้านวัฒนธรรม ภายหลังการค้นพบโลกใหม่ที่นำโดย Cristopher Columbus ที่พบเห็นวัฒนธรรมการใช้ยาสูบในดินแดนใหม่ และได้นำวัฒนธรรมนี้เข้าสู่ยุโรป และคำว่า Tobacco ในภาษาเสปนจึงได้แพร่กระจายไปประเทศต่างๆ จากการสังเกตเห็นว่า ยาสูบส่งผลต่อร่างกายทำให้ผู้สูบมีอาการมึนเมา ง่วง และเมื่อสูบแล้วมีอาการผ่อนคลาย จึงเล็งเห็นว่าหากนำยาสูบไปเผยแพร่ในประเทศของตนจะสร้างมูลค่าหากนำไปเป็นสินค้าขายได้ จึงได้นำไปเผยแพร่ ในประเทศ ฝรั่งเศส อิตาลี (ปี ค.ศ. 1560, 1561) และเพียงไม่นาน ได้นำพันธุ์ยาสูบไปปลูกในดินแดนยุโรป ส่วนต้นกำเนิดของยาสูบจริงๆ ยังเป็นที่สงสัยว่ามาจากอเมริกาใต้ คาริเบียนเปรู โบลิเวีย เอกวาดอร์ และอาร์เจนตินา (Caribbian, peru, Bolivia, Ecuador and Argentina) ความต้องการทราบว่าการปลูกยาสูบเพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และในพิธีกรรมของพ่อมด หมอผีในฐานะที่ยาสูบมีคุณสมบัติและมีฤทธิ์พิเศษมากกว่าพืชอื่นๆ เชื่อกันว่าก่อนที่โคลัมบัสจะค้นพบโลกใหม่นี้การเดินทางของชนเผ่าต่างๆได้เกิดขึ้นมาแล้ว เช่น การเดินทางจากอเมริกาใต้ไปสู่หมู่เกาะคาริเบียน และอเมริกาเหนือกลุ่มอินเดียนแดงเผ่าต่างๆ ได้มีการใช้ยาสูบเช่นกัน เพียงแต่มีสกุลที่แตกต่างกัน ส่วนวิธีการนำมาใช้ของชนเผ่าทั้งหลายก็มีความแตกต่างกัน เช่นการนำพืชอื่นๆมาผสม ไม่เฉพาะยาสูบแห้งๆ เพียงอย่างเดียว เช่น การผสมด้วยใบ Sumac และเปลือก Dogwood tree เป็นต้น เช่นเดียวกับกลุ่ม

อินเดียนแดงตะวันออกของสหรัฐอเมริกา และแคนาดา (Canada) ที่ผสมพืชต่างๆมาสูบด้วยกล้องยาสูบ “Kinnikinnik” ซึ่งแปลว่า “สิ่งที่นำมาผสม” ส่วนอินเดียนในตะวันตกเฉียงเหนือจะนิยมนำมาเคี้ยวกับมะนาว ไม่นิยมสูบ แต่ก็มีชนเผ่าบางกลุ่ม เช่นกลุ่ม Creek ที่นำมาผสมกับน้ำแล้วใช้ดื่ม ซึ่งต่างกับพวก Aztecs ที่นำมาบดแล้วใช้เป็นยานัด การนำยาสูบมาสูบนอกจากเป็น Cigar แล้วยังใช้เปลือกข้าวโพดมามวนแบบกระดาษ รวมทั้งนำมาสูบแบบกล้องยาเส้นหรือมีลักษณะอื่น

การบริโภคน้ำชา กาแฟ เหล้ารัม และยาสูบ จะทำให้เกิดอาการทางกาย เช่น ใจสั่น มึนเมา และรู้สึกตื่นตัวเพราะในชากาแฟ เหล้ารัม และยาสูบ จะมีสารที่เรียกว่า คาเฟอิน แอลกอฮอล์ และนิโคติน ซึ่งเป็นสารเสพติด ที่ค่อยๆระบาดเข้ามาสู่สังคมชั้นสูง และกลุ่มชนคนเหล่านี้เองที่เป็นผู้มีอิทธิพลต่อการสร้างต้นแบบทางวัฒนธรรม การบริโภค ชา กาแฟ การดื่มเหล้า และการใช้ยาสูบในเวลาต่อมา

ในช่วงระยะแรกๆ ของยุโรป พบว่าการรับรู้ต่อการบริโภคยาสูบได้เกิดขึ้นคล้ายๆกัน โดยเข้าใจเหมือนกันว่า ยาสูบมีผลต่อสุขภาพ ภายหลังที่ได้บริโภคเข้าไป ผู้บริโภคจะมีความรู้สึกไม่รู้สึกตัว (Insanity) และอาจมีผลต่อการเป็นโรค เนื่องจากชนชั้นล่างที่ใช้ยาสูบเป็นส่วนมากจนเป็นนิสัย ซึ่งเป็นเหตุผลประการหนึ่งที่ กษัตริย์แห่งอังกฤษ King James ได้มีนโยบายที่จะเรียกเก็บภาษีถึง 4000% จากยาสูบที่นำเข้าจากประเทศสเปน แต่ก็มิได้ห้ามอย่างจริงจัง เพราะยังถือว่า “ยาสูบ” เป็นยา และชนชั้นล่างยังมีการใช้ยาสูบกันอยู่ แต่จะห้ามไม่ให้ชนชั้นสูงนำเข้ายาสูบมาจากต่างประเทศ ผลจากการมีนโยบายดังกล่าว ทำให้การนำเข้ายาสูบลดน้อยลง แต่ก็มิได้ทำให้ผู้บริโภคยาสูบลดลง

บทบาทของยาสูบในช่วงอาณานิคมนั้น นับว่ามีความสำคัญมากในช่วงศตวรรษที่ 17 การนำยาสูบเข้าไปขายในยุโรปถือเป็นเรื่องถูกต้องตามกฎหมาย อาณานิคมทางอังกฤษไปทวีปอเมริกาเหนือ เช่นใน Virginia ได้นำเข้ายาสูบจำนวนมากเช่นเดียวกัน ชนเผ่าดั้งเดิม ใช้ยาสูบทั้งในพิธีกรรมและในทางโลก พ่อมด หมอผี หมอรักษา นำยาสูบมาใช้เพื่อให้คนไข้ตกอยู่ในภวังค์ของความมึนเมา เพื่อจะสามารถเข้าถึงวิญญาณในช่วงเวลาการรักษา ในพิธีกรรมมีการใช้ยาสูบเป็นตัวสำคัญต่อการเปลี่ยนสถานภาพทางสังคม เป็นการสร้างสื่อสัมพันธ์ระหว่างชนเผ่าที่ต่างจะยอมรับในเงื่อนไข ข้อตกลงร่วมกัน

ในสังคมแบบดั้งเดิม ยาสูบได้ฝังลึกลงไปในวัฒนธรรมชนเผ่าในโลกใหม่ การใช้ยาสูบในพิธีกรรมไม่ว่าจะเป็นการสูบหรือวิธีการอื่นใด ไม่คิดว่าจะส่งผลต่อปัญหาสุขภาพ ดังนั้นวัฒนธรรมการใช้ยาสูบที่เกิดขึ้นในโลกใหม่และได้แพร่กระจายไปสู่ยุโรป จนกลายเป็นอุตสาหกรรมอยู่ใน

ขณะนี้ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลง (Transformed) จากวัตถุที่มี Sacred ของชนพื้นเมือง มาเป็นสินค้าที่ส่งผลกำไรมหาศาลแก่ผู้ผลิตตามมา โดยเฉพาะบุหรี่ที่กลายเป็นสินค้าและแพร่กระจายไปทั่วโลกได้ทำกำไรมหาศาลและมีอันตรายมากที่สุด

การใช้ยาสูบในสังคมแบบดั้งเดิมของโลกตะวันตกและแพร่กระจายไปยังยุโรป เริ่มจากการนำยาสูบมาใช้ในฐานะ “ยา” สมุนไพรนั้น ชาวยุโรปที่เริ่มปลูกยาสูบด้วยวัตถุประสงค์เช่นนี้ ยิ่งได้รับการสนับสนุนจากแพทย์ชาวยุโรปในช่วงศตวรรษที่ 16 ที่เชื่อว่า “ยาสูบ” สามารถรักษาโรคได้หลายชนิด ดังนั้นการใช้ยาสูบจึงถูกนำมาใช้ในกลุ่มคนจนและชนชั้นทำงาน นักมานุษยวิทยาได้ศึกษายาสูบในฐานะที่เป็นสินค้าในระหว่างยุคอาณานิคม การนำยาสูบมาแปรรูปเป็นสินค้าจึงมีคุณค่าเทียบเท่ากับน้ำตาล ซึ่งเป็นที่ต้องการของชาวยุโรป แต่น้ำตาลไม่มีบทบาทในด้านพิธีกรรม การที่ประเทศสเปนนำยาสูบมาก Maxico, Caribbian และ อเมริกาใต้ เมื่อเปรียบเทียบแร่เงินที่สเปนได้มาจากดินแดนอาณานิคมกว่า 7 ล้าน ปอนด์ แต่อังกฤษไม่พบแร่ธาตุอื่นใด ที่จะทำความร่ำรวยได้ จึงระดมปลูกยาสูบที่สามารถปลูกได้ดีใน Virginia เพราะมีสภาพดินที่เหมาะสม ดังนั้นการนำใบยาสูบแห้งส่งไปยังอังกฤษจึงง่ายและมีค่าขนส่งราคาถูก เพราะเป็นสินค้าที่มีราคาแต่มีน้ำหนักเบา การนำยาสูบในช่วงปี ค.ศ. 1616 มีมูลค่าเพียง 2,500 ปอนด์ และหลังจากนั้นได้มีการผลิตเพิ่มขึ้นทำให้ขายได้ถึง 1,500,000 ปอนด์ ในเวลาเพียง 15 ปี และเมื่อใกล้สิ้นสุดศตวรรษที่ 16 ยาสูบมีมูลค่าสูงถึง 30 ล้านปอนด์ ซึ่งถือว่าเป็นการขายสินค้าจากพืช Cash Cargo ชนิดแรกของทวีปอเมริกาเหนือ

การขนส่งยาสูบไปทางเรือจากอาณานิคมต่างๆ ทำให้อังกฤษเป็นศูนย์กลางใหญ่ของยาสูบไปตลอดศตวรรษที่ 17 และเปิดการค้ายาสูบอย่างเสรี ยาสูบอังกฤษ (British Tobacco) เริ่มมีบทบาทมากจนกลายมาเป็นนโยบายต่างประเทศที่สำคัญ มีการศึกษาเชิงประวัติศาสตร์และ มานุษยวิทยาทางการแพทย์ พฤติกรรมและวัฒนธรรมการบริโภคยาสูบของผู้คนในสังคมต่างๆ ที่บริโภคยาสูบทั่วโลก Black (1984) ได้เสนอแนะว่า “ยาสูบ” มีการศึกษาน้อยมากในสังคมต่างๆ ที่ไม่ใช่วัฒนธรรมตะวันตก การสูบยาไม่เหมือนกับการดื่มสุราเพราะไม่ใช่มีลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญทางตะวันตก เพียงแต่ว่าจะนำมามวนเป็นบุหรี่ได้อย่างไร หรือจะผลิตไม้ขีดไฟให้มีความปลอดภัยอย่างไร ในสังคมตะวันตกการสูบบุหรี่เป็นเรื่องเฉพาะของปัจเจกบุคคล ที่ใช้ยาสูบเพื่อภาวะทางจิตใจและอารมณ์ ซึ่งไม่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับองค์ประกอบทางวัฒนธรรมด้านต่างๆ การสูบบุหรี่หรือกล้องยาเส้นปรากฏต่อๆ มาให้เห็นในภาพยนตร์ตะวันตกที่แสดงถึงความโก้เก๋และดึงดูดเพศตรงข้าม โดยเฉพาะความสุภาพที่เป็นผู้จุดบุหรี่ให้ผู้อื่น ถือเป็นการกระทำที่สุภาพเอื้อเฟื้อต่อคนอื่น ดังนั้นเมื่อเห็นใครหยิบบุหรี่ขึ้นมาจะต้องรีบจุดให้ทันที ในอดีตพนักงานต้อนรับทั้งร้านอาหารและโรงแรมจะต้องมีไม้ขีดไฟ หรือที่จุดบุหรี่ประจำกายเสมอ นอกจากนี้บรรจุภัณฑ์

ยาเส้นหรือบุหรี่ก็พยายามทำให้มีความสวยงามมีรสนิยมที่ผู้สูบแต่ละยี่ห้อแสดงถึงสภาพทางสังคมอีกด้วย การประดิษฐ์ที่เขี่ยบุหรี่ก็เช่นกัน มีการออกแบบที่สวยงามและมีราคาสูงเพื่อจำหน่ายให้คนชั้นสูง ทั้งเป็นเครื่องประดับตกแต่งบ้านและเพื่อรองรับขี้บุหรี่

ในช่วงศตวรรษที่ 20 ก่อนสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง การสูบบุหรี่กลายมาเป็นสัญลักษณ์ที่ส่งผลทางบวก ไม่มีการพูดถึงพิษภัยของนิโคติน แต่เป็นสิ่งที่ทหารแทบทุกคนจะต้องสูบบุหรี่ จนถึงกับมีการกล่าวว่า บุหรี่จำนวนมหาศาลส่งไปปรนเปรอเหล่าทหารที่สู้ศึกสงครามอยู่ในสนามรบที่ต้องการบุหรี่เพื่อเป็นเพื่อนยามเหงาและต้องการสูบเพื่อลดความตึงเครียด

นักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันชื่อ Alfred Kroeber (1939)ได้เขียนเกี่ยวกับยาสูบในหนังสือ “Salt, Dogs and Tobacco” ซึ่งในผลงานนี้ Kroeber ได้สำรวจการใช้ยาสูบในกลุ่มคนอเมริกันอินเดียน หลายกลุ่มในภาคตะวันตกของอเมริกา โดยให้ความสนใจที่ “ยาสูบ”ว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรม เขาได้อธิบายว่า คนอเมริกันอินเดียนใช้ ยาสูบ” ในพิธีกรรมเพื่อบูชาภูติ ผี ในโลกของไสยศาสตร์ที่เชื่อกันในกลุ่มชนเผ่าในช่วงเก็บเกี่ยวพืชพันธุ์ และคนอเมริกันอินเดียนไม่เคยปลูกยาสูบ แต่ได้เก็บเกี่ยวมาจากป่า ซึ่งเป็นพันธุ์ดั้งเดิมหรือยาสูบป่า บุคคลที่ใช้ยาสูบคือ หมอผีประจำเผ่าที่ใช้เพื่อการรักษา ยาสูบได้แพร่กระจายไปยังเผ่าอื่นๆ เช่นเดียวกับวัฒนธรรมที่มีการแลกเปลี่ยนหยิบยืม กับการแพร่กระจายยาสูบไปสู่พื้นที่ต่างๆเป็นเวลานานมาแล้ว

Robb (1986) ได้วิเคราะห์ว่าการสูบบุหรี่นั้นได้เปลี่ยนแปลงไปในยุคปัจจุบัน แต่ก็เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่มีการใช้ในกลุ่มสังคมเยาวชน ชนกลุ่มน้อย และกลุ่มเพื่อนฝูงที่สนิทกัน ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่ใช้บุหรี่เป็นสื่อกลางของกลุ่มวัยรุ่น (Green 1979) นักมานุษยวิทยาชื่อ McGraw (1989) ศึกษาคนกลุ่มเยาวชน Puerto Rican ที่ Boston พบว่าการสูบบุหรี่ของเยาวชนเป็นการแสดงมิติทางวัฒนธรรมของพฤติกรรมการสูบบุหรี่ ว่าเป็นกลไกการผูกสัมพันธภาพระหว่างมิตรภาพของสมาชิก ให้มีความเป็นพรรคพวกเดียวกัน การใช้ยาสูบหรือการสูบบุหรี่นับว่าเป็นเครื่องหมายและมีความหมายทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะในกลุ่มเยาวชน และยังปรากฏให้เป็นเสมอว่าการสูบบุหรี่ในโรงงาน กรรมกรและพนักงาน จะหยุดพักดื่มกาแฟ และสูบบุหรี่ วัฒนธรรมการสูบบุหรี่จึงเป็นการพักผ่อนลักษณะหนึ่ง

ในรายงานทางมานุษยวิทยากล่าวถึงยาสูบว่า “ยาสูบ” ได้นำมาใช้ในพิธีกรรม เช่นในหมู่เกาะ Trobrian ใน Micronesia มาก่อนที่พวกยุโรปจะมาพบในปลายศตวรรษที่ 18 และในแง่ความหมายทั้งยาสูบและสุราต่างเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นชาย Masculinity ทำให้สังคมกำหนดให้ชายหนุ่มทั้งหลายนิยมสูบกันเมื่อเติบโตขึ้นเป็นหนุ่ม

ใน Pacific นักมานุษยวิทยาได้อธิบายว่า “ยาสูบ” มีความสัมพันธ์กับการจัดระเบียบทางสังคม ความขัดแย้งทางการเมือง และการปรับตัวด้านนิเวศ ดังที่พบในเกาะ Palau ใน Micronesia เช่นเดียว กับไทย การสูบยาเป็นพฤติกรรมที่ผู้ชายจะต้องสูบกันในสังคม ในทางตรงกันข้าม ใน Melanesia การสูบบุหรี่เป็นเรื่องปกติในผู้หญิง Roger Keesing (1983) กล่าวว่า ในเกาะ Solomon ไม่ว่าจะเป็นชาย หญิง และเด็กๆ ต่างสูบกล้องยาเส้นในชีวิตประจำวันทุกวัน การสูบกล้องยาเส้นเป็นเรื่องปกติ และเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในสังคม นักมานุษยวิทยา Weiner (1988) ที่เฝ้าสังเกตพฤติกรรมของชาวเกาะ Trobriand ใช้กระดาษมวนเส้นใบยาสูบให้มีรูปร่างยาวๆ คล้ายบุหรี่ เวลาสูบจะนั่งล้อมวงเมื่อคนหนึ่งสูบแล้วจะส่งต่อไปให้คนอื่นๆ สูบต่อ พวก Trobriand เห็นว่ายาสูบเป็นสารที่มีพลัง ด้วยเหตุนี้ พ่อมดหมอผี จึงใช้ยาสูบในการกำจัดศัตรูและสิ่งชั่วร้ายที่เข้ามาสู่ร่างกายมนุษย์

Mark Nichter (1991) ได้ศึกษาชาวอินเดียในตอนใต้ของประเทศอินเดีย พบว่า ในครอบครัวชาวนา มีการบริโภคยาสูบแทบทุกครัวเรือน ด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน ทั้งสูบและนัด และเคี้ยวกับหมาก โดยผู้ชายที่มีอายุเกิน 25 ปีขึ้นไป ร้อยละ 65 สูบบุหรี่ คนอินเดียกล่าวว่า การสูบบุหรี่เป็นการเพิ่มการพักผ่อน นอกจากนี้ยังช่วยลดความหิว และแก้ปวดฟัน การใช้ยาสูบมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 7-10 ของรายได้ครัวเรือน Mark Nichter และ Cartrite (1991)

Marcia Inhorn (1991) ได้รายงานว่าที่เมือง Alexandria ประเทศอียิปต์ ร้อยละ 79 ของชนชั้นต่ำที่เป็นชายและเป็นหัวหน้าครัวเรือน สูบบุหรี่ 1 ซองต่อวัน เป็นค่าใช้จ่ายสูงถึง 1 ใน 3 ของรายได้ที่หาได้ ทำให้ผู้หญิงต้องทนทุกข์ที่มีเงินเหลือเลี้ยงลูกๆ อย่างขัดแค้น และเป็นการยากที่จะให้ผู้ติดบุหรี่เลิกสูบ ซึ่งกลุ่มนี้ได้เริ่มต้นสูบมาตั้งแต่วัยรุ่น

การสูบบุหรี่และการใช้ยาสูบได้แพร่กระจายไปสู่สังคม และวัฒนธรรมต่างๆ ทั่วโลก การบริโภคส่วนใหญ่ยังเป็นกลุ่มเพศชายมีรายได้ต่ำ ทำงานเป็นผู้ใช้แรงงาน โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา

นักมานุษยวิทยา Joel Gittlesohn (1999) ได้ศึกษาถึงอิทธิพลทางสังคมที่มีต่อพฤติกรรมการสูบบุหรี่ของกลุ่มวัยรุ่นอเมริกันเชื้อสายอาฟริกา และอเมริกันเชื้อสายยุโรปที่ Baltimore เขาใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้ทั้งการสัมภาษณ์และทำ Focus group interviews ผลการศึกษาพบว่าผู้หญิงอเมริกันเชื้อสายยุโรป เป็นกลุ่มที่เคยได้รับคำตักเตือน อบรมสั่งสอนเกี่ยวกับการสูบบุหรี่ให้รับรู้ถึงความเหมาะสมมากกว่ากลุ่มชาย ทั้งอเมริกันเชื้อสายอาฟริกา และเชื้อสายยุโรป กลุ่มวัยรุ่น

อเมริกันเชื้อสายอาฟริกา ไม่ค่อยเชื่อฟังคำอบรมสั่งสอน และนิยมสูบบุหรี่มากกว่าอเมริกันเชื้อสายยุโรป

นักมานุษยวิทยา กลุ่ม Critical medical anthropology เล็งเห็นว่าการสูบบุหรี่เป็นบ่อเกิดแห่งการเกิดโรค การที่ผู้ผลิตไม่ได้เล็งเห็นปัญหาสุขภาพ แต่ต้องการขยายปริมาณการผลิตและก้าวไปสู่กระบวนการธุรกิจข้ามชาติ ตัวอย่าง การศึกษาใน Maxico ของ Kenyon Steblins (1991) ที่พบว่าผลกระทบของธุรกิจบุหรี่ที่มีเครือข่ายการค้าขายระหว่างประเทศ ส่งผลต่อประเทศด้อยการพัฒนาริเริ่มต่อต้านบุหรี่อย่างจริงจัง

2.3 การปลูกยาสูบในประเทศไทย

ตามบันทึกของสมเด็จกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้อธิบายเรื่องการสูบยาของคนไทยในอดีตไว้ว่า มองสิเออร์ เดอลาลูแบร์ (Monsieur De La Loube're) อัครราชฑูตฝรั่งเศส ได้เขียนเล่าเรื่องประเทศสยามว่า คนไทยชอบใช้ยาสูบอย่างฉุน ทั้งผู้ชายและผู้หญิง ใบยาสูบที่นำมาสูบในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้มาจากเกาะมะนิลาบ้าง จากเมืองจีนบ้าง และเป็นยาสูบที่ปลูกในพื้นบ้านบ้าง ลักษณะของยาสูบ หรือบุหรี่ในสมัยนั้น จะมีก้นแหลม มวนด้วยใบตองแห้ง หรือใบจากตากแห้ง ในสมัยของสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์เจ้าสิงหนาทดุรงค์ฤทธิ์ ก็ได้ทรงประดิษฐ์บุหรี่ก้นป้านขึ้นมา เพื่อสูบควัน และอมยากับหมากพร้อมๆกัน ครั้งถึงรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีผู้คิดดัดแปลงบุหรี่ก้นป้าน โดยตัดยาเส้นออก ให้พอดีกับวัสดุที่ใช้มวน เช่นใบตองแห้ง ใบตองอ่อน และใบบัว ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก การสูบบุหรี่จึงค่อยๆ แพร่หลายมากขึ้น มีการนำบุหรี่จากต่างประเทศเข้ามาจำหน่ายในประเทศ และก่อให้ เกิดอุตสาหกรรมยาสูบขึ้นมาในภายหลัง

ในเวลาต่อมาได้มีการผลิตบุหรี่ขึ้นโดยบริษัทที่มีชาวอังกฤษเป็นเจ้าของ ได้เปิดดำเนินการเป็นบริษัทแรกใน พ.ศ. 2460 หรือปี ค.ศ. 1917 การผลิตบุหรี่ในระยะแรกจะมวนด้วยมือ ต่อมาในรัชสมัยพระสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นำเครื่องจักรจากประเทศ เยอรมัน เข้ามาใช้ในการผลิต และทำการผลิตบุหรี่ออกมาจำหน่ายหลายยี่ห้อ ทำให้การสูบบุหรี่ในประเทศไทยแพร่หลายมากขึ้น

จนกระทั่งใน พ.ศ. 2482 รัฐบาลได้จัดตั้งโรงงานยาสูบขึ้น โดยซื้อกิจการมาจากห้างหุ้นส่วนบูรพายาสูบ จำกัด (สะพานเหลือง) ถนนพระราม 4 กรุงเทพฯ และดำเนินกิจการอุตสาหกรรมยาสูบภายใต้การควบคุมของกรมสรรพสามิต กระทรวงการคลัง หลังจากนั้น รัฐบาลได้ซื้อ กิจการของบริษัทกวางฮก บริษัทฮอฟฟัน และบริษัทบริติช อเมริกัน โทแบคโคเพิ่มขึ้น แล้วรวมกิจการภายใต้ชื่อว่า โรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง มาจนถึงปัจจุบัน

ยาสูบ มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า Nicotiana tabacum Linn. จัดอยู่ในวงศ์ *Solanaceae* ซึ่งเป็นวงศ์เดียวกับพริก มะเขือ มะเขือเทศ และมันฝรั่ง ยาสูบเป็นพืชที่มีสารนิโคติน (nicotine) จัดอยู่ในสกุล Nicotiana ที่มีสูตรทางเคมี C10H14N2 สารนี้ได้จากการสังเคราะห์ในส่วนราก โดยพบมากในส่วนของใบ ยาสูบที่สำคัญมี 2 ชนิด (species) คือ *Nicotiana tabacum* ที่มีพื้นที่ปลูกถึงร้อยละ 90 ของพื้นที่ปลูกยาสูบทั่วโลก ส่วนของใบมีสารนิโคติน 018-11.00 เปอร์เซ็นต์ นำไปใช้ทำผลิตภัณฑ์ยาสูบได้ทั้งหมด ชนิดที่ 2 คือ *Nicotiana rustica* มีปริมาณสารนิโคตินในใบสูง นำไปใช้ในการทำสารฆ่าแมลง ยาฉุน และยาเคี้ยว

ยาสูบเป็นพืชฤดูเดียวลำต้นตั้งตรง มีขนอ่อนๆตามลำต้น ซึ่งให้ความรู้สึกเหนียวเมื่อสัมผัส ลำต้นสูงประมาณ 1 – 2 เมตร ใบยาสูบเป็นใบเดี่ยว มีขนาดใหญ่ ยาวประมาณ 50 –60 ซม. และกว้างประมาณ 25 – 30 ซม. แต่ละต้นจะมีจำนวน 20 – 30 ใบ ขอบใบเรียบ ส่วนมากจะไม่มีก้านใบ มีหูใบ ฐานใบจะหุ้มลำต้นไว้ครึ่งหนึ่ง ใบจะมีขนปกคลุม ดอกของต้นยาสูบจะออกเป็นช่อชนิดราซีม โดยจะเกิดที่ส่วนยอดของลำต้น ช่อดอกหนึ่งจะมีดอกประมาณ 150 ดอก ความยาวของดอกยาสูบประมาณ 1.5 – 2 นิ้ว มีสีชมพู ขาวหรือแดง มีกลีบดอก 5 กลีบ โดยส่วนล่างของกลีบดอกจะเชื่อมติดกัน ทำให้ดอกมีรูปร่างเหมือนระฆัง เมล็ดยาสูบ มีขนาดเล็กเท่าเมล็ดงา รูปไข่ สีน้ำตาลเข้ม ผิวเมล็ดมีเส้นสานกันเป็นร่างแห ในแต่ละดอกจะมีจำนวนเมล็ดประมาณ 2,000 – 8,000 เมล็ด เมล็ดยาสูบ 1 กรัมมีจำนวนเมล็ดประมาณ 10,000 – 12,000 เมล็ด ยาสูบมีลักษณะพิเศษต่างจากพืชเศรษฐกิจชนิดอื่น โดยส่วนที่ใช้เป็นผลผลิตคือใบ ซึ่งไม่ได้นำมาใช้เป็นอาหาร แต่ใช้บริโภคโดยการสูบ สูด หรือเคี้ยว ยาสูบเป็นพืชที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจและเป็นยาเสพติด ยาสูบที่ผลิตในประเทศไทยส่งออกไปยังต่างประเทศ แต่ในขณะเดียวกันก็มีการนำเข้ายาสูบจากต่างประเทศ กรมสรรพสามิตได้รายงานว่าจังหวัดที่สามารถปลูกยาสูบโดยแบ่งตามชนิดของยาสูบ ดังนี้

1. เวอร์จิเนีย จังหวัดที่ปลูกได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย พะเยา ลำปาง ลำพูน แม่ฮ่องสอน หนองคาย น่าน แพร่ นครพนม อุตรดิตถ์ เพชรบูรณ์ และสุโขทัย

2. เบอร์เลย์ จังหวัดที่ปลูกได้แก่ สุโขทัย เพชรบูรณ์ และอุตรดิตถ์

3. เตอร์กิช จังหวัดที่ปลูกได้แก่ มหาสารคาม ร้อยเอ็ด สกลนคร นครพนม กาฬสินธุ์

ยโสธร อุบลราชธานี ชัยภูมิ ขอนแก่น บุรีรัมย์ ศรีสะเกษ สุรินทร์ นครสวรรค์ และเลย

สภาพพื้นที่ดินที่เหมาะสมสำหรับการปลูกยาสูบคือ ไม่เป็นพื้นที่อยู่อาศัยของโรคและแมลงศัตรูยาสูบนาน 2-3 ปี ดินชั้นบนลึก 25-35 เซนติเมตร ควรเป็นดินร่วนปนทราย (Sandy loam) หรือดินทรายร่วน (loamy sand) อุ้มน้ำและระบายน้ำได้ดี เมื่อดินแห้งไม่แข็งเป็นก้อน และเมื่อเปียกไม่เหนียว ปกติดินประเภทนี้จะมีสีอ่อน ส่วนดินชั้นล่างลึก 70 เซนติเมตร ควรเป็นดินเหนียวปนทราย (Sandy clay) เนื้อละเอียดปานกลาง ระบายน้ำได้ดี สามารถอุ้มน้ำและเก็บธาตุอาหารไว้ใช้ในช่วงแล้งได้ดีกว่าดินชั้นบน ควรมีธาตุอาหารและอินทรียวัตถุในดินไม่เกินร้อยละ 3 จะช่วยให้โครงสร้างของดินโปร่ง อากาศถ่ายเทสะดวก การอุ้มน้ำดี ตลอดจนมีจุลินทรีย์ ที่เป็นประโยชน์เจริญเติบโตได้ดี หากมีมากกว่านี้โดยเฉพาะเมื่อปลูกพืชตระกูลถั่วก่อนจะทำให้มีไนโตรเจนสูง จะทำให้ใบยาสูบเนื้อหนา ช้าและบ่มยาก ดินควรมี pH 5.5-6.0 และไม่ควรมีคลอรีนเกิน 6 กิโลกรัมต่อไร่ ควรยกแปลงปลูกเพื่อช่วยการระบายน้ำ และควรมีแหล่งน้ำอยู่ใกล้ เพื่อที่จะนำน้ำเข้าแปลงได้ในเวลาที่ต้องการ ไม่ควรปลูกในพื้นที่นาที่มีระดับน้ำใต้ดินตื้นกว่า 1 เมตร เนื่องจากรากจะเจริญเติบโตไม่ดี สำหรับยาสูบเตอร์กิช ควรปลูกบนที่เนินที่ความเข้มของแสงน้อย และอุณหภูมิค่อนข้างต่ำ

ความต้องการธาตุอาหารของยาสูบนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยโดยเฉพาะ 2 ประการ คือ ลักษณะของดินและประเภทของผลิตภัณฑ์ที่จะผลิตจากยาสูบ ปุ๋ยเคมีที่จะใช้นั้นจะใช้ ฟอสฟอรัสและไนโตรเจนเป็นหลัก สำหรับธาตุอาหารไนโตเจนจำเป็นต้องใส่เมื่อจะนำใบยาสูบไปทำซิการ์ แต่หากใส่มากเกินไปจะทำให้ใบยาที่บ่มด้วยไอร้อนมีคุณภาพเสียไป และมักจะใช้โพแทสเซียมเพิ่มลงไปในดินที่มีลักษณะที่ขาดธาตุอาหารหรือแม้ดินที่สมบูรณ์ก็ใส่ลงไปได้ จะช่วยให้คุณภาพยาสูบมีการเผ่าไหม้ไฟดีขึ้น (อรุณ ทรงมณี, 2535)

สภาพอากาศ อุณหภูมิที่เหมาะสมในการปลูกยาสูบนั้น ในช่วงกลางวันไม่ควรสูงกว่า 29 - 32 องศาเซลเซียส และในเวลากลางคืนไม่ต่ำกว่า 18 - 21 องศาเซลเซียส อุณหภูมิที่เหมาะสมคือ 21 - 26 องศาเซลเซียส และควรได้รับน้ำฝน 25 - 35 มิลลิเมตร ต่อสัปดาห์ หรือ 250 – 1,270 มิลลิเมตร ตลอดฤดูเพาะปลูก ลักษณะของฝนที่เหมาะสมสำหรับการปลูกยาสูบ คือตกน้อยแต่บ่อยครั้ง

ฤดูปลูก เป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งในการปลูกยาสูบ เนื่องจากในแต่ละฤดูปลูกมีสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกัน ทั้งในด้านปริมาณน้ำฝน ช่วงแสง อุณหภูมิ และความชื้นในอากาศ ปัจจัยเหล่านี้ล้วนมีอิทธิพลต่อผลผลิตและคุณภาพของใบยาสูบ ฤดูปลูกของยาสูบเวอร์จิเนียแบ่งเป็น 3 ระยะคือ

1. ยาปี ปลูกระหว่างเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม คุณภาพของใบยาที่ดีที่สุด เนื่องจากได้รับปัจจัยในการผลิตต่างๆ อย่างเหมาะสม ยาสูบในรุ่นนี้มีพื้นที่ปลูกน้อยที่สุด

2. ยาทา ปลูกระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ใบยาคุณภาพต่ำที่สุด เนื่องจากมักประสบปัญหาการเกิดโรค และคุณภาพในการบ่มยาของใบยาไม่ดี มักปลูกในนาข้าวหลังเก็บเกี่ยว ยาสูบประเภทนี้มีพื้นที่ปลูกมากที่สุด

3. ยาแล้ง ปลูกระหว่างเดือนเมษายนถึงเดือนสิงหาคม ใบยามีคุณภาพรองจากยาปี พื้นที่ปลูกยาแล้งมากกว่ายาปี มักพบโรคตากบ ซึ่งทำให้มีแผลที่ใบ และก้านใบเน่าหลุดร่วงในขณะบ่ม ยาสูบเบอร์เลย์ จะปลูกในเดือนพฤศจิกายนหรือเดือนธันวาคม เพราะพื้นที่ปลูกยาสูบประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ริมแม่น้ำ ซึ่งต้องรอให้น้ำในแม่น้ำลดลงเสียก่อน ส่วนยาสูบเตอร์กิช โดยปกติจะปลูกประมาณเดือนสิงหาคมซึ่งเป็นเวลาเดียวกับการปลูกยาสูบพื้นเมือง ใบยาจะสุกแก่ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม ซึ่งเป็นฤดูแล้งเหมาะแก่การเก็บเกี่ยว และไม่มีน้ำฝนที่จะชะยางบนใบยาสูบออก ซึ่งจะทำให้ใบยาบางและกลิ่นหอมจางลง

2.3.1 ขั้นตอนการปลูกยาสูบ

การปลูกยาสูบทั่วๆ ถือว่าเป็นพืชเศรษฐกิจชนิดหนึ่งที่มีตลาดรับซื้อเพื่อนำไปบ่ม เกษตรกรจึงปลูกเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือน เป็นพืชหมุนเวียนนอกจากการปลูกข้าวเพื่อการบริโภคเป็นส่วนใหญ่ โดยมีขั้นตอนลักษณะการปลูกทั่วไป ตามที่ได้บันทึกไว้ในสารานุกรมไทย ฉบับที่ 15 (ระบบออนไลน์) ดังนี้

2.3.1.1 การเพาะกล้ายาสูบ

1. การเพาะกล้า งานอันดับแรกของการทำไร่ยาสูบ คือ การเพาะกล้ายาสูบ ต้นยาสูบในไร่จะเจริญเติบโตดี ต้องมาจากต้นกล้าที่สมบูรณ์ แข็งแรง เมื่อนำไปปลูกแล้วต้นกล้าตายน้อยที่สุด หรือไม่ตายเลย ถ้าต้นกล้าตายหลังจากปลูก 7-10 วัน ควรจะมีการปลูกซ่อมกล้า และไม่ควรจะปลูกซ่อมบ่อยๆ เพราะการซ่อมกล้าเพียงร้อยละ 10 จะทำให้คุณภาพลดลงได้ถึงร้อยละ 5 ทั้งนี้เนื่องจากการเก็บใบยาสูบไปบ่ม ผู้เก็บมักจะเก็บทุกต้นเหมือนกันหมด ทำให้มีใบยาที่ไม่สุกติดเข้าไปบ่มด้วย ทำให้คุณภาพใบยาลดลง

การที่จะผลิตต้นกล้าให้มีความสมบูรณ์และแข็งแรง จะต้องมีการเตรียมและทำแปลงเพาะกล้าที่ดีมาก่อน นับตั้งแต่การเลือกที่ดิน ควรเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์ มีการระบายน้ำดี ถ้าเป็นดินบุกเบิกใหม่ยิ่งดี หลังจากเตรียมดินยกเป็นแปลง (กว้าง 1 เมตร ยาว 11 เมตร) แล้วคลุมด้วยผ้าพลาสติกและรมด้วยก๊าซเมทิลโบรไมด์ นานประมาณ 24-28 ชั่วโมง เพื่อกำจัดโรคแมลง และวัชพืชในดิน เมื่อเปิดผ้าพลาสติกออกแล้ว ผึ่งดินทิ้งไว้ 12-24 ชั่วโมง ใส่ปุ๋ยรองพื้นสูตร 4-16-24 ในอัตรา

2-4 กิโลกรัมต่อแปลง และใส่ยาฟูราดาน 3 จี เพื่อป้องกันโรคใบหดในอัตรา 250-300 กรัมต่อแปลง แล้วกลับปุ๋ยและยาให้อยู่ลึกจากผิวดินประมาณ 1-2 นิ้ว เพื่อป้องกันไม่ให้เมล็ดยาสูบที่หว่านได้รับอันตรายจากปุ๋ยและยา

2. การหว่านเมล็ด เนื่องจากเป็นเมล็ดที่มีขนาดเล็กมาก (เมล็ดยาสูบ 1 กรัม มีจำนวนประมาณ 10,000-12,000 เมล็ด) จึงควรนำเมล็ดผสมขี้เถ้าในการหว่าน เพื่อให้กระจายทั่วแปลงหรือใส่เมล็ดลงในบัวรดน้ำ คนเมล็ดให้กระจายเข้ากับน้ำจนทั่วแล้วรดให้ทั่วแปลง โดยใช้เมล็ดแปลงละ 1.0-1.5 กรัม รดน้ำให้ชุ่มแล้วคลุมแปลงเพาะด้วยผ้าดิบเพื่อป้องกันแสงแดดในเวลากลางวัน และลดแรงกระแทกของน้ำฝน ในฤดูฝน ถ้าเป็นฤดูแล้งอาจใช้แกลบคลุมได้

3. การรดน้ำ รดน้ำวันละ 4 ครั้งจนกว่าเมล็ดจะงอก จึงค่อยๆ ลดลงเหลือวันละ 2-3 ครั้ง การพ่นยาป้องกันโรคและแมลงจะต้องทำทุกสัปดาห์ หลังจากเมล็ดงอกแล้ว โรคที่สำคัญในแปลงเพาะได้แก่ โรคโคนเน่า และโรคแอนแทรกโนส สำหรับแมลงได้แก่ หนอน และแมลงหวี่ขาว เมื่อกล้ายาสูบมีอายุ 35-45 วัน จึงถอนย้ายไปปลูกในไร่

2.3.1.2 การใช้พื้นที่ปลูกยาสูบ

ยาสูบทุกชนิดเป็นพืชที่ต้องการน้ำหรือน้ำฝนเพื่อความชุ่มชื้นในอากาศ ดังนั้นการปลูกยาในช่วงกลางถึงปลายฤดูฝน มักจะได้ใบยาที่มีคุณภาพดี เป็นที่ต้องการของตลาด ในอดีตชาวไร่ยาสูบจะปลูกยาสูบในพื้นที่นา หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้วซึ่งเป็นช่วงฤดูแล้ง แต่ถ้ามีที่เหมาะสม มีน้ำเพียงพอจะปลูกในที่อื่นๆ ได้

ปัจจุบันชาวไร่ยาสูบ มักจะเลื่อนเวลาเพาะปลูกให้เร็วขึ้น แต่ปัญหาที่ตามมาคือ โรคและแมลงมีมากตามขึ้นมาด้วย ดังนั้นการป้องกันและกำจัดแมลง จึงมีความสำคัญต้องดูแลอย่างสม่ำเสมอ การเลือกที่สูงจะช่วยให้มีการระบายน้ำดี การเตรียมดินมักจะไถให้ลึกอย่างน้อย 6-8 นิ้ว เพื่อให้รากหยั่งลึกไปในดินและเจริญเติบโตได้ดี การปลูกเป็นแถวเดี่ยว แบบยกร่องจะสะดวกในการฉีดยาฆ่าแมลงหรือการให้ปุ๋ย ในระยะเดือนแรกๆ ความต้องการน้ำของต้นยาสูบจะมีน้อยมาก แต่หลังจากปลูกแล้ว ประมาณ 1 เดือน ยาสูบจะต้องการน้ำเพื่อความชุ่มชื้นและเพื่อการเจริญเติบโตและให้ผลผลิตสูง การเลือกใช้ปุ๋ยเป็นสิ่งจำเป็นเช่นกัน โดยเฉพาะอาหารธาตุไนโตรเจน แต่ต้องไม่สูงเกินไป มิฉะนั้นจะทำให้คุณภาพใบยาแห้งลดลง ในการเก็บใบยาสูบซึ่งเก็บขณะที่ยังสดอยู่นั้นจะต้องรอให้ใบยาสุกหรือแก่พอดีที่จะนำมาใช้ได้จริงๆ และมีคุณภาพตามที่ต้องการ

การปลูกยาสูบในแต่ละปี ถ้าไม่สามารถหาพื้นที่ใหม่ได้ ส่วนมากจะปลูกในที่ดินริมน้ำ ถ้าเป็นที่ดินใหม่ มักไม่นิยมใส่ปุ๋ย เพราะดินใหม่มีแร่ธาตุสมบูรณ์ ไม่ใช้ยาฆ่าแมลงหรือยาป้องกัน

โรคพืชและแมลง แต่หากได้ใช้ที่ดินติดต่อกันมานาน ดินอาจจืดลงก็ย้ายไปหาที่ปลูกใหม่ การปลูกยาสูบทั่วไปรวมทั้งยาสูบพื้นเมือง ปัจจุบันยังคงอาศัยธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ ไม่ต้องให้น้ำมาก นอกจากในระยะแรกๆ ที่ย้ายต้นกล้าปลูกเท่านั้น ส่วนใหญ่จะเริ่มปลูกในเดือนตุลาคม - พฤศจิกายน และเก็บใบยาสดเมื่อต้นยาสูบอายุประมาณ 100-120 วัน เสร็จสิ้นการเก็บใบยาประมาณเดือนมกราคม หรือประมาณ 3 เดือน ภารกิจต่อไปคือการเตรียมการเก็บเกี่ยวใบยาสูบ

2.3.1.3 การตอนยอดและตอนหน่อ

การตอนยอด หมายถึง การเด็ดช่อดอกและใบขนาดเล็ก 3-7 ใบที่ยอดทิ้งไป ส่วนการตอน หมายถึง การกำจัดกิ่งแขนงที่เกิดขึ้นหลังการเด็ดยอด ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะกำจัดยอดและใบขนาดเล็ก ทำให้อาหารไปเลี้ยงใบส่วนล่างเจริญได้เต็มที่ ใบกว้าง หนา แก่ช้าลง และคุณภาพดีขึ้นและลดความเสียหายจากโรคและแมลงที่ทำลายใบอ่อนอย่างไรก็ตามเกษตรกรไม่นิยมการเด็ดยอด เนื่องจากตลาดต่างประเทศนิยมใบเนื้อบาง นอกจากนั้นยังทำให้เก็บเกี่ยวใบได้ช้าลง และเกษตรกรรู้สึกว่าผลผลิตหายไปบางส่วน การตอนหน่อ

2.3.1.4 การเก็บเกี่ยวและการบ่ม

การเก็บใบยาสดในประเทศไทยยังใช้วิธีเก็บด้วยมือ โดยเก็บจากใบยาล่างขึ้นไปหายอดและจะเก็บในช่วงเวลาเช้าเท่านั้น การเก็บแต่ละครั้งจะเลือกเฉพาะใบยาที่เริ่มแก่หรือสุกเท่านั้น เพราะมีผลต่อคุณภาพของใบยาเมื่อแห้งแล้ว การเก็บครั้งหนึ่งๆ ประมาณ 3-5 ใบต่อต้น โดยจะทิ้งช่วงมาเก็บอีกรอบหนึ่งประมาณ 5-10 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับชนิดของใบยา และตำแหน่งของใบบนลำต้น เช่น ใบยาชั้นล่างจะแก่หรือสุกเร็วกว่าใบยายอด เป็นต้น

1. ใบยาเวอร์จิเนีย

เมื่อเก็บใบยาแล้วนำมาเสียบด้วยไม้เสียบที่โคนก้านของแต่ละใบ ห่างกันประมาณครึ่งนิ้ว แล้วนำไปมัดกับไม้ราวยาอีกทีหนึ่งด้วยตอก ไม้ราวยาหนึ่งๆ จะมีใบยา 2-3 เสียบขึ้นอยู่กับขนาดของใบยาหรืออาจนำใบยาไปมัดติดกับไม้ราวยาด้วยเชือก แล้วจึงนำไม้ราวยาเข้าไปวางเป็นชั้นๆ ในโรงบ่ม โดยให้ระยะห่างของไม้ราวยาแต่ละไม้ห่างกัน 6-8 นิ้ว โรงบ่มใบยาส่วนใหญ่ที่มีขนาดกว้าง สูง และยาว (6 x 6 x 6 เมตร) จะบรรจุใบยาสดได้ประมาณ 2,500-3,000 กิโลกรัม

โดยทั่วไปการบ่มใบยาเวอร์จิเนีย จะเป็นการบ่มด้วยไอร้อน ที่ใช้ความร้อนจากไฟซึ่งมีตัวเตาฝังอยู่กับผนังโรงบ่มด้านนอก แล้วให้ความร้อนไหลผ่านเข้าไปยังท่อโลหะ ซึ่งต่อเป็นช่วงๆ อยู่ภายในโรงบ่มมีลักษณะเป็นรูปตัวยู **(U)** เมื่อความร้อนไหลเวียนภายในท่อจะส่งความ

ร้อนมายังผิวท่อและจะถ่ายเทออกไปสู่อากาศรอบๆ ท่อ ทำให้อุณหภูมิภายในโรงบ่มเพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกันก็สามารถควบคุมอุณหภูมิให้เพิ่มสูงขึ้นหรือลดลงได้ตามความต้องการ สำหรับเชื้อเพลิงที่ใช้ ได้แก่ ไม้ฟืน ลิกไนต์ น้ำมันเตา น้ำมันก๊าด และแก๊ส

อุณหภูมิกับความชื้นภายในโรงบ่มจะถูกควบคุมให้มีความสัมพันธ์กันทุกระยะ เพื่อให้กระบวนการเปลี่ยนแปลงทางชีวเคมีในใบยาเป็นไปตามที่ต้องการ จะได้สารใหม่เกิดขึ้นทำให้เพิ่มกลิ่น รส และความหอมในใบยา ระยะเวลาที่ใช้ในการบ่มแต่ละครั้งประมาณ 90-120 ชั่วโมง ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพใบยาและตำแหน่งของใบยาบนลำต้น เช่น ใบยาส่วนล่างจะใช้เวลาบ่มน้อยกว่าใบยายอด เป็นต้น

2. ใบยาเบอร์เลย์

ในการเก็บใบยาชนิดนี้ 2-3 ครั้งแรก จะใช้วิธีการเช่นเดียวกับใบยาเวอร์จิเนีย ทั้งการเสียบใบ การมัดกับไม้ราวยาและนำเข้าวางในโรงบ่ม หลังจากนั้นปล่อยให้ใบยาส่วนที่เหลือในไร่แก่พอ โดยสังเกตใบยาล่างสุดมีสีเหลือง ปลายใบและขอบมีสีน้ำตาลและค่อยๆ เริ่มแห้ง ใบยายอดเริ่มมีสีเหลือง ถึงเวลานี้จะตัดโคนต้น แล้วเสียบด้วยไม้ราวยาไม้ละ 5-6 ต้น ทิ้งไว้ในไร่ 1-2 วัน ถ้าอากาศร้อนจัดจะนำไปแขวนในร่ม เพื่อให้ใบยาเหี่ยวและอ่อนตัวลงเอง ต่อจากนั้นจะนำไปวางบนชั้นที่มีอยู่แล้วในโรงบ่ม เช่นเดียวกับการเก็บใบครั้งแรกๆ โดยให้ส่วนยอดชี้ลง

การบ่มใบยาเบอร์เลย์เป็นการบ่มอากาศ คือการทำให้ใบยาค่อยๆ แห้งภายในโรงบ่มด้วยอุณหภูมิธรรมชาติ แต่ควบคุมความชื้นภายในโรงบ่มด้วยการปิดเปิดช่องระบายอากาศ ปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นทำให้มีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบทางเคมีในใบยา ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ระยะ

1) ระยะทำสีเหลือง เป็นระยะแรกที่ต้องการให้ใบยาเหี่ยวตัวเปลี่ยนเป็นสีเหลือง จะใช้เวลาประมาณ 4-5 วัน

2) ระยะทำสีน้ำตาล ลักษณะใบยาจากสีเหลืองจะเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาลอย่างช้าๆ เนื้อใบยาค่อยๆ แห้งไปด้วย จะใช้เวลาประมาณ 10-12 วัน

3) ระยะสุดท้าย เป็นการทำแห้ง ระยะนี้จะเหลือความชื้นเพียงที่ก้านใบเท่านั้น จึงควรเปิดช่องระบายอากาศให้เต็มที่ จะใช้เวลาประมาณ 18-20 วัน

3. ใบยาเตอร์กิช

การเก็บใบยาชนิดนี้จะเก็บเป็นใบๆ เช่นเดียวกับใบยาเวอร์จิเนีย ครั้งหนึ่งๆ เก็บประมาณ 3-5ใบต่อต้น ในการเก็บใบยาแต่ละครั้งจะห่างกันประมาณ 7 วัน เมื่อเก็บเสร็จแล้วแยกใบยาเป็นกองๆ ตามขนาดและคุณภาพ แล้วร้อยที่โคนก้านด้วยเข็มและเชือกของใบยาสูบเข้า

ด้วยกัน เมื่อร้อยเต็มเชือกที่เตรียมไว้แล้ว นำไปผูกกับกรอบไม้ แล้วผึ่งไว้ในร่มเป็นเวลา 3 วัน จึงนำออกไปตากแดดอ่อนๆ และแดดจัดอีก 15-20 วัน ต่อจากนั้นจะแกะเชือกออกจากกรอบไม้ แล้วนำปลายเชือกแต่ละด้านมาผูกกันคล้ายพวงมาลัย และแขวนผึ่งในร่มอีก 3-5 วัน เพื่อให้ใบยาอ่อนตัวก่อนที่จะนำไปกองหมักอีก 10-15 วัน จึงนำไปอัดเป็นห่อเพื่อรอการจำหน่าย

2.4 แนวคิดภูมิปัญญาด้านการเกษตร

“ภูมิปัญญาชาวบ้าน” หมายถึง practical knowledge สิ่งที่สามารถนำไปใช้ได้เลย ไม่ต้องถามว่าถูกไหม เป็นการสรุปจากประสบการณ์ของคนในอดีตที่เคยใช้แก้ปัญหาได้ เช่นการจัดการน้ำ การอยู่ร่วมกับป่า เป็นต้น (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2542) และ ปรีชา อุปโยคิน ได้ให้ความหมายไว้ว่า **“ภูมิปัญญาพื้นบ้าน”** หมายถึง การเอาทรัพยากรความรู้ จากบุคคลผู้รู้ในท้องถิ่น ที่เกิดจากการแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติ ทางสังคม เพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน นอกจากนั้นมนุษย์ยังใช้ภูมิปัญญาเพื่อประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และสิ่งรอบข้าง เพื่อให้ได้ผลผลิตที่พอเพียงกับการดำรงชีพ การรวมกันทำงานในที่ใหญ่หรือที่จำเป็นต้องใช้แรงงานจำนวนมากๆ ทั้งที่เป็นกิจกรรมของครัวเรือนหรือของชุมชน หรือที่เรียกในภาษาถิ่นว่า “ของหน้าหมู่” หรือของสาธารณะ เช่น การลงแขกในกิจกรรมการผลิตของครัวเรือน การช่วยกันสร้างที่อยู่อาศัย การสร้างวัด การสร้างถนน การขุดลอกแหล่งน้ำเหมืองฝาย กิจกรรมเหล่านี้ล้วนแสดงถึงความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือกันภายในชุมชน ทำให้เกิดเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยทั่วไปภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนเป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะการสร้างสำนึกเป็นหมู่คณะ ทั้งในครัวเรือน เครือญาติ และระดับชุมชน (ปรีชา อุปโยคิน, 2549)

สุริย์ พันธุ์พงษ์ (2546) กล่าวว่า ในสังคมเกษตรกรรมครั้งที่ยังไม่มีวิชาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เมื่อเกิดความจำเป็นหรือปัญหาขึ้น ชาวบ้านจะตั้งข้อสังเกต หาข้อสรุป คิดประดิษฐ์เครื่องใช้ไม้สอย วิธีการ หรือ พิธีกรรม ขึ้นมาเพื่อรองรับความจำเป็นหรือแก้ปัญหา เช่นการนำเอากาบกล้วยตากแห้งมาห่อก้อนน้ำตาลให้คงรูปเป็นก้อน ไม่ละลายหรือเสื่อมคุณภาพเร็ว การนำเอาส่วนต่างๆ ของพืชบางชนิดมาใช้เป็นยารักษาโรค การประกอบพิธีกรรมในขั้นตอนต่างๆ ในการทำนา การร้องเพลงในยามเก็บเกี่ยว การตั้งศาลปู่ตา การสืบชะตาแม่น้ำ ฯลฯ ล้วนแล้วเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและวิถีชีวิต (สุริย์ พันธุ์พงษ์ , 2546) และทุกชุมชนในสังคมชนบทท้องถิ่นล้วนมีภูมิปัญญาพื้นบ้านในการผลิตปัจจัยการดำรงชีพอย่างพอเพียง สร้าง

ปัจจัยพื้นของการดำเนินวิถีชีวิตในชุมชนท้องถิ่น แล้วยังสามารถผลิตเป็นสินค้าเพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพ คุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจชุมชนท้องถิ่นให้สูงขึ้น (ทรงจิต พูลลาภ, 2544)

แม้วิถีชีวิตของชาวบ้านในอดีตจะใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายและยังอาศัยธรรมชาติและแรงงานเป็นหลักในการทำมาหากิน แต่พวกเขาก็ต้องใช้สติปัญญาที่บรรพบุรุษถ่ายทอดมาให้เพื่อจะได้อยู่รอด ทั้งนี้เพราะปัญหาต่างๆ โดยเฉพาะเมื่อครัวเรือนมีสมาชิกมากขึ้น จึงจำเป็นต้องขยายที่ทำกิน ต้องหักร้างถางป่า บุกเบิก เพื่อเพิ่มพื้นที่ทำกิน การปรับพื้นที่การเตรียมพื้นที่ทำนา ทำไร่ ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์และดูแลให้เติบโตให้ได้ผลผลิต เป็นงานที่หนักและต้องอาศัยความรู้ความสามารถ รู้ว่าควรทำอย่างไรก่อนหลัง ในเวลาไหน วิธีใด รวมถึงการหาของป่า ปู ปลา ตามท้องน้ำ ท้องนา ต้องอาศัยประสบการณ์และความชำนาญที่สั่งสมและถ่ายทอดกันมาทั้งสิ้น การจัดการแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร นับเป็นความรู้ความสามารถที่มีมาแต่โบราณ ผู้คนทางภาคเหนือมีวิธีการบริหารจัดการแบ่งปันน้ำเพื่อการบริโภคและทำการเกษตร โดยการจัดระบบเหมืองฝาย มีการจัดการแบ่งปันน้ำกันตามระบบประเพณีที่สืบทอดกันมา มีหัวหน้าที่ทุกคนยอมรับ มีคณะกรรมการจัดสรรน้ำตามสัดส่วนและพื้นที่ทำกิน นับว่าเป็นความรู้ที่ทำให้ชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้ลำน้ำ ไม่ว่าจะอยู่ต้นน้ำหรือปลายน้ำ ได้รับแบ่งปันน้ำอย่างยุติธรรม ทุกคนได้รับผลประโยชน์ร่วมกันและอยู่กันอย่างสันติ (ภูมิปัญญาไทย สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม 23, ระบบออนไลน์)

ภูมิปัญญาด้านการเกษตรเป็นความรู้ความสามารถ ประสบการณ์ด้านการทำไร่ ทำนา เลี้ยงสัตว์ ประมง ทำไร่นาสวนผสม ฯลฯ ที่สามารถเลี้ยงตัวเอง ครัวเรือน รวมถึงชุมชนได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรเป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบททางกายภาพและวัฒนธรรมของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศชุดหนึ่ง มีการสืบทอดและพัฒนามาเป็นเวลานับร้อยนับพันปี เปลี่ยนแปลง พัฒนาไปตามบริบทของสังคมในแต่ละยุค มีลักษณะเป็นองค์รวมโดยมิอาจแยกส่วนได้ (ชำนาญ จันทร์เรือง, 2551)

การผลิตทางการเกษตรในสังคมชนบทได้มีการใช้ภูมิปัญญาในการผลิตแบบไม่แยกส่วนอยู่เป็นจำนวนมากฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการคำนวณต้นทุนของชาวบ้านในชนบทไม่ได้คำนวณค่าแรงของตนเองหรือของคนอื่นที่ได้นำมาใช้ในการลงแขก ไม่ได้คำนวณค่าพันธ์ที่เก็บไว้ข้ามปี ไม่ได้คำนวณค่าปุ๋ยจากมูลสัตว์ที่ได้เลี้ยงไว้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้หากนำมาคิดแบบแยกส่วนมีค่าเป็นเม็ดเงินทั้งหมดเชื่อได้แน่ว่าชาวบ้านขาดทุนในการผลิตในแต่ละกิจกรรม แต่ชาวบ้านไม่ได้นำสิ่งเหล่านั้นมาคิดแบบแยกส่วนชาวบ้านมองเห็นแต่มูลค่าของผลผลิตที่ได้รับหักลบกับจำนวนเม็ดเงินที่ได้จ่ายไปจริงๆ ผลคือชาวบ้านได้กำไร และได้รับความอบอุ่นภายในชุมชน ซึ่งเป็นผลผลิตทางจิตใจและสังคมที่ชาวบ้านไม่รู้ตัว เช่นเมื่อมีการลงแขกชาวบ้านที่เป็นเจ้าของงานหรือกิจกรรมจะหาข้าวปลา

อาหารมาเลี้ยงดูผู้ที่มาช่วยเหลือทำให้ผู้ที่มาช่วยเหลืองานประหยัดค่าอาหารของตัวเองไปได้ในวันที่ไปช่วยเพื่อนบ้านได้ และอาหารที่นำมาเลี้ยงส่วนมากจะเป็นอาหารที่หาได้ตามชุมชนและมักจะมีอาหารพิเศษหนึ่งมื้อและมักจะเป็นมื้อสุดท้ายของการทำงานในแต่ละกิจกรรมโดยมากมักจะเป็นเนื้อ หมู หรือ ไก่ นอกจากนั้นแล้วยังมีวิธีการที่ชาวบ้านไม่ได้คิดแบบแยกส่วนอีกคือการเลี้ยงสัตว์ไว้ใต้ถุนบ้านไว้กินเศษอาหาร เลี้ยงวัวควายไว้ไถนา ใช้แรงงานวัวควายช่วยในงานการเกษตร นำฟางข้าวที่ได้มาเลี้ยงวัวควาย นำรำข้าวมาเลี้ยงหมู ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ชาวบ้านในชนบทไม่ได้คิดแบบแยกส่วน

นอกจากแนวคิดดังกล่าวแล้วยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรซึ่งถือว่าเป็นเทคโนโลยีชาวบ้านหลังเก็บเกี่ยว ดังที่ สมนึก ชัชวาลย์ (2545) แห่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ทำวิจัยเรื่อง การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมเทคโนโลยีหลังเก็บเกี่ยว โดยได้ศึกษาทำความเข้าใจวิถีปฏิบัติด้านวิทยาการหลังการเก็บเกี่ยวแบบพื้นบ้าน ในพืชหลัก 2 ประเภท ได้แก่ ข้าว และ พืชผัก-ผลไม้ ที่เป็นพืชท้องถิ่นในเขตภาคเหนือตอนบน จากการวิจัยพบว่า ชาวบ้านมีวิธีการใช้ภูมิปัญญาหลังเก็บเกี่ยว ได้แก่การตาก การรมควัน การผึ่งให้แห้ง การเก็บในที่ร่มเย็น การหมกดินหรือทราย การใช้ขี้เถ้าโรยกลบ เป็นต้น เพื่อให้ผลผลิตเก็บได้นานขึ้น และงานวิจัยครั้งนี้ยังพบมิติทางสังคมในชนบทว่ามีการใช้ภูมิปัญญาผสมกับความเชื่อในการเก็บรักษาพืชผลหลังการเก็บเกี่ยว เช่นการเก็บเกี่ยวข้าวในยุ้งฉางเพื่อไม่ให้มีแมลงมารบกวน ชาวบ้านหลายพื้นที่จะนำกระดองเต่าและพืชผักหลายชนิด (ใบขนุน ใบก๊อมก๊อ กิ่งหอมแหย้ ห่อพลิก) มาใส่ไว้ก่อนที่จะนำข้าวมาใส่ในยุ้งฉาง และการแบ่งหน้าที่กันทำงาน โดยมากจะพบว่าการทำหน้าที่เก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน ผู้หญิงจะเป็นผู้ปฏิบัติเป็นส่วนใหญ่และถือว่าเป็นหน้าที่ของแม่บ้านที่ได้รับการปลูกฝังและสืบทอดกันมา (สมนึก ชัชวาล, 2545)

2.5 แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology)

แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของ จูเลียน เอช สจ๊วต (1955 อ้างใน บุษบา อรรถาวีร์, 2540) โดย สจ๊วตได้ให้ความหมายของคำว่า นิเวศวิทยา ว่า “เป็นการปรับตัวของสภาวะแวดล้อมโดยตัวของมันเองและเมื่อมารวมกับคำว่าวัฒนธรรม จึงรวมความกว้างขึ้นไปอีกว่า การปรับตัวเข้าของมนุษย์เพื่ออยู่รอดและอยู่อย่างสมดุลกับสภาพแวดล้อมโดยสัมพันธ์กับวัฒนธรรมเดิมของตนเอง และการปรับตัวเพื่อเข้ากับสภาพแวดล้อมก็ส่งผลกระทบต่อการสร้างวัฒนธรรมใหม่ต่อไปเรื่อย ๆ นิเวศวิทยาวัฒนธรรมเน้นการศึกษาแบบแผนหรือโครงสร้างของวัฒนธรรมเฉพาะ มากกว่าการจะ

พยายามอธิบายภาพรวมของวัฒนธรรมทั้งหมด สิ่งที่สำคัญสำหรับการศึกษาแนวนิเวศวิทยาวัฒนธรรมนั้นคือ การหาแกนของวัฒนธรรม ซึ่งหมายถึง ลักษณะเฉพาะหรือแบบแผนวัฒนธรรมที่สัมพันธ์ เกี่ยวข้องกัน หรือ บ่งบอกถึงกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพและการจัดการทางเศรษฐกิจซึ่งต้องเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมทางวัตถุ ซึ่งหมายถึงระบบการจัดการทางเทคนิค หรือเครื่องมือเทคโนโลยีที่เป็นผลมาจากสภาพแวดล้อมที่แตกต่างกันและผลของเทคนิควิธีและเทคโนโลยีต่างกันก็ส่งผลให้การปรับตัวแตกต่างกัน

แนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวทางวัฒนธรรมของสจ๊วต หัวใจสำคัญของการปรับตัวของวัฒนธรรมคือ เทคโนโลยี ซึ่งมีวิธีการดังนี้

1. การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยี ทางการผลิต (ซึ่งเป็นตัวกำหนดสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม) โดยเทคโนโลยีเหล่านี้สรุปได้จากการพิจารณา Material culture ลักษณะเด่นทางสิ่งแวดล้อมมีผลต่อวัฒนธรรม เช่น อากาศ ภูมิประเทศ ดิน น้ำ พืช สัตว์ในท้องถิ่น ถือเป็นเรื่องสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลง แต่บางครั้งสิ่งเล็กๆ อาจมีความสำคัญกว่าเมื่อไปอยู่อีกแห่งหนึ่ง เช่น แอ่งน้ำเล็กๆ หากอยู่ในพื้นที่ป่าภูเขาไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง แต่หากแอ่งเล็กๆ ไปอยู่กลางทะเลทราย จะมีความสำคัญอย่างมากให้ผู้คนย้ายถิ่นไปอาศัยใกล้แอ่งเล็กๆ นี้ได้ และเช่นเดียวกันกับฤดูกาลของปลาจะเป็นตัวกำหนดนิสัยของผู้ที่อยู่ริมน้ำสามารถพัฒนาเครื่องมือขึ้นมาได้

2. การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมมนุษย์ ในสังคมยังชีพการรวบรวมของป่ามักเป็นหน้าที่ของผู้หญิงที่ทำงานตามลำพังหรือเป็นกลุ่มเล็กๆ ซึ่งได้ผลผลิตไม่มาก จนเกิดมีการแข่งขันกันขึ้น มีการเพาะปลูก การล่าสัตว์จะเป็นได้เฉพาะบุคคลและธรรมชาติของสังคมนักล่าได้กำหนดวัฒนธรรมสำหรับการล่าขึ้น การใช้วิธีการผสมผสานและเทคนิคการทำงานร่วมกันจะไม่มีอิทธิพลต่อประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม เช่น การประดิษฐ์และการแพร่กระจาย ซึ่งไม่ขึ้นกับสิ่งแวดล้อม ดอกไม้ และกวางจะไม่ถูกล่าโดยการล้อม แต่สัตว์ที่มีเขาและวัวป่าจะถูกล่าโดยวิธีการล้อม การถางและเผาป่าจะทำร่วมกัน การร่วมมือกันในการถางป่าเพื่อการเพาะปลูก ในปศุสัตว์ที่แห้งแล้ง อาจจะมีหรือไม่มีการร่วมมือกันทำงาน และอพยพกันไปในแหล่งที่มีน้ำ

3. วิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม แม้เทคโนโลยีและการกำหนดสิ่งแวดล้อมมักมีวิธีทางในการกระทำ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นหน้าที่ที่จะยอมรับวัฒนธรรมอื่นๆ ซึ่งมักเป็นปัญหาเชิงประจักษ์ที่บริสุทธิ์ ในเขตชลประทานในสังคมที่เริ่มก้าวหน้ารูปแบบของนโยบายสังคม หรือแกนของวัฒนธรรมดูเหมือนจะคล้ายกันมากแทนที่จะมีความแตกต่างกันในรายละเอียดภายนอก รูปแบบที่พบปัญหาจึงอยู่ที่การพิจารณาแบบของ

อุตสาหกรรมที่ทันสมัย คำถามคือระบบอุตสาหกรรมเป็นนโยบายของระบอบประชาธิปไตย คอมมิวนิสต์ สังคมนิยม หรือระบอบใด

กระบวนการที่สาม ต้อการหาองค์รวมที่แท้จริงที่มีความเหมาะสมในแต่ละปัจจัย เช่น ภูมิศาสตร์ รูปแบบที่แน่นอน โครงสร้างของการเป็นญาติกัน ผู้เช่าที่ดิน การใช้ที่ดิน และวัฒนธรรมอื่นๆ ที่เป็นหัวใจสำคัญในการพิจารณาเพื่อแบ่งแยกจากกัน ความสัมพันธ์ภายในวัฒนธรรมหนึ่งสู่อีกวัฒนธรรมหนึ่งและสู่สิ่งแวดล้อมไม่ใช่เรื่องจะเข้าใจได้ง่าย การใช้พื้นดินหมายถึงการใช้เทคโนโลยีตามความหนาแน่นของประชากร การแบ่งกลุ่มของประชากรเหล่านี้จะขึ้นอยู่กับส่วนประกอบของทรัพย์กรและการย้ายถิ่น องค์ประกอบของการแบ่งกลุ่มจะแบ่งตามขนาดกิจกรรมของการยังชีพ และองค์ประกอบของกลุ่มในด้านอื่นๆ สวัสดิการอาจมีความสัมพันธ์กับการรวมปัจจัยดังกล่าว ในบางกรณีอาจมีการแข่งขันของทรัพยากรและได้เป็นลักษณะประจำชาติไป

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม ได้อธิบายเครื่องมือของกลวิธีและวิธีการปรับตัวของวัฒนธรรมให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมซึ่งมีการเปลี่ยนแปลง ปัญหากว้างๆ คือการกำหนดสถานการณ์ที่เหมือนๆ กันในสิ่งแวดล้อมที่เหมือนกัน ในสิ่งแวดล้อมอื่นวัฒนธรรมอาจมีการปรับมาจนสำเร็จหรือบางครั้งอาจหายไปจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะพบว่าไม่มีความสัมพันธ์กันในประเภทของวัฒนธรรมและจะพบได้ยากถ้าระดับของสังคมวัฒนธรรมมีการรวมตัวกันในแต่ละช่วงเวลาและมีการบันทึกไว้ ประเภทของวัฒนธรรมอาจเกิดขึ้นเป็นกลุ่มๆ ของแกนที่มีลักษณะเด่นซึ่งอาจไม่อยู่ในการปรับตัวของสิ่งแวดล้อมและแสดงระดับของการรวมตัวคล้ายคลึงกัน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมก่อให้เกิดผลเสมอ แต่มุมมองสำคัญของการปรับตัวของสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นกฎที่ใช้อธิบายวัฒนธรรมเป็นเรื่องที่เกินความคาดหวัง ความหลากหลายในวัฒนธรรม สามารถทำให้เป็นระบบและจัดลำดับประเภท รวมทั้งอธิบายการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมตามกระบวนการปรับตัวซึ่งเป็นสิ่งที่ประจักษ์ได้

แนวคิดของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมนั้น จะพิจารณาด้านจุดกำเนิดและการแพร่กระจายวัฒนธรรมสู่เทคโนโลยีน้อยกว่า ข้อเท็จจริงซึ่งอาศัยความแตกต่าง และการจัดของสังคมที่ต่างกันในแต่ละสิ่งแวดล้อม หรือสิ่งแวดล้อมอาจเป็นข้อห้ามสำหรับเทคโนโลยี แต่ในท้องถิ่นอาจมีการเรียกร้องให้มีการปรับตัวทางสังคม กระบวนการปรับตัวในรูปแบบของนิเวศวิทยา ไม่ได้มุ่งเน้นให้ความสนใจในชุมชนของมนุษย์ซึ่งเป็นส่วนของสายใยชีวิต แต่สนใจวัฒนธรรมซึ่งมีผลต่อการปรับตัว

แม้แนวคิดของการปรับตัวทางสิ่งแวดล้อมจะอยู่ในขอบเขตของนิเวศวิทยาวัฒนธรรมทั้งหมด แต่กระบวนการเหล่านี้จะต้องมีการรวมตัวและมีระดับของวัฒนธรรม ซึ่งอาจมีความ

แตกต่างกันมากของผู้ล่าและการเก็บหาอาหาร ซึ่งมีความอิสระแต่อาจก่อให้เกิดการเดินทางและสร้างเส้นทาง เพื่อไปเก็บอาหาร ในสังคมที่ก้าวหน้าธรรมชาติของวัฒนธรรมจะเป็นแกนในการกำหนด การผสมผสานทางเทคโนโลยี และการจัดการผลผลิต

ชนัญ วงศ์วิภาค (2532) อธิบายความหมายของ **นิเวศวิทยาวัฒนธรรม** ว่า เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อม โดยชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมนั้น คือสิ่งที่พัฒนาและกลายมาเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้และปรับตัวที่จะอยู่อย่างเหมาะสมและอยู่รอดของมนุษย์ต่อสภาพแวดล้อมรอบตัว เครื่องมือคือวัฒนธรรมอาจแสดงออกให้เห็นชัดเจนเป็นรูปธรรมได้ เช่น เทคโนโลยี ภาษา อุดมการณ์ในการปกครอง รูปแบบข้าวของเครื่องใช้ในวัฒนธรรมอื่น ๆ ยังถือเป็นการดัดแบปลงสภาพแวดล้อมกับความต้องการของตน ฉะนั้นการที่จะเข้าใจนิเวศวิทยาวัฒนธรรมควรเข้าใจความเป็นมนุษย์ด้วย ควรเน้นไปที่การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้และการปรับตัวของมนุษย์เป็นสำคัญ ”

มนัส สุวรรณ(2532) เสนอว่า นิเวศวิทยาวัฒนธรรม คือ การมองความสัมพันธ์ของมนุษย์ในการมีท่าทีต่อสภาพแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นการพยายามให้อยู่รอด หรือการปรับตัว ตลอดจนการพยายามเอาชนะธรรมชาติ จะเห็นได้ว่ามนุษย์ในอดีตที่ยังขาดการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่สามารถควบคุมหรือเปลี่ยนแปลงธรรมชาติได้ การอยู่รอดของมนุษย์คือการปรับเปลี่ยนตัวเองให้เป็นไปตามสภาพธรรมชาติ (Modification) แต่เมื่อมีการพัฒนาทางเทคโนโลยีมากขึ้นมนุษย์สามารถปรับเปลี่ยนเทคโนโลยีเพื่อลดข้อจำกัดทางธรรมชาติมากขึ้น ก็กลายเป็นผู้ที่พยายามเอาชนะธรรมชาติ มนัสให้ความเห็นว่า ยิ่งมนุษย์ในปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมากขึ้นก็ยิ่งพยายามลดข้อจำกัดของธรรมชาติและเอาประโยชน์จากธรรมชาติให้มากที่สุดจนอาจเกินขีดความสามารถ (Carrying Capacity) ฉะนั้นเพื่อรักษาระดับที่ยั่งยืนของการผลิตและความคงอยู่ของธรรมชาติมนุษย์จำเป็นต้องใช้หลักเชิงนิเวศวิทยาในการปรับเปลี่ยนธรรมชาติ

สมชาย นิลอาธิ (ม.ป.ป.) ใช้คำว่า วัฒนธรรมเพื่อแยกมิติที่แยกมนุษย์ออกจากสัตว์ โดยสมชายเสนอว่า ส่วนที่มีลักษณะคล้ายกับสัตว์คือการหาอาหารและการพยายามให้ชีวิตอยู่รอด แต่เนื่องจากว่ามนุษย์มีความสามารถในการปรับตัวทางชีววิทยา กล่าวคือ มีความพยายามเปลี่ยนแปลงธรรมชาติสิ่งแวดล้อมให้ชีวิตดีขึ้น ศักยภาพในการปรับตัวนั้นเมื่อสั่งสมนานเข้ากลายเป็นสิ่งที่เรียกว่า “วัฒนธรรม” สมชาย นิลอาธิ (ม.ป.ป.) และมนัส สุวรรณ (2532) ต่างเขียนสนับสนุนกันว่าระดับของการควบคุมธรรมชาติและพัฒนาการทางเทคโนโลยีจะซับซ้อนขึ้นตามลำดับชั้นของสังคมซึ่งเริ่มจาก

1) สังคมหาของป่าล่าสัตว์-ล่าสัตว์ โดยอาศัยเพียงแหล่งอาหารที่มีอยู่ในธรรมชาติ

2) สังคมเลี้ยงสัตว์ สามารถเพิ่มอาหาร โดยการเลี้ยงสัตว์เป็นฝูง

3) สังคมเกษตรกรรม จะมีการพัฒนาทางด้านอาหาร โดยการหว่านเพาะพืชพันธ์ต่างๆ และบำรุงรักษาตลอดจนเก็บเกี่ยวผลผลิต

4) สังคมอุตสาหกรรม ก็สามารถปรับเปลี่ยนวิถีการผลิต หรือวิธีเพิ่มการผลิตอาจมีการทำฟาร์มปศุสัตว์ขนาดใหญ่ และการนำเครื่องจักรใหญ่มาใช้ในโรงงาน ในสังคมระดับนี้เทคโนโลยีจะเข้ามามีผลในการเพิ่มผลผลิตอย่างมาก

จะเห็นได้ว่า สมชาย (ม.ป.ป.) และ มนัส (2532) ต่างมีแนวความเห็นไปในทางเดียวกันว่า การปรับตัวของมนุษย์มิใช่เฉพาะเพียงเพื่อความอยู่รอดหรืออยู่ดีขึ้นเท่านั้น แต่การปฏิวัติเทคโนโลยีที่เกิดขึ้นกลายเป็นเครื่องมือสนองความต้องการอันไร้ขีดจำกัดของมนุษย์จนนำไปสู่การเบียดเบียนธรรมชาติจนเกินศักยภาพการรองรับของธรรมชาติ นำไปสู่ปัญหาทางสิ่งแวดล้อมและการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติด้านต่าง ๆ ฉะนั้นมนุษย์เองต้องมีการควบคุมทั้งตัวเองและธรรมชาติ หากมนุษย์ยังไม่หยุดยั้งทำลายดุลยภาพของธรรมชาติ มนุษย์ก็อาจได้รับผลของการเปลี่ยนแปลงอันนั้นจนอาจถึงความหายนะในที่สุด

การตั้งถิ่นฐานของชาวชนบทส่วนใหญ่ของไทย มักจะไม่ได้มีการวางแผนล่วงหน้ามาก่อน กล่าวคือสังคมชนบทมักจะตั้งถิ่นฐานอย่างง่าย ๆ เรียงรายกันอยู่อย่างง่าย ๆ เป็นหมู่บ้านขนาดย่อมตามริมแม่น้ำลำคลองหรือหนองบึงใหญ่ ๆ และตามเส้นทางสมนาคม เพื่อประโยชน์แก่การดำรงชีพ เนื่องจากสังคมชนบทเป็นสังคมเกษตรกรรม

เช่นเดียวกับ ชุมชนหมู่บ้านภาคเหนือตั้งอยู่แอ่งที่ราบระหว่างภูเขาสูง ที่สำคัญคือแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน ลำปาง เชียงราย พะเยา แพร่ และน่าน แต่ละแอ่งที่ราบมีแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่าน คือ ปิง วัง กก อิง ยม และน่าน การตั้งถิ่นฐานโดยมีภูเขาสูงเป็นกำแพงแบ่งแดน ทำให้เกิดแคว้นอิสระหลายแคว้น แต่ละแคว้นขยายตัวช้าๆ จากภายใน ไม่เกิดรัฐขนาดใหญ่ที่มีศูนย์กลางแห่งเดียว ตำนานประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของแต่ละแคว้น มีอิทธิพลเหนือความเชื่ออื่นจากภายนอก และในความคิดของชาวบ้าน ชุมชุนล้านนาเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม 2 อย่าง คือ ภูเขาและลำน้ำ ทั้งนี้เพราะหมู่บ้านล้านนาที่เกิดมาจากดอยสูงเหล่านี้ อยู่ในแอ่งที่ราบซึ่งเป็นผืนนา มองเห็นภูเขาตระหง่านล้อมรอบชุมชนอยู่ มีลำน้ำไหลผ่านหมู่บ้าน ภูเขาและลำน้ำบงการความกลัว ความทุกข์ ความปิติ ทั้งปวงของชุมชนภูมิทัศน์เช่นนี้กระทบและอยู่ในความนึกคิดของชาวบ้านตลอดเวลา ความรู้เรื่องจักรวาลแลประวัติศาสตร์ภายนอกย่อมสำคัญน้อยกว่าภูเขาและลำน้ำ สิ่งแวดล้อมทั้งสองดูเป็นธรรมชาติที่มีอำนาจเร้นลับ ครอบงำการอธิบายโลกตามแบบของชาวบ้าน ตำนาน คำสวด

และพิธีกรรมพื้นถิ่นสะท้อนความเชื่อของชาวบ้านที่ว่าภูเขาเป็นคล้ายกับขอบจักรวาล หลังภูเขานั้นไปก็เป็นเสมือนโลกอื่น แม้เมื่อศาสนาพุทธและพราหมณ์ขยายอิทธิพลเข้าสู่หมู่บ้านล้านนาแล้ว ศาสนาก็ถูกตีความแบบพื้นถิ่น เช่น ที่หมู่บ้านแม่ฮาว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง และหมู่บ้านข้างเคียง ชาวบ้านกำหนดให้ดอยน้อยและดอยหลวงที่เห็นได้จากหมู่บ้านเป็นเขาพระสุเมรุ แทนที่จะยอมรับว่าเขาพระสุเมรุอยู่ที่อินเดีย พวกชาวบ้านร่วมกันสร้างพระธาตุบนดอยทั้งสองขึ้นเป็นศูนย์กลางจักรวาลของเขา หมายความว่าชาวบ้านสร้างกลไกความเชื่อของตนเองขึ้นโดยตีความทางศาสนาที่ประยุกต์เชื่อมโยงเข้ากับสภาพของท้องถิ่น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2541)

2.6 แนวคิดสังคมการผลิตแบบเศรษฐกิจชุมชน

สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรม (Agrarian Society) ดังที่ทราบกันโดยทั่วไปว่าประชากรส่วนใหญ่ของประเทศที่อยู่ในวัยแรงงานประกอบอาชีพด้านการเกษตร เช่นเป็นชาวนา ชาวส่วน ชาวไร่ และชาวประมง ฯลฯ ที่เกี่ยวเนื่องกับการเกษตร ระบบสังคมไทย (Thai Society System) อาจแบ่งได้เป็น 2 แบบ คือ สังคมชนบท (Rural Society) และสังคมเมือง (Urban Society)

สังคมชนบท (Rural Society) ได้แก่ ประชากรที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในชนบท หรือนอกเขตเทศบาล เรียกว่า “ชาวชนบท” มีการตั้งถิ่นฐานเป็นหมู่บ้านต่างๆ แบบเบ็ดเสร็จที่มีเศรษฐกิจและความต้องการต่างๆ ภายในหมู่บ้านนั้นๆ ประชากรในชนบทส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม อุปนิสัยและขนบธรรมเนียมประเพณีของประชากรในชนบทส่วนใหญ่จะขึ้นอยู่กับการเกษตรกรรมและศาสนา สังเกตได้จากชาวชนบทส่วนใหญ่มีวัดประจำหมู่บ้าน เพื่อสนองความต้องการทางจิตใจ เช่นเดียวกับการศึกษาของชาวเมือง ชาวชนบทส่วนใหญ่มีชีวิตอยู่อย่างง่ายๆ และมีเวลาว่างมาก ภาษาที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นภาษาถิ่น เช่น ภาษาไทยภาคเหนือ ภาษาไทยอีสาน ภาษาไทยกลางและภาษาไทยภาคใต้ นอกจากนี้ยังมีภาษาอื่นๆ เช่น ภาษาชาวเขาเผ่าต่างๆ เป็นต้น (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544)

สังคมชนบทเป็นพื้นฐานของธรรมชาติ คือ สิ่งแวดล้อม ชีวิต สังคมหรือพื้นฐานของวัฒนธรรม ที่พึงพิงธรรมชาติ ที่ประกอบด้วยดิน น้ำ ป่าไม้ และสรรพชีวิตทั้งหลายที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน เกิดสิ่งมีชีวิตนานาพันธุ์ ซึ่งเรียกว่าความหลากหลายทางชีวภาพ ในความหลากหลายทางชีวภาพทำให้เกิดความสมดุล และท่ามกลางความสมดุลของธรรมชาติ ทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างลงตัว เกิดเป็นสังคมชนบทที่อยู่กับธรรมชาติ มีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายโดยอาศัยธรรมชาติและธรรมชาติไม่ปล่อยให้คนในชนบทขาดแคลนมีความมั่นคงทางด้านอาหารและ

ความเป็นอยู่ วิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับธรรมชาติเป็นการดำรงชีพก่อให้เกิดวัฒนธรรม (อภิชัย พันธเสน, 2539)

วัฒนธรรมสังคมชนบทไทยในระดับหมู่บ้านมีวัฒนธรรมชุมชน วัฒนธรรมชาวบ้านซึ่งมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ความไม่เหมือนใคร คือ น้ำใจ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจอย่างเต็มที่ เช่นกิจกรรมด้านเศรษฐกิจชุมชน มีการลงแขกในการดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ตำข้าว และสีข้าวด้วยมือ จับปลา ถางป่า ยกคันนา ตีเหล็ก ล่าสัตว์ สร้างบ้าน ฯลฯ รวมทั้งช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมทางสังคม เช่นงานบุญต่างๆ และการร่วมกันป้องกันภยันตรายที่จะมาถึงหมู่บ้าน การช่วยเหลือตัวเองในระดับหมู่บ้านทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งรัฐ (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2544)

ลักษณะชนบทจึงแตกต่างจากลักษณะเมืองอย่างชัดเจนในด้านสิ่งแวดล้อม และวิถีการดำเนินชีวิต สิ่งแวดล้อมในชนบทเป็นสภาพธรรมชาติ ประกอบด้วย ทุ่งนา ป่าละเมาะ ท้องฟ้าสดใส ภูเขา แม่น้ำลำคลอง ห้วย บึง และต้นไม้น้อยใหญ่ ต่างกับเมืองที่เต็มไปด้วยอาคาร ตึกแถว สำนักงาน โรงงาน และถนนเป็นต้น

เดิมวิถีชีวิตของชาวชนบทผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เครือญาติ เพื่อนบ้าน มีประเพณีวัฒนธรรม ค่านิยม ทัศนคติต่างจากผู้คนในเมือง ชาวชนบทรู้จักคุ้นเคยกันและกันในหมู่บ้านเป็นอย่างดีทุกคนได้รับประโยชน์ร่วมกันในสถานที่สาธารณะ เช่น วัด โรงเรียน สถานีอนามัย ได้รับผลกระทบจากธรรมชาติร่วมกัน ส่วนชาวเมืองมีความสัมพันธ์โดยตำแหน่งหน้าที่ ผูกพันกับวัตถุ นายจ้าง เจ้านาย สมาคม ที่มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีการดิ้นรนเพื่อตำแหน่งฐานะทางเศรษฐกิจ ชาวเมือง ทำงานในสถานประกอบการที่เป็นสำนักงาน โรงงาน เป็นต้น ปัจจุบันวิถีชีวิตแบบชาวเมืองได้เข้าสู่ชนบทมากขึ้น คือมีการขยายโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาในชนบท หรือการนำผู้คนในชนบทเข้าไปทำงานในเมือง เนื่องจาการคมนาคมสะดวกขึ้น

วิชัย เทียนถาวร และคณะ (2542) ได้อธิบายองค์ประกอบของสังคมหรือชุมชนว่า สังคมชนบทต้องประกอบด้วย ครัวเรือนหรือครอบครัวหลายๆ ครัวเรือน ที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยใกล้ๆกัน “ครอบครัว” ถือได้ว่าเป็นสถาบันสังคมแรกเริ่มที่มีความสำคัญที่สุด เพราะเป็นสถาบันพื้นฐานที่มีบทบาทสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมนุษย์ทุกคนในสังคม เป็นสถาบันแรกที่ทำหน้าที่ทางสังคมในการถ่ายทอดค่านิยม ปลูกฝังความเชื่อ สร้างเสริมทัศนคติ กำหนดบุคลิกภาพ วิธีประพฤติปฏิบัติตน รวมทั้งการสร้างบรรทัดฐานทางสังคมให้แก่ สมาชิกรุ่นใหม่ ซึ่งมีผลต่อการพัฒนาสังคมและประเทศโดยรวม ครอบครัวจึงเปรียบเสมือนจักรกลชั้นแรกที่ทำหน้าที่หล่อหลอมบุคลิกภาพของ

บุคคลให้เป็นไปตามที่สังคมต้องการ นำไปสู่การดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างปกติสุข ขณะเดียวกัน ยังเป็นแหล่งให้ความช่วยเหลือ ดูแล เยียวยา บำบัด ฟื้นฟู ในยามที่ต้องเผชิญกับปัญหาวิกฤตที่มากระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของสมาชิกในครอบครัวอีกด้วย และครอบครัวยังถือเป็นหน่วยเศรษฐกิจย่อยที่สุดที่มีความสำคัญสูงต่อระบบเศรษฐกิจส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการผลิต การบริโภค และการออม ที่ต้องเริ่มจากครอบครัวก่อนทั้งสิ้น รวมทั้งเป็นรากฐานการสร้างชุมชนและสังคมที่เข้มแข็งอีกด้วย อาจกล่าวได้ว่า “สถาบันครอบครัว” เป็นทุนทางสังคมที่สำคัญในการพัฒนาคนและประเทศชาติให้เจริญมั่นคงอย่างยั่งยืน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมไทยที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นในเรื่องความเป็นครอบครัวที่เข้มแข็งมีระบบเครือญาติ และสายใยผูกพันมาช้านาน นั่นคือรูปแบบการผลิตแบบยังชีพหรือสังคมชนบท

ผลของการพัฒนาประเทศทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี นอกจากส่งผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างครอบครัวแล้ว ในขณะเดียวกันก็ส่งผลต่อรูปแบบของครอบครัวด้วย จากสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้รูปแบบของครอบครัวเปลี่ยนแปลงและมีหลากหลายมากขึ้นไปด้วย และจากข้อมูลสำรวจภาวะ การทำงานของประชากร พ.ศ. 2542-2545 ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ชี้ให้เห็นว่า ครอบครัวไทยในปัจจุบันมิได้ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และ เครือญาติดังเช่นแต่ก่อน แต่มีหลายรูปแบบ ดังนี้

1. ครอบครัวขยาย ที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก ปู่ย่าตายาย และหรือพี่น้อง ยังคงมีอยู่ในสังคมไทยแต่มีจำนวนลดลง

2. ครอบครัวเดี่ยว ส่วนใหญ่ประกอบด้วยพ่อ แม่และลูก โดยส่วนใหญ่ครอบครัวจะมีลูกจำนวน 1-3 คนเป็นส่วนมาก

3. ครอบครัวที่อยู่คนเดียว คือมีคนที่อาศัยอยู่ตามลำพังมากขึ้นซึ่งแสดงให้เห็นว่าหญิงหรือชายพอใจที่จะอยู่เป็นโสดมากขึ้น

4. ครอบครัวพ่อหรือแม่เลี้ยงลูกตามลำพัง หมายถึงครอบครัวที่มีเพียงพ่อหรือแม่ และลูก เนื่องจากสาเหตุของการหย่าร้าง การเป็นหม้าย แยกทาง การทอดทิ้ง รูปแบบของครอบครัวดังกล่าวมี แนวโน้มสูงขึ้น

การเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างของครอบครัวมีผลกระทบต่อขนาดของครอบครัว โดยส่งผลให้ครอบครัวเริ่มมีขนาดเล็กลงอย่างต่อเนื่องเหลือเพียงพ่อ แม่ และลูก หรือผู้สูงอายุกับเด็ก ขนาดของครอบครัวเริ่มเล็กลงจาก 4.3 คนต่อครัวเรือนในปี 2529 ลดลง เป็น 3.7 และ 3.5 คนต่อครัวเรือนในปี 2542 และ 2545 ตามลำดับ ซึ่งชี้ให้เห็นว่าครอบครัวไทยปัจจุบันมีเพียงพ่อ แม่ ลูก และจำนวนลูกมีเพียง 1-3 คน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการอพยพแรงงานเข้าสู่เมืองใหญ่ สังคมไทยซึ่งแต่เดิมเป็นสังคมชนบท มีความเอื้ออาทรต่อกันมีแนวโน้มเป็นสังคมเมืองมากขึ้น โครงสร้างครอบครัวไทยมีการเปลี่ยนแปลง จากเดิมในอดีตซึ่งเคยเป็นครอบครัวขยายที่ประกอบด้วย พ่อ แม่ ลูก และเครือญาติ ครอบครัวมีขนาดใหญ่เนื่องจากในอดีตยังไม่มีความรู้ด้านการคุมกำเนิดแบบสมัยใหม่ จำนวนบุตรเฉลี่ยจึงมีประมาณ 5-6 คน มีสายใยความผูกพันต่อกันสูง แต่จากผลการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 3- 7 ที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นหลักโดยมีนโยบายด้านการวางแผนครอบครัว เพื่อมุ่งลดอัตราการเพิ่มของประชากรในครัวเรือนและนโยบายปรับปรุงคุณภาพประชากรและการพัฒนาจิตใจ เพื่อให้มีศักยภาพและมีความพร้อมต่อการพัฒนาและแข่งขันทางเศรษฐกิจ เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคชนบทสู่เมืองใหญ่หรือต่างประเทศ อันส่งผลให้ครอบครัวไทยในปัจจุบันทั้งภาคชนบทและเมืองต่างได้รับผลกระทบ มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะทางโครงสร้างกลายเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น (วิชัย เทียนถาวร และคณะ, 2546)

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่าแนวโน้มของครัวเรือนมีขนาดเล็กลงมิได้มีความหมายว่าสภาพเช่นนี้เกิดขึ้นกับสังคมเมืองเท่านั้น ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ของประเทศอาศัยอยู่ในสังคมชนบท แน่นอนว่าผลกระทบจากการพัฒนาของภาครัฐในด้านการลดขนาดของประชากรของประเทศได้ผล และยังส่งผลมาถึงขนาดครัวเรือนทำให้เป็นครัวเรือนขนาดเล็กตามรายงานข้างต้น และครัวเรือนส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนที่อาศัยอยู่ในสังคมชนบทหรือสังคมแบบยังชีพ

นอกจากนั้น วิชัย เทียนถาวร และคณะ (2546) ได้อธิบายว่าการตั้งหมู่บ้านและการตั้งถิ่นฐาน บางหมู่บ้านหรือบางชุมชนไม่อาจสืบค้นประวัติได้เพราะตั้งอยู่มานานแล้ว บางหมู่บ้านสามารถสืบค้นประวัติได้ว่ามีการย้ายถิ่นเข้ามาเพราะอยู่ที่เดิมมีสภาพขาดแคลนหรือประสบภัยพิบัติอื่นๆ บางหมู่บ้านเกิดจาการแยกหมู่บ้านเดิม รูปแบบการตั้งถิ่นฐานส่วนใหญ่ไม่มีแบบแผน เมื่อเลือกสถานที่ใดที่เห็นว่าเหมาะก็ตั้งบ้านเรือน 5-10 ครัวเรือน ถ้าสามารถอยู่ได้อย่างเป็นสุข คนอื่นๆ ก็อพยพตามมาอยู่ด้วยอย่างไรก็ตามสามารถจำแนกรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านในชนบทไทยได้เป็น 4 แบบ ดังนี้

1) บ้านที่ตั้งกระจายตามไร่นา (Isolate Farmstead) ลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบนี้ มักจะเป็นบ้านที่บุกเบิกพื้นที่ใหม่ ตามเชิงเขาหรือชายป่าเพื่อทำไร่ ลักษณะจะเป็นบ้านที่ปลูกง่ายๆ ตั้งอยู่กลางพื้นที่ไร่นาของตนแต่ละบ้านจึงตั้งกระจายห่างกัน มากน้อยตามขนาดของพื้นที่ไร่นาของแต่ละ

บ้าน ข้อดีของหมู่บ้านลักษณะนี้คือ การขาดความปลอดภัย และอยู่ห่างไกลสาธารณูปโภค สาธารณูปการที่รัฐจัดให้

2) หมู่บ้านเกษตรกรรม (Farm Village) หมู่บ้านลักษณะนี้จะอยู่รวมเป็นกลุ่ม หรือตั้งอยู่ระยะที่แลเห็นกันและกัน เครือญาติลูกหลานตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่เดียวกัน แบ่งออกเป็นคุ้ม แต่ละคุ้มผู้คนอาจจะมีความสัมพันธ์ฉันท์เครือญาติหรือมีความสัมพันธ์ทางสังคมอื่นๆ ในเขตหมู่บ้านมี วัด ลานวัด สระน้ำ ป่าพื้น ศาล อาจมีแนวต้นไผ่เป็นรั้วล้อมหมู่บ้าน ถัดจากรั้วรอบหมู่บ้านเป็นไร่นากว้างขวาง การตั้งหมู่บ้านยึดชัยภูมิเป็นหลัก

3) หมู่บ้านเรียงรายเป็นแนวยาว (Line Village) รูปแบบของหมู่บ้านประเภทนี้จะพบตามเส้นทาง แม่น้ำ ลำคลอง ถนนที่เชื่อมระหว่างอำเภอหรือจังหวัด หมู่บ้านจะอยู่หนาแน่นซ้อนๆ กัน บริเวณใกล้จุดเชื่อมต่อของเส้นทาง เช่น บริเวณปากคลองเชื่อมต่อแม่น้ำ ทางแยก หมู่บ้านลักษณะนี้ด้านหลังบ้านเป็นชายทุ่ง ไร่ นา สวน นับเป็นหมู่บ้านที่มั่งคั่งเพราะมีน้ำซึ่งเป็นปัจจัยหลักในการเกษตรและใช้ในชีวิตประจำวัน มีเส้นทางสัญจรที่ทำให้มีการพบปะค้าขาย แลกเปลี่ยนสินค้า ข่าวสารและความรู้ หมู่บ้านในลักษณะนี้สามารถพัฒนาเป็นเมืองได้รวดเร็ว

4) หมู่บ้านสหกรณ์ (Cooperative Village Settlement) หมู่บ้านลักษณะนี้เกิดจากนโยบายของรัฐที่จัดพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำมาหากินให้กับราษฎร ที่ยากจน จึงมีการวางแผนจัดวางผังหมู่บ้านอย่างเป็นระเบียบ หน่วยงานที่มีหน้าที่นี้ได้แก่ กรมพัฒนาชุมชน จัดสร้างนิคมสร้างตนเอง กรมป่าไม้จัดสร้างหมู่บ้านสวนป่า กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมประชาสงเคราะห์ หมู่บ้านประเภทนี้จะมีการจัดสวัสดิการในด้านถนน น้ำไฟฟ้า เพื่อจูงใจ ผู้คนให้เข้าไปอาศัยก่อร่างสร้างตัว

ข้อดีของการตั้งหมู่บ้านเป็นกลุ่ม คือ ความปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย การเอื้อเฟื้อ พึ่งพากันและกัน ทำได้ง่าย มีกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีร่วมกัน มีการเรียนรู้ ถ่ายทอดภูมิปัญญากัน การดูแลไร่นาทำได้ทั่วถึง แต่อาจห่างไกลจาก สาธารณูปโภค และสาธารณูปการที่รัฐจัดให้ ปัจจุบันปัญหานี้อาจหมดไป เพราะมีการตัดถนนผ่านหมู่บ้าน จัดประปาหมู่บ้าน มีไฟฟ้าและโทรศัพท์ใช้แล้วในหมู่บ้านส่วนใหญ่

2.7 แนวคิดระบบเศรษฐกิจแบบชุมชน

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดเศรษฐกิจแบบชุมชนเป็นแนวในการศึกษาและอภิปรายผลการศึกษา ถึงระบบเศรษฐกิจของผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองว่ามีระบบเศรษฐกิจที่เหมือนหรือต่างกันอย่างไรกับระบบเศรษฐกิจแบบชุมชน

2.7.1 รูปแบบและลักษณะของเศรษฐกิจชุมชน/ชนบท ในสังคมวัฒนธรรมไทย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2547) ได้ให้ความหมายของ ระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนไว้ว่า คือ ระบบผู้ผลิตขนาดเล็กที่ผู้ผลิตและเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตคนละเล็กละน้อยและอิสระในปัจจัยการผลิตทุกๆ ด้าน แรงงานใช้แรงงานในครัวเรือนหรือภายในชุมชน (ใช้วิธีการลงแขก ไม่ได้จ้าง) เป็นหลัก เช่นชุมชนเกษตรกรรมรายย่อยที่มีที่ดินเพื่อการผลิตที่มีเป้าหมายแบบเศรษฐกิจพอเพียง และผู้ผลิตแบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ลักษณะสำคัญของระบบเศรษฐกิจชุมชนเกษตรกรมีเป้าหมายของการผลิต คือการดำรงอยู่ ของครัวเรือนและชุมชนให้อยู่รอด สามารถเลี้ยงตัวเองได้ และผลิตซ้ำครัวเรือนและชุมชนได้ การผลิตจึงมีลักษณะเพื่อบริโภคในครัวเรือน หรือเพื่อขาย แต่เป็นการขายเพื่อให้ได้เงินมาซื้อสินค้าของของอุปโภคบริโภคให้เพียงพอต่อการดำรงชีพและเลี้ยงครอบครัวได้ มากกว่าที่จะคิดขยายกิจการการผลิตให้ใหญ่โต ให้มีกำไรสูงสุด ให้ร่ำรวย ไม่ใช่เน้นการขายแรงงาน แรงงาน

ระบบเศรษฐกิจครอบครัวและชุมชนเป็นระบบที่ฝังตัวอยู่ในพื้นที่ สายญาติมิตรสังคมวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นพื้นฐานของเศรษฐกิจ และความสัมพันธ์ในสังคมไม่ได้เป็นความสัมพันธ์แบบปัจเจกชน มีความอาทรต่อกันและกัน แลกเปลี่ยนเพื่อความพอเพียง ไม่ใช่การแข่งขันและการเอารัดเอาเปรียบ เขตพื้นที่อาจครอบคลุมตั้งแต่หมู่บ้านเดียวและอาจขยายกว้างไปถึงเขตภาษาและวัฒนธรรมของชนชาติ ในภาคใต้มีหมู่บ้านอนาธิปัตย์ สวนสมรม ตลาดนัด ซึ่งเป็นตลาดน้ำใจ ระบบเกลอ แชร์แรงงาน ในภาคเหนือมีศาลผีเก๊าผี สภาผู้เฒ่า ของหน้าหมู่ เหมืองฝาย ระบบหมวด ระบบครูบา ในภาคอีสานมีผีปู่ตา ระบบเสี่ยว เป็นต้น แต่เมื่อระบบเศรษฐกิจครัวเรือน จำเป็นต้องผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อหารายได้เข้าสู่ครัวเรือนเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายนอกเหนือจากการบริโภคในครัวเรือนแล้ว ปัจจัยการผลิตต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน ปุ๋ย สารเคมี พันธ์พืช ล้วนถูกกำหนดโดยนายทุน หรือระบบทุน เหตุดังกล่าวจึงจำเป็นให้ผู้ผลิตขนาดเล็กที่อยู่ในระบบเศรษฐกิจชุมชน ต้องดิ้นรนหาเงินทุนเพื่อมาซื้อปัจจัยการผลิตที่ตนเองไม่สามารถควบคุมได้เองโดยอิสระเหมือนเดิมได้อีกต่อไป แต่ถึงกระนั้นการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจครัวเรือน ในชนบทไม่ได้เปลี่ยนแปลงวิถีการยังชีพ วัฒนธรรมการปลูกข้าวยังเป็น

วัฒนธรรมหลักของระบบเศรษฐกิจครัวเรือน แม้ว่าชุมชนส่วนใหญ่ในล้านนาที่ยังเป็นระบบเศรษฐกิจครัวเรือน ปลูกข้าวเพียงเพื่อให้พอกับการบริโภค แล้วผลิตพืชเศรษฐกิจตามระบบเศรษฐกิจเมืองหรือระบบทุนเข้ามาบังคับปัจจัยการผลิตและตลาดก็ตาม ความเหนียวแน่นของวัฒนธรรมการยังชีพยังมีให้เห็นและเปลี่ยนแปลงไม่มาก(ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2547)

นอกจากนั้น เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2550) ได้อธิบายโครงสร้างทางเศรษฐกิจชนบทไทย คือ ชาวชนบทไทยสามารถพึ่งพาตนเองได้ในเชิงการยังชีพจากอาชีพเกษตรกรรม มีการปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชหลักไว้เป็นอาหาร ตามบริเวณที่ราบลุ่ม หรือที่ราบหุบเขา มีการทำเหมือนฝายเพื่อเก็บน้ำไว้ใช้เพื่อการเกษตร ใช้พันธุ์ข้าวตามสภาพน้ำที่มีมากหรือน้อยในแต่ละพื้นที่ ปลูกฝ้ายเพื่อทอผ้าเป็นเครื่องนุ่งห่มนอกฤดูทำนา มีการจับปลา เลี้ยงเป็ดไก่ไว้เป็นอาหาร ทอเสื่อ ทำเครื่องมือเกษตร เครื่องจักสานไว้ใช้ในครัวเรือน นับเป็นการผลิตอาหารและเครื่องมือเครื่องใช้จำเป็นในชีวิตได้อย่างเพียงพอกับหมู่บ้านตนเอง และ หมู่บ้านใกล้เคียง เศรษฐกิจเพื่อยังชีพมิได้หมายเฉพาะเทคนิคการเพาะปลูกเท่านั้น แต่รวมการจัดการแรงงานที่มีอยู่จำกัด มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนแรงงานในการดำนา เกี่ยวข้าว การทำการเกษตรแบบผสมผสานเพื่อให้ได้เครื่องอุปโภคบริโภคหลากชนิดเพียงพอต่อการดำรงชีพ มีการศึกษาชนิดพันธุ์พืชไว้เพาะปลูกให้เหมาะสมกับสภาพดินฟ้าอากาศ ฤดูใดควรปลูกพืชอะไร เพื่อให้บริโภคได้เพียงพอตลอดปี

การผลิตสิ่งต่างๆ ข้างต้นเป็นไปเพื่อยังชีพเป็นหลัก ที่เหลือจึงนำไปขาย มีการแบ่งปันในหมู่ญาติมิตร ไม่มีแนวความคิดเชิงแลกเปลี่ยนสิ่งของให้มีค่าสมดุลกัน พ่อค้าระยะหลังได้ใช้แนวความคิดของชาวบ้านเช่นนี้เป็นช่องทางแสวงหากำไรใน เชิงแลกเปลี่ยน โดยนำสินค้าต่างๆ ที่ชาวบ้านต้องการ เช่น เสื้อผ้า ของเล่น ขนม ของใช้ มาแลกเปลี่ยนข้าว และผลผลิตอื่นๆ ของชาวนาซึ่งสร้างกำไรให้พ่อค้าอย่างมาก การผลิตเพื่อยังชีพ ไม่ได้มุ่งผลิตให้ได้ปริมาณมากจนเหลือกินเหลือใช้ แต่เป็นการผลิตที่ให้ความมั่นคงในการดำรงชีพ ซึ่งสำคัญกว่าการผลิตอย่างเหลือเฟือ ในการผลิตเพื่อยังชีพ เป็นการผลิตที่อิงธรรมชาติโดยตรง และผูกพันกับธรรมชาติแวดล้อม การหาเลี้ยงชีพเป็นการแทรกตัวลงในความอุปถัมภ์ของธรรมชาติ มากกว่าเข้าไปกอบโกย เปลี่ยนแปลงธรรมชาติมารับใช้มนุษย์ ฉะนั้นระบบนิเวศจึงไม่ถูกทำลาย การเพาะปลูกพืชหลายชนิดในพื้นที่เดียวกัน ทำให้ไม่มีศัตรูพืชชนิดใดชนิดหนึ่งแข็งแกร่ง เพราะอาหารมีจำกัด การเลี้ยงสัตว์ช่วยเพิ่มปุ๋ย ให้กับดิน การไม่ทำลายสัตว์ป่า เช่น นก งูเป็นต้น เพื่อคงระบบนิเวศให้สมดุล

การค้าขายเป็นลักษณะให้ได้เงินทองมาจัดหาสิ่งของจำเป็นในการยังชีพ กำไรที่ได้นำไปทำบุญสร้างวัด ซื้อที่ดินสะสม ช่วงนี้จึงยังไม่มีการสะสมทุนเพื่อทำการขยายการค้าสินค้าที่นำมาซื้อขาย ได้แก่ เมี่ยง ยาเส้น ครั่ง ปลาแห้ง ไม้ขีดไฟ เกลือ น้ำมันก๊าด ส่วนภาคเหนือและภาคตะวันออก

เฉียงเหนือ มีการค้าวัว ค้าควาย ของป่า และภาคใต้มีการค้าขายหมากแห้ง หวาย มะพร้าวแห้ง การพัฒนาบ้านเป็นไปอย่างอิสระและเกิดจากแรงผลักดันภายในตัวเอง เพราะการติดต่อกับชุมชนภายนอกมีน้อย

ในทางสังคมวิทยาการแบ่งเขตเมืองและชนบทพิจารณาได้จาก การที่จะเป็นระบบเศรษฐกิจเมือง มีลักษณะพื้นฐาน คือมีการตั้งถิ่นฐานและจำนวนประชากรที่หนาแน่น มีความชำนาญงานเฉพาะอย่างในการผลิตสินค้าและบริการ พึ่งพาอาศัยระหว่างกันในหน่วยธุรกิจและรัฐ และมีระดับของเทคโนโลยีและนวัตกรรม มีผู้ประกอบการหรือเจ้าของกิจการเป็นจำนวนมากในบริเวณใกล้ๆ เป็นแหล่งกระจายสินค้าหรือแลกเปลี่ยนสินค้า มีระบบการระดมทุนที่ชัดเจน(สถาบันการเงิน) ไม่ใช้เป็นหน่วยการผลิตภาคการเกษตร หรือมีจะเป็นลักษณะการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรที่รับซื้อหรือรวบรวมจากระบบเศรษฐกิจชนบท ส่วนในระบบเศรษฐกิจชนบท มีลักษณะการกระจายตัวของประชากรที่เบาบางและค่อนข้างสม่ำเสมอทั่วพื้นที่ มีการใช้แรงงานอย่างเข้มข้นและค่อนข้างเป็นอิสระจากกัน การผลิตเป็นแบบยังชีพ คือการปลูกข้าวและพืชที่ใช้บริโภคในครัวเรือน หากเหลือจากการบริโภคภายในครัวเรือนจึงจะออกนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริม ส่วนรายได้หลักเกิดจากการผลิตพืชเศรษฐกิจที่ต้องพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจเมืองมากำหนดให้ปลูกพืชชนิดใดชนิดหนึ่งตามความต้องการของระบบเศรษฐกิจเมือง ทั้งนี้การผลิตจะเป็นการผลิตขนาดเล็กเฉพาะกำลังแรงงานในครัวเรือนที่จะทำได้หรือกำลังแรงงานในชุมชนที่จะช่วยเหลือหรือเฉลี่ยแรงงานมาช่วยกันทำ (การลงแขก) ชนิดของพืชมักจะเป็นพืช เชิงเดี่ยว (เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์: 2550)

2.7.2 รูปแบบการถือครองที่ดิน

การถือครองที่ดินมีความสำคัญและจะมีผลต่อการผลิตทางการเกษตรและรายได้ของเกษตรกรเป็นอย่างยิ่ง การถือครองที่ดินมีรูปแบบดังนี้

2.7.2.1 แบบเจ้าของทำเอง (owner-operator) นับเป็นแบบที่แพร่หลายที่สุด และถือว่าเป็นแบบที่จะทำให้การผลิตทางการเกษตรมีประสิทธิภาพสูงสุด

2.7.2.2 แบบผู้เช่า (landlord-tenant) คือ มีผู้ให้เช่าที่เป็นเจ้าของที่ดินให้ผู้เช่าที่เป็นผู้ผลิต การถือครองที่ดินแบบนี้มักไม่เป็นที่พึงปรารถนา เพราะจะทำให้การผลิตทางการเกษตรไม่มีประสิทธิภาพ และก่อปัญหาทางสังคมตามมา

2.7.2.3 แบบไร่นาสหกรณ์ (cooperative farm) เป็นการรวมตัวระหว่างผู้ผลิต เพื่อประกอบการผลิตร่วมกันในด้านการจัดการและปัจจัยการผลิตอื่นๆ ผลตอบแทนจากการประกอบการที่เกิดขึ้นจะมีการแบ่งกันเป็นสัดส่วนธุรกิจ การถือครองที่ดินแบบนี้มีขอบเขต

กว้างขวางและแตกต่างกันในแต่ละประเทศ กล่าวคือ การรวมตัวของผู้ผลิตอาจจะมีเพียงไม่กี่ประเภทของการผลิตเท่านั้น และการถือครองแบบนี้ยังไม่เกิดขึ้นในประเทศไทย

2.7.2.4 แบบไร่นารวม (collective or communal farm) เป็นการถือครองที่ดินที่ใช้ในประเทศสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ กรรมสิทธิ์ในการเป็นเจ้าของที่ดินเป็นของรัฐ เกษตรกรมีฐานะเพียงคนงานเท่านั้น ในปัจจุบันระบบนี้ได้พิสูจน์ในตัวของมันเองว่าไม่สอดคล้องกับการจูงใจของปัจเจกชนและไม่ประสบความสำเร็จ เมื่อพิจารณาจากเป้าหมายของการบำรุงรักษาคุณภาพของดินและการเพิ่มผลผลิต ระบบนี้คงจะค่อยๆ หมดไปในที่สุด

รูปแบบการถือครองที่ดินที่เรารู้จักกันแพร่หลายที่สุด ก็คือ แบบเจ้าของเองทำเองและแบบผู้เช่า ปัญหาการถือครองที่ดินจึงมักจะเกี่ยวกับปัญหาการเช่านาและที่ทำกินเป็นสำคัญ ถ้าหากมีปัญหาการเช่านาทวีความรุ่นแรงจนถึงชาวนาไม่มีที่ดินเป็นของตนเองจะส่งผลเสียต่อเศรษฐกิจทั้งในด้านการผลิตและรายได้ (อภิชัย พันธเสน, 2539)

จากข้อมูลสำนักงานเศรษฐกิจการเกษตรที่สำรวจในปี 2548 พบว่าในภาคเหนือมีเนื้อที่เพื่อทำการเกษตรจำนวน 27,501,741 ไร่ การถือครองที่ดินในลักษณะมีกรรมสิทธิ์เป็นของตนเอง ร้อยละ 41.0 การถือครองลักษณะแบบการเช่าร้อยละ 30.9 และทำการเกษตรในพื้นที่สาธารณะหรือของญาติ (ทำได้ฟรี) ร้อยละ 12.2 (สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, ระบบออนไลน์)

ในภาคเหนือชาวบ้านจะจัดแบ่งพื้นที่ถือครองออกเป็น 4 ประเภทตามลักษณะของการใช้ คือ ที่บ้าน ที่นา ที่สวน ที่ไร่ ในพื้นที่ที่ชาวบ้านมักใช้ปลูกยาสูบนั้นเป็นที่ดอน นอกจากพื้นที่ดังกล่าวแล้วการใช้ที่ดินยังมีการใช้พื้นที่สาธารณะอื่นๆ ในชุมชนแต่ละแห่งในภาคเหนือจะมีพื้นที่ดังกล่าวมาทั้ง 4 ประเภทในสัดส่วนที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับภูมิประเทศและประวัติศาสตร์การก่อตั้งชุมชนนั้นๆ โดยเฉลี่ยแล้วจะมีที่บ้านประมาณ 1 ไร่กว่าๆ และที่นา ที่สวน ที่ไร่ รวมกันแล้วประมาณ 5 ไร่ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544)

2.7.3 แหล่งทุนเพื่อการเกษตร

การะดมทุนเพื่อให้มีปัจจัยการผลิตในพืชเศรษฐกิจเหล่านั้น โดยมากแล้วความไว้วางใจของสถาบันการเงินในระบบเศรษฐกิจเมืองไม่มั่นใจในศักยภาพของชาวนาหรือผู้ผลิตขนาดเล็กเหล่านี้ว่าจะสามารถมีศักยภาพในการใช้คืนได้ โดยรวมเรื่องของทุนในระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพไม่มีความจำเป็นมากนัก เนื่องจากระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพเป็นปัจจัยการผลิตขนาดเล็กให้เพียงพอต่อการดำรงชีพและปัจจัยเหล่านั้นมีอยู่ในธรรมชาติรอบๆ ชุมชนเป็นหลักอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นการใช้แรงงานวัว ควาย แล้วยังได้ปุ๋ยจากมูลสัตว์มาใช้ เมล็ดพันธุ์ใช้วิธีเก็บปีต่อปี การกำจัดวัชพืชใช้

แรงงาน ศัตรูพืชใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการป้องกันและกำจัด ต่อมาเมื่อระบบทุนนิยมเข้ามาผสมผสานเกิดรูปแบบการผสม กล่าวคือ การผลิตแบบยังชีพยังมีให้เห็นอยู่ไม่หายไปไหนเพราะคือวิถีชีวิตของชาวชนบทอยู่แล้ว สิ่งที่เพิ่มเข้ามาคือกระแสบริโภคนิยมตามระบบเศรษฐกิจระบบทุนนิยม ที่หวังรอผลิตที่เหลือจากการบริโภคในครัวเรือนแล้วนำมาขายใช้ไม่ได้อีกต่อไปแล้ว ชาวบ้านจำเป็นต้องใช้เงินมากขึ้นในการดำรงชีพ ในระบบการผลิตเป็นการผลิตพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้นปัจจัยการผลิตที่ใช้แต่เดิมใช้ไม่ได้หรือไม่ทันต่อการจำหน่ายอีกต่อไป ระบบทุนนิยมได้เข้ามาควบคุมปัจจัยการผลิตทุกอย่างทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้ชาวบ้านจำเป็นต้องหาแหล่งทุนเพื่อให้ได้ปัจจัยการผลิตเหล่านั้นมาเพื่อการผลิตพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น แน่นอนสถาบันหลักที่เป็นแหล่งทุนในระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไม่สนับสนุนชาวบ้านในการให้กู้ยืมเงินมาใช้ในการผลิต แน่นอน ภาครัฐจึงได้เข้ามาช่วยเหลือโดยการจัดตั้ง ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร หรือ ธกส. จัดตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ จัดตั้งกองทุนหมู่บ้าน

ปัจจุบันนโยบายภาครัฐมิได้ช่วยให้สภาพแหล่งทุนที่จัดตั้งเป็นที่พึงของชาวบ้านได้อย่างแท้จริง ชาวบ้านเกิดหนี้สินพอกพูนขึ้นทุกขณะทำให้แม้แต่ที่ทำกินตกไปอยู่ในการครอบครองของรัฐโดย ธกส. หรือ สหกรณ์เป็นส่วนใหญ่ ชาวบ้านในหลายๆ ชุมชนได้พยายามที่จะตั้งกองทุนของตนเองขึ้นมาเพื่อเป็นแหล่งทุนของพวกเขาเองทั้งที่ประสบความสำเร็จและไม่ประสบความสำเร็จ

เอี่ยม ทองดี (2538) ได้ศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมข้าวพื้นบ้านและวัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่ ในปี 2538 โดยเลือกพื้นที่หมู่บ้านหัน (วัฒนธรรมข้าวพื้นบ้าน) และหมู่บ้านอัมพวัน (วัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่) ในจังหวัดขอนแก่นเป็นกรณีศึกษา ได้อธิบายผลการวิจัยเรื่องการจัดการเงินทุนดังนี้ ผลกระทบการเปลี่ยนแปลงเรื่องทุนและการจัดการ ได้ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรสิ้นเปลืองอย่างเร่งรีบ ชาวนาต้องทำงานหนักเพิ่มขึ้น และมีหนี้สินเพิ่มขึ้น จากการศึกษาในเรื่องเศรษฐกิจการกู้ยืมเงินและภาวะหนี้สินพบว่า ชาวนาทั้งสองหมู่บ้านมีหนี้สินมาก ทั้งนี้ในระบบและนอกระบบ เหตุผลการกู้เงินส่วนใหญ่อ้างว่าเพื่อใช้ในการทำนา จริงอยู่ ชาวนาที่บ้านอัมพวันมีรายได้จากการทำนาเพิ่มขึ้น เนื่องจากทำนาได้ปีละสองครั้ง (จากระบบชลประทาน) แต่รายจ่ายก็เพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว และอาจจะเพิ่มขึ้นแบบทวีคูณถ้าคิดถึงระบบดอกเบี้ยที่เพิ่มขึ้นทุกวัน เมื่อหักลบต้นทุนแล้ว ชาวนาไม่ได้ผลประโยชน์อะไรจากการทำนาปีละสองครั้งที่เกิดขึ้น จึงเท่ากับว่าเป็นคนงานในไร่นา ทำหน้าที่ผลิตข้าว เร่งรีบใช้ทรัพยากรเพื่อผลประโยชน์ของชนกลุ่มอื่นๆ หาใช่ตนเองไม่ ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นคือผลประโยชน์ของคนกลุ่มอื่น ที่ถูกกำหนดไว้แน่นอนแล้ว ชาวนาคือเครื่องมือสร้างผลประโยชน์แก่พวกเขาเท่านั้น แม้ในหมู่บ้านหันถึงไม่ได้ทำนาปีละ 2 ครั้ง แต่

ผลผลิตที่เพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากการลงทุนเพิ่มและการจัดการ ก็ต้องตกเป็นของคนกลุ่มอื่นเช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ ทุนและการจัดการในไร่นา ยังมีส่วนสำคัญยิ่งในการทำลาย "ระบบน้ำใจ" ของสังคมชาวนาให้พังทลาย แต่เดิมการเอามื้อหรือเอาแรงหรือแลกเปลี่ยนแรงงานในไร่นา การช่วยเหลือแรงงาน การบำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณะและทางราชการ เป็นหลักการสำคัญของสังคมที่จะต้องปฏิบัติ ปัจจุบันสิ่งเหล่านี้ได้สูญหายไป เกิด "ระบบน้ำเงิน" มาแทน การจะให้คนอื่นมาช่วยงานเหมือนแต่ก่อนนั้น จะต้องมีความเกรงใจอย่างมาก มิฉะนั้นจะต้องจ้างเป็นเงินทองทั้งนั้น ยิ่งเป็นงานของรัฐหรือเกี่ยวข้องกับรัฐที่ต้องมีงบประมาณเป็นเงินทองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยแล้ว จะหาอาสาสมัครทำงานได้ยากยิ่งขึ้น (เอี่ยม ทองดี, 2538)

2.7.4 ตลาดในระบบเศรษฐกิจชุมชน

ในระบบเศรษฐกิจชุมชน ในอดีตชาวบ้านทำมาหากินเพียงเพื่อการยังชีพ ไม่ได้ทำเพื่อขาย มีการนำผลิตผลส่วนเกินจากการบริโภคในครัวเรือน ไปแลกสิ่งของที่จำเป็นที่ตนเองไม่มี เช่น นำข้าวไปแลกเกลือ พริก ปลา ไก่ หรือเสื้อผ้า การขายผลิตผลมีเพียงส่วนน้อย และเมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินเพื่อเสียภาษีให้รัฐ ชาวบ้านนำผลิตผล เช่น ข้าว ไปขายในเมืองให้กับพ่อค้าหรือขายให้กับพ่อท้องถิ่นเช่นทางภาคอีสาน เรียกว่า "นายฮ้อย" คนเหล่านี้จะนำผลผลิตบางอย่างเช่น ข้าว ปลาร้า วัว ควาย ไปขายในที่ไกล ๆ ทางภาคเหนือมีพ่อค้าวัวต่างๆ เป็นต้น

แม้ว่าความรู้เรื่องการค้าขายของคนสมัยก่อนไม่อาจจะนำมาใช้ในระบบตลาดเช่นปัจจุบันได้ เพราะสถานการณ์ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากแต่การค้าที่มีจริยธรรมของพ่อค้าในอดีต ที่ไม่ได้หวังแต่เพียงกำไร แต่คำนึงถึงการช่วยเหลือแบ่งปันเป็นหลัก ยังมีคุณค่าสำหรับปัจจุบัน นอกนั้น ในหลายพื้นที่ในชนบท ระบบการแลกเปลี่ยนสิ่งของยังมีอยู่ โดยเฉพาะในพื้นที่ยากจนซึ่งชาวบ้านไม่มีเงินสด แต่มีผลิตผลต่างๆ ระบบการแลกเปลี่ยนไม่ได้ยึดหลักมาตราชั่งวัดหรือการตีราคาของสิ่งของ แต่แลกเปลี่ยนโดยการคำนึงถึงสถานการณ์ของผู้แลกทั้งสองฝ่ายคนที่เอาปลาหรือไก่มาของแลกข้าว อาจจะได้ข้าวเป็นถังเพราะเจ้าของข้าวคำนึงถึงความจำเป็นของครอบครัวเจ้าของไก่ ถ้าตีราคาเป็นเงินข้าวหนึ่งถังย่อมมีค่าสูงกว่าไก่หนึ่งตัว (ภูมิปัญญาไทย สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม 23, ระบบออนไลน์)

ในแง่ระบบตลาดเศรษฐกิจชุมชนเมื่อถูกดึงให้เข้าสู่กระแสทุนนิยม จะตกอยู่ภายใต้กลไกตลาดที่มักจะถูกควบคุมโดยนายทุนผู้ซื้อ ซึ่งจะกดราคารับซื้อผลผลิตพืชผลทางการเกษตรให้ต่ำสุดเท่าที่จะทำได้ ตามเป้าหมายกำไรสูงสุดของระบบตลาดระบบทุนนิยม ความสัมพันธ์ระหว่างราคา

และปริมาณผลผลิตภาคการเกษตรจะผันผวนสลับไปมา ไม่มีแนวโน้มเข้าสู่สมดุลทั้งนี้เนื่องจากอุปทานของสินค้าเกษตรมีความยืดหยุ่นต่ำกว่าอุปสงค์ กล่าวคือในปีใดที่ราคาพืชผลเกษตรมีราคาสูง จะส่งผลให้การเพาะปลูกในปีถัดไปขยายตัว จนเกิดภาวะผลผลิตล้นตลาดและราคาตกต่ำ และจะส่งผลให้พื้นที่เพาะปลูกในปีต่อไปลดลงเมื่อผลผลิตน้อยราคาจะขยับสูงขึ้น เป็นเช่นนี้สลับไปสลับมาไม่รู้จบสิ้น (เสรี ลีลาลัย, 2548)

แต่ในระบบเศรษฐกิจชุมชนระบบตลาดจะเป็นตลาดที่เน้นการแลกเปลี่ยนเพื่อตอบสนองความต้องการายในชุมชนเป็นหลัก ไม่มุ่งหวังกำไรสูงสุด ระบบตลาดชุมชนโบราณให้ความสำคัญกับการแลกเปลี่ยนสิ่งของ และแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารเป็นสำคัญ พบปะพูดคุยกันภายในชุมชน แลกเปลี่ยนข้าวของ หรือแบ่งปันให้กัน เป็นแหล่งถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาในชุมชน (ใครอยากรู้เรื่องอะไรในชุมชนให้ไปตลาด) ระบบตลาดเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชน (ปรีชา อุปโยคิน, 2549) ระบบตลาดในเศรษฐกิจไทยโบราณยังเป็นระบบวันเวลาอีกด้วย เพราะมีลักษณะเป็นตลาดที่ชาวบ้านชุมชนนัดหมายกันในเวลาที่ตรงกันซึ่งเมื่อกระทำสม่ำเสมอ กลายเป็นระบบวันเวลาที่มาจากการนับวัน “กาด” รากเหง้าของระบบตลาดชุมชนโบราณนี้ได้กลายมาเป็นระบบตลาดชุมชนในปัจจุบัน (เสรี ลีลาลัย, 2548)

อย่างไรก็ตามเมื่อกระแสทุนนิยมเข้ามาในสังคมชนบทแล้วย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะมีผลกับระบบตลาดในระบบเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งในสภาพปัจจุบัน ระบบตลาดที่มีอยู่ในชุมชนทุกวันนี้มีทั้งสองระบบผสมผสานกันอยู่ มีการใช้เงินเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยน สินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าพื้นเมืองหรือสินค้าทางการเกษตรที่ผลิตได้ในชุมชน การแลกเปลี่ยนมีขึ้นบ้างเป็นรายบุคคลให้เห็นอยู่แต่ส่วนมากจะเกิดขึ้นกับคนในชุมชนส่วนพ่อค้าคนกลาง ต่างถิ่นจะมีลักษณะเฉพาะที่มุ่งหวังกำไรสูงสุดตามแบบของระบบทุนนิยม และดูเหมือนว่าระบบทุนนิยมจะแข็งแกร่งในระบบตลาดแต่ระบบทุนนิยมยังอาศัยทรัพยากรของชุมชนเพื่อเป็นพลังในการขับเคลื่อนกลไกซึ่งเมื่อเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ทำให้ระบบทุนนิยมระส่ำระสายทำลายตัวเอง บางส่วนล่มสลายไปทำให้ผู้คนสนใจในระบบตลาดเศรษฐกิจชุมชนที่เอื้ออำนวยในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ แต่ถึงกระนั้นก็ยังมีระบบตลาดเข้ามาผสมปนแปอยู่ตลอดเวลาจนยากที่จะแยกกันออกหรือจะเปลี่ยนไปเป็นระบบตลาดทุนนิยมเบ็ดเสร็จมิอาจทำได้โดยแรงขับเคลื่อนของระบบเศรษฐกิจชุมชนที่ค่อยๆ ผลัดดันอย่างต่อเนื่องทำให้หลายๆชุมชนที่ได้รับผลกระทบจะระบบทุนนิยมที่ผ่านมาเข้าใจในระบบสองระบบนี้ดีขึ้นเรื่อยๆ และเลือกที่จะใช้เศรษฐกิจชุมชนมากขึ้นภายในชุมชน

2.8 ลักษณะทั่วไปของพื้นที่วิจัย

2.8.1 จังหวัดพะเยา แต่เดิมอยู่ภายใต้การปกครองของจังหวัดเชียงราย ในฐานะ อำเภอพะเยา และเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ. 2520 อำเภอพะเยาได้ยกฐานะขึ้นเป็น จังหวัดพะเยา นับเป็นจังหวัดที่ 72 ของประเทศไทย ตั้งอยู่ภาคเหนือของประเทศไทย ห่างจากกรุงเทพมหานคร 735 กิโลเมตร

ลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าเขา ที่ราบสูง มีระดับความสูงตั้งแต่ 300 – 1,550 เมตรจากระดับน้ำทะเล นอกนั้นพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบ ลักษณะภูมิอากาศเนื่องจากมีป่าไม้และภูเขาล้อมรอบจึงทำให้อากาศหนาวมากในฤดูหนาวและอากาศไม่ร้อนจัดในฤดูร้อน มีเทือกเขาสำคัญ คือ เทือกเขาผีปันน้ำ มีแม่น้ำสำคัญไหลผ่าน 3 สาย คือ แม่น้ำอิง แม่น้ำยม และแม่น้ำลาว

จังหวัดพะเยา เป็นจังหวัดชายแดน ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย โดยมีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดเขต อำเภอพาน อำเภอป่าแดด อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย

ทิศใต้ ติดเขต อำเภองาว จังหวัดลำปาง และ อำเภอสอง จังหวัดแพร่

ทิศตะวันออก ติดเขต แขวงไชยะบุรี สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และ อำเภอท่าวังผา อำเภอบ้านหลวง อำเภอสองแคว จังหวัดน่าน

ทิศตะวันตก ติดเขต อำเภองาว อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง

สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดพะเยา เป็นที่ราบสูงและภูเขา มีระดับความสูงตั้งแต่ 300-1,500 เมตร จากระดับน้ำทะเล มีเทือกเขาอยู่ทิศตะวันตก และตะวันออกเฉียงเหนือ ตะวันออกเฉียงใต้และตอนกลางของพื้นที่จังหวัด มีเนื้อที่ประมาณ 6,335.06 ตารางกิโลเมตร หรือ 3,959,412 ไร่ มีพื้นที่ขนาดใหญ่ เป็นลำดับที่ 15 ของภาคเหนือ และมีพื้นที่ป่าไม้ประมาณ 1,503,174 ไร่ หรือร้อยละ 37.96 ของพื้นที่จังหวัด สภาพเป็นป่าดงดิบและป่าไม้เบญจพรรณ ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้มะค่า ไม้ชิงชัน ไม้ยาง ไม้แต็ง ไม้รัง ฯลฯ จังหวัดพะเยาเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำยม เทือกเขาที่สำคัญ ได้แก่ ดอยภูลังกา ดอยสันปันน้ำ ดอยแม่สุก ดอยขุนแม่แฝก ดอยขุนแม่ต๋ำ ดอยขุนแม่ต๋อม

การปกครองจังหวัดพะเยาแบ่งอำเภอเป็น 9 อำเภอ ประกอบด้วย อำเภอเมืองพะเยา อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน อำเภอปง อำเภอดอกคำใต้ อำเภอจุน อำเภอแม่ใจ อำเภอภูซาง และ อำเภอภูกามยาว แบ่งเป็น 68 ตำบล 805 หมู่บ้าน การปกครองท้องถิ่นมีองค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง

เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 11 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 59 แห่ง

จำนวนประชากร เดือนมิถุนายน ปี 2549 มีทั้งสิ้น 486,348 คน เป็นชาย 239,731 คน เป็นหญิง 246,617 คน จำนวนครัวเรือน 163,761 ครัวเรือน มีบนพื้นที่สูงอาศัยอยู่กระจัดกระจายตามบริเวณเทือกเขาสูง ได้แก่ เผ่าลื้อ เผ่าเย้า เผ่าแม้ว เผ่าลีซอ และเผ่าถิ่น จำนวน 45 หมู่บ้าน 2,658 ครัวเรือน โดยกระจายอยู่ตามอำเภอต่างๆ เช่น อำเภอเมืองพะเยา อำเภอปง อำเภอเชียงคำ อำเภอเชียงม่วน อำเภอแม่ใจ อำเภอภูซาง และ อำเภอดอกคำใต้ (สำนักงานจังหวัดพะเยา, ระบบออนไลน์)

2.8.2 จังหวัดน่าน ตั้งอยู่ในภาคเหนือตอนบนของประเทศไทยมีประวัติความเป็นมาที่เก่าแก่ยาวนาน มีชื่อเรียกในพงศาวดารว่า นันทบุรี ในอดีตเมืองน่านเป็นนครรัฐเล็ก ๆ ก่อตั้งขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านและแม่น้ำสาขา ในหุบเขา ทางตะวันออกของภาคเหนือภายหลังขุนฟองถึงแก่พิราลัย เจ้าเก้าเถื่อนราชบุตรจึงได้ขึ้นครองเมืองปัวแทน ด้านพญาภูคาครองเมืองย่างมานาน และมีอายุมากขึ้น มีความประสงค์จะให้เจ้าเก้าเถื่อนผู้หลานมาครองเมืองย่างแทน จึงให้เสนาอำมาตย์ไปเชิญ เจ้าเก้าเถื่อนเกรงใจปู่จึงยอมไปอยู่เมืองย่างและมอบให้ชายา คือ นางพญาแม่ท้าวคำปินดูแลรักษาเมืองปัวแทน เมื่อพญาภูคาถึงแก่พิราลัย เจ้าเก้าเถื่อนจึงครองเมืองย่างแทนในช่วงที่เมืองปัวว่างจากผู้นำ เนื่องจากเจ้าเก้าเถื่อนไปครองเมืองย่างแทนปู่คือพญาภูคา พญางำเมืองเจ้าผู้ ครองเมืองพะเยา จึงได้ขยายอิทธิพลเข้าครอบครอง บ้านเมืองในเขตเมืองน่านทั้งหมด นางพญาแม่เท้าคำปิน พร้อมด้วยบุตรในครรภ์ ได้หลบหนีไปอยู่บ้านห้วยแร้ง จนคลอดได้บุตรชายชื่อว่าเจ้าขุนใส เติบใหญ่ได้เป็นขุนนาง รับใช้พญาคำเมืองจนเป็นที่โปรดปราน พญางำเมืองจึงสถาปนาให้เป็น เจ้าขุนใสยศ ครองเมืองปราดภายหลังมีกำลังพลมากขึ้นจึงยกทัพ มาต่อสู้จนหลุดพ้นจากอำนาจเมืองพะเยา และได้รับการสถาปนาเป็นพญาผานอง ขึ้นครองเมือง ปัวอย่างอิสระระหว่างปี 1865 - 1894 รวม 30 ปี จึงพิราลัย

ต่อมาในสมัยของพญาการเมือง (กรานเมือง) โอรสของพญาผานอง เมืองปัว ได้มีการขยายตัวมากขึ้น ตลอดจนมีความสัมพันธ์ กับเมืองสุโขทัยอย่างใกล้ชิด พงศาวดารเมืองน่านกล่าวถึงพญาการเมืองว่า ได้รับเชิญจากเจ้าเมืองสุโขทัย (พระมหาธรรมราชาลิไท) ไปร่วมสร้างวัดหลวงอภัย (วัดอัมพวนาราม) ขากลับเจ้าเมืองสุโขทัย ได้พระราชทานพระธาตุ 7 องค์ พระพิมพ์ทองคำ 20 องค์ พระพิมพ์เงิน 20 องค์ ให้กับพญาการเมือง มาบูชา ณ เมืองปัวด้วย พญาการเมืองได้ปรึกษาพระมหาเถรธรรมบาล จึงได้ก่อสร้างพระธาตุแช่แห้งขึ้นที่บนภูเพียงแช่แห้ง พร้อมทั้งได้อพยพผู้คนจากเมืองปัว ลงมาสร้างเมืองใหม่ที่บริเวณพระธาตุแช่แห้ง เรียกว่า ภูเพียงแช่แห้งในปี พ.ศ. 1902 โดยมีพระธาตุแช่แห้งเป็นศูนย์กลางเมือง หลังจากพญาการเมืองถึงแก่พิราลัย โอรสคือ พญาผากองขึ้น

ครองแทนอยู่มาเกิดปัญหาความ แห้งแล้ง จึงย้ายเมืองมาสร้างใหม่ที่ริมแม่น้ำน่านด้านตะวันตก บริเวณบ้านห้วยไค้ คือบริเวณที่ตั้งของจังหวัดน่านในปัจจุบัน เมื่อปี พ.ศ. 1911

ในสมัยเจ้าปู่เข่งครองเมืองระหว่างปี พ.ศ. 1950 - 1960 ได้สร้างวัดพระธาตุช้างค้ำ วรวิหาร วัดพระธาตุเขาน้อย วัดพญาภู แต่สร้างไม่ทันเสร็จก็ถึงแก่พิราลัยเสียก่อนพญางั่วพารผาสุมผู้เป็นหลานได้สร้างต่อจนแล้วเสร็จและได้สร้าง พระพุทธรูปทองคำปางลีลา ปัจจุบันคือ พระพุทธนันทบุรีศรีศากยมุนี ประดิษฐานอยู่ในวิหารวัดพระธาตุช้างค้ำวรวิหาร

ในปี พ.ศ. 1993 พระเจ้าติโลกราชกษัตริย์นครเชียงใหม่ มีความประสงค์จะครอบครองเมืองน่าน และแหล่งเกลือ บ่อมาง (ต.บ่อเกลือใต้ อ.บ่อเกลือ) ที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์และหาได้ยากทางภาคเหนือ จึงได้จัดกองทัพเข้ายึด เมืองน่าน พญาอินต๊ะแก่นท้าว ไม่อาจต้านทาน ได้จึงอพยพหนีไปอาศัยอยู่ ที่เมืองเชลียง (ศรีสัชนาลัย) เมืองน่านจึงถูกผนวกเข้าไว้ในอาณาจักรล้านนาตั้งแต่นั้นมา ตลอดระยะเวลาเกือบ 100 ปี ที่เมืองน่านอยู่ในครอบครองของ อาณาจักรล้านนา ได้ค่อย ๆ ซึมซับเอาศิลปวัฒนธรรมของล้านนา มาไว้ในวิถีชีวิต โดยเฉพาะการรับเอาศิลปกรรมทางด้านศาสนา ปรากฏศิลปกรรมแบบล้านนาเข้ามาแทนที่ศิลปกรรมแบบสุโขทัย อย่างชัดเจน ดังเช่น เจดีย์วัดพระธาตุแช่แห้ง เจดีย์วัดสวนตาล เจดีย์วัดพระธาตุช้างค้ำ แม้จะเหลือส่วนฐานที่มีช้างล้อมรอบซึ่งเป็นลักษณะศิลปะแบบสุโขทัยอยู่ แต่ส่วนองค์เจดีย์ขึ้นไปถึงส่วนยอดเปลี่ยนเป็นศิลปกรรมแบบล้านนาไปจนหมดสิ้น ในระหว่างปี พ.ศ. 2103 - 2328 เมืองน่านได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า อยู่หลายครั้งและต้องเป็นเมืองร้าง ไร้ผู้คนถึง 2 คราา คือ ครั้งแรก ปี พ.ศ. 2247 - 2249 ครั้งที่ 2 ปี พ.ศ 2321 – 2344

ในปี พ.ศ. 2331 เจ้าอัตถวรปัญโญ ได้ลงมาเข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เพื่อขอเป็น ข้าขอบขันทสีมา เจ้าอัตถวรปัญโญ หลังจากขึ้นครองเมืองน่านยังมิได้เข้าไปอยู่เมืองน่านเสียทีเดียว เนื่องจากเมืองน่าน ยังรกร้างอยู่ ได้ย้ายไปอาศัยอยู่ตามที่ต่างๆ คือ บ้านตึ๊ดบุญเรือง เมืองงั้ว (บริเวณอำเภอนาน้อย) เมืองพ้อ (บริเวณอำเภอเวียงสา) หลังจากได้บูรณะซ่อมแซมเมืองน่านแล้ว พร้อมทั้งได้ขอพระบรมราชานุญาตกลับเข้ามาอยู่ในเมืองน่าน ในปี พ.ศ. 2344 ในยุคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เมืองน่านมีฐานะเป็นหัวเมืองประเทศราช เจ้าผู้ครองนครน่านในชั้นหลังทุกองค์ ต่างปฏิบัติหน้าที่ราชการด้วยความเที่ยงธรรมมีความซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรี ได้ช่วยราชการบ้านเมืองสำคัญหลายครั้งหลายคราด้วยกัน นอกจากนี้เจ้าผู้ครองนครน่าน ต่างได้ทำนุบำรุงกิจการพุทธศาสนาในเมืองน่าน และอุปถัมภ์ค้ำจูนพระพุทธศาสนาเป็นสำคัญ ได้สร้างธรรมนิทานชาดก การจารพระไตรปิฎกลงในคัมภีร์ใบลาน นับเป็นคัมภีร์

ได้ 335 คัมภีร์ นับเป็นผูกได้ 2,606 ผูก ได้นำไปมอบให้ เมืองต่างๆ มีเมืองลำปาง เมืองลำพูน เมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย และเมืองหลางพระบาง

ในปี พ.ศ. 2446 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาให้เจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดชฯ เลื่อนยศฐานันดรศักดิ์ขึ้นเป็น "พระเจ้านครน่าน" มีพระนามปรากฏตามสุพรรณปัฏว่า "พระเจ้าสุริยพงษ์ผลิตเดช กุลเชษฐมหันต์ ไชยนันทบุรมหาราชวงศา ธิบดี สุริตจารีราชนุภาวรักษ์ วิบูลยศักดิ์กิติไพศาล ภูบาลบพิตรสถิตย์ ณ นันทราชวงษ์" เป็นพระเจ้านครน่านองค์แรก และองค์เดียวในประวัติศาสตร์น่านภายหลังได้รับการสถาปนาเป็นพระเจ้าน่าน พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ จึงได้สร้าง หอคำ (คุ้มหลวง) ขึ้นแทนหลังเดิมซึ่งสร้างในสมัยของ เจ้าอนันตวรฤทธิเดชฯ และด้านหน้าหอคำ มีข่วงไว้ทำหน้าที่คล้ายสนามหลวง สำหรับจัดงานพิธีต่างๆ ตลอดจนเป็นที่จัดขบวนทัพออกสู้ศึก จัดขบวนนำเสด็จหรือขบวนรักแขกเมืองสำคัญและในปี พ.ศ. 2474 เจ้ามหาพรหมสุรธาดา เจ้าผู้ครองนครน่าน ถึงแก่พิราลัย ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครก็ถูกยุบเลิกตั้งแต่นั้นมา ส่วนหอคำได้ใช้เป็น ศาลากลางจังหวัดน่าน จนปี พ.ศ. 2511 จังหวัดน่าน ได้มอบหอคำให้กรมศิลปากร ใช้เป็นสถานที่จัดตั้ง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน จนกระทั่งปัจจุบัน

ลักษณะภูมิประเทศ มีพื้นที่ 11,472.07 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 7 ล้านไร่เศษ ใหญ่เป็นอันดับ 13 คิดเป็นร้อยละ 2.23 ของพื้นที่ทั้งประเทศสภาพพื้นที่โดยทั่วไปของจังหวัดน่าน มีพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำของจังหวัดน่านมีเพียง ร้อยละ 14 จะกระจัดกระจายอยู่ตามหุบเขาในอำเภอต่างๆ โดยมีพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและภูเขาสูงมีเนื้อที่ประมาณ 5 ล้านไร่ ซึ่งมีความลาดชันเกินกว่า 30 องศามีเนื้อที่ประมาณร้อยละ 85 ของเนื้อที่ทั้งจังหวัด มีลักษณะเป็นภูเขาลูกคลื่นลอนลาด และลูกคลื่นลอนชัน พื้นที่ราบลุ่มมีเป็นส่วนน้อย ได้แก่ ที่ราบกว้างใหญ่อยู่ในลุ่มน้ำน่าน - สา ตามลำน้ำน่าน และที่ราบลุ่มแคบๆ อยู่แถบอำเภอนาน้อยตอนใต้ อำเภอท่าวังผา อำเภอปัว อำเภอเชียงกลาง และอำเภอทุ่งช้างภูเขาที่มีความสูงมาก ส่วนใหญ่อยู่บริเวณเขตชายแดนติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ภูเขาที่สำคัญ ได้แก่ ภูแว ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของเขตอำเภอปัว เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำน่าน ภูเขาที่สูงที่สุดในจังหวัดน่าน คือดอยภูคา มีความสูง 1,980 เมตร เหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ในเขตท้องที่อำเภอปัว เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูงและป่าไม้ ทำให้มีลุ่มน้ำ และแหล่งน้ำที่เป็นต้นกำเนิด ของต้นน้ำลำธารสำคัญหลายสาย เช่น แม่น้ำน่าน แม่น้ำสา แม่น้ำว้า แม่น้ำสมุน แม่น้ำหลง แม่น้ำปัว แม่น้ำกอน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีลำธารและลำห้วยจำนวนมาก มีแม่น้ำสายหลักคือ แม่น้ำน่าน มีต้นกำเนิดจากดอยขุนน้ำน่าน ตำบลขุนน่าน อำเภอบ่อเกลือ ซึ่งจะไหลขึ้นเหนือ ไปทางอำเภอทุ่งช้าง ก่อนจะไหลลงใต้ ไปยังอำเภอปัว, ท่าวังผา, เมืองน่าน, เวียงสา หลังจากนั้นจะไหลผ่านจังหวัดอุตรดิตถ์ พิษณุโลก และ

พิจิตร แล้วไปรวมกับแม่น้ำยมที่อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ และรวมกับแม่น้ำวังและแม่น้ำปิง เป็นแม่น้ำเจ้าพระยาที่ปากน้ำโพ จังหวัดนครสวรรค์ และยังมีลำน้ำสาขาต่างๆ ที่สำคัญ เช่น ลำน้ำสา ลำน้ำว้า ลำน้ำสมุน ลำน้ำปัว ลำน้ำย่าง (Wikipedia, ระบบออนไลน์)

สภาพทางภูมิอากาศของจังหวัดน่าน เมื่อถึงฤดูหนาว อากาศหนาวจัด จากสถิติอุณหภูมิในช่วงระหว่างปี 2535 ถึง 2543 จังหวัดน่านมีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี มีค่าอยู่ในช่วง 26.26 องศาเซลเซียส ถึง 27.05 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดอยู่ในช่วง 2.7 องศาเซลเซียส ถึง 10.4 องศาเซลเซียส โดยอุณหภูมิต่ำสุดวัดได้ 2.7 องศาเซลเซียส เมื่อปี 2542และอุณหภูมิสูงสุดอยู่ในช่วง 39.5 องศาเซลเซียส ถึง 41.2 องศาเซลเซียส โดยอุณหภูมิสูงสุดวัดได้ 41.2 องศาเซลเซียส เมื่อปี พ.ศ. 2541 ปริมาณน้ำฝนของจังหวัดน่านระหว่างปี พ.ศ.2536 - 2542 จะอยู่ในช่วง 1,119.7 มิลลิเมตร ถึง 1,592.7 มิลลิเมตร ฝนตกมากที่สุดในปี 2537 วัดได้ถึง 1,592.7 มิลลิเมตร จำนวนวันฝนตก 121 วัน ส่วนฝนตกน้อยที่สุดในปี 2536 วัดได้ 1,119.7 มิลิเมตร จำนวนวันฝนตก 105 วัน โดยมีปริมาณน้ำฝนเฉลี่ย 1,356.20 มิลลิเมตร (สำนักงานเกษตรจังหวัดน่าน, ระบบออนไลน์)

จังหวัดน่านมีเขตแดนด้านเหนือและตะวันออกติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีความยาวตามแนวชายแดนประมาณ 277 กิโลเมตร ทิศใต้ติดกับจังหวัดอุตรดิตถ์ ทิศตะวันตกติดกับจังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยาและจังหวัดแพร่ มีระยะทางห่างจากกรุงเทพฯ 668 กิโลเมตร

จังหวัดน่านแบ่งการปกครองออกเป็น 15 อำเภอ คือ อำเภอเมืองน่าน อำเภอเวียงสา อำเภอสันติสุข อำเภอแม่จริม อำเภอท่าวังผา อำเภอบ้านหลวง อำเภอนาน้อย อำเภอปัว อำเภอสองแคว อำเภอเชียงกลาง อำเภอนาหมื่น อำเภอทุ่งช้าง อำเภอบ่อเกลือ อำเภอเฉลิมพระเกียรติ และอำเภอภูเพียง มีตำบลทั้งหมด 98 ตำบล และ 872 หมู่บ้าน การปกครองส่วนท้องถิ่นประกอบด้วย องค์การบริหารส่วนจังหวัด 1 แห่ง เทศบาลเมือง 1 แห่ง เทศบาลตำบล 7 แห่ง และองค์การบริหารส่วนตำบล 92 แห่ง และจากข้อมูลของกรมการปกครอง ในปี พ.ศ. 2545 จังหวัดน่านมีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 487,742 คน เป็นชาย 246,553 คน ร้อยละ 50.5 เป็นหญิง 241,189 คน ร้อยละ 49.5 (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ระบบออนไลน์)

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

3.1 ระเบียบวิจัย

งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) เป็นหลักในการศึกษา และใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณร่วมในการเก็บข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลทั้งสองด้าน ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และการสังเกต ในการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง เพื่อรวบรวมเก็บข้อมูล สำหรับตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ 1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองในจังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน 2. เพื่อศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ ของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง และ 3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองยังดำรงอยู่ได้ ในการนำเสนอผลการศึกษาใช้รูปภาพและตารางแสดงค่าสถิติประกอบการบรรยาย

3.2 พื้นที่ศึกษาและกลุ่มตัวอย่าง

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้ได้เจาะจงเลือกพื้นที่ 2 จังหวัด คือ จังหวัดพะเยา และ น่าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของล้านนานโดยมีเหตุผลในการเลือกพื้นที่ดังนี้

3.2.1 เกณฑ์ในการเลือกพื้นที่

3.2.1.1 เป็นจังหวัดที่อยู่ในเขตที่มีภูมิอากาศเหมาะสมในการปลูกยาสูบ และเป็นแหล่งเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองมาช้านานแล้ว

3.2.1.2 ประชาชนพื้นเมือง มีค่านิยมสูบบุหรี่พื้นเมือง หรือ “ขี้โย” ทั้งหญิงและชาย เป็นที่รับรู้โดยทั่วไปว่า การสูบบุหรี่เป็นพฤติกรรมทางสังคมและเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ

3.2.1.3 เกษตรกรมีองค์ความรู้ ทักษะ และความเชี่ยวชาญในการปลูกยาสูบพื้นเมือง ซึ่งแตกต่างไปจากการปลูกยาสูบ เวอร์จิเนียร์ เบอร์เลย์ และเตอร์กิช

3.2.1.4 ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง ในพื้นที่ 2 จังหวัด เป็นทั้งเกษตรกรและผู้ประกอบการ คือ เป็นผู้รู้ ผู้ชำนาญการในการแปรรูปใบยาสูบเป็นยาเส้นพร้อมที่จะจำหน่ายไปสู่ตลาดค้ายาสูบพื้นเมืองในจังหวัดใกล้เคียง หรือจังหวัดอื่นๆในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อนำไปบรรจุซองปรุงรสใหม่ตามความต้องการของตลาด หรือจำหน่ายให้แก่ผู้บริโภคได้โดยตรง ต่างกับผู้ปลูกยาสูบชนิดอื่นๆ ที่ขายใบยาสดให้แก่โรงบ่มใบยาตามโควตา

3.2.1.5 เป็นพื้นที่ ที่ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองส่วนใหญ่ผลิตยาฉุนเป็นหลัก

3.2.2 เกณฑ์การเลือกชุมชนในการวิจัย

การวิจัยในพื้นที่ใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างในบางชุมชนที่มีผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษา 2 จังหวัด การเลือกพื้นที่ศึกษามีหลักเกณฑ์ทั่วๆไป ดังนี้

3.2.2.1 เลือกอำเภอที่มีพื้นที่การเพาะปลูกหนาแน่น

3.2.2.2 เป็นชุมชนที่ปลูกยาสูบพื้นเมืองเพื่อเป็นอาชีพหลัก

3.2.2.3 เป็นชุมชนที่ปลูกยาสูบมาตั้งแต่บรรพบุรุษ

3.2.2.4 เป็นชุมชนที่ให้ความร่วมมือในการสำรวจและเก็บข้อมูล

3.2.2.5 เป็นชุมชนที่มีการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจ

3.2.3 เกณฑ์การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

3.2.3.1 เป็นครัวเรือนที่ปลูกยาสูบพื้นเมืองเพื่อจำหน่าย

3.2.3.2 เป็นครัวเรือนที่มีประสบการณ์ในการปลูกยาสูบพื้นเมือง

3.3 การกำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่าง

ก่อนการศึกษาผู้วิจัยได้กำหนดจำนวนกลุ่มตัวอย่าง ทั้งหมด 185 ตัวอย่าง การกำหนดจำนวนนี้เป็นการกำหนดล่วงหน้าที่คาดว่าจะมีผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองจำนวนเท่าๆกันของทั้งสองจังหวัด แต่เมื่อลงสำรวจข้อมูลเบื้องต้นและทดสอบเครื่องมือในแต่ละพื้นที่ ปรากฏว่าจังหวัดน่านมีความหนาแน่นของการปลูกน้อยกว่าจังหวัดพะเยา โดยจังหวัดพะเยามีการปลูกที่อำเภอปง เกือบทุกหมู่บ้านและที่อำเภอเชียงม่วน ส่วนจังหวัดน่านมีการปลูกในพื้นที่อำเภอท่าวังผา 6 หมู่บ้านและอำเภอเชียงกลาง 5 หมู่บ้าน ซึ่งมีจำนวนชุมชนที่มีการปลูกยาสูบพื้นเมืองน้อยกว่าจังหวัดพะเยา ฉะนั้นผู้วิจัยจึงปรับจำนวนกลุ่ม

ตัวอย่างในการเก็บข้อมูลโดยกำหนดเก็บข้อมูลในจังหวัดพะเยาจำนวน 102 ตัวอย่างและจังหวัดน่าน จำนวน 85 ตัวอย่าง และเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

3.4 เครื่องมือในการวิจัย

3.4.1 การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือการศึกษาใช้แบบสัมภาษณ์ โดยการสัมภาษณ์แบบ Interview Questionnaire ที่ใช้เก็บข้อมูลทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ไปพร้อมๆกัน แบบสัมภาษณ์ได้จัดทำตามคำถามการวิจัย เพื่อตอบวัตถุประสงค์ แบบสัมภาษณ์มีจำนวน 21 หน้า ประกอบด้วยหัวข้อสำคัญๆ 6 ส่วน (ดูภาคผนวก) ดังนี้

3.4.1.1 ข้อมูลส่วนบุคคลของเกษตรกร (8 ข้อย่อย)

3.4.1.2 รายละเอียดของสมาชิกครัวเรือน (7 ข้อย่อย)

3.4.1.3 การเพาะปลูกในรอบฤดูกาลเพาะปลูกปีที่ผ่านมา (2 ข้อย่อย)

3.4.1.4 การปลูกยาสูบของครัวเรือน (18 ข้อย่อย)

3.4.1.5 ระบบตลาดของยาสูบพื้นเมือง (7 ข้อย่อย)

3.4.1.6 รายได้และรายจ่ายของครัวเรือน (6 ข้อย่อย)

3.4.2 การทดสอบเครื่องมือ

เมื่อสร้างแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างแล้ว ผู้วิจัยนำไปทดสอบกับเกษตรกรในพื้นที่วิจัยที่มิใช่กลุ่มเป้าหมาย จำนวน 30 ชุด แล้วนำมาปรับแก้ให้เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุดและให้ตรงกับภาษาถิ่นในประเด็นเกี่ยวกับหน่วยวัดปริมาณ การใช้คำ ความหมาย ด้านภาษาในแต่ละท้องถิ่นที่มีความแตกต่างกันบ้าง จนแน่ใจว่าแบบสัมภาษณ์สามารถเก็บข้อมูลได้ถูกต้องและมากที่สุดแล้วจึงดำเนินการเก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง

3.4.3 การใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูล

3.4.3.1 เชิงคุณภาพ งานวิจัยนี้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างในการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยกำหนดหัวข้อที่จะทำการศึกษาในแต่ละประเด็นไว้อย่างชัดเจน และจะเป็นคำถามแบบปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสแก่ผู้ให้ข้อมูลได้แลกเปลี่ยนกับผู้วิจัยอย่างเป็นธรรมชาติ เนื่องจากเป็นการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ รวมถึงการใช้การสังเกตร่วมด้วย ส่วนใหญ่ผู้วิจัยจะสัมภาษณ์ในเรื่อง วิธีการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง การเลือกพื้นที่เพาะปลูกยาสูบ กระบวนการเพาะปลูกที่สัมพันธ์กับชุมชน การขาย ยาสูบ

กับวิถีการดำเนินชีวิตอื่นๆ ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับยาสูบพื้นเมืองภายในชุมชนของกลุ่มผู้เพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง กระบวนการแปรรูปยาสูบ การใช้อุปกรณ์การแปรรูป ระบบตลาดยาสูบพื้นเมือง การดำรงอยู่ของยาสูบพื้นเมือง และผู้วิจัยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงข้อคิดเห็นและข้อมูลที่ไม่มีในแบบสัมภาษณ์ ข้อมูลจากการศึกษาเชิงคุณภาพจะนำไปช่วยเสริมการอธิบายผลการศึกษาที่ได้จากแบบสัมภาษณ์ ตามแนวคำถามที่กำหนดไว้ในการศึกษาเชิงปริมาณ

3.4.3.2 เชิงปริมาณ ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยมีประเด็นหลัก ในเรื่องรายรับ รายจ่าย การกู้ยืมเงิน ต้นทุนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง ปริมาณและมูลค่าของผลผลิตยาสูบพื้นเมือง เป็นต้น

3.5 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้น

3.5.1 ผู้วิจัยเดินทางไปพบเจ้าหน้าที่ประจำสำนักงานเกษตรอำเภอเป้าหมาย คือ เกษตรอำเภอปง เกษตรอำเภอเชียงม่วน จังหวัดพะเยา และ เกษตรอำเภอเชียงกลาง เกษตรอำเภอท่าวังผา เกษตรอำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน เพื่อสอบถามเบื้องต้น ว่ามีหมู่บ้าน ตำบลใดบ้างที่มีการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองอยู่ในปัจจุบัน

3.5.2 เมื่อทราบว่ามีหมู่บ้านใด ตำบลใด เพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองจากเกษตรอำเภอแล้ว จึงได้ลงพื้นที่สำรวจเบื้องต้นตามที่ได้ข้อมูลจากข้อ 3.5.1 โดยใช้เกณฑ์การเลือกพื้นที่วิจัยตาม ข้อ 3.2.1 และ 3.2.2 หลังจากนั้นจึงได้ประสานงานกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำกลุ่มผู้ปลูกยาสูบ ก่อนที่จะเดินเข้าพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูล

จากผลการวิเคราะห์ความเหมะสมของพื้นที่ที่จะศึกษา ผู้วิจัยกำหนดพื้นที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองที่เป็นไปตามเกณฑ์ ได้ดังนี้ จังหวัดพะเยาได้แก่ อำเภอปง และอำเภอ เชียงม่วน และ จังหวัดน่านได้แก่ อำเภอเวียงสา อำเภอท่าวังผา อำเภอเชียงกลาง

3.6 ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.6.1 เพื่อให้ได้ความถูกต้องของข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจแบบสัมภาษณ์ ขั้นตอนสัมภาษณ์ เทคนิคการสัมภาษณ์ การบันทึกข้อมูลลงในแบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และจำแนกข้อคำถามแต่ละข้อว่าข้อใดเป็นข้อคำถามเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพ

3.6.2 ในขณะเก็บข้อมูล ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลทุกแบบสัมภาษณ์ที่ได้มา หากยังขาดความสมบูรณ์ผู้วิจัยจะกลับไปสัมภาษณ์ซ้ำ

3.6.3 ผู้วิจัยจำแนกแบบสัมภาษณ์ให้เป็นหมวดหมู่ โดยแยกเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ และเชิงปริมาณ

3.6.3.1 ข้อมูลเชิงคุณภาพนำมาวิเคราะห์เรียบเรียงนำเสนอประกอบภาพและข้อมูลเชิงสถิติ

3.6.3.2 ข้อมูลเชิงปริมาณทำการวิเคราะห์ ดังนี้

1. ทำบรรณานุกรม ตรวจครั้งสุดท้ายก่อนนำไปทำคู่มือการลงรหัส
2. ทำคู่มือการลงรหัสสำหรับการวิเคราะห์สถิติ
3. ผู้วิจัยทำการลงรหัสด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อหาค่าสถิติร้อยละ

3.7 การจัดการข้อมูล

3.7.1 เมื่อนำแบบสอบถามจำนวน 30 ชุดไปลงรหัสได้ทดสอบผลการศึกษาเบื้องต้นถึงความถูกต้องของข้อมูลในประเด็นคำถามทุกข้อ ผู้วิจัยใช้การแปรผลสถิติแบบง่าย คือ ความถี่และร้อยละจึงไม่ได้ใช้เทคนิคชั้นสูงทางสถิติ แต่สิ่งที่ตรวจสอบคือการลงตัวเลข รายได้ รายจ่าย การคำนวณแรงงาน และอื่นๆ ต้องมีความเที่ยงตรง

3.7.2 เมื่อได้ผลการวิจัยจากข้อ 3.7.1 แล้ว ผู้วิจัยนำเสนอผลการวิจัยในรูปตาราง ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพเป็นหลักในการอภิปรายโดยใช้ข้อมูลตารางช่วยเสริมและภาพประกอบเพื่อให้เห็นผลการวิจัยที่ชัดเจน ในการนำเสนอตารางนั้น ผู้วิจัยได้ใช้หลักทางสถิติร้อยละในการนำเสนอ โดยใช้การวิเคราะห์ดังนี้

1. การวิเคราะห์หาค่าร้อยละใช้หน่วยวิเคราะห์เป็นครัวเรือนเป็นหลัก

2. การวิเคราะห์จำนวนสมาชิกครัวเรือนจะใช้การวิเคราะห์รายบุคคล เช่น จำนวนผู้ที่สูบบุหรี่ เป็นต้น

3.7.3 ผู้วิจัยเขียนสรุปและอภิปรายผลที่ประมวลได้จากข้อ 3.7.2

3.8 ระยะเวลาในการศึกษา

กิจกรรม	ห้วงระยะเวลา						
	พ.ค. – มิ.ย. 50	**มิ.ย. – ก.ค. 50**	**ส.ค. – ก.ย. 50**	**ต.ค. 50 – มิ.ย. 51**	**ก.ค. – ส.ค. 51**	**ก.ย. 51 – ก.พ. 52**	**มี.ค. – เม.ย. 52**
1.นำเสนอหัวข้อและสอบหัวข้อ	▬						
2. ทบทวนวรรณกรรมและเอกสารที่เกี่ยวข้องและจัดทำเครื่องมือวิจัย		▬					
3. การลงสำรวจพื้นที่เบื้องต้น พบปะผู้นำชุมชน และศึกษาชุมชน รวมทั้งทดสอบเครื่องมือวิจัย			▬				
4.ขั้นตอนการเก็บข้อมูล				▬			
5.วิเคราะห์					▬		
6. เขียนรายงานวิจัย						▬	
7. สอบป้องกันวิทยานิพนธ์							▬

บทที่ 4

ผลการวิจัย

ยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีพิษร้ายทำรายสุขภาพของประชาชนทั้งผู้ที่สูบเองและบุคคลรอบข้าง และเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีมูลค่าสูงและความต้องการของผู้บริโภคอย่างต่อเนื่อง และกระบวนการผลิตมีมิติทางวัฒนธรรมตั้งแต่เริ่มขั้นตอนการเพาะกล้าไปจึงถึงกระบวนการแปรรูปโดยเทคนิคและขั้นตอนต่างๆ ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เพื่อให้ได้ยาเส้นที่มีคุณภาพ จึงถือได้ว่ายาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจทางวัฒนธรรม

ในการวิจัยนี้ผู้วิจัยศึกษาวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองเพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง ในจังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน
2. เพื่อศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจครัวเรือน ต้นทุนการผลิต รายได้และความคุ้มทุนในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองของเกษตรกรผู้ปลูก
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ได้

เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยนี้ จะเสนอผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์สามข้อ ผลการศึกษาในบางประเด็นจะเชื่อมโยงและตอบวัตถุประสงค์การวิจัยครอบคลุมหลายข้อ ผู้วิจัยจะนำเสนออธิบายผลการศึกษาไว้ในแต่ละประเด็นตามวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ โดยมีรายละเอียดผลการศึกษาดังนี้

4.1 ลักษณะทั่วไปของครัวเรือนและกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

กลุ่มประชากรตัวอย่างที่ศึกษาครั้งนี้คือหัวหน้าครัวเรือน คู่สมรส หรือบุคคลในครัวเรือนที่ประกอบอาชีพปลูกยาสูบ ซึ่งมีประสบการณ์ มีความรอบรู้ สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการปลูกพืชยาสูบพื้นเมืองทุกขั้นตอนของการเพาะปลูกตั้งแต่การเพาะกล้าไปจนถึงการจำหน่ายเป็นผลิตภัณฑ์

และเป็นผู้ที่รับทราบถึงกิจกรรมในครัวเรือนในทุกๆ ด้านโดยเฉพาะการบริหารจัดการด้านเศรษฐกิจภายในครัวเรือน และต้องเป็นบุคคลที่รับผิดชอบในกระบวนการผลิตยาสูบทุกขั้นตอน โดยสรุปข้อมูลทั่วไปดังนี้

4.1.1 เพศ อายุ เพศ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา

กลุ่มประชากรตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามเป็น หัวหน้าครัวเรือน ร้อยละ 69.73 เป็นคู่สมรส ร้อยละ 27.0 3และมีสถานภาพเป็นบุตรหรือสมาชิกในครัวเรือน ร้อยละ 3.24 เป็นชาย ร้อยละ 68.10 และเป็นหญิง ร้อยละ 31.90 ช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่าง จะมีอายุตั้งแต่ 32 ปีขึ้นไปโดยส่วนใหญ่ ช่วงอายุของกลุ่มตัวอย่างอยู่ระหว่าง 41-60 ปี ร้อยละ 74.06 นอกจากนั้นเป็นผู้ที่มีอายุมากกว่า 61 ปี ขึ้นไป ร้อยละ 13.51 และผู้ที่มีอายุ ต่ำกว่า 40 ปี ร้อยละ 12.43

ตารางที่ 4.1 จำนวนและร้อยละของ เพศ กลุ่มอายุ สถานภาพในครัวเรือนและระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่าง

n = 185

ข้อมูลทั่วไป		จำนวน	ร้อยละ
1.เพศ	ชาย	126	68.1
	หญิง	59	31.9
2.อายุ	ต่ำกว่า 40 ปี	23	12.4
	41-50 ปี	73	39.5
	51-60 ปี	64	34.6
	61-70 ปี	21	11.4
	71 ปีขึ้นไป	4	2.2
3.ระดับการศึกษา	ไม่ได้เรียน	5	2.7
	ประถมศึกษา	147	79.5
	มัธยมตอนต้น	26	14.1
	มัธยมปลาย/ปวช.	7	3.8
4.สถานภาพในครอบครัว	หัวหน้าครัวเรือน	129	69.7
	คู่สมรส	50	27.0
	บุตรหรือสมาชิกคนอื่นๆ	6	3.2

จากตารางที่ 4.1 ระดับการศึกษาของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ อยู่ในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 79.46 ระดับการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 14.05 ผู้ที่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอน ปลาย ร้อยละ 3.78 และไม่ได้เรียนหนังสือ ร้อยละ 2.71

ตารางที่ 4.2 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับการศึกษา	จำนวน	ร้อยละ
ยังไม่ได้เข้าเรียน (เด็กเล็ก)	10	1.36
อ่านและเขียนไม่ได้	29	3.94
อ่านและเขียน ได้ (พอใช้)	18	2.44
ระดับประถมศึกษา	401	54.60
ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น	125	17.00
ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช.	59	8.00
อนุปริญญา ปวส.	19	2.58
ปริญญาตรี	74	10.08
รวม	**735**	**100**

จากตารางที่ 4.2 จำนวนครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำนวน 185 ครัวเรือนมีสมาชิกในครัวเรือนรวมกันมีจำนวน 735 คน เมื่อสอบถามถึงระดับการศึกษาของสมาชิกทั้งหมดพบว่าส่วนใหญ่มีการศึกษาอยู่ในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 54.60 รองลงมาเป็นระดับการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ร้อยละ 17.00 ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย / ปวช. ร้อยละ 8.00 สำหรับผู้ที่มีระดับการศึกษาในระดับปริญญาตรี จำนวน 74 ราย หรือร้อยละ 10.08 ในจำนวนนี้เป็นประชากรที่อ่านและ เขียน ระดับพอใช้ได้ ร้อยละ 2.44 และเป็นประชากรที่อ่านและเขียนไม่ได้ ร้อยละ 3.94

4.1.2 ขนาดครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง

ผลจากการศึกษาด้านสถานภาพของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างจำนวนทั้งหมด 735 คนนั้น พบว่า มีจำนวนผู้หญิงและผู้ชาย มีสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน โดยมีประชากรชาย ร้อยละ 50.50 และประชากรหญิง ร้อยละ 49.50 (ดูตารางที่ 4.3)

เมื่อจำแนกตามกลุ่มอายุของประชากรช่วงละ 10 ปี พบว่าส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยแรงงาน ตั้งแต่อายุ 20 ปี ขึ้นไป โดยช่วงอายุ 20 – 29 ปี ร้อยละ 20.81 ใกล้เคียงกับช่วงอายุ 40 – 49 ปี ร้อยละ 20.68 ช่วงอายุ 60- 69 ปี ร้อยละ 6.80 และช่วงอายุต่ำกว่า 20 ปี ร้อยละ 18.64 และประชากรที่มีอายุตั้งแต่ 70 ปีขึ้นไป ร้อยละ 2.74 โดยรวมแล้วประชากรส่วนใหญ่อยู่ในวัยแรงงาน (ดูตารางที่ 4.3)

ตารางที่ 4.3 จำนวนและร้อยละของจำนวนสมาชิกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนจำแนกตามกลุ่มอายุและเพศ

กลุ่มอายุ	ชาย	หญิง	รวม	ร้อยละ
0-9 ปี	24	25	49	6.66
10-19	51	37	88	11.97
20-29	60	93	153	20.81
30-39	47	46	93	12.65
40-49	80	72	152	20.68
50-59	67	63	130	17.69
60-69	31	19	50	6.80
70 ปี ขึ้นไป	11	9	20	2.74
รวม	**371**	**364**	**735**	**100**
	(50.50)	**(49.50)**	**(100.00)**	

เพื่อที่จะทราบขนาดของครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้สอบถามถึงจำนวนสมาชิกในทะเบียนบ้านดังแสดงในตารางที่ 4.4 จะเห็นว่าขนาดของครัวเรือนในจำนวน 185 ครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นครัวเรือนขนาดเล็กที่มีจำนวนสมาชิกอยู่อาศัยภายในครัวเรือน 3 - 4 คน ครัวเรือนที่มีจำนวนประชากรอาศัยอยู่ 4 คน ร้อยละ 47.03 ครัวเรือนที่มีประชากรอาศัยอยู่ 3 คน ร้อยละ 24.32 นอกจากนั้นยังพบครัวเรือนที่มีจำนวนประชากรอาศัยอยู่ตั้งแต่ 7 คนขึ้นไปมีเพียง ร้อยละ 2.17

ตารางที่ 4.4 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามจำนวนสมาชิกในครัวเรือน

ขนาดสมาชิก (คน)	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
2	10	5.40
3	45	24.32
4	87	47.03
5	30	16.22
6	9	4.86
7 ขึ้นไป	4	2.17
รวม	**185**	**100**

4.1.3 ลักษณะการประกอบอาชีพ

ภาพรวมของชุมชนของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นสังคมเกษตรกรรม อาชีพส่วนใหญ่เป็นการทำนา ทำไร่ และทำสวน นอกจากนั้นมีรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพค้าขาย รับจ้างเป็นแรงงานภาคการเกษตรกรรมในฤดูการเพาะปลูก และรับจ้างทั่วไป การประกอบอาชีพเกษตรกรรมนับเป็นอาชีพหลักของทุกพื้นที่ แม้ว่าการศึกษาครั้งนี้จะเน้นที่การเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง แต่ก็พบว่าเกษตรกรมีการปลูกพืชอื่น เช่น ข้าว ข้าวโพด และพืชสวน พืชไร่ และยาสูบพื้นเมือง

4.1.3.1 อาชีพหลักและอาชีพรองของครัวเรือน

เนื่องจากการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาครัวเรือนที่มีการปลูกยาสูบพื้นเมืองร่วมกับการปลูกพืชอื่น จากการสัมภาษณ์ถึงอาชีพหลักของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง โดยทั่วไปเกษตรกรมักจะระบุว่าอาชีพหลักคือการทำนาทั้งที่การปลูกข้าวเป็นการปลูกเพื่อการบริโภคเท่านั้น เพราะเป็นการปลูกฝังมาจากบรรพบุรุษว่าพวกเขาคือชาวนา มีอาชีพทำนาปลูกข้าว เพื่อที่จะได้รับคำตอบที่ถูกต้อง ผู้วิจัยจึงได้อธิบายความหมายถึงอาชีพหลักและอาชีพรองให้เกษตรกรรับทราบ

ผลจากการสัมภาษณ์พบว่าครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง 185 ครัวเรือน มีอาชีพหลักคือปลูกยาสูบและทำนา ร้อยละ 100 ดังแสดงในตารางที่ 4.5 ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีอาชีพการปลูกยาสูบพื้นเมืองร่วมกับการทำนา เพราะการทำนาเป็นการปลูกเพื่อการยังชีพ กลุ่มตัวอย่างต้องปลูกข้าวเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน และพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ราบลุ่มเหมาะสำหรับการ

ปลูกพืชหมุนเวียน เมื่อสอบถามถึงอาชีพรองของกลุ่มตัวอย่างแล้ว พบว่าเกษตรกรทำไร่ข้าวโพด ร้อยละ 77.80 ประกอบอาชีพอื่นๆ ร้อยละ 7.60

ตารางที่ 4.5 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอาชีพหลักและอาชีพรอง

n = 185

อาชีพ	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
อาชีพหลัก		
ทำไร่ยาสูบและทำนา	185	100.00
อาชีพรอง		
ทำไร่ข้าวโพด	144	77.80
ประกอบอาชีพอื่นๆ	14	7.60

4.1.3.2 อาชีพของหัวหน้าและสมาชิกครัวเรือน

จากการสอบถามถึงอาชีพของหัวหน้าครัวเรือนในปัจจุบัน พบว่าร้อยละ 93.00 เป็นผู้ที่ประกอบอาชีพทำไร่ยาสูบและทำนา ส่วนที่เหลือเป็นผู้สูงอายุและประกอบอาชีพอื่น ๆ โดยที่เป็นครัวเรือนที่มีการปลูกยาสูบ แต่ยังคงทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครัวเรือนที่มีบุตรหลานเลี้ยงดู หรือประกอบอาชีพหลักอื่นแต่ก็ปลูกยาสูบด้วย (ดูตารางที่ 4.6)

ตารางที่ 4.6 จำนวนและร้อยละของหัวหน้าครัวเรือนจำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	จำนวน	ร้อยละ
ทำไร่ยาสูบ/ทำนา	172	93.00
ไม่ประกอบอาชีพ (เป็นผู้สูงอายุและบุคคลอื่นในครัวเรือนปลูกยาสูบ)	7	3.80
ประกอบอาชีพอื่นๆ (บุคคลอื่นในครัวเรือนปลูกยาสูบ)	6	3.20
รวม	**185**	**100.00**

เมื่อสอบถามถึงอาชีพของสมาชิกในครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง พบว่าครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 185 ครัวเรือน มีสมาชิกครัวเรือนทั้งหมด จำนวน 735 คน สมาชิกส่วนใหญ่มากกว่าครึ่ง ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยทำนา / ทำไร่ ร้อยละ 54.80 และรองลงมาเป็นผู้ที่กำลังเรียนหนังสือ ร้อยละ 21.10 นอกจากนั้นเป็นรับราชการ และลูกจ้างบริษัท/ธุรกิจเอกชน (ดูตารางที่ 4.7)

ตารางที่ 4.7 จำนวนและร้อยละของสมาชิกในครอบครัวกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามอาชีพ

อาชีพ	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ทำนา/ทำไร่ยาสูบ	403	54.80
ลูกจ้างบริษัท/ธุรกิจภาคเอกชน	51	6.90
รับจ้างทั่วไป	34	4.60
รับราชการ	25	3.40
ประกอบอาชีพอื่น ๆ	11	1.50
เด็กเล็ก	10	1.40
ผู้สูงอายุ	41	5.60
เรียนหนังสือ	155	21.10
ไม่ระบุอาชีพ	5	0.70
รวม	**735**	**100.00**

4.2 วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองล้านนา

การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นที่เชื่อมวิถีชีวิตและแบบแผนการบริโภคยาสูบพื้นเมือง การปลูกยาสูบพื้นเมืองมิใช่จะสามารถปลูกได้ทุกพื้นที่ ในการปลูกขึ้นอยู่กับปัจจัยทางภูมิศาสตร์ ที่มีแหล่งน้ำเพียงพอ มีอากาศที่เหมาะสม และเป็นพืชท้องถิ่นแต่ดั่งเดิม เพื่อบริโภคในท้องถิ่น

การปลูกยาสูบพื้นเมือง เป็นภูมิปัญญาด้านการเกษตรกรรมของคนไทยที่ปรากฏทั่วไปมาเป็นเวลาช้านาน และการปลูกยาสูบพื้นเมืองจำเป็นต้องอาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมและสืบทอดทางวัฒนธรรมกันมาจากรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง จึงพบว่ามีการเพาะปลูกบางพื้นที่เท่านั้น ได้แก่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันตก ภาคเหนือ การปลูกยาจืดพบใน อำเภอบางคนที และยาสูบพื้นเมืองพันธุ์ต่างๆ พบในจังหวัดสมุทรสงคราม ราชบุรี กาญจนบุรี สุพรรณบุรี เพชรบูรณ์ แต่มีการใช้พันธุ์และวิธีการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว กระบวนการแปรรูปที่แตกต่างกันออกไป การเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองที่ปรากฏตามหลักฐานจากราชการบ่งชี้ว่าการปลูกส่วนใหญ่จะทำในภาคเหนือ

ในอดีตเชื่อกันว่า การปลูก “ยาสูบพื้นเมือง” กำเนิดขึ้นเพียงเพื่อใช้บริโภคและใช้ประโยชน์ในครัวเรือน แต่เนื่องจากความนิยมการสูบยาสูบแพร่กระจายจนเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่ผู้ที่ติดยาสูบต้องเสาะแสวงหามาบริโภคและกลายเป็นความต้องการยาสูบ การเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองจึงมีวัตถุประสงค์เพื่อจำหน่ายให้แก่ผู้ที่ต้องการบริโภค กลายเป็นสารเสพติดทำให้มีผู้สูบยาสูบเพิ่มจำนวนมากขึ้นและปริมาณความต้องการมากขึ้นตาม ทำให้การเพาะปลูกยาสูบแพร่กระจายออกไปจนกลายเป็นพืชเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรรม ในทุกภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะภาคเหนือ แหล่งปลูกที่สำคัญได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แพร่ น่าน พะเยา ลำพูน และแม่ฮ่องสอน ในเขตจังหวัดเชียงใหม่นั้นพบว่าแหล่งที่ปลูกกันมาก คืออำเภอสันป่าตองและอำเภอแม่วาง จังหวัดพะเยาปลูกมากในอำเภอปง อำเภอเชียงม่วน ส่วนในจังหวัดน่านพบมากในอำเภอท่าวังผา อำเภอเชียงกลาง อำเภอเวียงสา และอำเภอทุ่งช้าง

ในการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น มีวิธีการและขั้นตอนที่ต้องใช้ทักษะความสามารถพิเศษที่ถ่ายทอดกันมาในครอบครัวและชุมชน ในการให้ได้ยาเส้นที่มีคุณภาพตามต้องการของผู้บริโภค ผู้ปลูกจะมีทักษะการปลูกไปจนถึงการแปรรูปเป็นยาเส้น เริ่มตั้งแต่การเพาะกล้า การเตรียมพื้นที่ปลูก การดูแลรักษาต้นยาสูบพื้นเมือง ทักษะในการเก็บเกี่ยว การบ่ม การซอย

การตาก การเก็บ และการบรรจุภัณฑ์ ล้วนต้องอาศัยความชำนาญในทุกขั้นตอน และมีความยุ่งยากในกระบวนการผลิตมากกว่าการปลูกพืชชนิดอื่นๆ

4.2.1 ประวัติความเป็นมาของยาสูบพื้นเมือง

การปลูกยาสูบพื้นเมืองในภาคเหนือในปัจจุบัน ไม่มีการบันทึกเป็นหลักฐานแน่ชัดว่าได้เริ่มปลูกตั้งแต่เมื่อใด ส่วนที่มีการบันทึกในใบลานหรือปับสา ที่อยู่ตามวัดต่างๆ โดยมากจะเป็นการบันทึกพระธรรมคำสอนตามหลักพระพุทธศาสนา ตำรายา คติความเชื่อ และระเบียบปฏิบัติในการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในบันทึกเหล่านั้นได้กล่าวถึงบุหรี่ยาสูบเหมือนกัน ว่าเป็นเครื่องประกอบในพิธีกรรมต่างๆ ของเครื่องเซ่น หรือ เครื่องบวงสรวง นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่เขียนเป็นภาพเก่าแก่อยู่แห่งหนึ่ง ที่พบเมื่อปี 2548 เป็นการเขียนด้วยสีฝุ่นที่ *“ผาหน่อ”* ในเขตอุทยานแห่งชาติแม่จริม อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน อายุของภาพเขียนสีนี้ คาดว่ามีอายุอยู่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์เช่นเดียวกับที่พบในหลาย ๆ พื้นที่ของประเทศไทย หรือราว 3000 – 5000 ปีมาแล้ว ภาพเขียนที่ปรากฏเป็นภาพสัตว์ใช้งาน และมีภาพคนกำลังเดินตามหลังสัตว์ ในการไถดินเพื่อเตรียมการปลูก และภาพคนดังกล่าวที่กำลังงานนั้นมือข้างหนึ่งถือบุหรี่อยู่ในมือ จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุ อธิบายว่านอกจากยาสูบแล้ว คนท้องถิ่นล้านนายังมีการนำใบไม้ หลายๆ ชนิดมาซอยเป็นเส้นเหมือนยาสูบที่ใช้สูบในปัจจุบัน แล้วนำมามวนสูบ เพื่อใช้พ่นควันไล่แมลงที่มารบกวนเวลาทำไร่ทำนา ใบไม้ที่นิยมนำมาสูบได้เหมือนใบยาสูบนี้ ได้แก่ ใบหนาด ใบสาบเสือ ซึ่งสรรพคุณของพืชทั้งสองชนิดนี้จะสามารถใช้ห้ามเลือดได้ รวมทั้งผู้ที่มีเลือดกำเดาไหลบ่อยๆ หากได้สูบใบหนาดแล้วจะหายได้ ส่วนใบสาบเสือเวลาสูบแล้วพ่นควันไล่แมลง แมลงจะไม่มาใกล้เพราะ ควันหญ้าสาบเสือมีกลิ่นฉุน ความเชื่อดังกล่าวข้างต้นเคยมีผู้นำไปปฏิบัติจริง แต่พบเห็นน้อยมากในปัจจุบัน

ในภาคเหนือมีการบริโภคยาสูบมานานแล้วแต่ไม่ได้บันทึกถึงเรื่องราวประวัติของยาสูบอย่างชัดเจน มีเพียงภาพเขียนบนฝาผนังในวิหารต่างๆ ที่ศิลปินได้ถ่ายทอดลีลาชีวิตของสังคมล้านนาในอดีต เช่น วัดภูมินทร์ วัดหนองบัว วัดช้างค้ำ วัดแช่แห้ง เป็นต้น ที่เขียนภาพทั้งหญิงและชาย กำลังสูบบุหรี่มวนโตที่เรียกเป็นภาษาท้องถิ่นในปัจจุบันว่า “บุหรี่ขี้โย” ในอดีตบุหรี่และเมี่ยงเป็นสิ่งจำเป็นที่ทุกบ้านจะต้องจัดเตรียมไว้ เพื่อบริโภคเองหรือเป็นเครื่องรับรองแขกที่ขึ้นเรือนมาเยี่ยมเยือน การปลูกยาสูบพื้นเมือง ในอดีตจะมีปลูกกันในที่ราบหรือริมฝั่งแม่น้ำทั่วไป การปลูกยาสูบพื้นเมืองไม่ได้มุ่งเน้นการเพาะปลูกขนาดใหญ่บนพื้นที่กว้างขวางเหมือนข้าวโพด ข้าวฟ่าง เพื่อเป็นธุรกิจการเกษตร หรือเพื่อการค้า แต่จะเป็นการปลูกเพื่อบริโภคและเก็บไว้ขาย เป็นรายได้เงินสดที่ครอบครัวจะสามารถนำไปใช้เป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวนอกจากผลผลิตจากข้าว

ใบยาสูบที่ชาวบ้านนิยมใช้ประโยชน์ ทั่วไป คือ ใช้ควันบุหรี่ที่มีกลิ่นเหม็นและฉุน ไล่ผึ้ง หรือสัตว์และแมลงที่เป็นพิษ บางคนใช้เป็นยาใส่แผลสด และใช้ไล่ปลิงที่เกาะอยู่ตามร่างกาย โดยใช้ยาสูบชุบน้ำ บีบเอาน้ำยาสูบรดใส่ตัวปลิง ปลิงที่เกาะติดอยู่จะหลุดออกโดยง่าย เนื่องจากพิษของนิโคติน การแปรรูปจากใบยาสูบ เป็นผลิตภัณฑ์ “ยาสูบพื้นเมือง” นั้น ภายหลังที่เก็บเกี่ยวใบยาสูบแล้ว จะหั่น หรือ “ซอย” ใบยาสูบให้เป็นเส้นเล็กๆ เมื่อหั่นเสร็จแล้วจะนำไปตากแดดให้แห้ง พันธุ์ยาสูบที่กลุ่มตัวอย่างปลูกหรือผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองในปัจจุบันใช้ปลูกเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่แต่ละบ้านได้สืบทอดสายพันธุ์มานานหลายร้อยปี โดยนำเมล็ดที่เก็บได้ ไว้แล้วนำไปพันธุ์ใช้ปลูกในปีต่อไป หากเก็บไว้ข้ามปีจะทำให้เพาะแล้วไม่งอก ฉะนั้นการเก็บพันธุ์ยาสูบพื้นเมือง จึงต้องเก็บปีต่อปี “ยาสูบเส้น” หรือ “ยาสูบพื้นเมือง” หรือบางครั้งเรียกว่า “ยาเมือง” มีการแบ่งชนิดของยาสูบพื้นเมือง ออกเป็น 3 ชนิด ดังนี้ ยาจาง (จ๋าง) คือยาสูบที่จืดหรือยารสอ่อน “ยากลาง” (ก๋าง) มีรสชาติไม่ฉุนจัด หรือ อ่อนมากเกินไป และรสเข้มข้นคือ “ยาขื่น” หรือยาฉุน

4.2.2 ความสำคัญของวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง

ยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจที่ยังคงดำรงอยู่ และเป็นภัยเงียบที่สามารถคร่าชีวิตของผู้บริโภคมากกว่าบุหรี่ทั่วไปเนื่องจากปริมาณนิโคตินที่สูงกว่าบุหรี่ซองที่ผลิตจากโรงงานยาสูบที่มีการควบคุมปริมาณนิโคติน ในการปลูกยาสูบพื้นเมืองภาครัฐไม่ได้ให้ความสำคัญในการที่จะหาพืชทดแทนมาให้เกษตรกรปลูกหรือมากำกับดูแลควบคุมปริมาณการปลูก เกษตรกรจึงสามารถปลูกได้อย่างเสรีและรัฐไม่ได้มีความเข้มงวดในการจัดเก็บภาษีสรรพสามิตและมองว่าเป็นเพียงส่วนน้อย แต่การที่ยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ได้เพราะเป็นพืชที่ยังมีความต้องการของชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในแง่วัฒนธรรม การปลูกยาสูบพื้นเมืองจึงมีความหมายต่อวิถีชีวิตที่เปรียบเสมือนสัญลักษณ์ทางสังคมใช้เป็นองค์ประกอบทางพิธีกรรม ช่วงฤดูการเพาะปลูกมีแบบแผนของวัฒนธรรมการปลูกที่แตกต่างจากพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่มีกระบวนการตั้งแต่เริ่มเพาะปลูกไปจนถึงการแปรรูปเป็นยาเส้นกลายเป็นวัฒนธรรมที่ฝังลึกอยู่ในชุมชนจนถือว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นอาชีพหลักของชุมชนตลอดจนเป็นวิถีชีวิตประจำวันของประชาชนในชนบทเช่นเดียวกับการบริโภค หมาก เมี่ยง รวมทั้งยังมีความเชื่อว่าการบริโภคยาสูบเป็นการพักผ่อน เป็นการแสดงออกทางสังคมเป็นการแสดงออกถึงความเป็นผู้ใหญ่ รวมทั้งการใช้ประโยชน์ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่มิได้ตระหนักถึงความเป็นพิษภัยและยังคงใช้บริโภคเสมือนเป็นกิจกรรมทางสังคม

4.2.3 ยาสูบพื้นเมืองเป็นสื่อการสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม

การสูบบุหรี่ทั่วๆ ไป ผู้สูบจะซื้อไว้บริโภคเองไม่ได้นำไปแจกให้ใคร การสูบบุหรี่เป็นเรื่องเฉพาะตัว แต่ในสังคมชนบทในพื้นที่ศึกษาใช้ยาสูบพื้นเมืองเป็นเครื่องรับรองแขกผู้มาเยือน โดยเจ้าของบ้านที่นิยมบริโภคยาสูบจะเตรียมสำรับยาสูบมวนเองและเมี่ยงไว้ติดบ้านตลอดเวลาเมื่อมีผู้มาเยือนจะนำมาต้อนรับโดยจะมวนบุหรี่และเมี่ยงให้แขกหรือบางครั้งแขกอาจจะมวนเองก็ได้ แขกผู้มาเยือนจะมีความรู้สึกว่าเป็นของต้อนรับที่มีคุณค่าและรู้สึกว่าเจ้าของบ้านให้เกียรติตน ภาพที่ 4.1 เป็นสำรับยาสูบมวนเอง ที่เตรียมไว้ต้อนรับแขก ประกอบด้วย ยาเส้นพื้นเมือง กระดาษมวนบุหรี่ ไม้ขีดไฟ เมี่ยง เกลือสำหรับใส่เมี่ยง และน้ำดื่ม

ภาพที่ 4.1 สำรับหมาก เมี่ยง และบุหรี่มวนเอง

ยาสูบพื้นเมืองยังใช้เป็นเครื่องผ่อนคลายความเหนื่อยหล้าจากการทำงานในไร่นา เกษตรกรจะนำยาสูบพื้นเมืองติดตัวไปทำงานด้วย โดยเฉพาะผู้ที่เป็นเจ้าของไร่นาที่ได้มีการไหว้วานหรือจ้างแรงงานให้มาช่วยงานในไร่นาของตนเองที่จะต้องเตรียมยาสูบมวนเองพร้อมทั้งเมียง ที่ถือว่าเป็นเสมือนของคบเขี้ยวยามว่าง ไปเป็นเครื่องรับรองเสมอ โดยเฉพาะเวลาหลังรับประทานอาหารกลางวันเสร็จจะมานั่งรวมกันพูดคุยเรื่องราวต่างๆ พร้อมทั้งช่วยกันมวนบุหรี่และทำอมเมี่ยงแจกจ่ายกันสูบและอมไปพร้อมๆ กัน

นอกจากนั้นยังพบว่าการบริโภคยาสูบพื้นเมืองนำมาเป็นสื่อสัมพันธ์ทางสังคมจากการสังเกตการจัดงานบุญของเกษตร เช่น งานบวช งานแต่งงาน งานศพ และงานบุญอื่นๆ เกษตรกรจะนำเอายาสูบพื้นเมืองมาร่วมทำบุญแล้วกลุ่มผู้หญิงสูงอายุจะมาช่วยกันมวนบุหรี่และบรรจุเมี่ยงห่อด้วยใบตองอ่อนทำเป็นอมๆ แล้วนำใส่จานหรือภาชนะสำรับนำไปวางไว้ตามจุดต่างๆ ในบริเวณงานให้ผู้มาร่วมงานได้เลือกบริโภคเอง

4.2.4 บุหรี่พื้นเมืองเป็นส่วนประกอบในพิธีกรรมล้านนา

จากการสังเกตในพิธีกรรมในชุมชนของกลุ่มตัวอย่าง พบว่ายาสูบพื้นเมืองนอกจากจะนำมาบริโภคโดยตรงแล้วยังนำมาเป็นเครื่องประกอบในพิธีกรรมต่างๆ เช่น ไหว้พระแม่ธรณี (ดังแสดงในภาพที่ 4.2)ไหว้ผีต่างๆ สู่ขวัญเรียกขวัญ ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ สืบชะตาที่นำบุหรี่มวนเองมาทำสะพานเชื่อมต่อระหว่างภพให้ขวัญของผู้นั้นไต่ข้ามมายังเจ้าของร่างได้ (เป็นความเชื่อเฉพาะถิ่น) แม้แต่สำรับข้าวที่นำไปถวายพระสงฆ์ชาวบ้านจะนำบุหรี่มวนเองใส่ลงไปด้วยโดยให้เหตุผลว่าเมื่ออุทิศให้ผู้ที่ล่วงลับไปแล้วจะได้บริโภคยาสูบมวนเองที่อุทิศไปให้และเมื่อถามว่าทำไมไม่ใช้บุหรี่ซองได้รับคำตอบว่าผู้ที่ล่วงลับไปไม่ชอบเพราะก่อนตายคนเหล่านั้นสูบบุหรี่มวนเอง

ภาพที่ 4.2 สำรับหมาก พลู และบุหรี่มวนเอง สำหรับนำไปไหว้พระแม่ธรณี

4.2.5 การถ่ายทอดวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองมาจากบรรพบุรุษ

การปลูกยาสูบพื้นเมืองนั้นเป็นวัฒนธรรมเศรษฐกิจการเกษตร อันเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของเกษตรกรชาวล้านนา ที่ปลูกข้าวไว้กิน ปลูกยาสูบ หอม กระเทียม ข้าวโพดไว้เพื่อขายเป็นรายได้ การปลูกยาสูบพื้นเมืองมีความแตกต่างกับพืชชนิดอื่นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นความต้องการของระบบการค้ายาสูบพื้นเมืองในท้องถิ่น จึงมีการเพาะปลูกในตำบล หมู่บ้านต่างๆ ใน 2 จังหวัดที่ศึกษา

ยาสูบพื้นเมืองที่ปลูกในภาคเหนือที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักกันทั่วไป ได้แก่ จังหวัดพะเยา มียาสูบที่ปลูกในพื้นที่ลุ่มน้ำยม บริเวณ อำเภอปง อำเภอเชียงม่วน และที่ขึ้นชื่อ คือ ยาสูบอำเภอปง เรียกว่า“ยาปั๋ง” ส่วนในจังหวัดน่าน เรียกว่า “ยาน่าน” พื้นที่ปลูกส่วนใหญ่อยู่บริเวณลุ่มน้ำน่าน โดยส่วนใหญ่จะเรียกชื่อยาสูบพื้นเมืองตามแหล่งเพาะปลูก สำหรับผู้สูบที่ไม่เจาะจงจะเลือกซื้อตามแหล่งผลิต จะซื้อยาสูบตาม รสชาติของยาสูบที่มีรสจืด (ยาจ๋าง) รสฉุน (ยาขื่น) หรืออาจนำมาผสมกันให้มีรสกลางๆ (ยาก๋าง)

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทราบว่ากระบวนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองมีหลายปัจจัยที่จะทำให้ได้ยาเส้นที่มีคุณภาพดีเป็นที่ต้องการของตลาด เริ่มตั้งแต่การเลือกพื้นที่ปลูก การเพาะกล้า ระยะการปลูก วิธีการดูแลต้นยาสูบ การเก็บเกี่ยวในระยะที่เหมาะสม การบ่ม การซอย การตาก การเก็บรักษายาเส้นรอการจำหน่าย ล้วนอาศัยประสบการณ์ที่สั่งสมมานานและได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบต่อๆ กันมา

จากการสอบถามถึงประสบการณ์ในการปลูกยาสูบพื้นเมืองว่าได้เริ่มต้นประกอบเป็นอาชีพมานานแล้วเพียงใด ผลการวิจัยพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีประสบการณ์ปลูกยาสูบตั้งแต่ 6 ปี ขึ้นไป กว่าร้อยละ 90 และกลุ่มตัวอย่างผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองเกือบครึ่งหนึ่ง จำนวน 91 ครัวเรือนที่มีประสบการณ์การปลูกยาสูบพื้นเมืองมามากกว่า 20 ปีขึ้นไปคิดเป็นร้อยละ 49.20 และมีเพียง 14 ครัวเรือนหรือ ร้อยละ 7.50 ที่มีประสบการณ์ต่ำกว่า 5 ปี (ดูตารางที่ 4.8)

ตารางที่ 4.8 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระยะเวลาการประกอบอาชีพทำไร่ยาสูบพื้นเมือง

ระยะเวลา (ปี)	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
1- 5	14	7.50
6 – 10	31	16.80
11 – 15	22	11.90
16 - 20	27	14.60
21 - 25	32	17.30
26 ปีขึ้นไป	59	31.90
รวม	**185**	**100.00**

สำหรับเหตุผลที่กลุ่มตัวอย่างตัดสินใจปลูกยาสูบพื้นเมือง ร้อยละ 78.40 ให้เหตุผลว่าเป็นอาชีพที่สืบทอดมาจากบิดามารดา และร้อยละ 18.40 ให้เหตุผลว่าได้รับคำชักชวนจากญาติและเพื่อนบ้าน นอกจากนั้นมีกลุ่มตัวอย่างจำนวนน้อยมากที่เริ่มปลูกยาสูบพื้นเมืองด้วยตนเอง คือ ร้อยละ 3.20 (ดูตารางที่ 4.9)

ตารางที่ 4.9 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเหตุผลที่เป็นจุดเริ่มต้นของการทำไร่ยาสูบ

n = 185

เหตุผล	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
สืบทอดมาจากบิดามารดา	145	78.40
ได้รับคำชักชวนจากญาติและเพื่อนบ้าน	34	18.40
เริ่มปลูกด้วยตนเอง	6	3.20
รวม	**185**	**100.0**

กระบวนการถ่ายใช้วิธีการแบบบ่มเพาะความรู้จากการทำงานในกระบวนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองของลูกหลานตั้งแต่การเพาะกล้าจนถึงการแปรรูปเป็นยาเส้น ในสังคมชนบทที่เป็นสังคมเกษตรกรรมการใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก การทำงานให้ครัวเรือนโดยมีลูกหลานมาช่วยงานเมื่อยามว่างเว้นจากการเรียนถือเป็นการแบ่งเบาช่วยเหลือลดรายจ่ายด้านแรงงานลง อีกนัยหนึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่ถ่ายทอดจากผู้ใหญ่ในชุมชน เกิดการเรียนรู้ขั้นตอนและเทคนิคต่างๆ ในการเพาะปลูกยาสูบเป็นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนที่เพาะปลูกยาสูบ

การสิ้นสุดการปลูกยาสูบพื้นเมืองในบางครัวเรือน แม้ว่าจะมีกระบวนการถ่ายทอดภายในชุมชนให้สามารถสืบทอดวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองต่อไปได้ แต่ก็ยังพบว่าในบางครัวเรือนได้เลิกการปลูกยาสูบพื้นเมืองไป เนื่องจากไม่มีคนสืบทอด ลูกหลานที่เคยได้รับการถ่ายทอดวิธีการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองผ่านกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนตั้งแต่ยังเด็ก เมื่อโตขึ้นไปเรียนหนังสือต่างจังหวัด เป็นผู้ใหญ่สามารถประกอบอาชีพได้แล้ว ไม่ได้กลับมาสืบทอดการเพาะปลูกยาสูบจากพ่อแม่ หันไปประกอบอาชีพอื่นตามที่ได้เรียนมา หรือบางคนที่ไม่ได้เรียนหนังสือจะไปทำงานรับจ้างแรงงานต่างถิ่น

4.2.6 การบริโภคยาสูบพื้นเมืองเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นผู้ใหญ่

จากคำบอกเล่าของเกษตรกรในพื้นที่วิจัยพบว่าในอดีต การบริโภคยาสูบพื้นเมืองเป็นเรื่องปกติ ยาสูบไม่ใช่สิ่งเสพติด ไม่มีข้อห้ามทางสังคมทั้งชายและหญิง แต่มักจะห้ามปรามเด็กยังไม่ถึงเวลาอันสมควรที่จะสูบ แต่ถ้าโตเป็นผู้ใหญ่แล้วถือว่าเป็นเรื่องปกติสามารถบริโภคยาสูบพื้นเมืองได้ โดยให้เหตุผลกับเด็กว่าพวกผู้ใหญ่สูบยาสูบมวนเองเพื่อใช้พ่นไล่ยุ่งหรือแมลงเวลาเข้าป่าหรือไปทำไร่ทำนา พวกเด็กยังไม่ได้ทำงานจึงไม่จำเป็นต้องสูบ

ยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชที่เกี่ยวข้องกับการดำรงวิถีชีวิตตามชนบทหรือในกลุ่มผู้สูงอายุที่ยังนิยมบริโภคยาสูบ โดยมวนยาเส้นด้วยใบตองหรือกระดาษ และใช้เคี้ยวกับหมากหรือใส่กล้องยาเส้น ซึ่งเป็นปกติของการบริโภคที่ทุกบ้านจะต้องมีสำรับหมาก เมี่ยง ยาเส้น การนั่งล้อมวงสนทนาและสูบบุหรี่ถือเป็นการเข้าสมาคม หากมีเด็กเข้ามาหยิบฉวยเอายาสูบมวนเองหรือทำตามผู้ใหญ่จะถูกห้ามปรามและกำชับว่ายังเด็กอยู่ แต่เมื่อเด็กโตเป็นผู้ใหญ่จะแอบทดลองหันสูบด้วยตนเอง บางครั้งเมื่อหากเป็นยาสูบที่มีรสฉุนทำให้เด็กเกิดสำลักจะไม่สูบอีก แต่ในปัจจุบันพบว่ายาสูบพื้นเมืองไม่เป็นที่นิยมในวัยรุ่น เพราะยุ่งยากในการบริโภคและไม่ทันสมัย ในปัจจุบันจึงพบผู้ที่สูบยาสูบพื้นเมืองเป็นวัยกลางคนถึงผู้สูงอายุ ดังภาพที่ 4.3

ภาพที่ 4.3 ผู้สูงอายุกำลังสูบบุหรี่ขี้โยขณะขี่รถจักยานไปตามท้องถนน

4.2.7 ยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจทางวัฒนธรรม

การปลูกพืชเศรษฐกิจโดยทั่วๆ ไปมีพืชหลายชนิดที่สามารถปลูกได้ในพื้นที่ของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ยาสูบพื้นเมือง ข้าว ข้าวโพด พริก ถั่ว กะหล่ำ แตง เป็นต้น ในส่วนของพืชเศรษฐกิจที่กล่าวมายกเว้นยาสูบพื้นเมือง สามารถจะปลูกได้โดยทั่วไปไม่เฉพาะแต่ในพื้นที่วิจัยเท่านั้น ในขณะที่วิธีการปลูกไม่ได้มีขั้นตอนที่ยุ่งยากที่ต้องเข้าใจอย่างลึกซึ้ง กระบวนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองจึงเป็นวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่ม

นอกจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมแล้ว ยาสูบพื้นเมืองยังเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับผู้ปลูก นอกจากการสร้างรายได้ที่ดีให้กับครัวเรือนที่ปลูกแล้ว การปลูกยาสูบพื้นเมืองได้ช่วยให้ชุมชนมีรายได้มากขึ้นเพราะเป็นการขายออกสู่ภายนอก รายได้จากการขายยาสูบที่เข้ามาสู่ชุมชนทำให้ผู้ปลูกยาสูบสามารถนำไปใช้จ่ายเป็นค่าจ้างแรงงาน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานในพื้นที่ทำให้เกิดการหมุนเวียนภายในชุมชน แต่เนื่องจากผู้ปลูกสูบต้องใช้เครื่องมือและอุปกรณ์ ปุ๋ย สารเคมี ที่ซื้อในชุมชน แต่เม็ดเงินอาจกระจายออกไปสู่ภายนอกชุมชน

เนื่องจากการปลูกยาสูบพื้นเมือง เป็นการตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคระดับท้องถิ่นที่นิยมในรสชาติของยาสูบพื้นเมืองและมีราคาถูก ปัจจุบันการปลูกยาสูบพื้นเมืองจึงยังคงดำรงอยู่ในบางพื้นที่ของจังหวัดภาคเหนือ นอกจากนี้ทางราชการมิได้เข้มงวดในการเก็บภาษียาสูบพื้นเมือง เพราะถือว่าเป็นพืชที่ผลิตเพื่อใช้ประโยชน์ในชุมชนและสังคมที่มีขอบเขตจำกัด ภาครัฐ

มองว่าระบบการค้ายาสูบพื้นเมืองเป็นเพียงส่วนน้อยของระบบการค้ายาสูบของประเทศซึ่งควบคุมโดยโรงงานยาสูบ กระทรวงการคลัง

กระบวนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองแตกต่างจากการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ยกตัวอย่าง ข้าวโพด เมื่อปลูกเสร็จมีขั้นตอนการดูแลเพียงแค่คอยให้ต้นงอกแล้วกำจัดวัชพืช ใส่ปุ๋ย รอเก็บเกี่ยวผลผลิตจากนั้นนำไปจำหน่าย เกษตรกรไม่สามารถตอบได้ว่าปลายทางของการบริโภคมีเส้นทางไปถึงมือผู้บริโภคในรูปแบบใดได้บาง การลงทุนปลูกมีนายทุนเข้ามาผูกเงื่อนไขจนบางครั้งไม่คุ้มทุน จึงมีการประท้วงให้รัฐช่วยเหลืออยู่บ่อยครั้ง ซึ่งต่างกับการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองที่เกษตรกรสามารถบอกได้ว่าเส้นทางการผลิตตั้งแต่ต้นจนถึงมือผู้บริโภคเป็นอย่างไรและไม่มีการแทรกแซงจากกลุ่มทุนแม้จะไม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นพืชเศรษฐกิจจากภาครัฐก็ตาม ความเป็นพืชเศรษฐกิจทางวัฒนธรรมจึงทำให้ยาสูบพื้นเมืองสามารถดำรงอยู่ได้

4.2.8 กระบวนการทางวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง

ยาสูบพื้นเมืองมีกระบวนการหลายขั้นตอนกว่าจะมาเป็นยาเส้นที่มีคุณภาพตามที่ตลาดต้องการ เริ่มตั้งแต่การเพาะกล้า การปลูก การดูแลต้นยาสูบ การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การเก็บรักษารอการจำหน่าย ในแต่ละขั้นตอนมีมิติที่เป็นแบบแผนทางวัฒนธรรมแทรกอยู่ในแต่ละขั้นตอน เช่น การใช้เครื่องมือ การใช้แรงงาน การปลูก การดูแล และการเพิ่มคุณภาพของยาเส้น เทคโนโลยีทางการเกษตรระดับชาวบ้านได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ และมีการปรับให้เข้ากับสภาพปัจจุบัน ผลการศึกษาจากครัวเรือนที่ปลูกยาสูบพื้นเมืองพบว่ามีกระบวนทางวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองดังนี้

4.2.8.1 การเรียกชื่อยาสูบพื้นเมือง

ในการศึกษาพบว่าชื่อที่ใช้เรียกยาสูบพื้นเมือง แบ่งได้เป็นสองลักษณะ คือเรียกชื่อตามพื้นที่ปลูก และเรียกชื่อตามรสชาติของยาสูบหรือความฉุนของยาสูบ โดยมากเรียกคล้ายภาษาไทยกลางแต่จะมีความแตกต่างด้านสำเนียงในการออกเสียงตามภาษาถิ่น

1. การเรียกชื่อตามพื้นที่เพาะปลูก จากการสัมภาษณ์พ่อค้าที่นำยาสูบไปขาย ทราบว่าการเรียกชื่อตามลักษณะพื้นที่เพาะปลูกนี้เป็นการยอมรับในคุณภาพของยาสูบที่ผลิตตามแหล่งนั้นๆ เพราะรสชาติของยาสูบพื้นเมืองในแต่ละพื้นที่แตกต่างกัน เพื่อบอกผู้บริโภคถึงแหล่งที่มาของยาสูบพื้นเมืองจะได้เลือกซื้อถูกตามความต้องการของตนเอง ในภาคเหนือมีชื่อเรียกตามแหล่งเพาะปลูกที่สำคัญๆ มีชื่อเรียกดังนี้ “ยาปง” “ยาน่าน” “ยาแป้” เป็นต้น **“ยาปง”** หมายถึง ยาสูบ

พื้นเมืองที่มีแหล่งเพาะปลูกอยู่ในอำเภอปง จังหวัดพะเยา **“ยาน่าน”** หมายถึง ยาสูบพื้นเมืองที่มีแหล่งเพาะปลูกอยู่ในพื้นที่จังหวัดน่าน **“ยาแป้”** หมายถึง ยาสูบพื้นเมืองที่มีแหล่งเพาะปลูกอยู่ในจังหวัดแพร่

2. การเรียกชื่อตามรสชาติของยาสูบหรือความฉุนของยาสูบพื้นเมือง จะเรียกเป็นภาษาถิ่น ในอดีตเกษตรกรจะแบ่งระดับความเข้มของยาสูบเป็นสามระดับ คือ “ยาจืด” คือมีรสจืด “ยากลาง” เป็นยาสูบที่มีรสปานกลาง ส่วน “ยาฉุน” จะมีกลิ่นและรสฉุน ภาษาถิ่นเรียกชื่อชนิดของยาสูบเหล่านี้ตามภาษาท้องถิ่นเหมือนกัน คือ ยาจืด เรียกว่า **“ยาจ๋าง”** ยากลาง เรียกว่า **“ยาก๋าง”** ส่วนยาฉุน เรียกว่า **“ยาขื่น”** ในการเรียกชื่อภาษาถิ่นที่เรียกว่า ยาจ๋าง ยาก๋าง และ ยาขื่น คือใบยาสูบที่อยู่ในต้นเดียวกันไม่ได้หมายถึงชื่อพันธุ์ยาสูบแต่อย่างใด จะเป็นเพียงรสชาติ ความจืด และความฉุนเท่านั้นที่แตกต่างกัน

ในปัจจุบันนี้เกษตรกรที่ปลูกยาสูบในพื้นที่ศึกษาได้ผลิตยาเส้นเพียง ยาจืด และ ยาฉุน เท่านั้น ส่วนยากลางได้หายไปจากตลาดเมื่อประมาณสิบกว่าปีที่ผ่านมานี้เอง เนื่องจากความนิยมและระบบตลาดเข้ามารับซื้อยาจืดมากกว่า ตลาดต้องการยาจืดเพื่อนำไปผสมกับยาฉุน ไปผลิตเป็นยาเส้นบรรจุซอง ส่วนยาฉุนหรือยาขื่น ยังเป็นที่นิยมอยู่ เพราะใช้เป็นวัตถุดิบเพื่อนำไปบรรจุเป็นยาเส้นบรรจุถุง และขายให้กับผู้ที่ยังนิยมยาเส้นที่มีรสชาติเดิม โดยมากจะเป็นผู้สูงอายุที่นิยมนำไปบริโภคเป็นบุหรี่มวนเอง

4.2.8.2 การเลือกเก็บใบยาเพื่อมาผลิตยาเส้นจำแนกตามรสชาติ

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างได้อธิบายว่า ในอดีตการคัดเลือกใบยาสูบพื้นเมืองมาผลิตเป็นยาเส้นแต่ละรสชาติ จะนับจำนวนใบที่อยู่ข้างล่างสุดของลำต้นยาสูบและจะเริ่มเก็บประมาณใบที่ 2-5 นำมาผลิตเป็นยาจืด ใบที่อยู่ประมาณ 5-8 จะนำมาผลิตเป็นยากลาง และตั้งแต่ใบที่ 9-15 ขึ้นไปจะนำมาผลิตเป็นยาฉุน แต่ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความชำนาญและการคัดใบยาสูบของผู้ปลูกแต่ละราย ที่จะมีวิธีการคัดเลือกใบยาสูบมาผลิตเป็นยาเส้นให้มีรสชาติที่ถูกคอผู้บริโภคได้เพียงใด ในปัจจุบันนี้ในการคัดใบยาสูบของของกลุ่มตัวอย่างเพื่อนำมาผลิตเป็นยาเส้น จะแบ่งเป็นหรือสองรสชาติ คือจะผลิตเฉพาะ ยาจืด และยาฉุน ส่วนยากลางไม่ผลิตแล้วเนื่องจากไม่เป็นที่ต้องการของตลาดผู้บริโภค

การคัดเลือกใบยาสูบและวิธีการผลิตยาเส้นของกลุ่มตัวอย่างจะแบ่งต้นยาสูบออกเป็นสามช่วง ดังนี้ **ช่วงที่ 1** เริ่มจากใบข้างล่างตั้งแต่ใบแรกจนถึงใบประมาณใบที่ 4 หรือใบที่ 5 จะเรียกว่ายา “ตีน” ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดน่านจะเด็ดทิ้งตั้งแต่ต้นยาสูบยังเล็กๆ มีเพียง

ไม่กี่ครัวเรือนที่เก็บไว้เพียงเล็กน้อย เพื่อนำมาซอยไว้บริโภคในครัวเรือนเท่านั้นไม่ได้นำไปจำหน่ายแต่อย่างใด ส่วนในจังหวัดพะเยาจะเลือกเด็ดใบที่ 1 และ 2 ทิ้ง เหลือใบที่ประมาณ 3-5 หรือ 6 นำมาผลิตเป็นยาจืดออกจำหน่าย **ช่วงที่ 2** เริ่มจากใบที่ 4 หรือใบที่ 5 ไปจนถึงประมาณใบที่ 17-20 ขึ้นอยู่กับสมบูรณ์ของลำต้นและใบยาสูบ ตามความชำนาญและประสบการณ์ในการคัดเลือกของกลุ่มตัวอย่างที่จะเลือกเอาใบยาสูบนำมาผลิตเป็นยาฉุนและ **ช่วงที่ 3** เริ่มตั้งแต่ ประมาณใบที่ 20 ขึ้นไปจะเด็ดทิ้ง

การเก็บใบยาสูบจึงมีความสำคัญ และนิยมเก็บใบยาที่มีรสฉุนมากกว่า เพาะมีราคาสูงกว่ายาจืด ส่วนยาสูบรสกลางๆ ไม่นิยมเก็บ ถ้าผู้บริโภคต้องการรสกลางก็จะนำยาฉุนและยาจืดมาผสมกันเอง

4.2.8.3 การเลือกใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง

จากการศึกษาพบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่มีที่ดินมากกว่า 1 แปลงขึ้นไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกอย่างเหมาะสมกับลักษณะของที่ดิน เช่น ที่นา จะปลูกข้าวซึ่งสามารถปลูกสลับได้กับพืชชนิดอื่น เช่น ข้าวโพด ยาสูบ และพืชล้มลุกอื่นๆ นอกจากนี้เกษตรกรยังมีที่ดอนที่ ใช้เป็นที่ปลูกพืชสวน ไม้ยืนต้น และเกษตรกรยังมีการจับจองที่ดินบางส่วนบริเวณหัวไร่ปลายนา ที่ชายน้ำท่วมถึง ที่ลาดเชิงเขา สำหรับปลูกพืชไร่ในช่วงฤดูแล้ง ทั้งที่มีเอกสารสิทธิ์ และไม่มีเอกสารสิทธิ์ ที่ดินบางแปลงเป็นพื้นที่จับจองขนาดเล็ก เช่น เกาะกลางแม่น้ำ ที่ชายฝั่ง สำหรับเพาะปลูกพืชผักสวนครัวไว้บริโภคในครัวเรือน ที่ทุกครัวเรือนสามารถใช้พื้นที่ร่วมกันตามแต่จะตกลงกันในแต่ละปี

ในการศึกษานี้ต้องการทราบจำนวนพื้นที่ถือครองทั้งหมดที่ใช้ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยให้ระบุจำนวนแปลงทั้งหมดของที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกตลอดจนจำนวนไร่ในที่ดินแต่ละแปลง พบว่ามีพื้นที่รวมทั้งหมด 473 แปลง ในจำนวนนี้ส่วนใหญ่มีพื้นที่ถือครองที่มีขนาดแปลงต่ำกว่า 4ไร่ ต่อแปลง โดยมีขนาดพื้นที่ไม่เกิน 2ไร่ ร้อยละ 34.04 และ ขนาดเกิน 2 - 4ไร่ ร้อยละ 36.36 (ดูตารางที่ 4.10)

ตารางที่ 4.10 จำนวนและร้อยละของจำนวนแปลงของที่ดิน ที่ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างใช้ในการเพาะปลูกจำแนกตามจำนวนไร่ต่อแปลง

จำนวนไร่ต่อแปลง	แปลง	ร้อยละ
ไม่เกิน 2 ไร่	161	34.04
มากกว่า 2 – ไม่เกิน 4 ไร่	172	36.36
มากกว่า 4 – ไม่เกิน 6 ไร่	85	17.97
6 ไร่ขึ้นไป	55	11.63
รวม	**473**	**100.00**

การศึกษาครั้งนี้ที่พบว่า ขนาดที่ถือครองของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีที่ดินถือครองเกิน 16 ไร่ รองลงมาคือ ผู้ที่มีที่ดินไม่เกิน 5 ไร่ และไม่เกิน 10 ไร่ ตามลำดับ แต่การถือครองในแต่ละแปลงจะเป็นแปลงขนาดเล็กๆ (ดูตารางที่ 4.11)

ตารางที่ 4.11 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามขนาดพื้นที่การถือครอง

ขนาดพื้นที่ (ไร่)	จำนวน (ครัวเรือน)	ร้อยละ
1 -5	50	27.03
6 – 10	48	25.94
11 – 15	29	15.68
16 ไร่ขึ้นไป	58	31.35
รวม	**185**	**100.00**

จากตารางที่ 4.12 เมื่อสอบถามถึงลักษณะการถือครองที่ดิน พบว่าในจำนวนที่ดิน 473 แปลงนั้น มีที่ดินรวมทั้งหมด 1,866 ไร่ กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีที่ดินเป็นของตนเอง โดยมีเอกสารสิทธิ์ร้อยละ 62.20 คิดเป็นร้อยละ 59.90 ของจำนวนแปลง หรือคิดเป็นร้อยละ 58.90 ของจำนวนไร่ทั้งหมด นอกจากนี้ครัวเรือนของกลุ่มประชากรตัวอย่างได้เช่าที่ดินของผู้อื่นเพื่อทำการเกษตรเสริม

ที่ดินของตนเอง ร้อยละ 41.1 คิดเป็นร้อยละ 23.50 ของจำนวนแปลงหรือร้อยละ 21.10 ของจำนวนไร่ทั้งหมด ส่วนที่ดินอื่นๆ ที่มีการใช้ในการเพาะปลูกเป็นที่ดินของญาติ ที่ดินสาธารณะร่วมอยู่ด้วย

ลักษณะภูมิประเทศของพื้นศึกษาเป็นพื้นที่ราบลุ่มใกล้แม่น้ำสายสำคัญ คือแม่น้ำน่านและแม่น้ำยม ซึ่งจากการตั้งถิ่นฐานของชุมชนพบว่า มีลักษณะการใช้ที่ดินตามลุ่มน้ำ คือบริเวณที่น้ำท่วมถึงจะใช้ปลูกพืชล้มลุกหรือพืชผักสวนครัวในช่วงฤดูหนาวหรือหลังน้ำลด ส่วนพื้นที่ทำนาจะเป็นที่ราบลุ่ม ส่วนที่ลาดเชิงเขาจะใช้ปลูกพืชไร่หรือพืชยืนต้น ดังแสดงในภาพที่ 4.4 และ 4.5 เป็นตัวอย่างสภาพพื้นที่เพาะปลูกยาสูบบริเวณชายฝั่งที่น้ำท่วมถึงในฤดูน้ำหลาก เมื่อถึงหน้าแล้งพื้นดินเหล่านี้จะมีแร่ธาตุอาหารที่สมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกพืชไร่ เช่นยาสูบและข้าวโพด การใช้ที่ดินสาธารณะนี้จะจับจองใช้อย่างต่อเนื่องทุกปี

ตารางที่ 4.12 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำนวนแปลงของที่ดินและจำนวนไร่ จำแนกตามลักษณะการถือครอง

ลักษณะการถือครองที่ดิน	ครัวเรือน n = 185		แปลง		ไร่	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
เป็นที่ดินของตนเองและมีเอกสารสิทธิ์	115	62.20	283	59.90	1,099.50	58.90
เช่าที่ดินของผู้อื่น	76	41.10	111	23.50	393.00	21.10
ใช้ที่ดินของญาติหรือของผู้อื่นโดยไม่ได้จ่ายค่าเช่า	38	20.50	55	11.60	175.00	9.40
ที่ดินสาธารณะหรือที่ดินของรัฐไม่ได้จ่ายค่าเช่า	19	10.30	20	4.20	168.50	9.00
ใช้ที่ดินของรัฐสาธารณะโดยจ่ายค่าเช่า	2	1.10	3	0.60	10.00	0.50
ที่ดินจับจอง	1	0.50	1	0.20	20.00	1.10
รวม	-	-	**473**	**100.00**	**1,866.00**	**100.00**

ภาพที่ 4.4 พื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงที่ใช้ปลูกยาสูบพื้นเมือง

ภาพที่ 4.5 ลักษณะพื้นที่เพาะปลูกที่น้ำท่วมถึง

ตารางที่ 4.13 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำนวนแปลง และจำนวนไร่ ของที่ดิน จำแนกตามลักษณะของที่ดินที่ใช้ในการเกษตร

n = 185

ลักษณะของที่ดิน	ครัวเรือน		แปลง		ไร่	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ที่นา	120	64.90	127	26.90	515.75	27.60
ที่ชายน้ำท่วมถึง	118	63.80	178	37.60	587.50	31.50
ที่ดอน	79	42.70	118	25.00	414.50	22.20
ที่ลาดเชิงเขา	42	22.70	49	10.50	348.25	18.70
รวม	**-**	**-**	**473**	**100.00**	**1,866.00**	**100.00**

ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นว่า การใช้ที่ดินของเกษตรกรในเขตจังหวัดที่ทำการวิจัย ลักษณะของที่ดินประกอบด้วย ที่ดอน ที่นา ที่ชายน้ำท่วมถึง และที่ลาดเชิงเขา ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ ร้อยละ 64.90 มีที่ดินเป็นนาข้าว ซึ่งสามารถสลับปลูกข้าวกับยาสูบได้ในช่วงนอกฤดูกาลทำนา กลุ่มประชากรตัวอย่างร้อยละ 63.80 ระบุว่ายังมีที่ดินชายน้ำท่วมถึงและเป็นที่ดอนใช้เพาะปลูกพืชไร่ ร้อยละ 42.70 เมื่อพิจารณาร่วมกับจำนวนแปลงที่ใช้ในการเพาะปลูก พบว่าเกษตรกรใช้ที่ชายน้ำท่วมถึงมากที่สุด ร้อยละ 37.60 รองลงมาใช้ที่นา และที่ดอนใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ 26.90 และ ร้อยละ 25.00 ตามลำดับ นอกนั้นเป็นที่ลาดเชิงเขา จากการศึกษายังพบว่าขนาดของที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูกมีจำนวนใกล้เคียงกันคือมี ที่ชายน้ำท่วมถึงจำนวนมากที่สุด และรองลงมาคือที่นา ที่ดอน และที่ลาดเชิงเขา ตามลำดับ (ดูตารางที่ 4.13)

ตารางที่ 4.14 จำนวนและร้อยละของจำนวนแปลง และจำนวนไร่ของที่ดิน จำแนกตามลักษณะการใช้ที่ดินในการเพาะปลูก

ชนิดพืช	แปลง		ไร่	
	จำนวน	**ร้อยละ**	**จำนวน**	**ร้อยละ**
ปลูกยาสูบอย่างเดียว	39	8.20	103.25	5.50
ปลูกยาสูบกับพืชหมุนเวียนอื่น ๆ	234	49.50	768.75	41.20
ปลูกพืชชนิดอื่น ๆ	200	42.30	994.00	53.30
รวม	**473**	**100.00**	**1,866.00**	**100.00**

จากตารางที่ 4.14 เนื่องจากเกษตรกรปลูกพืชมากกว่าหนึ่งชนิดจึงพบว่ามีการใช้พื้นที่หมุนเวียนกัน เช่นพื้นที่ลุ่มทำนาในฤดูฝนและปลูกยาสูบในฤดูแล้ง และใช้พื้นที่ดอนบางแปลงทำสวน ทำไร่ข้าวโพด หรือปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ หมุนเวียนกันไป จากการสอบถามการใช้ที่ดินทั้งหมด ในการปลูกพืชจำนวน 473 แปลงนั้น พบว่าเกือบครึ่งหรือ ร้อยละ 49.50 ใช้พื้นที่ในการปลูกยาสูบสลับกับพืชหมุนเวียนอื่นๆ เช่น ข้าว ข้าวโพด ถั่วเหลืองหรือพืชอื่นๆ ส่วนการใช้พื้นที่ปลูกยาสูบพื้นเมืองอย่างเดียวมีจำนวน 39 แปลงหรือร้อยละ 8.20 เมื่อพิจารณาถึงการใช้ที่ดินสำหรับปลูกยาสูบและพืชอื่นๆมีจำนวน 273 แปลง หรือจำนวน 872 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 46.70 ของที่ดินทั้งหมดจำนวน1,866 ไร่

ตารางที่ 4.15 จำนวนและร้อยละของที่ดินที่ใช้ทำไร่ยาสูบพื้นเมืองจำแนกเป็นแปลง ไร่ และราคาเฉลี่ยในการเช่าที่ดินต่อไร่

การเช่าที่ดิน	**แปลง** (n = 273)		**ไร่** (n = 872)		**เฉลี่ยต่อไร่**
	จำนวน	**ร้อยละ**	**จำนวน**	**ร้อยละ**	(บาท)
เช่า	73	26.70	231.25	26.50	226.39
ไม่เช่า	200	73.30	640.75	73.50	-
รวม	**273**	**100.00**	**872.00**	**100.00**	**-**

จากตารางที่ 4.15 จำนวนที่ดินที่กลุ่มตัวอย่างใช้ในการปลูกยาสูบพื้นเมือง มีจำนวน 872 ไร่ หรือ ร้อยละ 46.70ของที่ดินทั้งหมดที่กลุ่มตัวอย่างใช้ในการเกษตรกรรม เมื่อสอบถามต่อไปว่ามีการเช่าที่ดินของคนอื่นมาใช้ในการทำไร่ยาสูบจำนวนเท่าใดพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีการเช่าที่ดินของผู้อื่นมาใช้ในการทำไร่ยาสูบ ร้อยละ 26.70 ของจำนวนแปลงที่ใช้ปลูกยาสูบพื้นเมือง หรือร้อยละ 26.50ของจำนวนที่ดินที่ใช้ปลูกยาสูบพื้นเมือง โดยผู้เช่าจ่ายค่าเช่าที่ดินเฉลี่ย 226.39 บาทต่อไร่ ต่อฤดูกาลเพาะปลูก

ตารางที่ 4.16 จำนวนและร้อยละของจำนวนแปลงและจำนวนไร่ จำแนกตามชนิดของพืชหมุนเวียนที่ใช้ปลูกร่วมกับการปลูกยาสูบพื้นเมือง

ชนิดพืช	แปลง (n = 273)		ไร่ (n = 872)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ยาสูบกับข้าวโพด	200	73.30	647.00	74.20
ยาสูบกับข้าว	4	1.50	23.00	2.60
ยาสูบกับข้าวฟ่าง	26	9.50	84.75	9.70
ยาสูบกับถั่วลิสง	3	1.10	9.00	1.00
ยาสูบกับข้าวและข้าวโพด	1	0.40	5.00	0.60
รวม	**234**	**85.80**	**768.75**	**88.10**

จากการสอบถามถึงลักษณะการใช้ที่ดินในการปลูกพืชหมุนเวียนร่วมกับยาสูบดังแสดงในตารางที่ 4.16 โดยขยายผลต่อเนื่องจากตารางที่ 4.14 จะเห็นได้ว่าที่ดินจำนวน 234 แปลง ที่ใช้ปลูกยาสูบพื้นเมืองร่วมกับการปลูกพืชชนิดอื่นๆ กลุ่มตัวอย่างได้ปลูกข้าวโพดร่วมกับยาสูบมากที่สุดร้อยละ 73.30 ของจำนวนแปลงทั้งหมด นอกจากนั้นได้มีการปลูกร่วมกับพืชอื่นๆ เช่น ข้าว ข้าวฟ่าง ถั่วลิสง แตงกวา และถั่วเหลือง เป็นต้น

ตารางที่ 4.17 จำนวนและค่าเฉลี่ยของพื้นที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามแปลงและไร่

n = 185

การใช้พื้นที่ปลูกยาสูบพื้นเมือง	แปลง		ไร่	
	จำนวน	เฉลี่ย/ครัวเรือน	จำนวน	เฉลี่ย/ครัวเรือน
ใช้ปลูกยาสูบยาสูบพื้นเมือง	273	1.50	872	4.70
ใช้ปลูกพืชชนิดอื่น ๆ	142	0.80	994	5.40
รวม	**415**	**2.30**	**1,866**	**10.10**

เมื่อพิจารณาถึงจำนวนแปลงที่ใช้ในการเพาะปลูกและขนาดของที่ดินที่ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างใช้ปลูกยาสูบพื้นเมืองจำนวน 273 แปลง โดยพบว่ามีค่าเฉลี่ย 1.50 แปลงต่อครัวเรือนและจำนวน 4.70ไร่ต่อครัวเรือน ส่วนพื้นที่ปลูกพืชชนิดอื่น ๆ มีจำนวน 142 แปลง ส่วนใหญ่จะเป็นที่ใช้สำหรับทำนา ทำสวน และปลูกพืชอื่นๆ โดยเฉลี่ย 0.8 แปลงต่อครัวเรือน และ 5.40 ไร่ต่อครัวเรือน โดยภาพรวมแล้วพื้นที่เพาะปลูกของเกษตรกรเฉลี่ย 10.10 ไร่ต่อครัวเรือนซึ่งที่ดินทั้งหมดใช้ในการปลูกยาสูบและปลูกพืชอื่นๆ ดังแสดงในตารางที่ 4.17

จากการศึกษาพบว่าพื้นที่เหมาะสมกับการปลูกยาสูบพื้นเมืองส่วนใหญ่ที่กลุ่มตัวอย่างเลือกใช้นั้นเป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีลักษณะของดินเป็นดินร่วนปนทราย (Sandy clay loam) ซึ่งเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง นอกจากนี้ยังสามารถปลูกได้ในที่นาข้าวซึ่งเป็นดินเหนียว

ในการปลูกยาสูบพื้นเมืองในพื้นที่วิจัย เกษตรกรปลูกในพื้นที่ที่น้ำท่วมถึง สภาพดินจะเป็นพื้นที่มีการทับถมของตะกอนแม่น้ำ ทำให้ดินมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การปลูกยาสูบพื้นเมืองได้เป็นอย่างดี เนื่องจากสภาพของดินที่ราบลุ่มแม่น้ำเป็นดินร่วนปนทราย ทำให้มีการระบายน้ำได้ดี ในอดีตผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองไม่ได้ใช้ปุ๋ยและยาฆ่าแมลงมากเหมือนในปัจจุบัน เพราะสภาพที่ดินยังมีความอุดมสมบูรณ์ และยังเป็นการปลูกจำนวนน้อยเพื่อบริโภคเองหรือขายเป็นรายได้เล็กๆน้อยๆ มิได้ปลูกจนเป็นอาชีพซึ่งต้องการผลผลิตสูง ปัจจุบันผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองต้องปลูกซ้ำที่เดิมติดต่อกันหลายๆ ปี จึงเป็นเหตุทำให้สภาพดินเสื่อมโทรมลง จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยและสารเคมีเพื่อเพิ่มธาตุอาหารในดิน การปลูกยาสูบพื้นเมืองในอดีตเกษตรกรจะปลูกเพื่อบริโภคหรือขายในชุมชน แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นการปลูกเพื่อการค้ามากขึ้น มีระบบตลาดการรับซื้อ โดยมีกลุ่มพ่อค้ายาสูบเข้ามาซื้อเพื่อนำไปจำหน่ายออกนอกชุมชน มีการใช้เทคโนโลยีที่และเครื่องมือการเกษตรที่ทันสมัยกว่าอดีตเพื่อให้ได้ผลผลิตมากขึ้น แม้ว่าจะเป็นพื้นที่น้ำท่วมและมีธาตุอาหารตามธรรมชาติแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของต้นยาสูบที่จะให้มีความสมบูรณ์ได้ เพราะพื้นที่ถือครองด้านการเกษตรมีจำกัด และที่ดินสำหรับการปลูกยาสูบพื้นเมืองมีเพียงไม่กี่ไร่ จึงไม่มีการพักทิ้งช่วงการใช้ที่ดินในการเพาะปลูกเลย ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองยังคงต้องการใช้ที่ดินผืนเดียวกันกับการปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นพืชที่ต้องการธาตุอาหารสูงเช่นกัน

4.2.8.4 การใช้พันธุ์ยาสูบพื้นเมืองและการเก็บเมล็ดพันธุ์

พันธุ์ยาสูบพื้นเมืองที่กลุ่มตัวอย่างเลือกนำมาปลูกมีหลายพันธุ์ ทั้งที่เป็นพันธุ์ยาสูบพื้นเมืองที่สืบทอดสายพันธุ์มาจากบรรพบุรุษ ชื่อพันธุ์ต่างๆ เหล่านี้จะเรียกชื่อย่อยๆ แตกต่างกันตามคุณลักษณะของลำต้นและใบ แต่โดยรวมคือยาสูบพันธุ์พื้นเมืองได้แก่ พันธุ์เห่าดง พันธุ์ส้านหลวง พันธุ์ใบบาง พันธุ์หางไก่ พันธุ์ใบตึม พันธุ์ส้านดำ พันธุ์ส้านน้อย และพันธุ์ใบตูบ มีเกษตรกรบางราย

ในพื้นที่ศึกษานำยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียมาปลูก ซึ่งเป็นพันธุ์ยาสูบที่อนุญาตให้ปลูกได้ตามโควตาเพื่อส่งโรงบ่ม แต่เกษตรกรไม่นำส่งใบยาเวอร์จิเนีย เข้าโรงบ่มทั้งหมด กลับนำใบยาสูบมาซอยเป็นยาเส้น เช่นเดียวกับยาสูบพันธุ์พื้นเมืองทั่วไป เพื่อนำไปแปรรูปเป็นยาเส้นขายเองหรือส่งโรงงานยาเส้นมวนเอง

การปลูกยาสูบพื้นเมืองของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะใช้เพียงพันธุ์เดียวเท่านั้น เพราะมีประสบการณ์เคยปลูกมาก่อน คุ้นเคย และเข้าใจถึงคุณลักษณะวิธีการดูแลเอาใจใส่ทุกขั้นตอน โดยเฉพาะมีความมั่นใจในผลผลิต ผลจากการสัมภาษณ์พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่จะระบุว่าพันธุ์ยาสูบที่ใช้ปลูกคือพันธุ์พื้นเมือง ซึ่งเป็นชื่อกลางๆ แต่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่สามารถระบุชื่อพันธุ์ยาสูบตามชื่อเฉพาะที่เรียกขานตามชื่อท้องถิ่นในแต่ละจังหวัด นอกจากคำว่า “พันธุ์พื้นเมือง” คือพันธุ์เห่าดง พันธุ์ส้านหลวง พันธุ์ใบบาง พันธุ์หางไก่ เป็นต้น ผลจากการสังเกตพบว่ามีเพียงบางครัวเรือนที่ใช้พันธุ์ยาสูบมากกว่าหนึ่งพันธุ์ขึ้นไป โดยให้เหตุผลว่ากล้ายาสูบที่เพาะไว้มีจำนวนไม่เพียงพอต่อการปลูก จึงต้องหากล้าพันธุ์อื่นมาปลูกเพิ่มเติมและบางรายต้องการทดลองปลูกพันธุ์อื่นบ้าง ในตารางที่ 4.18 แสดงจำนวนต้นยาสูบเฉลี่ยต่อไร่ จำแนกตามพันธุ์ต่างๆที่เกษตรกรระบุการเลือกพันธุ์ยาสูบของกลุ่มตัวอย่าง โดยครัวเรือนส่วนใหญ่จะใช้พันธุ์เห่าดง จำนวน 61 ครัวเรือน หรือร้อยละ 33.00 รองลงมาใช้พันธุ์ส้านหลวง จำนวน 47 ครัวเรือน หรือร้อยละ 25.40 และเป็นยาสูบพื้นเมืองที่มีชื่อเฉพาะเป็นพันธุ์อื่น ๆ

ตารางที่ 4.18 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามพันธุ์ยาสูบที่กลุ่มตัวอย่างนำมาปลูกค่าเฉลี่ยจำนวนต้นต่อไร่

n = 185

ชื่อพันธุ์ยาสูบ	เฉลี่ยจำนวนต้นต่อไร่	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
1 พันธุ์พื้นเมือง (ไม่ระบุชื่อ)	3201.54	20	10.80
2 พันธุ์เห่าดง	2869.23	61	33.00
3 พันธุ์ส้านหลวง	3211.46	47	25.40
4 พันธุ์ใบบาง	3878.05	21	11.40
5 พันธุ์หางไก่	3546.67	30	16.20
6 พันธุ์ส้านดำ	3671.43	6	3.20
7 พันธุ์ส้านน้อย	4075.00	3	1.60
8 พันธุ์ใบตูบ	3500.00	18	9.70

สำหรับแหล่งที่มาของพันธุ์ยาสูบที่กลุ่มตัวอย่างใช้ปลูกเป็นพันธุ์ที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายายปลูกต่อๆ กันมานานแล้ว ลักษณะและขนาดของใบในแต่ละพันธุ์จะแบ่งจำแนกได้ดังนี้

1. พันธุ์ใบบาง และพันธุ์ส้านน้อย เป็นพันธุ์ที่มีใบขนาดเล็ก ความยาวของใบประมาณ 40-45 เซนติเมตร ความกว้างประมาณ 20-25 เซนติเมตร โดยเฉลี่ยจำนวนการปลูกประมาณ 4,000 ต้นต่อไร่

2. พันธุ์หางไก่และพันธุ์ส้านดำ เป็นพันธุ์ที่มีขนาดใบปานกลาง มีความยาวของใบประมาณ 45-55 เซนติเมตร มีความกว้างประมาณ 20-25 เซนติเมตร โดยเฉลี่ยจำนวนการปลูกประมาณ 3,600 ต้น ต่อไร่

3. พันธุ์ส้านหลวง และพันธุ์เห่าดง เป็นพันธุ์ที่มีขนาดใบใหญ่มีความยาวของใบประมาณ 50-60 เซนติเมตร ความกว้างประมาณ 25-35 เซนติเมตร พันธุ์พื้นเมืองและพันธุ์ส้านหลวงประมาณ 3,200 ต้นต่อไร่ ส่วนพันธุ์เห่าดง เฉลี่ยจำนวนการปลูกประมาณ 2,900 ต้นต่อไร่

4. พันธุ์ใบตูบ เป็นพันธุ์ที่มีใบขนาดใหญ่เป็นพิเศษมีความยาวของใบประมาณ 60-75 เซนติเมตร ความกว้างของใบประมาณ 35-45 เซนติเมตร เฉลี่ยจำนวนการปลูก ประมาณ 1,300 ต้นต่อไร่

ภาพที่ 4.6 และภาพที่ 4.7 เป็นพันธุ์ยาสูบพื้นเมืองที่เกษตรกรได้เลือกเก็บเมล็ดพันธุ์ จากต้นยาสูบที่สมบูรณ์ที่สุดจากปีที่ผ่านมา วิธีการเก็บเมล็ดพันธุ์จะปล่อยให้ต้นยาสูบออกดอกผสมเกสรจนเกิดฝักที่มีเมล็ดพันธุ์อยู่ข้างใน รอจนฝักแก่ จึงตัดเอามาตากแดดและแขวนตากไว้ใต้หลังคาให้แห้งสนิทแล้ว จึงนำไปกะเทาะเอาเมล็ดพันธุ์ออกแล้วจึงนำไปเก็บในภาชนะที่ปิดสนิทเพื่อป้องกันมดและแมลงมากินเมล็ดพันธุ์ ส่วนบางรายใช้วิธีเก็บทั้งฝักไม่กะเทาะเมล็ดออก ลักษณะของเมล็ดพันธุ์ยาสูบจะมีขนาดเล็กเท่ากับเมล็ดงาหรือเมล็ดผักกาด

ภาพที่ 4.6 การตากฝักเมล็ดพันธุ์ยาสูบ

ภาพที่ 4.7 เมล็ดพันธุ์ยาสูบที่นำมาเก็บไว้ใช้ปลูกในปีต่อไป

4.2.8.5 กระบวนการปลูกยาสูบพื้นเมือง

การศึกษากระบวนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองในงานวิจัยนี้ เป็นวัฒนธรรมการเพาะปลูกที่มี ขั้นตอน วิธีการปลูกและผลิตยาสูบ ตามแบบแผนประเพณีที่สืบทอดกันมาของเกษตรกรภาคเหนือ ประกอบด้วยการเพาะต้นยาสูบ การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว ไปจนถึงการผลิตเป็นยาเส้น ล้วนต้องใช้ทักษะความรู้ความชำนาญที่สืบทอดกันมาช้านาน ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีพื้นบ้าน เพื่อเป็นอาชีพของครอบครัวมาจนถึงปัจจุบัน

1. การได้มาของต้นกล้า

ในพื้นที่ศึกษาพบว่า ต้นกล้ายาสูบพื้นเมืองที่จะนำมาปลูก เกษตรกรจะเพาะต้นกล้าเอง นอกจากผู้ที่ปลูกยาสูบพื้นเมืองบางรายที่มีต้นกล้าที่เพาะไว้มีจำนวนไม่เพียงพอสำหรับการปลูกจะซื้อหรือขอต้นกล้ายาสูบจากผู้ปลูกยาสูบคนอื่นมาปลูก โดยทั่วไปจะเลือกซื้อหรือขอต้นกล้าที่มีขนาดโตเท่าๆ กับต้นกล้าที่ตนเองเพาะไว้ คือมีลำต้นสูงประมาณ 10 เซนติเมตร ลำต้นตรง และแข็งแรง ในการซื้อต้นกล้าจะถอนต้นกล้าแล้วนำมาปลูกทันที โดยไม่นำต้นกล้าไปชำก่อน จึงต้องว่าจ้างแรงงานให้เพียงพอต่อปริมาณต้นกล้าที่ถอนมาปลูกในแต่ละวัน หากถอนต้นกล้ามามากกว่าจำนวนแรงงานจะทำให้ต้นกล้าที่เหลือในวันนั้น ไม่สามารถนำไปปลูกในวันต่อไปได้ หรือหากถอนกล้ายาสูบไม่พอกับจำนวนแรงงานที่ว่าจ้างไว้ก็จะทำให้เสียค่าจ้างแรงงาน

ส่วนใหญ่ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองจะเพาะกล้าเองไม่นิยมซื้อกล้ายาสูบมาปลูก เพราะเป็นพันธุ์พื้นเมืองที่ปลูกต่อเนื่องเป็นเวลาหลายปีมาแล้ว ในกรณีที่เกิดวิกฤติต้นกล้ายาสูบที่เพาะไว้ไม่เพียงพอสำหรับการปลูกในแต่ละครั้ง เช่น เกิดจากการกัดกินของแมลงที่เข้าทำลายต้นกล้ายาสูบทำให้มีต้นกล้าที่มีความสมบูรณ์ หากมีความจำเป็นต้องการกล้ายาสูบเพิ่มเติมส่วนมากจะมีจำนวนไม่มากนักและผู้ปลูกบางรายอาจซื้อหรือขอแบ่งปันจากญาติพี่น้องได้

จากตารางที่ 4.19 การซื้อการขายต้นกล้ายาสูบไม่ได้มุ่งเน้นเพื่อการค้าแต่เป็นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในบางครั้งชาวบ้านแบ่งปันให้โดยไม่คิดมูลค่า เพราะถือว่าทุกคนหรือทุกครัวเรือนจะเพาะกล้าเองอยู่แล้ว จึงไม่ได้ถือว่าการซื้อขายกล้ายาสูบเป็นกิจกรรมหลักของระบบการค้ายาสูบพื้นเมือง การซื้อขายหรือการขอแบ่งกล้ายาสูบจะปรากฏในชุมชนของตนเองเท่านั้น มิได้ไปซื้อหรือขอแบ่งปันข้ามตำบล หรือหมู่บ้านอื่นแต่อย่างใด โดยผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองมีความเข้าใจในธรรมชาติ ของแต่ละพันธุ์ มีความเคยชินกับการดูแลตามที่เคยปฏิบัติมานาน ซึ่งแต่ละชุมชนจะปลูกยาสูบที่มีสายพันธุ์ไม่แตกต่างกัน จากการศึกษาว่ามีครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างเพาะกล้าเอง ร้อยละ 97.30 ส่วนที่ซื้อและขอกล้ายาสูบจากผู้ปลูกรายอื่นมี ร้อยละ 2.70

ตารางที่ 4.19 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามแหล่งที่มาของต้นกล้ายาสูบพื้นเมืองที่ใช้ในการปลูก

แหล่งที่มา	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
เพาะกล้าเอง	180	97.30
ซื้อและขอจากผู้ปลูกรายอื่น	5	2.70
รวม	**185**	**100.00**

2. ขั้นตอนการเตรียมดินเพาะกล้ายาสูบ

เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบได้อธิบายว่ามีความคิดเห็นของต่อขั้นตอนการเพาะกล้ายาสูบเป็นเรื่องที่ต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก และเป็นงานที่ต้องใช้ความอดทน ขยันอดทนและต้องดูแลเอาใจใส่ จนเป็นที่กล่าวกันในบรรดาผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองว่า ถ้าจะปลูกยาสูบพื้นเมืองให้ได้นั้น จะต้องผ่านการทดลองเพาะกล้ายาสูบพื้นเมืองเองให้ได้เสียก่อน เพราะการเพาะกล้าเป็นงานที่ยุ่งยาก อันดับแรกของกระบวนการเพาะปลูก

ขั้นตอนการเพาะกล้านั้นเริ่มตั้งแต่การเตรียมแปลงที่ดิน ผู้ปลูกยาสูบส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ไม่มากนักขึ้นอยู่กับจำนวนต้นกล้าที่ต้องการ เกษตรกรส่วนมากจะเพาะกล้ามากกว่าจำนวนที่จะนำไปปลูกประมาณ 3 เท่า เพราะต้นกล้าที่เพาะงอกออกมาแล้วอาจไม่สมบูรณ์ หรือถูกแมลงกัดกิน จึงเพาะกล้าให้มีจำนวนมากไว้ก่อน เกษตรกรส่วนใหญ่มักจะใช้พื้นที่ที่เคยเพาะกล้าจากปีก่อนๆ โดยจะเป็นพื้นที่ใกล้แหล่งน้ำเพราะจะต้องรดน้ำทุกวัน เมื่อได้พื้นที่ ที่เหมาะสมแล้วจะเริ่มการเตรียมดินด้วยการดายหญ้าออกให้หมดแล้วกลับหน้าดิน ในการกลับหน้าดินชาวบ้านจะใช้จอบและใช้แรงงานคนเป็นหลัก ในการเตรียมแปลงเพาะกล้าเนื่องจากเป็นการเตรียมพื้นที่ไม่มาก มีเพียงไม่กี่รายที่ใช้เครื่องจักรหรือรถไถ่เดินตามสำหรับการเตรียมดิน เมื่อกลับหน้าดินเรียบร้อยแล้วจะตากดินไว้ประมาณ 2-3 วัน แล้วจึงเริ่มพรวนดินหรือย่อยดินให้แตกละเอียดเป็นเม็ดเล็กๆ เก็บเศษหญ้าที่หลงเหลือรวมถึงรากของต้นหญ้าออกให้หมดแล้วจึงขึ้นแปลง โดยมากแปลงเพาะกล้าจะกว้างไม่เกิน 2 เมตร เพื่อความสะดวกในการรดน้ำ การบำรุงรักษา การถอนกล้ายาสูบที่ไม่สมบูรณ์ออกทิ้ง ในขั้นตอนนี้จะใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก มีการใช้แรงงานภายนอกครัวเรือนเป็นเพียงส่วนน้อย

3. การหว่านเมล็ดพันธุ์ยาสูบ

การหว่านเมล็ดยาสูบลงแปลงเพาะกล้า เริ่มจากเมื่อเตรียมดินเรียบร้อยแล้วจะรดน้ำให้ดินชุ่ม หลังจากนั้นจึงนำเมล็ดที่เตรียมไว้มาหว่าน ก่อนการหว่านเมล็ด กลุ่มตัวอย่างจะมีวิธีป้องกันแมลงที่จะอาจมากินเมล็ด โดยการนำเมล็ดยาสูบไปคลุกกับยาฆ่าแมลงก่อนนำไปหว่าน หรือใช้ยาฆ่าแมลงชนิดเม็ดที่มีชื่อเรียกทางการค้าว่า “ฟูลาดาล” นำมาโรยในแปลงเพาะกล้ายาสูบ เพื่อป้องกันมดและแมลงที่จะมากินเมล็ดพันธุ์ทำให้เกิดความเสียหายได้ นอกจากแมลงแล้วยังมี วัว ควาย เป็ด ไก่ และสุนัข ที่จะเข้ามาเหยียบย่ำแปลงเพาะกล้า ดังนั้นเกษตรกรจะป้องกันโดยนำตาข่ายมาล้อมรอบแปลงเพาะกล้าเพื่อป้องกันสัตว์ต่างๆ ไม่ให้เข้าแปลงเพาะกล้าได้ ในระหว่างที่รอให้เมล็ดงอก กลุ่มตัวอย่างจะรดน้ำให้แปลงเพาะกล้ามีความชุ่มชื่นอยู่ตลอดเวลา ซึ่งจะใช้เวลาประมาณ 3-5 วันเมล็ดพันธุ์จึงจะงอกออกเป็นต้นกล้าอ่อน

แรงงานที่ใช้ในการหว่านกล้าของครัวเรือนที่เพาะกล้าเองจะใช้แรงงานภายในครัวเรือนในการหว่านกล้าซึ่งเป็นงานที่ต้องอาศัยความละเอียดในการหว่านกล้ามิให้เมล็ดกระจุกตัวเป็นหย่อมๆ ทำให้ต้นกล้าหนาแน่นและไม่สามารถเจริญเติบโตได้อย่างสมบูรณ์ กลุ่มตัวอย่างมีภูมิปัญญาชาวบ้านที่ได้รับการถ่ายทอดมาเพื่อป้องกันการกระจุกตัวของเมล็ดยาสูบ ด้วยการนำเมล็ดยาสูบที่ผสมยาฆ่าแมลงแล้วนำมาคลุกกับขี้เถ้าแล้วนำไปหว่านขี้เถ้าจะช่วยกระจายเมล็ดยาสูบไม่ให้กระจุกตัวได้

4. การบำรุงรักษาต้นกล้า

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในการดูแลเอาใจใส่ต้นกล้านั้น ได้รับคำตอบว่าการปลูกยาสูบเหมือนกับดูแลเด็กอ่อนที่ต้องดูแลเป็นพิเศษ คือต้องรดน้ำทุกวัน หากต้นกล้าเฉาจะไม่เจริญงอกงาม หรือหากให้น้ำในปริมาณครั้งละมากๆ ต้นกล้าก็จะเป็นโรครากเน่าตาย โรคเชื้อรา หรือลำต้นบวมน้ำ และยังจะต้องระวังเรื่องแมลงที่มากัดกินต้นกล้าอีก เกษตรกรต้องรีบป้องกันทันที หากการพ่นยาฆ่าแมลงช้าเกินไป ต้นกล้าที่ถูกแมลงรบกวนกัดกินมาก่อนจะไม่สมบูรณ์ที่จะเจริญเติบโตต่อไปและอาจตายได้

ส่วนการกำจัดวัชพืชนั้นกลุ่มตัวอย่างจะใช้วิธีถอนหญ้าออกทิ้งทุกวัน โดยจะไม่ปล่อยให้วัชพืชหรือต้นหญ้ามีโอกาสโต หากมีต้นหญ้าในแปลงยาสูบมากจะแย่งอาหารหรือบดบังแสงแดด ทำให้ต้นกล้าไม่เติบโตได้ นอกจากนี้ยังต้องมั่นถอนต้นกล้าที่ไม่สมบูรณ์ และบริเวณที่ต้นกล้าขึ้นหลายต้นเป็นกระจุกหนาแน่นออก ชาวบ้านเรียกวิธีนี้ว่า “การจางต้นกล้า” ดังนั้นต้นกล้าที่มีขนาดเล็กหรืออาจโตไม่ทันรุ่นจะถูกถอนออกไป เพื่อให้มีต้นกล้าที่ความแข็งแรงและสมบูรณ์เหลืออยู่ เท่านั้นที่จะนำไปปลูกต่อไปได้

ในการบำรุงเอาใจใส่ต้นกล้าเพื่อให้เจริญเติบโตพร้อมที่จะนำไปปลูกได้นั้น ส่วนใหญ่ จะใช้เวลาประมาณ 30-45 วัน จึงจะนำไปปลูก ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของต้นกล้าว่ามีความสมบูรณ์มากน้อยเพียงใด โดยปกติแล้วต้นกล้าที่สมบูรณ์เหมาะสมนำไปปลูกให้ได้ผลดีนั้น จะมีขนาดความสูงประมาณ 10 เซนติเมตร ลำต้นตั้งตรง ไม่งอ ไม่บวมน้ำ เป็นต้น

5. การเลือกช่วงเวลาการปลูกยาสูบพื้นเมือง

ช่วงเวลาการปลูกยาสูบพื้นเมืองที่เหมาะสมขึ้นกับภูมิอากาศและพื้นที่เพาะปลูก ซึ่งเริ่มตั้งแต่ขั้นตอนการเพาะกล้าไปจนถึงการเก็บเกี่ยว และนำมาแปรรูปเป็นยาเส้น ภูมิอากาศและความชื้นในอากาศจะส่งผลให้ผู้ปลูกยาสูบได้ผลผลิตมากหรือน้อยในแต่ละปีแตกต่างกัน

การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นการปลูกพืชหมุนเวียนหลังการเก็บเกี่ยวข้าว โดยจะเริ่มเพาะปลูกตั้งแต่ประมาณเดือนตุลาคมและเก็บเกี่ยวประมาณเดือนกุมภาพันธ์ของปีถัดไป ช่วงแรกของการเพาะปลูกชาวบ้านยังอาศัยน้ำฝนในการเพาะปลูกเลี้ยงต้นอ่อน ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองรายหนึ่งได้อธิบายว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองในอดีตต้องอาศัยน้ำจากหมอกตอนเช้าที่ลงหนาแน่นมาก เวลาไปไร่ยาสูบในตอนเช้าหมอกจะลงเม็ดเหมือนฝนตกปรอยๆ ทำให้ต้นยาสูบพื้นเมืองได้รับความชุ่มชื้นจากหมอกและในฤดูหนาวแสงแดดจะสาดส่องลงมายังไร่ยาสูบในตอนสายๆ ถึงเกือบช่วงกลางวัน ทำให้แดดเผาผืนดินเฉพาะ ในช่วงเวลาบ่ายๆ เท่านั้น เมื่อต้นยาสูบเริ่มเจริญเติบโตมีลำต้นสูงขึ้น ใบยาสูบจะบดบังแสงแดดไปในตัวทำให้ดินมีความชุ่มชื้นตลอดเวลา ในปัจจุบันสภาพอากาศได้เปลี่ยนไป ปริมาณหมอกในช่วงเช้าไม่ค่อยมีมากไร่ยาสูบเหมือนในอดีต ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องสูบน้ำจากแม่น้ำหรือบ่อน้ำบาดาลมารดน้ำต้นยาสูบให้พอเพียงกับความต้องการ

สิ่งที่กลุ่มตัวอย่างวิตกมากที่สุดคือ “ฝนหลงฤดู” ที่มักจะเกิดขึ้นเสมอในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคม ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ต้องเก็บเกี่ยวผลผลิต มักจะมีฝนตกหลงฤดูซึ่งเป็นช่วงที่เริ่มเกิดพายุฤดูร้อนและมีพายุลูกเห็บขึ้นในภาคเหนือ โดยจะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ไร่ยาสูบพื้นเมือง รวมทั้งผลผลิตที่กำลังเก็บเกี่ยว ดังกลุ่มตัวอย่างที่อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน อธิบายว่าเมื่อปี พ.ศ.2548 ได้เกิดพายุลูกเห็บทำให้ไร่ยาสูบเสียหายไปกว่าครึ่ง และปี พ.ศ.2550 ที่ผ่านมามีกลุ่มตัวอย่างบางรายใน อำเภอปงจังหวัดพะเยาเก็บแตะยาสูบที่กำลังตากยาอยู่กลางแจ้งเกิดพายุฝนขึ้นมาอย่างกะทันหัน ทำให้เก็บแตะยาที่กำลังตากไว้ไม่ทัน ทำให้เสียหายไปจำนวนมาก สรุปได้ว่าภูมิอากาศมีความสัมพันธ์กับการปลูกยาสูบพื้นเมืองด้วยเหตุผลดังกล่าว

ในช่วงการเพาะกล้าต้นกล้าต้องการความชื้นสูง ต้องรดน้ำทุกวันเพื่อให้เกิดความชุ่มชื้นแก่ผืนดินและต้นกล้า ในช่วงการปลูกจะเป็นระยะที่เรียกว่าปลายฝนต้นหนาว ผู้ปลูกยาสูบจะอาศัยหมอกในยามเช้าเพื่อช่วยให้เกิดความชุ่มชื่นแก่ต้นยาสูบที่ปลูกใหม่ๆ

ในช่วงการเก็บเกี่ยวและแปรรูปเป็นยาเส้นนั้น ภูมิอากาศมีส่วนสัมพันธ์กับกระบวนการเก็บเกี่ยว และการแปรรูปเป็นอย่างมาก กล่าวคือ เมื่อเก็บเกี่ยวมาแล้วจะต้องบ่มใบยาสูบพื้นเมือง หรือที่เรียกในภาษาท้องถิ่นว่า “อุ๊กยา” ซึ่งต้องมีอากาศที่ร้อน ความชื่นในอากาศต่ำ ถ้าหากมีฝนตก จะมีความชื้นในอากาศสูงทำให้น้ำจากใบยาสูบระเหยได้ช้า จึงต้องใช้เวลาในการบ่มนานขึ้น เมื่อบ่มได้ที่แล้วจึงนำมาซอย แล้วนำไปตาก กระบวนการตากต้องอาศัยแดดจัดเช่นกัน ช่วงเวลานี้ผู้ปลูกยาสูบจะไม่ค่อยเดินทางไปไหน ต้องเฝ้าระวังแตะยาสูบตลอดเวลา เนื่องจากยาเส้นที่ตากไว้อาจเกิดความเสียหายจากฝนหลงฤดูได้

ในการเก็บยาสูบที่ตากได้ที่แล้วจะต้องเก็บในตอนเย็นขณะที่แดดเริ่มอ่อน โดยจะต้องอาศัยความชื้นจากอากาศบ้าง เพื่อทำให้เส้นยาอ่อนตัวไม่แห้งกรอบ ในขณะเดียวกันจะต้องรีบเก็บเพื่อไม่ให้ถูกหมอกในตอนเช้า เพราะถ้าหากมีความชื้นมากจะทำให้ยาสูบด้อยคุณภาพลงไปได้ ในการเก็บก้อนยาสูบใส่เข่งยาสูบ จะบุภายในเข่งด้วยกระดาษถุงปูนและใบตองตึงที่หาได้ตามชายป่า ในการเก็บใบตองตึงก็จะต้องเก็บตอนเช้ามืดเพราะหมอกในตอนเช้าจะทำให้ใบตองตึงแห้งที่ตกลงมาอ่อนตัวไม่กรอบแข็ง สะดวกในการเก็บและนำกลับมาบ้าน

6. การเตรียมพื้นที่ปลูกยาสูบ

ลักษณะที่ดินที่ใช้ปลูกยาสูบพื้นเมือง ทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง และที่นา ในการเตรียมดินที่จะปลูกจะมีวิธีการเตรียมดินที่แตกต่างกันดังนี้

1) ที่นาการเตรียมดินในการปลูกมีการใช้เครื่องจักรตัดตอซังข้าวทับกลบลงบนพื้นดินเลยไม่มีการไถพรวน เพียงแต่ใช้รถไถเดินตามไถขึ้นแปลงเป็นแปลงๆ เพื่อความสะดวกในการให้น้ำ ความกว้างของแต่ละแปลงกว้างประมาณ 5 เมตร แล้วใช้ฟางข้าวคลุมหน้าดินตลอดทั้งแปลง

2) ที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนใหญ่ที่ใช้ปลูกยาสูบของกลุ่มตัวอย่างจะมีวิธีการเตรียมดินโดยการใช้รถไถขนาดใหญ่ไถกลับหน้าดินสองรอบ แล้วใช้รถไถเดินตามมาไถย่อยดินให้แตกละเอียดอีกรอบหนึ่ง เมื่อเตรียมดินเรียบร้อยผู้ปลูกยาสูบจะนำฟางข้าวมาคลุมหน้าดิน

แรงงานที่ใช้ในการเตรียมพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่จะใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลักหากครัวเรือนใดที่แรงงานภายในครัวเรือนมีไม่เพียงพอสำหรับทำงาน ผู้ปลูกยาสูบจะจ้างแรงงานภายนอกมาช่วยเสริมเป็นการลงแขกกันมากว่าที่จะจ่ายเป็นค่าจ้างเนื่องจากเป็นการทำงานระยะสั้นๆ และเป็นงานที่ไม่นุ่งยากนักโดยจะใช้เครื่องจักรทางการเกษตร คือรถไถเดินตามและรถไถขนาดใหญ่มาเป็นเครื่องทุ่นแรง

7. การปลูกยาสูบ

เมื่อได้เตรียมแปลงดินที่จะใช้ในการปลูกแล้ว ก่อนปลูกจะคลุมดินด้วยตอซังข้าว ฟางข้าว ในแต่ละพื้นที่อาจใช้วัสดุคลุมดินจำนวนมากหรือน้อยแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับว่าสภาพพื้นดินในแต่ละแห่งมีความอุ้มน้ำได้มากน้อยเพียงใด และโดยเฉพาะทุนทรัพย์ของผู้ปลูกเองที่อาจต้องซื้อวัสดุคลุมดิน การปลูกยาสูบต้องคลุมดินทุกแปลง เมื่อคลุมหน้าดินเรียบร้อยแล้วจะรดน้ำก่อนเพื่อให้พื้นดินชุ่มน้ำแล้วจึงจะขุดหลุมเพื่อปลูกในวันรุ่งขึ้น การขุดหลุมจะมีวิธีการโดยเกลี่ยวัสดุคลุมดินออกเป็นช่องเพื่อขุดเป็นหลุม ขนาดของหลุมที่ใช้สำหรับปลูกโดยทั่วไปมีความกว้างของเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ 10 เซนติเมตร ลึกไม่เกิน10 เซนติเมตร โดยใช้เชือกขึงเป็นแนวยาวไปตามแปลงเพื่อให้เป็นเส้นตรงแล้วจึงขุดเว้นระยะห่างพอสมควร เพื่อความสะดวกในการบำรุงรักษาและไม่ปลูกต้นยาสูบชิดกันหรือห่างกันเกินไป โดยทั่วไปผู้ปลูกยาสูบจะแบ่งช่วงระยะการปลูกประมาณ 50x50 เซนติเมตร 50x60 เซนติเมตร และ 50x70 เซนติเมตร ขึ้นอยู่กับพันธุ์ยาสูบ ส่วนจำนวนต้นที่ใช้ปลูกต่อไร่ขึ้นอยู่กับการกำหนดแถวในการปลูกแต่ละสายพันธุ์ด้วย ดังภาพที่ 4.8

ภาพที่ 4.8 ช่วงระยะห่างของต้นยาสูบในแปลงเพาะปลูก

ในการปลูกแต่ละครั้ง จำนวนต้นยาสูบที่จะปลูกมากหรือน้อย ขึ้นอยู่กับอัตรากำลังแรงงานที่จะปลูกในแต่ละวัน การขุดหลุมปลูกจะขุดเตรียมไว้ให้มีจำนวนหลุมพอเพียงที่แรงงาน สามารถปลูกได้ในแต่ละวันเท่านั้น ไม่มีการเตรียมหลุมไว้ล่วงหน้าหลายๆ วัน เพราะความชื้นในดินจะหมดไป หากกลับมารดน้ำซ้ำอีก ดินปากหลุมอาจไหลลงไปในหลุมที่ขุดไว้ได้

หลังจากได้เตรียมหลุมปลูกเรียบร้อยแล้ว ในวันต่อมาผู้ปลูกยาสูบจะถอนกล้ายาสูบจากแปลงเพาะกล้ายาสูบในตอนเช้า ให้เพียงพอกับหลุมและแรงงานที่ได้เตรียมไว้ ในการถอนกล้าผู้ปลูกยาสูบจะไม่ถอนกล้ามาพักไว้ เนื่องจากเมื่อถอนกล้ายาสูบมาแล้วถ้าไม่นำไปปลูกในทันทีโดยปล่อยทิ้งไว้ข้ามคืน รากของต้นกล้ายาสูบจะงอตัวเป็นรูปตัวยู “U” หากนำไปปลูกต้นกล้าจะไม่เจริญเติบโตและอาจตายได้ ผู้ปลูกยาสูบจึงนำต้นกล้าไปปลูกยังหลุมที่เตรียมไว้แล้วกลบให้เหลือยอดไว้ประมาณหนึ่งในสามของต้นกล้าหรือประมาณหนึ่งนิ้ว โดยใช้วัสดุมาคลุมแปลงเพื่อบังแสงแดดให้ต้นกล้าได้รับแสงรำไรแต่ไม่ถึงขนาดบังจนมิด แล้วรอเวลาจนต้นกล้าฟื้นตัวจะใช้เวลาประมาณ 5-7 วัน ในช่วงเวลาที่รอให้ต้นกล้าฟื้นตัวนี้จะไม่มีการให้น้ำเพราะหากรดน้ำในช่วงนี้แล้วจะทำให้รากของต้นกล้ายาสูบเน่าได้ สำหรับแรงงานที่ใช้ในการปลูกเป็นแรงงานในท้องถิ่นที่ร่วมกันทำงานแบบหมุนเวียนระหว่างผู้ปลูกหรือมีการลงแขกกัน ในภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “โหล่แฮง” “เอามือ” “เอามื้อ” หรือ “เอาแรง” ผู้ปลูกยาสูบได้อธิบายถึงเหตุผลการเว้นระยะเวลาการปลูกให้ห่างกันตามขนาดพื้นที่และจำนวนแรงงานของแต่ละครัวเรือน เพราะอาจมีผลต่อการเก็บเกี่ยวผลผลิตและการแปรรูป

8. การรดน้ำ

ด้วยยาสูบเป็นพืชที่ต้องการน้ำมากตั้งแต่เริ่มต้นการเพาะปลูกจนถึงก่อนการเก็บเกี่ยว ประมาณหนึ่งสัปดาห์เท่านั้น การรดน้ำต้นยาสูบนั้นจะต้องให้น้ำอย่างสม่ำเสมอ โดยใช้เครื่องสูบน้ำ โดยสูบน้ำให้ไหลไปตามท่อ พีวีซี หรือใช้สายยางที่เกษตรกรสามารถนำไปรดตามแปลงยาสูบได้โดย สะดวก เกษตรกรบางรายพัฒนาการให้น้ำโดยใช้หัวฉีด (Springer) แทนแรงงานคน ปกติจะเกษตรกรจะไม่ปล่อยให้แปลงยาสูบแห้ง การให้น้ำในแปลงยาสูบจะเริ่มให้เมื่อเห็นว่าต้นกล้าเริ่มฟื้นตัวแล้ว คือหลังจากปลูกเสร็จ ประมาณ 5-7 วัน และจะให้น้ำไปเรื่อยๆ จนกว่าจะเก็บเกี่ยว ทั้งนี้จำนวนครั้งและระยะเวลาที่ให้น้ำขึ้นอยู่กับสภาพของดินว่าจะอุ้มน้ำไว้ได้นานเพียงใด ผู้ปลูกจะสังเกตว่าเมื่อดินเริ่มแห้งถึง ก็จะให้น้ำทันที โดยจะไม่ปล่อยให้ต้นยาสูบขาดน้ำเป็นอันขาด

ในภาพที่ 4.9 เป็นท่อ P V C ที่เก็บไว้ใช้ในการรดน้ำในแปลงยาสูบ ส่วนภาพที่ 4.10 เป็นแหล่งน้ำที่อยู่ไม่ไกลจากไร่ยาสูบ เกษตรกรสามารถใช้ได้อย่างพอเพียง ในช่วงหน้าแล้งส่วนในฤดูฝนพื้นที่เหล่านี้จะมีน้ำท่วมสูงไปถึงที่ดอนริมชายฝั่ง ซึ่งมีแร่ธาตุอุดมสมบูรณ์มากกว่าที่

นาข้าว ภาพที่ 4.11 เป็นเครื่องสูบน้ำที่ปรับใช้จากรถไถเดินตาม โดยอาศัยมอเตอร์ไปหมุนตัวปั้มน้ำเพื่อดึงน้ำไปสู่ท่อ P V C ส่วนภาพที่ 4.12 ภาพที่ 4.13 เป็นเครื่องสูบน้ำขนาดเล็กที่สูบน้ำส่งไปตามสายยาง ที่เกษตรกรกำลังรดน้ำในแปลงยาสูบ โดยปล่อยให้น้ำไหลไปทั่วผืนดินในภาพนี้จะสังเกตเห็นพื้นที่ดินที่เกษตรกรใช้ที่ดินปลูกข้าวโพดร่วมอยู่ด้วย และยังมีพื้นที่บางแปลงติดกันยังว่างเปล่าที่เตรียมจะปลูกพืชไร่อื่น หรืออาจปลูกยาสูบพื้นเมืองรุ่นต่อไป ในภาพที่ 4.14 แสดงตัวอย่างของแปลงยาสูบพื้นเมืองที่เกษตรกรได้พัฒนาการรดน้ำโดยใช้ เครื่องฉีดน้ำ ส่วนด้านลึกเข้าไปจะเห็นไร่ข้าวโพด

ภาพที่ 4.9 ท่อ P V C ที่ใช้ในการรดน้ำ

ภาพที่ 4.10 แหล่งน้ำที่ใช้ในการรดต้นยาสูบพื้นเมือง

ภาพที่ 4.11 การปรับใช้รถไถ่เดินตามมาเป็นเครื่องสูบน้ำ

ภาพที่ 4.12 การใช้เครื่องสูบน้ำขนาดเล็ก

ภาพที่ 4.13 เกษตรกรกำลังรดน้ำต้นยาสูบ

ภาพที่ 4.14 การรดน้ำต้นยาสูบโดยใช้เครื่องพ่นน้ำ

9. การใส่ปุ๋ย

การใส่ปุ๋ยในแปลงปลูกยาสูบมีสองลักษณะ ลักษณะที่หนึ่งคือการนำปุ๋ยไปผสมกับน้ำก่อน ปุ๋ยจะค่อยๆละลายในน้ำจนหมดแล้วนำน้ำมาผสมกับปุ๋ย แล้วนำไปรดตรงบริเวณโคนต้นยาสูบ ลักษณะที่สอง คือการใช้วิธีการที่เกษตรกรเรียกว่าการฝังปุ๋ย คือการโรยปุ๋ยรอบๆ บริเวณโคนต้นยาสูบแล้วจึงรดน้ำตาม โดยเฉลี่ยจะใช้ปุ๋ยเคมีประมาณ 2 ถุงหรือ 60 กิโลกรัมต่อไร่ ส่วนใหญ่เกษตรกรจะใช้ปุ๋ยเคมี และไม่ปรากฏว่ากลุ่มตัวอย่างใช้ปุ๋ยอินทรีย์ หรือปุ๋ยคอกเลย

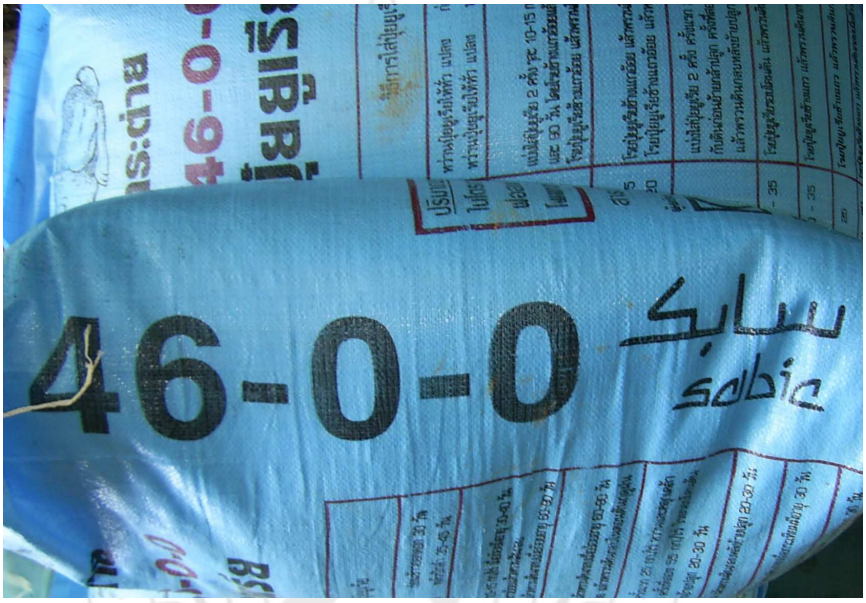

ภาพที่ 4.15 ปุ๋ยเคมีสูตร 46-0-0

การใช้ปุ๋ยเคมีจะใช้วิธีการผสมกันระหว่างปุ๋ย 2 สูตรคือปุ๋ยเคมี สูตร 46-0-0 ผสมกับปุ๋ยเคมีสูตร 15-0-0 ในอัตรา 3:5 โดยน้ำหนัก ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองส่วนใหญ่ในพื้นที่ศึกษาเลือกใช้ปุ๋ย ตราหัววัวคันไถ ตราพญานาค ตรากระต่าย และตราหนุมาน การใส่ปุ๋ยจะเริ่มใส่เมื่อต้นกล้าฟื้นตัวแล้วประมาณ 7 วันถึง15 วันหลังปลูกเสร็จ กลุ่มตัวอย่างบางรายที่เลือกวิธีการให้ปุ๋ยไปพร้อมกับการดายหญ้า คือใช้แรงงานในการดายหญ้าและใส่ปุ๋ยไปพร้อมๆกัน การให้ปุ๋ยวิธีนี้จะใช้วิธีการฝังปุ๋ย กลุ่มตัวอย่างบางรายจะใส่ปุ๋ยสองรอบคือจะใช้ปุ๋ยเร่งอีกครั้งหนึ่ง หลังจากการตัดยอดเสร็จสิ้นลงหรือหลังการปลูกประมาณ 30 วัน

10. การกำจัดวัชพืช

การกำจัดวัชพืชในแปลงยาสูบมีความสำคัญต่อการปลูกยาสูบมาก ในช่วงระยะแรกประมาณ 15 วัน ถึง 20 วัน ของการปลูก หากมีวัชพืชเจริญเติบโตขึ้นมามากในแปลงยาสูบ เกษตรกรจะต้องรีบกำจัดให้หมดเพราะจะส่งผลต่อการเจริญเติบโตของต้นยาสูบ เนื่องจากต้นยาสูบจะถูกแย่งอาหารและเมื่อต้นยาสูบ เติบโตสูงขึ้นและเริ่มชิดกันจนทำให้ไม่สามารถกำจัดวัชพืชได้ โดยทั่วไปปฏิบัติดังนี้

1) การดายหญ้า ระยะเวลาที่ต้องดายหญ้าประมาณ 15-20 วัน เพียงครั้งเดียวหลังการปลูก เมื่อการดายหญ้าเสร็จสิ้นลง ขณะที่ต้นยาสูบมีอายุประมาณหนึ่งเดือน ลำต้นจะเจริญงอกงามใบยาสูบจะแผ่ใบกว้างปกคลุมพื้นดินทำให้ต้นหญ้าไม่สามารถขึ้นมาได้ เนื่องจากถูกใบยาสูบปกคลุมอยู่

2) การใช้ยาฆ่าหญ้าหรือที่เกษตรกรเรียกว่ายาคุมหญ้านั้นจะพ่นหลังการปลูกเมื่อต้นกล้าขึ้นเป็นต้นอ่อนๆ ส่วนระยะเวลาที่จะพ่นยาฆ่าหญ้ามักจะพ่นในช่วงเวลาเดียวกันกับการดายหญ้าด้วย เพื่อรอให้ขนาดต้นยาสูบเจริญเติบโตพอที่จะให้ใบยาสูบแผ่ปกคลุมพื้นดินไม่ให้หญ้าที่จะขึ้นมาใหม่เจริญเติบโตได้ ยาฆ่าหญ้าที่นิยมใช้กันคือ กรัมม๊อกโซน หมาแดง และ ราวอัพ

ภาพที่ 4.16 การใช้จอบพรวนดินในไร่ยาสูบ

ภาพที่ 4.17 เกษตรกรกำลังนั่งดายหญ้าในด้วย “แวก”

ในภาพที่ 4.16 และ 4.17 เป็นภาพการพรวนดินและดายหญ้าที่ขึ้นมาแซมต้นยาสูบ ในช่วงนี้เกษตรกรจะใช้เวลาพอสมควรในกิจกรรมดังกล่าว สำหรับเครื่องมือที่ใช้คือจอบและอุปกรณ์ที่เรียกว่า “แวก” มีลักษณะเหมือนเสียมมีด้ามทำด้วยไม้ ยาวประมาณ 12 นิ้ว เป็นเทคโนโลยีชาวบ้านที่ผลิตขึ้นใช้เองโดยการนำเหล็กมาตีให้แบนให้มีลักษณะคล้ายรูปไข่แล้วฝนให้ด้านกว้างให้มีความคม ด้านแหลมทำที่สำหรับเอาด้านเข้ามาสวมทำเป็นด้ามจับ ดังภาพที่ 4.18 โดยมีช่างตีเหล็กในท้องถิ่นเป็นผู้ผลิต ราคาซื้อขายในตลาดท้องถิ่นประมาณ 100 บาท

การกำจัดวัชพืชจะทำควบคู่กับการพรวนดินรอบๆโคนต้นยาสูบแต่ละต้นเพื่อให้น้ำสามารถไหลลงไปถึงรากได้ ในภาพที่ 15 จะสังเกตเห็นแปลงยาสูบด้านหลังที่มีต้นยาสูบเจริญเติบโตแตกต่างกันกับยาสูบที่มีอายุ 20 วัน ซึ่งเป็นแปลงยาสูบพื้นเมืองของผู้ปลูกรายอื่นที่อยู่ใกล้เคียงกันที่ได้เริ่มต้นปลูกมาก่อน อายุต้นยาสูบประมาณ 60 วัน

ภาพที่ 4.18 “แวก” (ภาษาถิ่นล้านนา) คือ เสียมขนาดเล็กที่ใช้สำหรับนั่งดายหญ้า

11. การกำจัดแมลงศัตรูพืช การใช้ยาฆ่าแมลง

ในการกำจัดศัตรูพืชนั้น กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะใช้ยาฆ่าแมลงในปริมาณที่ไม่มากนัก โดย จะพ่นยาฆ่าแมลงเพียงเพื่อป้องกันพวกแมลงที่มากัดกินต้นกล้าที่ยังไม่แข็งแรงเท่านั้น ส่วนศัตรูพืชประเภทเพลี้ยหรือแมลงชนิดอื่นๆ จะไม่พ่นยาป้องกัน เวลาใดที่เห็นว่ามีแมลงเข้ามารบกวนจึงจะพ่นยา โดยปกติแล้วเมื่อต้นยาสูบโตขึ้น แมลงจะไม่ค่อยเข้ามากัดกินต้นยาสูบ เนื่องจากความเป็นพิษจากต้นยาสูบสามารถป้องกันแมลงไม่ให้มารบกวนได้

การใช้ยาฆ่าแมลงจะแบ่งออกเป็นสองช่วงเวลาดังนี้

1) ช่วงต้นยาสูบยังอ่อนๆ จะเริ่มพ่นหญ้าฆ่าแมลงภายใน 1-2 วัน หลังจากปลูกมิฉะนั้นจะเกิดความเสียหายอันเนื่องมาจากแมลง จิ้งหรีด หรือ สัตว์เล็กอื่นๆ ที่จะมากินต้นกล้ายาสูบที่นำมาปลูกใหม่ๆ

2) ช่วงกำลังเจริญเติบโต จะพ่นเมื่อปลูกต้นกล้ายาสูบแล้วประมาณ 10-15 วัน และจะพ่นยาซ้ำอีกครั้งหนึ่งเมื่อต้นยาสูบ มีอายุประมาณ 30 วัน การพ่นยากำจัดวัชพืชและยาฆ่าแมลงเป็นการป้องกันแมลงจำพวกเพลี้ยหรือแมลงศัตรูพืชอื่นๆ

ภาพที่ 4.19 เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง

การใช้สารเคมี ยาฆ่าหญ้าและยาฆ่าแมลง ในช่วงระยะเริ่มต้นของการปลูกเท่านั้น แต่เมื่อต้นยาสูบโตขึ้น พิษของยาสูบจะสามารถป้องกันแมลงได้ ร่มเงาจากใบยาสูบจะบดบังคลุมหญ้าไม่ให้เติบโตได้ส่วนหนึ่ง เกษตรกรที่ใช้หญ้าฆ่าหญ้า จึงไม่นิยมใช้ยาฆ่าแมลงในระยะที่ต้นยาสูบโตแล้ว เนื่องจาก ฤทธิ์ของยาฆ่าหญ้าจะขับไล่แมลงได้ จากการศึกษาพบว่าทุกครัวเรือนใช้ยาทั้งสองอย่าง หากครัวเรือนที่ใช้วิธีการกำจัดวัชพืชโดยการดายหญ้า จะใช้วิธีการป้องกันแมลงหรือพ่นยาฆ่าแมลง เพื่อเป็นการป้องกันแมลงเข้ามาทำลายต้นยาสูบ สารเคมีหรือยาฆ่าแมลงที่ผู้ปลูกส่วนใหญ่เลือกใช้ ได้แก่ยาฆ่าแมลงที่มีชื่อทางการค้า คือ แลนเนต โพลิดอน คาโบซังเฟน ทามารอน เขาทราย โนวาและอื่นๆ

12. การตัดยอดและลิดหน่อ

ในการปลูกยาสูบพื้นเมือง การตัดยอดต้นยาสูบถือได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญในการที่จะได้ยาสูบพื้นเมืองที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาด การลิดหน่อนี้หมายถึงการที่จะให้สารอาหารไปสู่ใบยาสูบ และเป็นการควบคุมปริมาณจำนวนใบตามที่ต้องการ เพราะความฉุนของใบยาแต่ละใบมีความแตกต่างกัน นอกจากนี้จะเป็นการบังคับไม่ให้ต้นยาสูบแตกหน่อออกไปเป็นพุ่มและมีจำนวนใบมากเกินความต้องการ

การตัดยอดเกษตรกรจะประยุกต์เครื่องมือขึ้นมาเอง ถือได้ว่าเป็นเทคโนโลยีชาวบ้านที่คิดค้นขึ้นมาใช้เองโดยใช้ซี่ล้อรถจักรยานยนต์มาทุบปลายให้แบนแล้วลับให้มีความคมเหมือนใบมีดเล็กๆ เวลาตัดยอดจะถือด้ามที่เป็นซี่ล้อรถแล้วใช้ปลายด้านที่มีคมตัดยอดของต้นยาสูบ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ปลูกว่ามีความชำนาญมากน้อยเพียงใดเพื่อได้ยาสูบที่มีคุณภาพตามความต้องการ

ในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีการตัดยอดต้นยาสูบทั้งสองจังหวัด เนื่องจากเกษตรกรผลิตยาฉุนเป็นหลัก การตัดยอดเป็นวิธีการคัดใบยาสูบและเลี้ยงใบยาสูบให้ได้ใบยาสูบที่มีคุณภาพและมีความฉุน และทิ้งใบยาสูบช่วงล่างของลำต้นเพียงไม่กี่ใบที่จะนำมาใช้ผลิตเป็นยาจืด หรือ “ยาตีน” ช่วงระยะเวลาการตัดยอด ประมาณ 20-30 วันหลังจากปลูกโดยจะเริ่มตัดยอดเมื่อต้นยาสูบมีจำนวนใบตามที่ต้องการดังที่กล่าวมาแล้ว ระยะเวลาที่เริ่มตัดยอดคือระยะเวลาที่ต้นยาสูบเจริญเติบโตจนมีใบยาสูบประมาณ 20 ใบ ขึ้นไป ดังแสดงในภาพที่ 4.20 และ 4.21

เกษตรกรที่ต้องการเก็บใบยาสูบไว้ผลิตเป็นยาฉุน จะตัดยอดยาสูบที่ประมาณใบที่ 20 นับจากพื้นดินและลิดใบที่ 1 ถึงประมาณใบที่ 4 หรือ 5 ทิ้ง คงเหลือไว้ที่ต้นประมาณไม่เกิน 15 ใบ ถ้าต้องการให้มีความฉุนมากๆ อาจเหลือไว้เพียง 10 ใบ หากต้องการผลิตทั้งยาฉุนและยาจืดกระทำได้โดยการเด็ดใบที่อยู่ข้างล่างหรือ “ใบตีน” ทิ้ง เพียง 2 หรือ 3 ใบ และจะเก็บเอาใบยาสูบประมาณ ใบที่ 3 – 6 จากพื้นนำมาผลิตเป็นยาจืด และนำใบยาสูบประมาณใบที่ 6-20 มาผลิตเป็นยาฉุน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับความชำนาญของเกษตรกรผู้ปลูกแต่ละรายที่จะเลือกคัดใบยาสูบตามที่ต้องการอย่างไร ในพื้นที่วิจัยพบว่ามีกลุ่มเกษตรกรเพียงไม่กี่ครัวเรือนที่ผลิตยาจืดเพื่อขาย โดยส่วนใหญ่ที่ผลิตยาจืดจะเก็บไว้เพื่อบริโภคเพียงเล็กน้อยเท่านั้น

หลังจากตัดยอดเสร็จเรียบร้อยแล้ว การลิดหน่อจะเป็นกิจกรรมที่ต้องทำต่อเนื่องหลังจากการตัดยอด แล้วประมาณ 7 วันจะมีหน่อแตกขึ้นมาตามง่ามใบ กลุ่มตัวอย่างจะลิดหน่อออกไปเรื่อย ๆ จนไม่มีหน่องอกขึ้นมาใหม่จากง่ามใบอีก ในการลิดหน่อนี้เป็นงานที่ต้องใช้เวลามากและในแต่ละง่ามใบอาจจะต้องตัดหน่อมากกว่า 1 ครั้ง ดังแสดงในภาพที่ 4.22 , 4.23 และ 4.24 ในการศึกษาครั้งนี้ยังพบว่ามีกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดน่านเกือบทั้งหมด รวมถึงในพื้นที่จังหวัดพะเยาบางส่วนใช้สารเคมีช่วยในการลิดหน่อคือ ใช้ยาคุมหญ้า นำมาหยดตรงง่ามใบหลังจากที่ ลิดหน่อรอบแรกเสร็จเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดหน่อรุ่นสองขึ้นมาอีกเป็นการประหยัดงบประมาณค่าจ้างแรงงานจากภายนอกครัวเรือนและประหยัดเวลาแรงงานในครัวเรือนในการตัดหน่อครั้งต่อๆไป

ภาพที่ 4.20 การตรวจนับจำนวนใบยาสูบพื้นเมือง

ภาพที่ 4.21 วิธีการตัดยอดต้นยาสูบพื้นเมืองโดยมีดที่ดัดแปลงมาจากซี่ล้อรถจักรยานยนต์

ภาพที่ 4.22 การตรวจดูหน่อที่งอกออกมาตามง่ามใบเพื่อจะลิดทิ้ง

ภาพที่ 4.23 หน่อที่กลุ่มตัวอย่างลิดทิ้ง

ภาพที่ 4.24 ต้นยาสูบที่ตัดยอดและลิดหน่อเสร็จแล้ว

4.2.8.6 กระบวนการแปรรูปยาสูบพื้นเมือง

การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมที่แตกต่างจากการปลูกยาสูบส่งโรงบ่มทั่วไป โดยการปลูกยาสูบส่งโรงบ่มมีกระบวนการสิ้นสุดลงเมื่อเก็บเกี่ยวใบยาสูบเสร็จสิ้นจากไร่ แต่การปลูกยาสูบพื้นเมืองมีกระบวนการต่อดังนี้

1. การเก็บใบยาสูบพื้นเมือง

การเก็บใบยาสูบของกลุ่มตัวอย่าง จะเริ่มเก็บได้หลังจากการปลูกประมาณ 90 วัน โดยสังเกตสีของใบยาสูบที่มีสีเหลืองและจากความชำนาญของผู้ปลูกเองว่าสมควรเก็บใบยาสูบได้แล้วหรือยัง จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่า การเก็บใบยาสูบจะเก็บไม่พร้อมกันขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของใบยาสูบและระยะเวลาการปลูกเป็นหลัก ทั้งนี้เพราะการที่จะได้ยาสูบที่มีคุณภาพนั้นขึ้นอยู่กับการเตรียมการณ์ตั้งแต่การปลูกว่าควรจะเริ่มต้นปลูกเมื่อใด ควรจะเว้นระยะเวลาการปลูกให้ห่างกันจำนวนเท่าใด เพื่อให้มีความเหมาะสมกับระยะเวลาการเก็บใบยาสูบ การซอย การตากต้องสัมพันธ์กับจำนวนแรงงานที่มีอยู่ หากถึงเวลาเก็บใบยาสูบแล้วผู้ปลูกยาสูบยังไม่พร้อมที่จะเก็บหรือเก็บไม่ทันจะเป็นอุปสรรคทำให้ยาสูบด้อยคุณภาพลงไปได้

ใบยาสูบที่จะเก็บได้ต้องเริ่มมีสีเหลืองอ่อนๆ เวลาเก็บจะเดินตามแถวหรือแนวที่ปลูก แล้วเลือกเก็บใบแต่ละใบจากต้นยาสูบที่เห็นว่ามีความสมบูรณ์ โดยก่อนการเก็บประมาณหนึ่งสัปดาห์ผู้ปลูกยาสูบจะงดให้น้ำ เพราะจะทำให้ใบยาสูบอมน้ำหรือมีการสะสมน้ำในใบยาสูบเป็นจำนวนมาก เมื่อนำไปบ่มอาจทำให้ใบยาสูบเน่าได้

ภาพที่ 4.25 กลุ่มตัวอย่างรายหนึ่งใช้รถกระบะบรรทุกใบยาสูบมาเก็บที่บ้าน

ภาพที่ 4.26 การเตรียมบ่มใบยาสูบที่เก็บมาจากไร่

2. การบ่มใบยาสูบหรือ “อุ๊กใบยา”

การบ่มใบยาสูบ เรียกว่า “การอุ๊กใบยา” เมื่อเก็บใบยาสูบมาจากไร่ ดังแสดงในภาพที่ 4.25 และ 4.26 แล้วจะนำมาบ่มลมหรือบ่มอากาศ เกษตรกรจะใช้พลาสติกคลุมปิดไว้ตลอดเวลา ไม่เปิดเพื่อตรวจดูบ่อยๆ ใบยาสูบที่บ่มได้ที่พอเหมาะสำหรับการนำไปซอย โดยทั่วไปจะใช้เวลาประมาณ 7 วัน

อุปกรณ์ที่ใช้ในการบ่มใบยาสูบ มีดังนี้

1) แผ่นไม้หรือไม้กระดานสำหรับปูพื้น โดยทั่วไปจะเป็นไม้ที่หาได้ง่ายในท้องถิ่นหรือไม้กระดานที่เหลือใช้ในการสร้างบ้านหรือไม้เก่า ขนาดไม้กระดานที่ใช้ไม่แน่นอน ขึ้นอยู่กับวัสดุที่จะหามาได้

2) กระสอบป่านหรือกระสอบข้าวสาร มุ้ง ผ้าห่ม และเสื้อผ้าเก่าๆ ที่ไม่ใช้แล้ว อายุการใช้งานของอุปกรณ์ที่หาได้ง่ายเหล่านี้ จะใช้ได้จนกว่าจะขาด โดยเฉพาะไม่ต้องการความสวยงามแต่อย่างใด

3) พลาสติก มีขนาดความกว้างประมาณ 2 เมตร ส่วนความยาวขึ้นอยู่กับกลุ่มตัวอย่างจะเตรียมพื้นที่บ่มกว้างเท่าใด โดยทั่วไปจะไม่เกิน 5 เมตร อายุการใช้งานจะเก็บไว้ใช้งานได้ไม่เกิน 5 ปี พลาสติกจะกรอบและฉีกขาด การที่ใช้พลาสติกคลุมเพราะป้องกันน้ำฝนที่อาจกระเด็นลงมาสร้างความเสียหายได้

4) ก้อนหินหรือวัตถุหนักอื่นๆ สำหรับทับอีกครั้งหนึ่ง

ส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างจะใช้พื้นที่ใต้ถุนบ้านเป็นที่บ่มใบยาสูบ บางครัวเรือนที่มีผลผลิตจำนวนมากจะสร้างโรงเรือนขึ้นมาเพื่อใช้เป็นสถานที่แปรรูปยาสูบโดยเฉพาะ แต่ยังอยู่ใกล้ๆบ้านหรือต่อเติมจากตัวบ้าน ขั้นตอนการบ่มใบยาสูบจะมีดังนี้

1) เตรียมพื้นที่ที่จะใช้บ่ม โดยมากจะนำไม้กระดานมาปูเป็นพื้นมีช่องว่างพอสมควรก่อนเพื่อให้มีการระบายอากาศ ความชื้น และป้องกันการเน่าที่เกิดจากหยดน้ำไปเกาะตามพื้นโคนใบยาสูบเน่าได้ ดังแสดงในภาพที่ 4.27

2) เมื่อเตรียมพื้นกระดานได้แล้วจะนำใบยาสูบมาเรียงโดยการเอาส่วนโคนหรือหัวของใบยาสูบมาตั้งกับพื้นและนำมาซ้อนกัน ดังแสดงในภาพที่ 4.28

3) นำวัสดุ เช่น กระสอบเก่าๆ ถุงปุ๋ย เศษผ้า พลาสติก มาคลุมให้มิดชิด แล้วทับด้วยก้อนหินหรือวัตถุที่หนักมาทับ เพื่อป้องกันลมพัดหรือป้องกันสัตว์เลี้ยงมาวิ่งเล่นบนกองใบยาสูบที่บ่มไว้ ดังแสดงในภาพที่ 4.29

ภาพที่ 4.27 พื้นที่และกระสอบป่านเพื่อใช้ในการบ่มใบยาสูบ

ภาพที่ 4.28 การเรียงใบยาสูบ

ภาพที่ 4.29 การคลุมใบยาสูบด้วยอุปกรณ์ที่หาได้ง่ายๆ ในบ้าน

3. การถอดก้าน

"การถอดก้าน" เป็นคำเรียกที่ใช้ในกลุ่มผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองในจังหวัดน่าน หมายถึง การถอดแกนกลางของใบยาสูบ บางแห่งเรียกว่า "ตา" เพราะเวลาซอยทั้งก้านใบแล้วจะมีลักษณะคล้ายตา การถอดก้านจะถอดเอาส่วนที่เป็นก้านใบของใบยาสูบออกทั้งหมดเหลือแต่ส่วนที่เป็นเนื้อใบยาสูบ เวลานำไปซอยจะเป็นเส้นยาสูบที่ละเอียด การถอดก้านจะกระทำหลังจากการบ่มใบยาสูบมีสีเหลืองได้ที่แล้วจะนำมาถอดก้านออกก่อนนำไปซอย ค่าจ้างแรงงานการถอดก้านจะจ้างในราคากิโลกรัมละ1 บาท ผู้ที่มารับจ้างจะเป็นทั้งผู้ใหญ่ทั่วไปรวมทั้งเด็กๆ ที่ต้องการมีรายได้

ในพื้นที่วิจัยพบว่ามีการถอดก้านที่จังหวัดน่านเท่านั้นจังหวัดพะเยาไม่มีการถอดก้านและการผลิตเป็นการผลิตแบบพื้นบ้านที่สืบทอดกันมานาน เกษตรกรที่จังหวัดน่านเมื่อถอดก้านออกแล้วจะนำใบยาสูบมาเรียงกันแล้วม้วนเป็นม้วนกลมๆ ขนาดประมาณพอดีกับช่องสำหรับใส่ใบยาสูบของเครื่องซอยยา ช่วงเวลาของการถอดก้านมักจะทำตอนเย็นก่อน วันที่จะนำไปซอยหนึ่งวัน ในการศึกษาครั้งนี้มี กลุ่มตัวอย่างในจังหวัดน่านได้อธิบายว่า การถอดก้านมีมานานประมาณ 6-7 ปี พร้อมๆ กับการเปลี่ยนรูปแบบบรรจุภัณฑ์ยาสูบพื้นเมืองที่ต้องการให้เป็นยาสูบพื้นเมืองมีเส้นสวยงาม เพื่อนำไปบรรจุเป็นยาสูบมวนเองได้

การผลิตยาสูบพื้นเมืองในอดีต พื้นที่จังหวัดน่านไม่ได้แตกต่างจากจังหวัดอื่นๆ และผู้ซื้อหรือพ่อค้าคนกลางส่วนมากจากอำเภอปง จังหวัดพะเยา และมีบางจากจังหวัดแถบทางภาคเหนือ ซึ่งถือว่าเป็นกลุ่มพ่อค้าในตลาดเดียวกันอยู่ และเมื่อประมาณ 6-7 ปี มีพ่อค้ายาสูบมาจากจังหวัดชัยภูมิ และจังหวัดกาญจนบุรี เดินทางมารับซื้อยาสูบพื้นเมืองจำนวนมาก เพื่อนำไปเป็นวัตถุดิบสำหรับโรงงานยาเส้นบรรจุซอง ด้วยเหตุนี้จึงได้เปลี่ยนรูปแบบจากการรับซื้อตามปริมาณการขายแบบท้องถิ่นที่ขายตามจำนวน “แลบ” หรือ “ก้อน” มาเป็นซื้อขายโดยมีหน่วยเป็นกิโลกรัม และกำหนดเงื่อนไขการรับซื้อว่ายาเส้นต้องไม่มีตาใบหรือก้านใบให้มีแต่เฉพาะส่วนของเนื้อใบล้วนๆ ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองในจังหวัดน่านต้องถอดก้านออก ดังแสดงในภาพที่ 4.30 , 4.31 และ 4.32 โดยได้ให้ราคาที่สูงขึ้นกว่าเดิมเป็นสิ่งจูงใจให้ถอดก้าน ในราคาประมาณ กิโลกรัมละ 80-100 บาท ผู้ปลูกในจังหวัดน่านเห็นว่าขายได้ราคาดีกว่าเดิมจึงหันมาปรับเปลี่ยน เป็นวิธีการถอดก้านและจำหน่ายเป็นกิโลกรัม ทำให้พ่อค้ายาสูบที่มาจากจังหวัดพะเยาไม่มารับซื้อ เหลือแต่พ่อค้าคนกลางที่นำไปส่งให้โรงงานอย่างเดียว ในปัจจุบันนี้ราคาซื้อขายได้กลับมาสู่ราคาปกติเท่ากับการรับซื้อในจังหวัดพะเยา แต่ราคาลดลงประมาณ กิโลกรัมละ 60-80 บาท แต่ในพื้นที่จังหวัดน่านมีค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานมาถอดก้านเพิ่มขึ้นและปริมาณผลผลิตลดลงเพราะต้องสูญเสียส่วนที่เป็นก้านใบไป ในภาพที่ 30 31 และ 32 เป็นภาพของผู้ที่มารับจ้างถอดก้านในจังหวัดน่าน วิธีการถอดก้าน คือ การดึงเอาแกนกลางของใบยาสูบออกด้วยมือ ใบที่เหลือจะถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนใหญ่ๆ ผู้ที่ถอดก้านจะเก็บมาเรียงเป็นแผ่นๆ ก่อนที่จะนำไปม้วนเพื่อนำไปซอยในเครื่องซอยใบยาสูบแบบใหม่ ที่กำหนดให้มีขนาดพอเหมาะที่จะสามารถดันเข้าสู่เครื่องซอยยาสูบได้ โดยมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4-6 นิ้ว แล้วแต่ช่องป้อนยาของเครื่องซอย สิ่งที่น่าสังเกตจากภาพทั้งหมดคือทุกคนจะใส่ถุงมือยางเพื่อกันพิษจากใบยาสูบและเพื่อความสะอาดในการทำงาน ในภาพที่ 4.33 และ 4.34 เป็นใบยาสูบที่เตรียมเข้าเครื่องซอยแบบใหม่ที่ต้องลำเลียงเข้าสายพานไปสู่ใบมีด

ภาพที่ 4.30 การถอดก้านใบยาสูบ

ภาพที่ 4.31 เด็กรับจ้างถอดก้านใบยาสูบ

ภาพที่ 4.32 การถอดก้านและการเรียงใบยาสูบทำเป็นม้วนๆ

ภาพที่ 4.33 วิธีการม้วนใบยาสูบ

ภาพที่ 4.34 ม้วนใบยาสูบเตรียมนำไปซอย

4. การซอยใบยาสูบ

หลังจากที่ได้นำใบยาสูบมาบ่มเรียบร้อยแล้วจึงนำใบยาสูบมาซอย การซอยยาเป็นขั้นตอนเพื่อแปรรูปใบยาสูบให้เป็นยาเส้น แล้วจึงนำใบยาสูบไปตากบนแตะตากยา อุปกรณ์ที่ใช้ในอดีตใช้ม้าซอยยาและใบมีดซอยยา ในปัจจุบันนี้ได้เปลี่ยนมาเป็นเครื่องซอยยาที่ประกอบเป็นชุดที่ไม่มีม้านั่งและใบมีดเหมือนในอดีต

จากการสัมภาษณ์และสังเกตการณ์ เครื่องซอยยาสูบพื้นเมืองที่กลุ่มตัวอย่างใช้พบว่า ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองทั่วไปจะซอยใบยาสูบโดยใช้แรงงานคน โดยใช้ซอยยาและมีดซอยยาเส้น ต่อมาเริ่มมีการสร้างใช้เครื่องซอย าขึ้นมาใหม่โดยใช้มอเตอร์หมุนด้วยกระแสไฟฟ้า มาประยุกต์แทนเครื่องซอยยาแบบดั้งเดิมที่ใช้แรงงานคนประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา มอเตอร์ไฟฟ้าจะหมุนใบมีด โดยมีช่องสำหรับใส่ใบยาที่ต้องดันใบยาสูบด้วยมือ ต่อมาได้ค่อยๆพัฒนาขึ้นจนมาถึงเครื่องซอยยาที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ที่ใช้ระบบสายพานลำเลียงใบยาสูบเข้าสู่เครื่องซอยยา ซึ่งจะสามารถซอยใบยาสูบได้เร็วขึ้น

ลักษณะของเครื่องซอยยาจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันมี 4 แบบ ดังนี้

1) **แบบที่ 1** เป็นแบบตั่งซอยยา มีลักษณะคล้ายม้านั่ง การซอยยาสูบแบบดั่งเดิมนี้จะใช้แรงงานคน โดยมีอุปกรณ์คือตั่งซอยยาและใบมีดซอยยาที่ทำจากใบเลื่อยเก่า คนซอยยาจะนั่งอยู่บนตั่งโดยใช้มือซ้ายรวบใบยาสูบเป็นม้วนขนาดเล็กขนาดเท่าช่องซอย เวลาซอยจะดันด้านใบยาสูบที่รวบให้แน่นขนาดพอเหมาะกับช่อง ด้วยมือซ้ายและค่อยๆ ดันให้ผ่านช่องมาหน้าเขียง ที่ตั้งฉากกับพื้นตั่ง ส่วนมือขวาจะจับแผ่นใบมีดหมุนขึ้นลงไปบนเขียง ใบยาที่ซอยแล้วจะตกลงภาชนะที่เตรียมรองรับไว้ ใช้แรงงานคนในการซอย ความเร็วในการซอยขึ้นอยู่กับทักษะและความชำนาญของผู้ซอย ตั่งซอยยาสูบส่วนใหญ่ จะประดิษฐ์ด้วยไม้เนื้อแข็งขึ้นมาใช้เอง ในปัจจุบันนี้ได้เลิกใช้ไปบ้างแล้วแต่ยังมีผู้ปลูกยาสูบบางรายที่มีประมาณการปลูกยาสูบและผลิตไม่มากนักยังคงใช้เครื่องแบบนี้อยู่ ดังจะเห็นจากภาพที่ 4.35

ภาพที่ 4.35 ตั่งซอยยา แบบที่ 1

2) **แบบที่ 2** มีขนาดใหญ่ขึ้นคนที่จะป้อนใบยาสูบต้องยืนไม่มีม้านั่ง หลักการทำงานลักษณะคล้ายกับแบบที่ 1 คือ มีใบมีดหมุนประกบกันแผ่นไม้ซึ่งใหญ่มาก ความหนาประมาณ 10 เซนติเมตร กว้างประมาณ 60 เซนติเมตร สูงประมาณ 1 เมตร การหมุนของมีดซอยยาใช้กำลังจากมอเตอร์ไฟฟ้า และใช้แรงงานคนในการป้อนใบยาสูบป้อนเข้าเครื่องซอย ราคาที่มีการซื้อขายในปัจจุบัน พร้อม มอเตอร์ประมาณเครื่องละ 5,000 บาท ดังจะเห็นในภาพที่ 4.36 – 4.38

ภาพที่ 4.36 เครื่องซอยยา แบบที่ 2

ภาพที่ 4.37 ภาพด้านหน้าเครื่องซอยยา แบบที่ 2

ภาพที่ 4.38 รางสำหรับป้อนใบยาสูบเข้าสู่ช่องซอยยาของเครื่องซอยยา แบบที่ 2

3) **แบบที่ 3** รูปร่างเครื่องซอยยาได้เปลี่ยนไปจากเดิมมาเป็นเหล็กทั้งหมด และใช้มอเตอร์ไฟฟ้าหมุนใบมีดมาเป็นเครื่องที่เป็นชุดใบมีดเพื่อให้มีความสะดวกรวดเร็วและปลอดภัยมากยิ่งขึ้น แต่การซอยยังใช้มือในการป้อนใบยาสูบอยู่ ราคาจำหน่ายประมาณเครื่องละ 17,000 บาท เกษตรกรจะมีรายจ่ายเพิ่มขึ้นจากการต้องซื้อชุดใบมีด ซึ่งมีราคาประมาณชุดละ 300-500 บาท โดยปกติจะมีอายุการใช้งานประมาณ 2-3 ชุด ต่อฤดูกาลเพาะปลูก เครื่องซอยยา แบบที่ 3 นี้ได้มีการจำหน่าย เมื่อประมาณ 5-6 ปี ที่ผ่านมา ดังจะเห็นได้จากภาพที่ 4.39

ภาพที่ 4.39 เครื่องซอยยา แบบที่ 3

4) **แบบที่ 4** หลังจากที่มีเครื่องซอยยาแบบที่ 3 ได้มีการใช้มาแล้วประมาณ 2 ปีและต่อมาใน ปี พ.ศ. 2548 ได้มีผู้ผลิตเครื่องซอยยาสูบพื้นเมืองได้ผลิตเครื่องซอยยาแบบที่ 4 ออกมาเพื่อให้มีความเร็วในการซอยยาสูบและมีความปลอดภัยแก่ผู้ซอยยาสูบมากขึ้น ลักษณะพิเศษของแบบที่ 4 ที่แตกต่างจากแบบที่ 3 คือ การนำใบยาสูบจากเดิมที่ยังใช้มือในการป้อนใบยาสูบเข้าสู่ชุดใบมีดเป็นแบบสายพานลำเลียง โดยสายพายลำเลียงจะหนีบใบยาสูบให้แน่นก่อนเข้าสู่ช่องใบมีดซอยยา ในปัจจุบันนี้กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ เครื่องซอยยาแบบที่ 4 ยังไม่แพร่หลายมากนัก เนื่องจากระยะที่แบบที่ 4 ผลิตออกมากลุ่มนั้นผู้ปลูกส่วนใหญ่ได้ซื้อเครื่องซอยยาแบบที่ 3 ไว้ใช้แล้วเกือบทุกครัวเรือน ซึ่งระยะเวลาที่แบบที่ 3 และ แบบที่ 4 ได้พัฒนา มีระยะเวลาห่างกันประมาณ 2-3 ปี ทำให้เครื่องซอยยาสูบแบบที่ 4 มีการนำมาใช้ยังไม่แพร่หลายมากนักเพราะเครื่องแบบที่ 3 ที่ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองมีใช้ยังคงมีสภาพการใช้งานได้ดีอยู่ ราคาที่ขายประมาณ เครื่องละ17,000 – 20,000 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับขนาดของกำลังมอเตอร์ แต่ผู้ใช้จะต้องเสียค่าบำรุงรักษาเพิ่มมากขึ้นจากแบบที่ 3 เนื่องจากมีกลไกที่ซับซ้อนมากขึ้น

ภาพที่ 4.40 เครื่องซอยยาแบบที่ 4

ปัจจุบันในพื้นที่จังหวัดน่าน มีการใช้เครื่องซอยยาสูบแบบที่ 4 ดังภาพที่ 4.40 มากกว่าแบบอื่นๆ กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดน่านอธิบายว่าเกษตรกรส่วนใหญ่นิยมใช้เครื่องซอยยาสูบที่พัฒนามาเป็นแบบที่ 4 มากกว่าแบบที่ 3 เนื่องจากว่าทำงานได้สะดวกรวดเร็วมากกว่าการใช้เครื่องซอยยาแบบที่ 3 เพียงแค่นำใบยาสูบที่ถอดก้านแล้วไม่ว่าจะอยู่ในลักษณะใด จะกลับหัวกลับหางหรือใบยาสูบที่ยังเรียงไม่เรียบร้อย เพียงแค่นำมาวางบนสายพานลำเลียง หลังจากนั้นจะมีเครื่องสำหรับหนีบใบยาสูบให้แน่นโดยอัตโนมัติ สายพานลำเลียงจะนำใบยาสูบเข้าสู่ชุดใบมีดซอยยา และในขั้นตอนสุดท้ายชุดใบมีดจะซอยใบยาสูบออกมาเป็นยาเส้นได้เลย

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพื้นที่ศึกษานอกเหนือจากจังหวัดน่าน ให้ความเห็นว่าการซอยใบยาสูบไม่แตกต่างกันมากนักในการใช้งานเครื่องซอยยาไม่ว่าจะแบบที่ 3 หรือ แบบที่ 4 ใช้งานได้ดีเหมือนกันไม่ต่างกันมากนักเพียงแต่แบบที่ 4 มีความสะดวกมากกว่าในการนำใบยาสูบเข้าสู่ชุดใบมีด ซึ่งกลุ่มตัวอย่างให้ความเห็นว่าไม่มีความลำบากในการนำใบยาสูบเข้าสู่ชุดใบมีดหาก ใช้เครื่องซอยยาแบบที่ 3 ความเร็วในการซอยไม่แตกต่างเนื่องจากเครื่องซอยยาทั้งสองรุ่นยังใช้แรงงานในการนำใบยาเข้าสู่รางหรือสายพานลำเลียงเหมือนกัน ความเร็วขึ้นอยู่กับคนที่ป้อนใบยาสูบเข้าสู่รางหรือสายพานลำเลียง ซึ่งสอดคล้องกับการสัมภาษณ์พ่อค้าที่ขายเครื่อง

ซอยยาสูบว่าแบบที่ 3 ยังได้รับความนิยมอยู่ เพราะผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองส่วนใหญ่คำนึงถึงราคาและการเอาใจใส่บำรุงรักษา เนื่องจากแบบที่ 4 มีค่าบำรุงรักษาที่สูงมากกว่าแบบที่ 3

การใช้เครื่องซอยยาสูบของกลุ่มตัวอย่าง พบว่าในพื้นที่วิจัยยังมีเครื่องซอยยาที่ใช้แรงงานคน ในการซอยให้เห็นอยู่บ้าง แต่ส่วนใหญ่มีสภาพที่ไม่พร้อมใช้งานเนื่องจากผุพังไปตามกาลเวลา และได้รับการบอกเล่าว่าก่อนที่จะนำเอาเครื่องซอยยาสูบที่พัฒนามาจนถึงแบบที่ 3 และ 4 มาใช้ในปัจจุบัน การซอยยาสูบต้องใช้แรงงานคน เครื่องมือซอยยาคือตั่งนั่งและใบมีดซอยยา เมื่อบ่มยาสูบ จนได้ที่แล้วจึงนำมาซอยโดยจะนั่งบนตั่งนั่งซอยยา ใช้มือซ้ายรวบใบยาสูบวางบนรางยา โดยการรวบใบยาสูบให้แน่นขนาดพอเหมาะกับช่องแล้วไสด้านโคนใบยาสูบเข้าไปในช่องใส่ใบยาสูบ ซึ่งอยู่คนละด้านกับใบมีดซอยยา โดยช่องดังกล่าวทำจากแผ่นไม้หนาประมาณ 5 เซนติเมตร กว้างขนาดเท่ากับรางยา เฉลี่ยความกว้างประมาณ 12 เซนติเมตร ด้านหนึ่งประกอบติดกับรางยาตรงที่เชื่อมต่อรางยาเจาะเป็นช่องประมาณ 8 เซนติเมตร อีกด้านหนึ่งไว้สำหรับประกบใบมีดไว้ซอยยา ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่าเขียงซอยยา ส่วนมือขวาจะใช้จับใบมีดซอยยาโดยการวางฝ่ามือบนใบมีดและโยกแบบหมุนใบมีดขึ้นลงไปบนแผ่นไม้ซอยยาที่มีช่องให้ใบยาลอดจากรางใส่ใบยาสูบที่มือซ้ายรวบไว้ แล้วดันให้ผ่านมาหน้าเขียงให้สัมพันธ์กับความเร็วของการซอย ความเร็วของการซอยยาขึ้นอยู่กับความชำนาญและทักษะของผู้ซอยแต่ละคน

หลังจากที่ได้มีการพัฒนาเครื่องซอยยามาเป็นแบบที่ 2 การซอยยังคงเหมือนการซอยแบบตั่งนั่งซอยยา เพียงแต่มีมอเตอร์มาหมุนใบมีดแทนแรงคน และมีความเร็วในการซอยมากขึ้นกว่าการซอยยาสูบแบบเดิมมาก เมื่อมีการผลิตเครื่องซอยยาแบบที่ 3 และแบบที่ 4 ออกมาใช้ความรวดเร็วในการทำงานไม่ได้ขึ้นอยู่กับเร็วของมอเตอร์เท่านั้น แต่ขึ้นอยู่กับความชำนาญของผู้ควบคุมการซอยในการป้อนใบยาสูบเข้าเครื่อง การนำใบยาสูบเข้าเครื่องซอยยาแบบที่ 3 ซึ่งจะมีรางหรือช่องสำหรับใส่ใบยาสูบเข้าสู่ชุดใบมีดซอยยา ผู้ซอยยาสูบต้องรวบใบยาสูบให้เป็นระเบียบเรียบร้อยมีการเรียงหัวท้ายให้ดีและดันให้มีจังหวะสม่ำเสมอไม่เร็วมากหรือช้ามาก ถ้าช้ามากเส้นยาสูบจะละเอียดมากหรือถ้า ดันเร็วมากเส้นยาสูบจะใหญ่หรืออาจทำให้เครื่องขัดข้องและใบมีดอาจเสียหายได้ ส่วนในแบบที่ 4 การนำใบยาสูบเข้าสู่เครื่องซอยยาจะมีความสะดวกมากขึ้นกว่าแบบที่ 3 โดยผู้ซอยยาไม่ต้องใช้ความชำนาญหรือมีประสบการณ์ในการซอยยาก็สามารถทำงานได้ เนื่องจากเครื่องซอยยาแบบที่ 4 มีระบบลิฟต์ลำเลียงซึ่งจะบีบใบยาสูบให้แน่นเอง เพียงแต่ผู้ซอยนำใบยาสูบไปวางบนลิฟต์เท่านั้นไม่ต้องใช้แรงดัน เครื่องนี้จะนำใบยาสูบเข้าสู่ระบบการซอยโดยอัตโนมัติ

การซอยใบยาสูบของกลุ่มตัวอย่างจะเริ่มซอยกันในตอนเช้าตรู่ แรงงานที่ใช้ในการซอยยาสูบมีทั้งแรงงานในครัวเรือนและแรงงานภายนอก ถ้าเป็นการใช้แรงงานภายนอกครัวเรือนส่วนใหญ่ไม่มีการจ่ายเป็นเงินค่าจ้าง แต่จะเป็นการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน การรับจ้างทุกครั้งจะบันทึกจำนวนน้ำหนักไว้แล้วนำมาหักเป็นค่าแรงเมื่อเสร็จสิ้นฤดูกาลเพาะปลูก สำหรับผู้ที่ไม่มีเครื่องซอยยาสูบของตนเอง จะจ้างผู้อื่นที่เป็นเจ้าของเครื่องซอยยามาซอยให้ โดยคิดราคาค่าซอยยาสูบในอัตรา กิโลกรัมละ 1 บาท

ภาพที่ 4.41 ลักษณะการวางใบยาสูบบนสายพานลำเลียง

ภาพที่ 4.42 เกษตรกรกำลังวางม้วนใบยาสูบเข้าใส่สายพานลำเลียง

ภาพที่ 4.43 การใช้น้ำรดใบมีดเพื่อป้องกันการติดขัดของชุดใบมีดเนื่องจากน้ำยางของใบยาสูบจะติดแน่นขณะซอย

ภาพที่ 4.44 เส้นใบยาสูบที่ซอยแล้ว ก่อนการนำไปเรียงบนแตะตากยา

ในภาพที่ 4.41 - 4.43 เป็นเครื่องซอยยาแบบที่ 4 จะสังเกตเห็นรางลำเลียงใบยาสูบที่เกษตรกรเรียกว่าลิฟต์ ใบยาสูบที่ม้วนแล้วจะวางตรงช่องให้ตรงกับมอเตอร์หมุนใบมีด เนื่องจากได้ถอดก้านออกหมดแล้วใบยาสูบจะปะปนกันโดยไม่ต้องคำนึงถึงโคนใบหรือปลายใบยาสูบ เมื่อซอยออกมาจะมีความสม่ำเสมอ ในภาพที่ 4.44 ดังนั้นการถอดก้านจึงช่วยให้การซอยยาเร็วขึ้นเพราะไม่ต้องเรียงเป็นใบๆ เมื่อซอยออกมาแล้วจะมีขนาดที่เท่ากันทั้งหมด

5. การตากยาสูบที่ซอยแล้ว

เมื่อซอยใบยาสูบได้เป็นยาเส้นแล้วจะนำมาเรียงบนแตะตากยาที่ทุกครัวเรือนจะต้องมีไว้ใช้ แตะตากยาสูบทำด้วยไม้ไผ่สานตามยาวให้เข้ารูปโดยมีแกนไม้ไผ่ ขวางเป็นช่วงๆ ประมาณ 15 ขั้น เมื่อขึ้นรูปเป็นแตะแล้วจะประกบด้วยไม้ไผ่ ทั้งสองด้านเพื่อให้แตะมีความแข็งแรงไม่โยกไปมาขณะใช้งาน โดยทั่วไปแตะตากยาสูบจะมีความกว้างประมาณ 40-50 เซนติเมตร มีความยาวประมาณ 1.5-2.0 เมตร แตะตากยาจะสามารถใช้งานได้หลายปี โดยไม่มีมอดมากัดกินเพราะน้ำยางยาสูบจะเคลือบผิวและซึมเข้าไปในเนื้อไม้ไผ่ ซึ่งเป็นการป้องกันแมลงและมอด

สำหรับค่าจ้างแรงงานในการตากจะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่เริ่มต้นราคาค่าจ้างตั้งแต่แตะละหนึ่งบาทขึ้นไปถึงแตะละห้าบาท ยาสูบที่ซอยออกมาจากเครื่องจะยังสดๆอยู่ น้ำยางของใบยาสูบมีความเป็นพิษ ด้วยเหตุนี้เกษตรกรจะใส่ถุงมือยางเพื่อป้องกันไม่ให้พิษยาสูบซึมเข้าไปทางผิวหนัง บาดแผลหรือทางเล็บ ในภาพที่ 4.45 และ 4.46 จะเห็นว่าคนงานส่วนใหญ่ตระหนักถึงอันตรายจากพิษยางใบยาสูบจึงสวมถุงมือยางอยู่เสมอ เมื่อเรียงยาสูบบนแตะแล้วจะนำไปตากบริเวณที่มีแสงแดดสาดส่องทั้งวัน ในภาพที่ 4.47เกษตรกรจะตากยาสูบบริเวณข้างถนนหน้าบ้าน ซึ่งสะดวกที่จะขนย้ายเก็บไว้ที่บ้าน ส่วนภาพที่ 4.48 จะสังเกตเห็นยาสูบที่ตากมาแล้วหลายวันที่มีสีเหลืองเข้ม ด้านบนซ้ายของภาพ ซึ่งเกษตรกรได้พับยาสูบออกเป็น 4 ชั้น ส่วนผู้ปลูกยาสูบที่มีบริเวณบ้านกว้างขวางจะตากยาสูบในที่ของตนเอง ดังแสดงในภาพที่ 4.49

ระยะเวลาที่กลุ่มตัวอย่างใช้ในการตากยาเส้นประมาณ 3 วัน เกษตรกรเรียกว่า “สามแดด” โดยมีวิธีการพลิกกลับแตะตากยาสูบแต่ละวันดังนี้

1) วันที่หนึ่ง ยังไม่มีการพลิกกลับแตะยาแต่อย่างใด พอตกเย็นจะนำแตะยาอีกชุดหนึ่งมาวางทับไว้เพื่อไม่ให้โดนหมอกหรือน้ำค้างในเวลากลางคืน

2) วันที่สอง พอเริ่มมีแดดในตอนเช้า กลุ่มตัวอย่างเอาแตะที่นำมาทับออกตากให้ได้อีกหนึ่งแดดและในเวลาเย็นพอยาเส้นเริ่มอ่อนตัวจะเอาแตะมาทับอีกครั้งแล้วพลิกกลับเอาด้านล่างขึ้นมาด้านบน (ภาพที่ 4.50)

3) วันที่สาม พอมีแสงแดดกลุ่มตัวอย่างจะนำเอาแตะที่ทับไว้ข้างบนออกแล้วนำไปตากอีกหนึ่งวัน พอถึงตอนเย็นกลุ่มตัวอย่างจะเก็บยาสูบมาทั้งแตะมาเก็บไว้ในร่มหรือในบ้านวางซ้อนกัน เป็นอันเสร็จสิ้นขั้นตอนการตาก แต่ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองบางรายอาจเพิ่มเวลาการตากมากกว่า 3 วัน ถ้ายาสูบยังแห้งไม่สนิท เนื่องจากได้รับแสงแดดไม่เพียงพอ

ภาพที่ 4.45 การเรียงเส้นยาสูบบนแตะตากยา

ภาพที่ 4.46 การใช้แรงงานในการตากยาสูบ

ภาพที่ 4.47 การตากยาเส้นข้างถนนหน้าบ้านผู้ปลูก

ภาพที่ 4.48 ยาสูบที่ตากใหม่กับยาสูบที่พับเป็น 4 ชั้น

ภาพที่ 4.49 การตากยาเส้นในบริเวณบ้านของเกษตรกร

ภาพที่ 4.50 การพลิกแต่ะยา

สำหรับกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดน่านบางรายใช้วิธีการตากเพียงสองแดด เหตุผลที่ตากเพียงสองวัน เพราะต้องการให้ได้สีของยาเส้นที่สวยงาม ถ้าตากนานเกินไปสีของเส้นยาสูบจะเป็นสีน้ำตาลเข้มไม่เป็นที่ต้องการของตลาด การตากยาจะปฏิบัติดังนี้ ในวันแรกจะตากเส้นยาสูบด้านหนึ่ง ตั้งแต่เช้าจนถึงเย็นแล้วเก็บเข้าร่มไม่ปล่อยทิ้งไว้กลางแจ้ง จึงนำมาเก็บจะเรียงซ้อนกันเป็นชั้นๆ โดยกลับด้านบนเป็นด้านล่าง พอถึงเช้าวันที่สองจะนำด้านที่พลิกจากด้านล่างขึ้นมาตากอีกครั้ง ดังภาพที่ 4.51 การนำแตะยาสูบมาเก็บไว้ในร่มเพราะไม่ต้องการให้ยาสูบตากน้ำค้าง ถ้าหากถูกน้ำค้างมากจะทำให้สีไม่สวย แต่เมื่อสอบถามกลุ่มตัวอย่างรายอื่นๆ ว่าทำไมไม่ตากยาเส้นเพียงสองแดด ซึ่งจะต้องขนย้ายเข้าออกทุกวัน ได้รับคำตอบว่าเสียเวลาและแรงงานที่ใช้ในการเก็บถึงสองรอบ และราคาขายไม่แตกต่างกันมากนักประมาณ 3-5 บาทต่อกิโลกรัม

ภาพที่ 4.51 การเก็บแตะตากยาเข้าร่มในเวลากลางคืน

6. การเก็บยาเส้นและการบรรจุภัณฑ์

หลังจากที่ตากยาสูบจนแห้งสนิทและมีคุณสมบัติตามที่ต้องการแล้ว จึงนำไปบรรจุไว้ในเข่งที่เตรียมไว้ ในการเก็บยาสูบเพื่อรอการจำหน่ายและการบรรจุภัณฑ์ของแต่ละพื้นที่มีหน่วยวัดแบบพื้นบ้านที่แตกต่างกันดังนี้

1) กลุ่มตัวอย่างในพื้นที่จังหวัดพะเยาจะพับยาสูบพื้นเมืองเป็นกำๆ ขนาด 3 X 4 นิ้ว มีหน่วยวัดตามท้องถิ่นว่า “ก้อน” กิจกรรมต่างๆ มีดังนี้คือ เมื่อถึงตอนเย็นวันสุดท้ายของการตาก จะนำแตะยาสูบมาทับเก็บไว้โดยใช้กระสอบป่านมาคลุมทับไว้หนึ่งคืน ตอนเช้าของวันรุ่งขึ้นจึงจะมัดเป็นก้อนยา ดังแสดงในภาพที่ 4.52 - 4.54 ผู้ปลูกยาสูบจังหวัดพะเยาให้เหตุผลที่ทำเช่นนี้เพื่อให้ยาสูบมีความชื้นบ้าง เวลามัดจะได้ไม่แตกและจะได้สีที่สวยงามตรงตามความต้องการของตลาด ขนาดของก้อนยาสูบในพื้นที่จังหวัดพะเยาจะมีสองขนาด คือก้อนเล็กจะมีน้ำหนัก ประมาณ 125 กรัม และก้อนใหญ่จะมีน้ำหนัก ประมาณ 650 – 750 กรัม เมื่อมัดเป็นก้อนๆ แล้วจึงนำไปบรรจุลงเข่งซึ่งมีสองขนาด ยาสูบก้อนใหญ่จะบรรจุเข่งละ 100 ก้อน และขนาดเล็กจะบรรจุเข่งละ 200 ก้อน การทำเป็นก้อนๆเพื่อให้พ่อค้ารายย่อยนำไปขายได้สะดวกขึ้น ผู้ขายจะง่ายในการบรรจุยาสูบเรียงเป็นชั้นๆลงในเข่ง ส่วนเข่งยาสูบจะมีทั้งเข่งที่เป็นรูปทรง 4 เหลี่ยม แต่บางรายจะเป็นทรงกระบอกตรงๆ เหมือนเข่งทั่วไป ดังแสดงในภาพที่ 4.55

2) จังหวัดน่าน ในอดีตรูปแบบการจำหน่ายและบรรจุภัณฑ์เหมือนกับจังหวัดพะเยา คือมีการมัดเป็นก้อน มีการบรรจุเข่ง และมีกระบวนการไม่ต่างกันในการเก็บก้อนยาสูบหลังจากตากแล้ว พ่อค้าที่มารับซื้อกลุ่มเดียวกัน ในปัจจุบันนี้รูปแบบการบรรจุภัณฑ์ในจังหวัดน่านได้เปลี่ยนไปพร้อมๆ กับรูปแบบการแปรรูปที่ต้องถอดก้านโดยมีนายทุนมากำหนดเงื่อนไขการรับซื้อเพื่อนำไปส่งโรงงานยาสูบมวนเองบรรจุซอง เมื่อประมาณ 6 – 7 ปี มานี้เอง ในการเก็บยาเส้นที่ตาแห้งสนิทดีแล้ว จะไม่มีการมัดเป็นก้อนๆ เหมือนกับจังหวัดพะเยา ส่วนมากนิยมเก็บในตอนเย็นหรือตอนค่ำเพื่อให้ยาสูบคลายความร้อนและอ่อนตัวลงไม่แตกหัก พับเป็นก้อนโตๆ บรรจุลงถุงพลาสติกขนาดใหญ่ ซึ่งในแต่ละถุงจะมีน้ำหนักถุงละ 10 กิโลกรัม ดังแสดงในภาพที่ 4.56

ภาพที่ 4.52 ยาเส้นที่พับเรียบร้อยแล้วรอการมัด

ภาพที่ 4.53 การทับยาเส้นให้แน่น

ภาพที่ 4.54 การเตรียมก้อนยาเส้นเพื่อบรรจุลงเข่ง

ภาพที่ 4.55 การบรรจุก้อนยาสูบลงในเข่ง

ภาพที่ 4.56 การบรรจุยาเส้นใส่ถุงพลาสติกในพื้นที่จังหวัดน่าน

7. การใช้แรงงานในกระบวนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้สอบถามจำนวนการใช้แรงงานตลอดฤดูกาลเพาะปลูก โดยจำแนกเป็นแรงงานในครัวเรือนและแรงงานที่จ้างบุคคลภายนอก ตลอดจนการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างผู้ปลูกยาสูบด้วยกัน ผลจากการศึกษาพบว่ามีแรงงานทั้งหมดจำนวน 2,462 แรงงาน เป็นแรงงานในครัวเรือน 403 แรงงาน แรงงานภายนอก 2,059 แรงงาน เมื่อหาค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือน พบว่า การใช้แรงงานในครัวเรือนตลอดฤดูกาลเพาะปลูกเฉลี่ยต่อครัวเรือนเท่ากับ 2.20 แรงงาน และแรงงานนอกครัวเรือน 11.10 แรงงาน เป็นจำนวนที่แรงงาน ที่ไปรับจ้างผู้อื่นมารวมกัน ซึ่งมิใช่เป็นจำนวนแรงงานหรือจำนวนคนจริง เนื่องจาก แรงงานหนึ่งคนสามารถไปรับจ้างได้หลายแรงงานในหลายๆ ครัวเรือนและหลายครั้ง (ดูตารางที่ 4.20)

ตารางที่ 4.20 จำนวนแรงงานและค่าเฉลี่ยแรงงานต่อครัวเรือนที่ทำงานในไร่ยาสูบ จำแนกตามประเภทแรงงาน

n = 185

ประเภทแรงงาน	จำนวน (คน)	เฉลี่ยต่อครัวเรือน
แรงงานในครัวเรือน	403	2.20
แรงงานภายนอกครัวเรือน	2,059	11.10
รวม	**2,462**	**13.30**

โดยทั่วไปการทำงานในภาคการเกษตรกรรม มิได้ขึ้นอยู่กับความหนุ่มหรือความชราและกำหนดตามวัยการทำงาน (Labor force) ของผู้ที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปี ขึ้นไปจนถึง 59 ปี และผู้ที่มีอายุเกิน 60 ปี จะถูกกำหนดให้เป็นผู้สูงอายุหรือเป็นผู้ที่เกษียณอายุแล้ว ซึ่งจะต้องพ้นจากภาระหน้าที่ไม่ต้องรับผิดชอบทำงานอีกต่อไป แต่ในการใช้แรงงานภาคเกษตรกรรมนั้น ผู้ที่มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไปและยังเป็นผู้ที่สามารถทำงานในไร่นาได้ ถือว่าเป็นผู้ที่ใช้แรงงานในครัวเรือนอยู่ ในตารางที่ 4.21ได้จำแนกอายุของกลุ่มแรงงานจำนวน 403 คนพบว่าเป็นผู้ที่มีอายุ ระหว่าง 15-59 ปี ร้อยละ 88.10 และเป็นผู้ที่มีอายุเกิน 60 ปีขึ้นไป ร้อยละ 11.40 และมีอายุต่ำกว่า 15 ปี ร้อยละ 0.50

ตารางที่ 4.21 จำนวนและร้อยละของแรงงานในครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามกลุ่มอายุ

กลุ่มอายุ	จำนวน(คน)	ร้อยละ
ต่ำกว่า 15 ปี	2	0.50
อายุ 15 – 59 ปี	355	88.10
60 ปีขึ้นไป	46	11.40
รวม	**403**	**100.00**

เพื่อที่จะทราบจำนวนการใช้แรงงานในไร่ยาสูบทั้งหมดตามกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดฤดูกาลเพาะปลูก โดยนับรวมจำนวนการใช้แรงงานจาก 185 ครัวเรือน ผู้วิจัยพบว่าแรงงานส่วนใหญ่ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นหลักในทุกกิจกรรม นอกจากกิจกรรมดังต่อไปนี้ที่มีการจ้างแรงงานนอกครัวเรือนมากกว่าแรงงานในครัวเรือน การปลูกมีการจ้างแรงงานจากภายนอกร้อยละ 72.22 การถอดก้านร้อยละ 54.22 และการตากร้อยละ 62.89 การที่ต้องจ้างแรงงานจากภายนอกในช่วงเวลาการปลูกนั้น เพราะแรงงานในครัวเรือนมีไม่มากพอที่จะต้องทำงานให้เสร็จทันเวลา จึงต้องใช้แรงงานจากภายนอกจำนวนมาก ส่วนการถอดก้านเป็นกิจกรรมที่ต้องใช้เวลาและความละเอียด จึงต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากเพื่อให้ได้จำนวนใบยาที่จะนำไปแปรรูปได้ตามจำนวนที่ต้องการ สำหรับการตากนั้นต้องใช้แรงงานจำนวนมากในการพลิกแตะยาสูบอย่างสม่ำเสมอไม่ว่าจะเป็นการตากด้วยลมหรือตากด้วยแสงแดด ส่วนกิจกรรมอื่นใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักและต้องใช้ทักษะฝีมือที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษของครัวเรือนเอง เช่น การตัดยอด การเก็บพักยาสูบ และการมัดยาสูบ โดยจะเป็นงานที่สามารถช่วยกันภายในครัวเรือนและไม่ต้องใช้แรงงานมากนัก ในตารางที่ 4.22 แสดงจำนวนแรงงานที่ทำงานในไร่ยาสูบจำแนกเป็นแรงงานภายในครัวเรือนและแรงงานภายนอกครัวเรือน

ตารางที่ 4.22 ลักษณะการใช้แรงงานของกลุ่มครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง 185 ครัวเรือนในการทำไร่ยาสูบจำแนกตามกิจกรรมตลอดฤดูกาลผลิต

กิจกรรม	จำนวนแรง		
	แรงงานในครัวเรือน	แรงงานนอกครัวเรือน	รวม
การเตรียมพื้นที่เพาะกล้า	604	67	671
	(90.01)	(9.99)	(100.00)
การบำรุงรักษาต้นกล้า	8,481	120	8,601
	(98.60)	(1.40)	(100.00)
การเตรียมพื้นที่ปลูก	1,093	867	1,960
	(55.77)	(44.23)	(100.00)
การปลูก	1,422	3,697	5,119
	(27.78)	(72.22)	(100.00)
การรดน้ำ	9,188	1,650	10,838
	(84.78)	(15.22)	(100.00)
การกำจัดวัชพืช	1,085	635	1,720
	(63.08)	(36.92)	(100.00)
การกำจัดแมลง	458	65	523
	(87.57)	(12.43)	(100.00)
การใส่ปุ๋ย	1,059	622	1,681
	(63.00)	(37.00)	(100.00)
การตัดยอด	2,230	750	2,980
	(74.83)	(25.17)	(100.00)
การตัดหน่อ	2,419	2,146	4,565
	(52.99)	(47.01)	(100.00)
การเก็บใบยาสูบและการบ่ม	7,600	2,915	10,515
	(72.28)	(27.72)	(100.00)
การถอดก้าน	6,739	7,982	14,721
	(45.78)	(54.22)	(100.00)
การซอย	5,427	1,157	6,584
	(82.43)	(17.57)	(100.00)
การตาก	6,391	10,830	17,221
	(37.11)	(62.89)	(100.00)
การพลิกแต่ะยาสูบ	10,140	3,669	13,809
	(73.43)	(26.57)	(100.00)
การเก็บพักยาสูบ	8,806	1,057	9,863
	(89.28)	(10.72)	(100.00)
การมัดยาสูบ	4,501	244	4,745
	(94.86)	(5.14)	(100.00)

ตารางที่ 4.23 ค่าเฉลี่ยการใช้แรงงานของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง ในการทำไร่ยาสูบจำแนกตามกิจกรรมต่อครัวเรือน

n = 185

กิจกรรม	จำนวนค่าเฉลี่ยแรงงานที่ทำงานในไร่ยาสูบต่อครัวเรือน		
	ในครัวเรือน	นอกครัวเรือน	รวม
การเตรียมพื้นที่เพาะกล้า	3.30	0.40	3.70
การบำรุงรักษาต้นกล้า	45.80	0.60	46.50
การเตรียมพื้นที่ปลูก	5.90	4.70	10.60
การปลูก	7.70	**20.00**	27.70
การรดน้ำ	**49.70**	8.90	58.60
การกำจัดวัชพืช	5.90	3.40	9.30
การกำจัดแมลง	2.50	0.40	2.80
การใส่ปุ๋ย	5.70	3.40	9.10
การตัดยอด	12.10	4.10	16.10
การตัดหน่อ	13.10	11.60	24.70
การเก็บใบยาสูบและการบ่ม	41.10	15.80	56.80
การถอดก้าน	36.40	**43.10**	79.60
การซอย	29.30	6.30	35.60
การตาก	34.50	**58.50**	93.10
การพลิกแตะยาสูบ	**54.80**	19.80	74.60
การเก็บพักยาสูบ	**47.60**	5.70	53.30
การมัดยาสูบ	24.30	1.30	25.60

ในตารางที่ 4.23 แสดง ค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนของการใช้แรงงานตามกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้นการเตรียมพื้นที่ จนกระทั่งการมัดยาสูบเพื่อรอการจำหน่าย เมื่อคำนวณค่าเฉลี่ยที่ใช้ในไร่ยาสูบเฉลี่ยแล้ว พบว่าจำนวนแรงงานที่ใช้มากที่สุดคือการพลิกแตะยาสูบ 54.80 แรงงาน รองลงมาคือการรดน้ำ 49.70 แรงงาน และการเก็บพับยาสูบ 47.60 แรงงาน สำหรับการใช้แรงงานในครัวเรือนของกิจกรรมอื่นๆที่ใช้มากกว่าแรงงานภายนอกเป็นช่วงต้นๆของการเพาะปลูกคือ การบำรุงรักษาต้นกล้า การใส่ปุ๋ย การตัดยอด และการมัดยาสูบ ส่วนการจ้างแรงงานจากภายนอกที่ปรากฏว่ามีจำนวนมากกว่าแรงงานในครัวเรือน โดยมีค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนดังนี้ การปลูกมีการใช้แรงงาน 20.00 แรงงาน การถอดก้าน 43.10 และการตาก 58.50 แรงงาน

8. เทคโนโลยีเครื่องจักรและอุปกรณ์ทางการเกษตรที่ใช้ในการปลูกยาสูบพื้นเมือง

ความก้าวหน้าทางด้านการเกษตรโดยการใช้เครื่องจักรและอุปกรณ์ต่างๆ พบว่ากลุ่มผู้ปลูกยาสูบส่วนใหญ่มีเครื่องจักรและอุปกรณ์ใช้ในไร่นาพอสมควร จากการสำรวจผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองทั้งหมดพบว่า ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างมีรถไถเดินตาม ร้อยละ 47.00 รถอีแต๋น ร้อยละ 17.80 รถไถ ร้อยละ 5.90 และรถกระบะ ร้อยละ 44.30 เครื่องซอยยาเส้น ร้อยละ 82.20 นอกจากนี้มีเครื่องพ่นยาถึงร้อยละ 91.90 เครื่องสูบน้ำร้อยละ 88.60 และเครื่องตัดหญ้าร้อยละ 51.90 ดูตารางที่ 4.24

ตารางที่ 4.24 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเครื่องจักรและอุปกรณ์การเกษตรที่ครัวเรือนมีใช้

n = 185

ชนิดเครื่องจักร	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
รถไถเดินตาม	87	47.00
รถอีแต๋น	33	17.80
รถไถ	11	5.90
รถกระบะ	82	44.30
เครื่องซอยยาเส้น	152	82.20
เครื่องสูบน้ำ	164	88.60
เครื่องพ่นยา	170	91.90
เครื่องตัดหญ้า	76	51.90

เนื่องจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองจะไม่ใช้พื้นที่เพาะปลูกผืนใหญ่ จึงไม่มีความจำเป็นต้องใช้เครื่องมือการเกษตรขนาดใหญ่ แต่เกษตรกรมีอุปกรณ์ที่มีขนาดพอเพียงเพื่อจะสามารถใช้ร่วมกับการทำนา และการเพาะปลูกพืชชนิดอื่นๆ จากตารางที่ 4.24 พบว่าผู้ปลูกยาสูบได้พัฒนาจากเครื่องซอยมือมาเป็นเครื่องใช้ไฟฟ้า มากถึงร้อยละ 82.20 เพราะการใช้เครื่องซอยยารุ่นใหม่ ทำให้ทำงานได้เร็วขึ้นและยังกำหนดขนาดของยาเส้นยาสูบได้ดีกว่าเดิม ที่ต้องใช้ความชำนาญในการซอยด้วยมือเท่านั้น และส่วนครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างที่ไม่มีเครื่องซอยยาของตนเองมักจะยืม จากญาติ หรือจ้างจากภายนอก

9. ปริมาณผลผลิต

ในพื้นที่จังหวัดพะเยาและน่าน การผลิตยาสูบพื้นเมืองจะเน้นผลิตยาเส้นชนิดฉุนเพื่อการขายอย่างเดียวส่วนยาเส้นชนิดจืดนั้นไม่ได้ผลิตเพื่อการขายจะผลิตเพียงเพื่อใช้บริโภคภายในครัวเรือนและมีเพียงเล็กน้อยที่ขายให้กับผู้บริโภคภายในชุมชนเป็นหลัก จากการศึกษาผู้วิจัยได้สอบถามปริมาณผลผลิตสองปีย้อนหลัง ผลการศึกษาพบว่า ในปี 2548 มีผลผลิตเฉลี่ยต่อครัวเรือน 1,141.37 กิโลกรัม และปี 2549 มีผลผลิตเฉลี่ยต่อครัวเรือน 1,322.61 กิโลกรัม ดังแสดงในตารางที่ 4.25

ตารางที่ 4.25 จำนวนผลผลิตยาสูบทั้งหมดเฉลี่ยต่อไร่ ปี พ.ศ. 2548 และ พ.ศ. 2549

ปี	เฉลี่ยต่อครัวเรือน (กิโลกรัม)
2548	1,141.37
2549	1,322.61

ตารางที่ 4.26 ปริมาณผลผลิตรวมและเฉลี่ยต่อครัวเรือน จำแนกตามชนิดของยาเส้นในฤดูกาลผลิตปี 2550 – 2551

ชนิดยาสูบ	ผลผลิตรวม (ก.ก.)	เฉลี่ยต่อครัวเรือน(n=185) (ก.ก.)
ยาฉุน	250,558.60	1,354.40
ยาจืด	13,703.00	74.07
รวม	**264,261.60**	**1,428.47**

ส่วนในฤดูกาลผลิตปี 2550 – 2551 ซึ่งเป็นปีที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลสามารถที่จะจำแนกชนิดยาสูบ โดยผลการศึกษาพบว่า ยาฉุนมีผลผลิตรวม 250,558.60 กิโลกรัม เฉลี่ยต่อครัวเรือน 1,354.40 กิโลกรัม ยาจืดมีผลผลิตรวม 13,703.00 กิโลกรัม เฉลี่ยต่อครัวเรือน 74.1 กิโลกรัม และเมื่อรวมปริมาณของผลผลิตยาเส้นทั้งสองชนิดแล้ว จะได้ผลผลิต 264,261.60 กิโลกรัม เฉลี่ยต่อครัวเรือนจะมีผลผลิตเฉลี่ย 1,428.47 กิโลกรัม ดังแสดงในตารางที่ 4.26

4.2.8.7 การจำหน่าย

รูปแบบการจำหน่ายยาสูบพื้นเมืองโดยทั่วไปจะจำหน่ายให้พ่อค้าคนกลางเหมือนพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ จะแตกต่างกันตรงที่กลุ่มพ่อค้ามักจะเป็นพ่อค้าในท้องถิ่น ไม่มีการผูกขาดในเรื่องราคาขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองว่าจะขายให้พ่อค้าคนใด และยาสูบพื้นเมืองเป็นผลผลิตที่สามารถเก็บไว้รอจำหน่ายได้ด้วยตัวของผู้ปลูกเอง

1. การจัดเก็บยาสูบเพื่อรอการจำหน่าย

เมื่อนำยาสูบพื้นเมืองมาบรรจุในเข่งหรือถุงพลาสติกเพื่อการจำหน่ายนั้นดังจะเห็นได้ในภาพที่ 4.57 – 4.60 กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจะเก็บถุงบรรจุยาสูบหรือเข่งยาสูบไว้ในบ้านเรือน บางครัวเรือนเก็บยาสูบไว้เต็มบ้านจนแทบไม่เหลือที่ว่างในตัวบ้าน บางครัวเรือนยังเก็บยาสูบไว้ในห้องนอนอีกด้วย แม้ว่าบางครัวเรือนจะสร้างยุ้งเก็บยาสูบ แต่เมื่อมีจำนวนมาก ก็ต้องนำมาเก็บไว้ในบ้านเช่นเดียวกับผู้ปลูกรายอื่นๆ

ภาพที่ 4.57 การเก็บเข่งยาสูบไว้บริเวณใต้ถุนบ้าน

ภาพที่ 4.58 การเก็บเข่งยาสูบไว้บริเวณระเบียงบ้านชั้นบน

ภาพที่ 4.59 การเก็บเข่งยาสูบไว้ภายในบ้าน

ภาพที่ 4.60 สมาชิกในครัวเรือนที่เสี่ยงต่อการรับพิษจากยาสูบที่เก็บไว้ในบ้าน

2. การกำหนดอัตราการจำหน่ายต่อหน่วยน้ำหนัก

ในอดีตจังหวัดน่านขายยาสูบพื้นเมืองเหมือนกับจังหวัดพะเยาที่ขายแบบยกเข่ง แต่เมื่อประมาณ 6-7 ปีมานี้ ได้มาเปลี่ยนมาขายตามน้ำหนักเป็นกิโลกรัม ที่บรรจุเป็นถุงๆละ 10 กิโลกรัม พร้อมกับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตยาเส้น โดยการถอดก้านใบออก เพื่อให้ตรงกับความต้องการของพ่อค้าที่เข้ามารับซื้อยาสูบในพื้นที่จังหวัดน่าน โดยกำหนดราคารับซื้อยาฉุนประมาณกิโลกรัมละ 60-80 บาท ส่วนยาจืดในพื้นที่จังหวัดน่านไม่ได้ผลิตเพื่อการจำหน่าย

ในพื้นที่จังหวัดพะเยาไม่มีการซื้อขายยาสูบตามน้ำหนัก แต่จะมีการขายยาสูบในสองวิธี คือ ขายตามจำนวนก้อนยาสูบและขายแบบยกเข่ง พ่อค้ายาสูบที่มารับซื้อได้กำหนดราคายาฉุนก้อนใหญ่ขายราคาประมาณก้อนละ 60 บาท ยาฉุนก้อนเล็กจะขายปลีกราคาประมาณก้อนละ 20 บาท และจะขายส่งแบบยกเข่ง ราคาเข่งละประมาณ 2,000-3,000 บาท ส่วนยาจืดก้อนใหญ่ราคาประมาณก้อนละ 20 บาท และไม่มีการผลิตยาจืดก้อนเล็ก การซื้อขายยาจืด จะขายส่งแบบยกเข่งและแบ่งขายเป็นจำนวนก้อนให้กับผู้บริโภคโดยตรง

ตารางที่ 4.27 ราคายาสูบที่กลุ่มตัวอย่างขายได้จำแนกเป็นราคาต่ำสุด สูงสุด และราคาเฉลี่ย

ชนิดยาสูบ	เฉลี่ยต่อกิโลกรัม (บาท)	ต่ำสุดต่อกิโลกรัม (บาท)	สูงสุดต่อกิโลกรัม(บาท)
ยาฉุน	75.00	50.00	120.00
ยาจืด	12.00	7.00	25.00

ผลจากการสำรวจพบว่าราคายาฉุนมีการขายในราคาที่ต่ำสุด คือ 50 บาท และสูงสุดถึง 120 บาท ต่อหนึ่งกิโลกรัม ส่วนยาจืดราคาต่ำสุด 7 บาทและสูงสุดถึง 30 บาท ต่อหนึ่งกิโลกรัม ได้ค่าเฉลี่ยยาฉุนเฉลี่ยกิโลกรัมละ75 บาท และยาจืด เฉลี่ยกิโลกรัมละ 12 บาท การที่มีราคาผันแปรสูงเนื่องมาจากปริมาณผลผลิตที่ออกสู่ตลาดในต้นฤดูกาลผลิตจะมีปริมาณน้อยกว่าความต้องการของตลาดที่มีความต้องการมากทำให้ราคายาสูบสูง ต่อมาเมื่อปริมาณผลผลิตออกสู่ตลาดมากขึ้นมาจนถึงปลายฤดูกาลผลิตจึงทำให้ราคาลดลง ปรากฏการณ์เช่นนี้ เป็นวัฏจักรของตลาดพืชผลการเกษตรที่เกิดขึ้นทั่วไป ดังแสดงในตารางที่ 4.27

3. ชนิดของยาเส้นที่ตลาดต้องการ

ในการศึกษาพบว่ามีการซื้อขายยาสูบพื้นเมืองทั้งยาฉุนและยาจืดขึ้นอยู่กับความต้องการของตลาดและกลุ่มผู้บริโภค โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุที่สูบบุหรี่และกลุ่มผู้บริโภคยาสูบที่มีรายได้น้อยที่ยังนิยมสูบยาพื้นเมืองโดยนำมามวนเป็นบุหรี่มวนเอง ผู้บริโภคยาฉุนส่วนใหญ่คือกลุ่มผู้สูงอายุ ส่วนยาจืดที่ตลาดต้องการ ส่วนมากจะนำมาบรรจุถุงยาสูบมวนเองออกจำหน่าย โดยนำไปผสมกับยาฉุนเพื่อให้ได้รสชาติที่เป็นกลางๆไม่ฉุนจัดและไม่จืดมาก กลุ่มผู้บริโภคคือกลุ่มผู้บริโภคที่นิยมยาสูบมวนเองทั่วไป

จากสัมภาษณ์พ่อค้ารับซื้อยาสูบถึงชนิดของยาสูบที่ผู้บริโภคและตลาดมีความต้องการ พบว่าผู้บริโภคส่วนใหญ่ต้องการยาฉุนมากกว่ายาจืด ในการศึกษาครั้งนี้พบว่ากลุ่มตัวอย่างผลิตยาฉุนเป็นหลัก เพราะเป็นที่ต้องการของตลาดมาก โดยเฉพาะเมื่อต้องการผลิตยาฉุนจำเป็นต้องควบคุมจำนวนใบในแต่ละต้นเพราะขึ้นอยู่กับคุณสมบัติทางเคมีที่ต้นยาสูบผลิตสารให้มีความฉุนได้ ในต้นยาสูบหนึ่งต้นจะควบคุมให้มีใบยาสูบรสฉุนตั้งแต่ใบที่ 5 ถึงใบที่ 20 เท่านั้น เพื่อให้สารเคมี มีความเข้มข้นในจำนวนใบที่ต้องการ จากข้อจำกัดนี้ส่งผลให้มีจำนวนใบยาสูบที่ให้รสฉุนน้อยในแต่ละต้น และการผลิตยาจืดของกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่วิจัย เกษตรกรจะนำเอาใบที่อยู่ข้างล่างประมาณ

ใบที่ 3 – 6 มาผลิตเป็นยาฉุน เพียงเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนหรือจำหน่ายภายในชุมชนและชุมชนรอบข้างเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ทำให้ผลผลิตโดยรวมของยาจืดน้อยมาก ซึ่งแตกต่างกับการผลิตยาจืดในท้องถิ่นอื่นนอกพื้นที่วิจัยเช่นจังหวัดแพร่ เชียงราย ที่นำใบยาสูบทั้งต้นมาผลิตเป็นยาจืด จึงทำให้มีปริมาณผลผลิตชนิดจืดมากกว่าในพื้นที่วิจัย

ในขณะที่เก็บข้อมูลในพื้นที่จังหวัดน่านในช่วงเดือน พฤษภาคมถึง มิถุนายน ผลผลิตยาฉุนทั้งหมดได้ขายให้แก่กลุ่มพ่อค้าที่มาจากต่างถิ่นเพื่อนำผลผลิตไปส่งโรงงานบรรจุซองในจังหวัดกาญจนบุรี และชัยภูมิ ซึ่งยังไม่เพียงพอกับความต้องการของโรงงาน ระยะเวลาการซื้อขายเป็นช่วงระยะเวลาสั้นๆ คือไม่เกินหนึ่งเดือนหลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต พ่อค้าจะเข้ามาซื้อทันทีจนผลิตหมดจากพื้นที่ มีกลุ่มตัวอย่างได้แสดงทัศนะว่าปรากฏการณ์แบบนี้ทำให้พวกเขาไม่สามารถเก็บผลผลิตไว้รอเวลาขายได้เลยเพราะเมื่อผลผลิตหมดหรือเหลือน้อยพ่อค้าจะไม่เข้ามารับซื้ออีก และพ่อค้าจะเป็นผู้ที่กำหนดราคาเอง ส่วนจังหวัดพะเยาจะเป็นพ่อค้าภายในชุมชนรวมทั้งพ่อค้าคนกลางจากต่างถิ่น ล้วนเป็นพ่อค้าในภาคเหนือและเป็นพ่อค้ารายย่อยซึ่งมีเงินทุนไม่มาก การซื้อขายจึงต้องใช้เงินทุนที่มีอยู่ทยอยซื้อผลผลิตออกไปขายและกลับเข้ามาซื้อใหม่ ทำให้ระยะเวลาการซื้อขายยาวนานไปประมาณ 3 – 4 เดือน ทำให้กลุ่มตัวอย่างบางรายที่ยังไม่มีความต้องการเงินรีบร้อนนักสามารถที่จะชะลอการขายออกไปเพื่อจะขายในราคาที่สูงขึ้น

4. ระบบการตลาดยาสูบพื้นเมือง

ในปัจจุบันการจำหน่ายยาสูบพื้นเมืองยังคงยึดแนวทางเดิมที่เคยปฏิบัติมาในอดีต คือ ผู้ผลิตจะจำหน่ายให้กับพ่อค้ายาสูบทั้งในท้องถิ่นและต่างถิ่นที่มารับซื้อถึงบ้าน ระบบการจำหน่ายยาสูบลักษณะนี้พบอยู่ทั่วไปในเขตพื้นที่ที่มีการปลูกยาสูบพื้นเมือง เมื่อสอบถามผู้ปลูกยาสูบว่าทำไมจึงไม่ขายเองหรือขายให้ผู้บริโภคโดยตรง ได้รับคำตอบว่าไม่คุ้นเคยกับการขายและไม่ทราบแหล่งที่จะจำหน่ายต่อไป ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองจึงยินดีและเต็มใจที่จะขายให้พ่อค้าคนกลางที่เคยติดต่อกันมาก่อน แต่ไม่ปฏิเสธที่จะขายให้พ่อค้าคนกลางที่เข้ามาหาซื้อยาสูบหากเสนอซื้อในราคาที่พอใจ เนื่องจากไม่มีระบบสหกรณ์และไม่มีการรวมตัวกันเป็นชมรมผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง ทำให้การซื้อขายยาสูบสามารถตัดสินใจตามราคาที่จะตกลงกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย แต่ส่วนใหญ่ราคาที่กำหนดว่าจะซื้อหรือขาย เท่าใด ขึ้นอยู่กับผู้ซื้อมากกว่าผู้ขาย ทั้งนี้เพราะพ่อค้าคนกลางมีประสบการณ์ สามารถที่จะทราบราคาจำหน่ายที่ตนเองจะได้กำไรเพราะจะต้องเป็นผู้ขนส่งจากผู้ผลิตไปยังผู้ค้ารายย่อยต่อไป โดยยึดฐานราคาจากแหล่งอื่นที่ต่ำสุดมาเป็นข้อเสนอราคาต่อผู้ปลูก ลักษณะเช่นนี้ผู้ปลูกไม่สามารถเรียกร้องหรือกำหนดราคาได้เอง เพราะไม่ทราบสถานการณ์การซื้อ

ขายของตลาดยาสูบภายนอก บางครั้งเกิดจากความจำเป็นต้องการใช้เงิน จึงรีบร้อนที่จะขายและต้องยอมรับราคาที่พ่อค้าคนกลางกำหนดไว้

จากตารางที่ 4.28 ในการซื้อขายยาสูบพื้นเมืองแต่ละครั้งมีหลายรูปแบบทั้งชำระเป็นเงินสดในรายที่ไม่รู้จักกันมาก่อน และเงินเชื่อในรายที่ติดต่อซื้อขายกันเป็นเวลานาน บางรายมีการวางเงินมัดจำไว้บางส่วนหรือครึ่งหนึ่งของราคาที่จะซื้อจะขาย จากการสอบถามกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดจำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลางและการขายยาสูบให้ทั้งพ่อค้าคนกลางและผู้บริโภคโดยตรง ร้อยละ17.30

ตารางที่ 4.28 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามระบบการจำหน่ายยาสูบพื้นเมือง

n = 185

ระบบการจำหน่าย	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
ให้กับพ่อค้าคนกลาง	185	100.00
ให้กับพ่อค้าคนกลางและผู้บริโภค	32	17.30

ตารางที่ 4.29 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามปัญหาและอุปสรรคด้านการตลาด

n = 185

ปัญหาและอุปสรรคด้านการตลาด	ครอบครัว	
	จำนวน	ร้อยละ
ราคาตกต่ำ	94	50.80
ยาสูบล้นตลาด	65	35.10
ไม่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐ	37	20.00
สินค้าไม่ตรงกับความต้องการของตลาด	25	13.50
การชำระเงินไม่ตรงตามที่ตกลง	12	6.50
อื่นๆ	12	6.50

จากตารางที่ 4.29 แสดงความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างต่อปัญหาในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง แม้ว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองจะทำรายได้ให้เกษตรกรมากกว่าพืชชนิดอื่นๆ ก็ตามแต่จากคำถามปลายเปิดสอบถามด้านอุปสรรคปัญหาด้านการตลาด พบว่าเกษตรกรส่วนใหญ่ยังมีความวิตกในด้านราคายาสูบที่ตกต่ำ ร้อยละ 50.80 ในขณะที่ค่าใช้จ่ายอื่นๆ สูงขึ้น นอกจากนี้อาจเป็นเพราะจำนวนผู้สูบยาสูบพื้นเมืองลดลง กลุ่มตัวอย่างวิตกกังวลว่าสินค้ายาสูบพื้นเมืองมีมากเกินจำนวนที่ต้องการหรือล้นตลาดถึงร้อยละ 35.10 นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างได้มีความคิดเห็นว่าสินค้าอาจจะไม่ตรงตามความต้องการของตลาด ทำให้ไม่สามารถขายได้ในราคาที่ต้องการ โดยเฉพาะการไม่ได้รับการส่งเสริมจากรัฐบาลเพราะยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชที่รัฐไม่ให้การส่งเสริม

4.2.8.8 แบบแผนการบริโภคยาสูบพื้นเมือง

วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองที่มีการถ่ายทอดกระบวนการทางวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองมานานเพื่อตอบสนองแบบแผนการบริโภคยาสูบพื้นเมืองเองที่มีแบบแผนการบริโภคที่มีหลายรูปแบบ

การบริโภคยาสูบพื้นเมืองมีแบบแผนที่สืบทอดกันมามิใช่แค่การสูบอย่างเดียวเท่านั้น เนื่องจากว่ายาสูบพื้นเมืองมิได้มีการบรรจุเสร็จเหมือนบุหรี่ที่ผลิตจากโรงงานยาสูบ แบบแผนการบริโภคจึงไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะแต่การสูบอย่างเดียวเท่านั้น การบริโภคยาสูบพื้นเมืองจึงมีทั้งทางตรงและทางอ้อม การบริโภคทางอ้อมคือการนำไปใช้ในเชิงวัฒนธรรมดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ส่วนการบริโภคทางตรง ในพื้นที่ศึกษาผู้วิจัยได้สังเกตการณ์บริโภคของผู้คนที่ยังบริโภคยาสูบพื้นเมืองในพื้นที่วิจัย จำแนกได้ดังนี้

1. เคี้ยวกับหมากพลู ยาสูบพื้นเมืองเป็นส่วนประกอบในการเคี้ยวหมาก คือใช้ยาเส้นประมาณเท่ากับผลมะเขือพวงผสมกับปูน สีเสียด ตับหมาก ฯลฯ แล้วห่อด้วยใบพลูใส่ปากเคี้ยวหรือบดด้วยตะบันก่อนเคี้ยว

2. สูบ โดยการมวนเป็นบุหรี่ด้วยใบตองแห้ง กระดาษหนังสือพิมพ์ กระดาษมวนยาสูบที่ขายสำเร็จรูป เรียกว่ายาสูบมวนเอง

เพื่อให้ทราบถึงพฤติกรรมการบริโภคยาสูบของประชากรตัวอย่างและสมาชิกในครัวเรือน ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด จำนวน 735 คน ใน 185 ครัวเรือนนั้น จากตารางที่ 4.30 พบว่าผู้ที่ไม่สูบบุหรี่มีมากถึง ร้อยละ 82.72 ผู้ที่สูบบุหรี่ทุกวัน ร้อยละ 10.34 ผู้ที่สูบบุหรี่เป็นบางวัน ร้อยละ 1.63 และผู้ที่เคยสูบบุหรี่แต่ขณะนี้ได้เลิกแล้ว ร้อยละ 5.31

ตารางที่ 4.30 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามพฤติกรรมการสูบบุหรี่

พฤติกรรมการสูบบุหรี่	จำนวน	ร้อยละ
ไม่สูบ	608	82.72
เคยสูบแต่เลิกแล้ว	39	5.31
สูบทุกวัน	76	10.34
สูบบางวัน	12	1.63
รวม	**735**	**100.00**

ตารางที่ 4.31 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างผู้ที่สูบบุหรี่ในปัจจุบันและเคยสูบจำแนกตามกลุ่มอายุที่เริ่มสูบบุหรี่

กลุ่มอายุ (ปี)	จำนวน	ร้อยละ
10 – 15	52	40.95
16 – 20	43	33.86
21 - 25	10	7.87
26 - 30	1	0.78
30 ปีขึ้นไป	6	4.72
จำไม่ได้	15	11.82
รวม	**127**	**100.00**

จากตารางที่ 4.31 เมื่อสอบถามถึงการเริ่มต้นสูบบุหรี่เมื่ออายุเท่าใด พบว่ากลุ่มกลุ่มตัวอย่าง ส่วนมากจะเริ่มต้นสูบเมื่อมีอายุ ตั้งแต่ 10 ปี ขึ้นไป โดยเริ่มต้นสูบบุหรี่ ตั้งแต่อายุระหว่าง 10 ปี ถึง15 ปี ร้อยละ 40.95 และเริ่มสูบเมื่ออายุระหว่าง 16 ถึง 20 ปี ร้อยละ 33.86

จากกลุ่มตัวอย่างที่สูบบุหรี่ทั้งหมดดังแสดงในตารางที่ 4.32 จำแนกตามเพศของผู้ที่สูบบุหรี่และกลุ่มอายุ จำนวนผู้ที่สูบบุหรี่ในกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 88 คน เป็นชาย 77 คน (ร้อยละ 87.50) และหญิง11 คน (ร้อยละ 12.50) โดยผู้สูบบุหรี่ที่เป็นหญิงทั้งหมดมีอายุตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไป ผู้ชายส่วนมากที่ยังสูบบุหรี่มีอายุอยู่ในวัยกลางคน คือ ตั้งแต่ 45 ปีขึ้นไปและสูบบุหรี่มากที่สุดในกลุ่มอายุ 50-54 ปี ร้อยละ 19.32

ตารางที่ 4.32 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างผู้สูบบุหรี่ปัจจุบันจำแนกตามเพศและกลุ่มอายุ [1]

n = 88

ช่วงอายุ (ปี)	ชาย		หญิง		รวม	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
15 – 19 [2]	1	1.14	0	-	1	1.14
20 – 24	3	3.41	0	-	3	3.41
25 - 29	4	4.54	0	-	4	4.54
30 - 34	9	10.23	0	-	9	10.23
35 - 39	3	3.41	0	-	3	3.41
40 – 44	6	6.81	0	-	6	6.81
45 - 49	14	15.91	1	1.14	15	17.05
50 – 54	17	19.32	4	4.55	21	23.87
55- 59	9	10.23	2	2.27	11	12.50
60 – 65	4	4.55	2	2.27	6	6.82
65 ปีขึ้นไป	7	7.95	2	2.27	9	10.22
รวม	**77**	**87.50**	**11**	**12.50**	**88**	**100.00**

[1] ผู้สูบบุหรี่ปัจจุบัน คือกลุ่มตัวอย่างที่ปัจจุบันสูบบุหรี่ทุกวันและสูบบางวัน

[2] ในสมาชิกครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างมีผู้สูบบุหรี่อายุน้อยที่สุด อายุ 18 ปี

ตารางที่ 4.33 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างที่สูบบุหรี่ปัจจุบันและเคยสูบบุหรี่ จำแนกตามประเภทของยาสูบที่นิยมบริโภค

ประเภทยาสูบ	จำนวน	ร้อยละ
บุหรี่ซอง	26	20.47
ยาสูบมวนเอง	88	69.29
บริโภคทั้งสองประเภท	13	10.24
รวม	**127**	**100.00**

จากตารางที่ 4.33 เป็นที่น่าสังเกตว่ากลุ่มตัวอย่างเหล่านี้ เป็นครัวเรือนที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับยาสูบพื้นเมืองซึ่งเป็นทั้งผู้ปลูก ผู้ผลิตยาเส้น และบริโภคมาโดยตลอด ดังจะเห็นได้ว่ามีผู้ที่นิยมสูบยาสูบมวนเอง ร้อยละ 69.29 แต่ก็มีกลุ่มตัวอย่างที่สูบบุหรี่ นิยมสูบบุหรี่ซองที่มีขายในท้องตลาด ร้อยละ 20.47 และจากการสังเกตพบว่ากลุ่มผู้สูบบุหรี่ซองส่วนใหญ่เป็นผู้ชายและมีอายุต่ำกว่า 45 ปี ซึ่งนิยมรสชาติของบุหรี่ซองมากกว่ายาสูบพื้นเมืองที่สามารถนำมามวนเอง หาได้ง่ายในท้องถิ่น สำหรับผู้ที่นิยมยาสูบมวนเองโดยทั่วไปจะเป็นผู้สูงอายุและเป็นผู้หญิง การสูบบุหรี่หรือยาสูบมวนเองของกลุ่มตัวอย่างทั่วไปมักจะใช้เวลาในช่วงพักผ่อนจากภาระงานประจำวัน เช่นหยุดพักกินน้ำ กินหมาก กินเมี่ยง หยุดพักสูบบุหรี่ รวมทั้งการสูบหลังอาหารทุกมื้อ ในภาพที่ 4.61 จะเห็นว่าเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบรายหนึ่งกำหลังจุดบุหรี่ที่มวนด้วยตนเองจากใบยาสูบที่ปลูกเอง

ภาพที่ 4.61 การพักผ่อนด้วยการสูบบุหรี่มวนเองภายหลังการทำงานของเกษตรกร

4.3 สภาพสังคม เศรษฐกิจ ของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง

ในการศึกษาเพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่สองของการวิจัยเพื่อศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ ครัวเรือน ต้นทุนการผลิต รายได้ และความคุ้มทุนในการปลูกยาสูบพื้นเมืองของกลุ่มตัวอย่าง

4.3.1 สภาพทั่วไปด้านสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่วิจัย

สภาพทั่วไปทางด้านสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมของพื้นที่จังหวัด พะเยา และ น่าน เป็นสังคมเกษตรกรรม (Peasant society) สภาพทั่วไปเป็นชุมชนชนบท ประชากรอาศัยอย่างกระจัดกระจายไปตามอำเภอ ตำบลและหมู่บ้านต่างๆ โดยภาพรวม สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัด เป็นสังคมที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันกัน (Homogeneous society) เช่นการใช้ภาษาคำเมือง ลักษณะการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย อาหาร และการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายใกล้ชิดกับธรรมชาติ ตามแบบอย่างวิถีชีวิตของความเป็นเมืองเหนือ สิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจคือ ศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น อาจมีข้อแตกต่างกันในบางท้องถิ่นที่มีรายละเอียดข้อปลีกย่อยของพิธีกรรมและแบบแผนการปฏิบัติ แต่มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์เนื้อหาความสำคัญต่างๆ ยังคงดำรงไว้อย่างเหนียวแน่นเหมือนกัน เช่น ประเพณีสงกรานต์ ลอยกระทง เข้าพรรษา ออกพรรษา ฮ้องขวัญ ตานก๋วยสลาก สืบชาตาและอื่นๆ เพื่อที่จะได้เห็นภาพรวมของคุณลักษณะดังกล่าว พอจะสรุปเป็นประเด็นโดยย่อ ดังนี้

4.3.1.1 เชื้อชาติและภาษา

ผู้คนในจังหวัดพะเยาและน่าน หรือที่เรียกว่า คนเมือง ไทยวน (ไท-ยวน) ไทยเหนือ หรือไทยล้านนานั้นถูกจัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ชาวไทกลุ่มหนึ่งที่ตั้งถิ่นฐานทางตอนเหนือของประเทศไทย ประชากรชาวไทย ในอดีตคนล้านนามีคำเรียกตนเองหลายอย่าง เช่น ยวน ไต หรือไท เพื่อแยกตัวให้ต่างจากคนชาวสยาม และถึงแม้ในปัจจุบัน ชาวล้านนาจะกลายเป็นพลเมืองของประเทศไทยแล้วก็ตาม แต่ก็มักเรียกตนเองว่า "คนเมือง" เพื่อให้สอดคล้องกับกับอักษร และภาษาล้านนาที่เรียกกันว่า "คำเมือง" ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า คนล้านนา มีความสำนึกในอัตลักษณ์ทางชาติพันธ์ของตนมาตลอด ในพื้นที่วิจัยกลุ่มชาติพันธุ์และภาษา ของประชากรเป็นคนพื้นเมืองเหนือ กลุ่มคนพื้นเมืองใช้ภาษาพูดเป็นภาษา “คำเมือง” อาจมีสำเนียงแตกต่างกันไปบ้างในบางพื้นที่ แต่ส่วนใหญ่ยังคงความหมายอย่างเดียวกัน และมีพื้นที่บางส่วนในจังหวัดน่าน ที่มีคนเมืองเชื้อสายไทยลื้อ ซึ่งได้อพยพมาจากเมืองสิบสองปันนา หรือ Jing Hong ประเทศสาธารรัฐประชาชนจีน จะใช้ภาษาลื้อสื่อสารระหว่าง กันภายในบ้านและกับคนเชื้อสายไทยลื้อด้วยกันในชุมชนและเมื่อมีการติดต่อสื่อสารกับผู้คนนอกชุมชนจะใช้ภาษา “คำเมือง” ในการติดต่อสื่อสาร

4.3.1.2 การศึกษา

ประชากรในพื้นที่วิจัยส่วนใหญ่มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับชั้นประถมศึกษา มีจำนวนน้อยมากที่มีระดับการศึกษาอยู่ในระดับอุดมศึกษา ส่วนเยาวชนในวัยกำลังเรียนจะเข้ารับการศึกษาในระบบที่ภาครัฐบาลจัดให้โดยมีโรงเรียนประจำอำเภอ ในระดับประถมศึกษาและโรงเรียนมัธยมศึกษาอยู่ในชุมชนทุกแห่ง นอกจากนี้ยังมีการศึกษาตามอัธยาศัยคือศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนในพื้นที่เป็นผู้จัดการศึกษานอกระบบ โดยการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่ผู้ที่ขาดโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียนและผู้ที่เลยเกณฑ์กำหนดภาคบังคับให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐาน และจัดการศึกษาระยะสั้นเพื่อเป็นการเสริมอาชีพให้แก่ชุมชน

4.3.1.3 ความสัมพันธ์ทางสังคม

ความสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มตัวอย่าง มีลักษณะอยู่อาศัยแบบเครือญาติ ต่างให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ยังมีการให้ความช่วยเหลือแก่ญาติพี่น้อง มิตรสหายและเพื่อนบ้านใกล้เรือนเคียง เช่น อนุญาตให้เก็บพืชผักริมรั้ว ขอพริก ข่า ตะไคร้ ในบางโอกาส พืชผักที่ปลูกเอาไว้จำหน่ายก็แบ่งปันให้กันได้ การที่มีความร่วมแรงร่วมใจในระดับหมู่บ้านหรือทั้งชุมชนที่มีต่อกันอย่างเหนียวแน่นนี้ ชาวบ้านจะหยุดทำงานส่วนตัวมาร่วมทำกิจกรรมการกุศลตามประเพณี ที่ถือว่าเป็นการทำบุญร่วมกัน รวมทั้งการระดมทุนทรัพย์ เพื่อกิจกรรมสาธารณะ ตามฐานะทางเศรษฐกิจของแต่ละครัวเรือน ครัวเรือนใดมีฐานะดี อาจต้องบริจาคมากกว่าครัวเรือนที่มีฐานะยากจน นอกจากนั้นกิจกรรมใดที่ต้องอาศัยด้านแรงงานของสมาชิกในหมู่บ้าน คนทุกคนจะพร้อมใจกันเสียสละทุ่มเทสมัครสมานความสามัคคีให้แต่ละงานผ่านไปด้วยดี โดยการแบ่งหน้าที่กันภายในหมู่บ้านเป็นกลุ่มเล็กๆ เพื่อให้เป็นระบบการช่วยเหลือกันในกลุ่ม ซึ่งประกอบไปด้วยครัวเรือนที่อาศัยอยู่เป็นกลุ่มๆ ประมาณ 15-20 ครัวเรือน บางหมู่บ้านจะกำหนดภาระงานตามวันต่างๆในหนึ่งสัปดาห์ การกำหนดการแบ่งเป็นวันๆนี้ เรียกว่าการแบ่ง “มื้อ” ซึ่งการแบ่งกลุ่มเป็นวันเช่นนี้ คือแบ่งหน้าที่ให้แต่ละกลุ่มรับผิดชอบในการไปทำบุญเพื่อถวายภัตตาหารแด่พระสงค์ได้ในแต่ละวัน

4.3.1.4 การตั้งบ้านเรือน

เกษตรกรส่วนใหญ่ จะปลูกบ้านอยู่รวมกันเป็นย่อมๆ ที่มีความผูกพันตามสายเครือญาติเพื่อการพึ่งพาอาศัยกัน โดยทั่วไปจะไม่มีการสร้างรั้วบ้านเพื่อแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านของแต่ละบ้าน ยังคงมีพื้นที่ใช้ลานบ้านร่วมกัน ลักษณะการอยู่อาศัยเช่นนี้แต่ละบ้านสามารถให้ความช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกันและเพื่อความปลอดภัย ลักษณะการสร้างบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูง แต่ก็พบบ้างที่มีการสร้างบ้านแบบครึ่งตึกครึ่งไม้ตามแบบสมัยนิยม แต่ส่วน

ใหญ่จะปลูกบ้านแบบชนบทภาคเหนือทั่วไปที่มีบันไดสำหรับแขกขึ้นหน้าบ้านและมีบันไดลงไปห้องน้ำและสวนครัวหลังบ้าน สำหรับใต้ถุนบ้านจะใช้เป็นที่พักผ่อนและเก็บวัสดุทางการเกษตร รวมทั้งผลิตภัณฑ์จากยาสูบ ส่วนยุ้งข้าวจะสร้างแยกออกไปจากตัวบ้าน เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่มีพื้นที่ทำนาไม่มากนัก ยุ้งข้าวจึงมีขนากเล็กประมาณ 6-10 ตารางเมตรในภาพที่ 4.62 จะเห็นว่ายุ้งข้าวยังใช้ประโยชน์ในการเก็บเข่งเปล่าที่เตรียมบรรจุใบยาสูบและเข่งใบยาสูบที่เตรียมจำหน่ายไว้ตามระเบียงที่ต่อยื่นออกมา ภายในบริเวณบ้านของเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกไม้ผล เช่นลำไย กล้วย และมะม่วง

ภาพที่ 4.62 ลักษณะบ้านของเกษตรกร

จำนวนบ้านเรือนที่ปลูกอาศัยอยู่ร่วมกันในแต่ละหมู่บ้านประมาณ 150-300 หลังคาเรือน บริเวณพื้นที่ที่ใช้ปลูกบ้านที่อยู่ร่วมกันนี้มีจำนวนไม่มากนัก ส่วนพื้นที่ทำกินจะอยู่ภายนอกหมู่บ้านที่เป็นที่นาที่สวน และไร่ยาสูบ

4.3.1.5 การถือครองที่ดินเพื่อทำการเกษตรกรรม

โดยทั่วไปพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่จะเป็นที่ลาดเชิงเขา ที่นา ที่สวน ที่ชายน้ำท่วมถึง สำหรับสิทธิ์การถือครองที่ดินบริเวณ ที่ลาดเชิงเขา โดยส่วนใหญ่ได้รับ เอกสารสิทธิ์จากสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตร (สปก.) เอกสารสิทธิ์ที่เป็นโฉนด ได้แก่ ที่นา ที่สวน ส่วนที่ชายน้ำท่วมถึงบางแปลง ได้รับเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนด และใบจับจอง อย่างไรก็ตามมีที่ดินจำนวนมากที่เกษตรกรเข้าไปทำกินโดยไม่มีเอกสารสิทธ์ การถือครองที่ดินที่มีกรรมสิทธิ์ส่วนใหญ่มีขนาดพื้นที่ประมาณ 3-5 ไร่ ต่อครัวเรือน เกษตรกรที่มีที่ทำการเกษตรน้อย จะเช่าพื้นที่ของเกษตรกรรายอื่นโดยการเช่าเป็นรายปี ผู้เช่าจะจ่ายค่าเช่าเป็นเงิน สำหรับพื้นที่เช่าบริเวณที่ลาดเชิงเขา ที่สวน ที่ลุ่มน้ำท่วมถึง ส่วนที่นาจะตอบแทนโดยแบ่งผลผลิตข้าวตามจำนวนหรือสัดส่วนที่จะตกลงกัน

4.3.1.6 การปลูกพืช

ชนิดของพืชที่เกษตรกรปลูก ส่วนใหญ่ใช้ปลูกข้าว ยาสูบ ข้าวโพด กระเทียม และอื่นๆ ปัจจุบันเกษตรกรยังดำรงวิธีการผลิตแบบยังชีพมาโดยตลอดตั้งแต่อดีต แม้ว่าโดยภาพรวมของธุรกิจการเกษตรจะเปลี่ยนไปเพื่อการค้า แต่เกษตรกรในพื้นที่ ยังมีชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติเหมือนเดิม คือการปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลัก หากมีเหลือจากการบริโภคในครัวเรือนแล้วจึงจะขาย พืชเศรษฐกิจของเกษตรกรที่สามารถขายเป็นรายได้ให้แก่ครัวเรือนได้แก่ ยาสูบ ข้าวโพด เป็นสำคัญ

4.3.1.7 การใช้น้ำเพื่อการเกษตร

ในพื้นที่ที่ศึกษายังไม่มีระบบชลประทานของรัฐ มีเพียงระบบเหมืองฝายของชาวบ้านขนาดเล็ก เพื่อการบริหารจัดการน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติแบบดั่งเดิม โดยมีแก่เหมืองซึ่งมักจะเป็นผู้นำหมู่บ้าน เช่น กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ เป็นหัวหน้าในการจัดสรรน้ำให้แก่เกษตรกรในหมู่บ้านที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่าน ส่วนพื้นที่ลาดเชิงเขาเกษตรกรต้องอาศัยใช้น้ำฝน ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง ที่ดอน และที่นา จะใช้ทั้งน้ำฝน น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ และน้ำบ่อโดยการใช้เครื่องสูบน้ำ

4.3.1.8 การใช้เครื่องมือการเกษตร

เกษตรกรกลุ่มตัวอย่างใช้เครื่องมือการเกษตรแบบง่ายๆ เพราะเป็นการผลิตขนาดเล็ก ยังอาศัยแรงงานเป็นหลักในการผลิต เครื่องจักรทางการเกษตรที่ใช้ ได้แก่ รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา เครื่องตัดหญ้า เครื่องซอยใบยาสูบ ในการขนส่งพืชผลทางการเกตษรส่วนใหญ่จะใช้รถกระบะ รถอีแต๋น ซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ต้องมีใช้ในครัวเรือน

4.3.1.9 การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและสารเคมีต่างๆ

การทำการเกษตรของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกพืชแบบมุมเวียนซ้ำที่เดิมตลอดฤดูกาลเพาะปลูก ทำให้คุณภาพของดินเสื่อมคุณภาพไม่มีการสั่งสมธาตุอาหาร เพราะการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าว ยาสูบ และข้าวโพด เป็นพืชที่ต้องการธาตุอาหารมาก ทำให้ที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องใช้ปุ๋ยในปริมาณค่อนข้างมาก เพื่อการเสริมธาตุอาหารให้แก่ดิน มีการใช้สารเคมีอื่นๆ เช่น ปุ๋ยเคมี การเพิ่มฮอร์โมน ชนิดต่างๆ เพื่อการเพิ่มผลผลิตให้มีปริมาณมากขึ้น การใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและสารเคมีต่างๆมีแนวโน้มจะใช้เพิ่มขึ้นทุกปี

4.3.1.10 ด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน

ชุมชนกลุ่มตัวอย่างในปัจจุบันมีไฟฟ้าใช้ทุกหลังคาเรือน ส่วนน้ำสำหรับอุปโภคบริโภคของเกษตรกรส่วนใหญ่ ยังต้องใช้น้ำผิวดินหรือบ่อน้ำ มีบางชุมชนที่อยู่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบล หรือเทศบาลจะมีระบบประปาหมู่บ้านสำหรับอุปโภค ส่วนน้ำบริโภคประชาชนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีจะนิยมบริโภคน้ำดื่มที่มีจำหน่ายภายในชุมชน

4.3.1.11 ด้านสุขอนามัยและการบริการทางการแพทย์และสาธรณสุข

ภายในชุมชนระดับหมู่บ้านจะมีอาสาสมัครสาธารณสุขหมู่บ้าน ตามโครงการบริการสุขภาพขั้นพื้นฐานด้านเครือข่ายสุขภาพและการบริการสาธารณสุขมีสถานีอนามัย เป็นหน่วยงานของรัฐให้การรักษาเบื้องต้น ทำหน้าที่ให้คำแนะนำด้านการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ หากเจ็บป่วยเพียงเล็กน้อยจะให้การรักษา หรือประชาชนมีอาการเจ็บป่วยมากเกินกำลังที่จะให้รักษาพยาบาลได้ จะนำผู้ป่วยส่งต่อไปยังโรงพยาบาลประจำอำเภอและโรงพยาบาลประจำจังหวัดต่อไป อีกหน้าที่หนึ่งคือการเฝ้าระวังโรคที่อาจเกิดการระบาดขึ้นในชุมชน การเฝ้าระวังโรคสมาชิกอาสาสมัครสาธารณสุขขั้นมูลฐานมีส่วนสำคัญมากในการป้องกันและส่งเสริมสุขภาพ เนื่องจากอาศัยอยู่ในพื้นที่และสามารถเข้าถึงประชาชนได้มากกว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น การให้คำแนะนำประชนชนให้รู้จักวิธีป้องกันโรคไข้หวัดใหญ่ ไข้เลือดออกไข้หวัดนกโรคฉี่หนู มีการรณรงค์ป้องกันมิให้เกิดโรคระบาดขึ้น การป้องกันกำจัดแหล่งก่อเกิดโรค เช่นกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายที่เป็นพาหะนำโรค ดำเนินการดูแลเด็กเล็กให้ได้รับการฉีดวัคซินป้องกันโรคตามระยะเวลาที่กำหนด ชั่งน้ำหนักวัดส่วนสูงและคัดกรองเด็กให้มีความเจริญเติบโตตามเกณฑ์ หากพบเด็กที่ผิดปกติจะแจ้งส่งต่อให้สถานีอนามัย เพื่อให้เจ้าหน้าที่สถานีอนามัยให้คำแนะนำผู้ปกครองในการให้อาหารเสริม เป็นต้น นอกจากนี้ อาสาสมัครสาธารณสุขขั้นมูลฐานยังช่วยดูแลความสะอาดของชุมชนให้กับองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งมีหน้าที่โดยตรงในการจัดการกับขยะและความสะอาดของชุมชน

การให้คำแนะนำสมาชิกในชุมชนบริโภคอาหารให้ครบตามหลักโภชนาการ การรักษาความสะอาดของการปรุงอาหาร การรณรงค์ให้มีการใช้ส้วมที่ถูกสุขลักษณะ รวมถึงเป็นผู้นำประชาชนออกกำลังกาย และดูแลผู้สูงอายุในหมู่บ้านของตนเอง

4.3.2 สภาพเศรษฐกิจครัวเรือน

การผลิตในชุมชนสินค้าหลักคือ ยาสูบพื้นเมืองซึ่งสร้างรายได้จำนวนมากให้แก่ครัวเรือน เกือบทุกครัวเรือนในชุมชนมีการปลูกอย่างหนาแน่นจนเป็นอาชีพหลักของชุมชน การปลูกยาสูบพื้นเมืองของชุมชนเป็นการปลูกในลักษณะการปลูกรายย่อย เป็นการผลิตของครัวเรือนที่มีพื้นที่เพาะปลูกประมาณ 3 – 5 ไร่ ต่อครัวเรือน เป็นหน่วยการผลิตขนาดเล็ก ใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลัก รายได้หลักของครัวเรือนมากจากการปลูกพืชเศรษฐกิจ และการออกไปรับจ้างแรงงานภายนอกครัวเรือน

ส่วนการออกไปรับจ้างนอกชุมชนโดยมากจะไปทำงานรับจ้าง ทั้งงานช่างฝีมือและการเป็นกรรมกรในเมืองใหญ่ ส่วนใหญ่จะทำงานเป็นระยะเวลาสั้นๆ ในช่วงนอกฤดูกาลเพาะปลูก มีเพียงส่วนน้อยที่ออกไปทำงานรับจ้างนอกชุมชนอย่างถาวรได้แก่การเป็นพนักงานบริษัทห้างร้านที่ต้องใช้ความรู้ และเป็นแรงงานฝีมือโดยมากจะเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาที่สูงมีประสบการณ์

ในชุมชนของพื้นที่วิจัยเป็นระบบเศรษฐกิจการเกษตรแบบยังชีพ เมื่อว่างจากการเพาะปลูกของตนเอง ในช่วงฤดูการเพาะปลูกจะหารายได้โดยการรับจ้างนอกบ้าน การแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชนมีทั้งภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร ในภาคการเกษตรโดยมากจะเป็นการลงแขกกันมากกว่าที่จะจ้างเป็นตัวเงิน เนื่องจากเป็นประเพณีของท้องถิ่นที่ถือปฏิบัติกันมาช้านาน การแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นวัฒนธรรมด้านการเกษตรกรรมของชาวชนบทไทยทั่วไปที่มีการ “ลงแขก” หรือการ “เอาแรง” เช่น การปลูกข้าวเพื่อบริโภคมักในพื้นที่ไม่มาก จะไม่จ้างแรงงานกัน หากครัวเรือนที่มีพื้นที่เพาะปลูกมาก ไม่สามารถใช้แรงงานในครัวเรือนได้จึงจะจ้างแรงงานจากภายนอก เพราะบางครั้งต้องรีบเร่งปลูกให้ทันก่อนที่ฝนจะทิ้งช่วง ส่วนครัวเรือนที่ปลูกยาสูบ ปลูกข้าวโพด และพืชเศรษฐกิจอื่นๆ ที่มีจำนวนแรงงานในครัวเรือนไม่มาก และมีเงินทุนเพียงพอจะจ้างแรงงานจากภายนอก เพราะเป็นความจำเป็นที่จะต้องดำเนินการให้แล้วเสร็จในช่วงฤดูกาลเพาะปลูก

การรับจ้างแรงงานนอกภาคการเกษตร ส่วนมากผู้ชายไปรับจ้างทำงานด้านการก่อสร้าง ในสังคมชนบทภาคเหนือทักษะความรู้ด้านการก่อสร้างเป็นสิ่งที่ผู้ชายทั่วไป ได้มีโอกาสรับรู้และเคยเป็นลูกมือช่างในการซ่อมแซมบ้านเรือนของตนเอง ดังนั้นแทบทุกหลังคาเรือน จะต้องมี มีด เลื่อย ค้อน จอบ เสียม ไว้ประจำบ้าน หากมีการก่อสร้างบ้านเรือนจะได้รับเชิญให้ไปช่วยทำงาน ลักษณะ

การทำงาน จะเป็นงานกึ่งฝีมือ อัตราค่าจ้างเป็นไปตามมาตรฐานของแต่ละท้องถิ่น ส่วนการรับจ้างเป็นกรรมกรแบบไร้ฝีมือคือ แบกหาม ขนดิน ขุดเสา ผสมปูน และอื่นๆ ตามที่หัวหน้างานหรือผู้รับเหมาจะกำหนดนอกจากนี้จะเป็นการรับจ้างทั่วๆไป ตามที่ผู้ว่าจ้างจะเรียกใช้ ส่วนผู้หญิงจะทำงานในด้านหัตถกรรม โดยการเข้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีอยู่แทบทุกหมู่บ้าน อัตราค่าจ้างแรงงานจะจ่ายเป็นรายวันตามตกลงกัน โดยทั่วไปผู้ชายจะได้ค่าจ้าง ประมาณวันละ120-150 บาท ผู้หญิงประมาณวันละ 100-120 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของงาน หากเป็นงานในร่มค่าแรงจะลดลงประมาณวันละไม่เกิน 100 บาท

4.3.2.1 รายรับของครัวเรือน

รายรับของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษามีรายรับมาจากแรงงานที่ออกไปรับจ้างภายนอกครัวเรือน รายรับจากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตร รายรับจากการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนและรายรับอื่นๆ

1. รายรับจากการทำงานของแรงงานที่ออกไปรับจ้างนอกครัวเรือน ในการวิจัยนี้พบว่ามีแรงงานในครัวเรือน จำนวน 236 คน ที่ออกไปทำงานนอกครัวเรือน ซึ่งเป็นการทำงานหารายได้ และเมื่อสอบถามถึงรายได้ทั่วไปของของสมาชิกในครัวเรือนที่ไปทำงานภายนอกครัวเรือนและมีรายได้อื่นๆ จำนวนมากน้อยเท่าใด ผลการศึกษาพบว่ามีแรงงานภายในครัวเรือนที่ไปรับจ้างหรือทำงานงายนอกครัวเรือน พบว่าผู้ที่ออกไปทำงานภายนอกครัวเรือนประเภทของการทำงานประกอบด้วย ลูกจ้างบริษัทและภาคอุตสาหกรรม รับจ้างงานด้านการเกษตรในท้องถิ่น รับราชการและรัฐวิสาหกิจ รวมทั้งรับจ้างทั่วไปนอกภาคการเกษตร และงานอื่นๆ นอกจากรายได้ที่สมาชิกครัวเรือนได้รับจากการทำงานภายนอกของแล้ว ครัวเรือนส่วนใหญ่ยังมีรายได้อื่นที่สามารถคำนวณ เป็นเงินได้ เช่น พืชผักที่กลุ่มตัวอย่างหรือสมาชิกคนอื่นๆในครัวเรือนปลูกไว้บริโภคในครัวเรือน รวมถึงพืชผักท้องถิ่นที่หาได้ตามแหล่งน้ำธรรมชาติ และสัตว์หรือแมลงที่หาได้มาประกอบอาหารบริโภคได้โดยไม่ต้องซื้อ

ตารางที่ 4.34 จำนวนและร้อยละของสมาชิกครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามประเภทงานที่ออกไปทำงานภายนอกครอบครัวและรายได้

ประเภทงาน	จำนวน		จำนวน		เฉลี่ยต่อ
	คน	ร้อยละ	บาท	ร้อยละ	ครัวเรือน
					n=185
รับจ้างทางการเกษตรในท้องถิ่น	106	44.90	644,000.00	6.20	3,481.10
ลูกจ้างบริษัทและภาคอุตสาหกรรม	67	28.40	6,450,600.00	62.50	34,868.10
ข้าราชการและรัฐวิสาหกิจ	28	11.90	1,877,140.00	18.20	10,146.70
รับจ้างทั่วไปนอกภาคการเกษตร	8	3.40	114,300.00	1.10	617.80
อื่น ๆ	27	11.40	1,241,000.00	12.00	6,708.10
รวม	**236**	**100.00**	**10,327,040.00**	**100.00**	**55,821.80**

จากตารางที่ 4.34 ประเภทของงานที่กลุ่มประชากรออกไปใช้แรงงานนอกครัวเรือนของตนนั้น พบว่า เป็นการทำงานรับจ้างทางการเกษตรในท้องถิ่น ร้อยละ 44.90 เป็นลูกจ้างบริษัทและภาคอุตสาหกรรม ร้อยละ 28.40 เป็นข้าราชการ และพนักงานรัฐวิสาหกิจ ร้อย 11.90 นอกจากนั้นเป็นผู้รับจ้างทั่วไปนอกภาคการเกษตร ร้อยละ 3.40 และอื่นๆ ร้อยละ 11.40 ในส่วนรายได้ของผู้ที่ออกไปทำงานนอกครัวเรือนนั้น ผลจากการสำรวจพบว่ามีรายได้รวม 10,327,040.00 บาท และได้ค่าเฉลี่ยตามจำนวนครัวเรือนที่มีผู้ใช้แรงงานประเภทต่างๆ ออกไปทำงาน ทำให้ครัวเรือนมีรายได้ดังนี้ ประกอบอาชีพเป็นลูกจ้างบริษัทและภาคอุตสาหกรรมสามารถสร้างรายได้ให้ครัวเรือนได้เฉลี่ย 34,868.10 บาทต่อปี สำหรับผู้ที่ไปรับจ้างแรงงานทางด้านการเกษตรในท้องถิ่นมีรายได้ เฉลี่ย 3,481.10 บาทต่อปี ข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ มีรายได้เฉลี่ย 10,146.70 บาทต่อปี รับจ้างแรงงานทั่วไปนอกภาคการเกษตร มีรายเฉลี่ยต่อครัวเรือน 617.80 บาท และอาชีพอื่น ๆ เฉลี่ย 6,708.10 บาท ต่อครัวเรือน

2. รายรับจากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตร จากการศึกษาที่พบว่าสภาพชุมชนและครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างมีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ ที่ผลิตข้าวเพื่อการบริโภคและปลูกพืชเศรษฐกิจขายเพื่อสร้างรายได้ และนอกจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองแล้วกลุ่มตัวอย่างยังมีการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ เพื่อให้เห็นภาพของเศรษฐกิจในครัวเรือนจึงได้สัมภาษณ์ถึงการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นนอกเหนือจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองในด้านการลงทุนและรายได้เท่านั้น

การที่เกษตรกรนิยมปลูกยาสูบนั้น เพราะยาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้กับครอบครัวค่อนข้างสูง ซึ่งผู้ปลูกต้องมีประสบการณ์ มีความรู้ทักษะที่ได้ปลูกมาเป็นเวลานาน ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษและเป็นวัฒนธรรมพื้นบ้านที่ดำรงอยู่ตามความต้องการของสังคม ตลาดและผู้บริโภค นอกจากนี้การที่จะปลูกยาสูบได้ผลผลิตดี ยังขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ ความชื้นและมีอุณหภูมิที่เหมาะสม การปลูกยาสูบมีรายได้ค่อนข้างสูง เปรียบเทียบกับพืชชนิดอื่นๆ ในด้านผลผลิตต่อไร่ แต่ผู้ปลูกต้องมีความอดทนใช้ ความเอาใจใส่ ขยัน ที่ต้องดูแลรักษาต้นยาสูบตั้งแต่เริ่มปลูกจนกระทั่งเก็บเกี่ยว

จากตารางที่ 4.35 นอกจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองแล้วกลุ่มตัวอย่างยังปลูกพืชชนิดอื่น เช่น ข้าวโพด ข้าว พืชสวนอื่นๆ พืชไร่อื่นๆ จากครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 185 ครัวเรือน จำแนกชนิดของพืชที่ใช้ปลูกได้ดังนี้ ยาสูบ ร้อยละ 100.00 รองลงมาคือ ข้าวโพด ร้อยละ 93.50 ข้าว ร้อยละ 69.70 นอกจากนั้นพืชที่ทำรายได้ให้แก่ครอบครัวคือ ถั่วเหลือง ฝ้าย ข้าวโพดอ่อน พืชสวนอื่นๆ เช่น พริก ผักกะหล่ำปลี แตงกวา เป็นต้น

ตารางที่ 4.35 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชนิดของพืชเศรษฐกิจ

n = 185

ชนิดของพืช	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
ยาสูบ	185	100.00
ข้าวโพด	173	93.50
ข้าว	129	69.70
พืชสวน [1]	29	15.70
พืชไร่ [2]	42	22.70

[1] **พืชสวน** หมายถึง พริก ผัก กะหล่ำ แตงไทย ลำไย ผักกาด ผักกาดขาว แตงกวา

[2] **พืชไร่** หมายถึง ข้าวฟ่าง ถั่วลิสง ฝ้าย ถั่วแขก ข้าวโพดฟักอ่อน ถั่วเหลือง ฟักทอง ไม้กวาด ถั่วกระเทียม ถั่วเหลือง ถั่วเขียว

จากตารางที่ 4.36 การที่กลุ่มตัวอย่างได้ปลูกพืชชนิดอื่นๆ นอกเหนือจากยาสูบพื้นเมือง มีรายได้จากการขายผลผลิต โดยคำนวณจากปริมาณผลผลิต ราคาขายต่อกิโลกรัม จำนวนปริมาณผลผลิตที่ขาย จำนวนเงินที่ได้จากการขายผลผลิต จำนวนผลผลิตที่เก็บไว้บริโภค ตลอดจนมูลค่าที่เป็นเงินของผลผลิตที่เก็บไว้ จากการศึกษาพบว่ากลุ่มตัวอย่างมีรายได้เฉลี่ย จากการขายข้าวและเหลือเก็บไว้บริโภค เฉลี่ยครัวเรือนละ 19,503.50 บาท สำหรับข้าวโพดมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 25,197.90 บาท พืชสวนมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 2,600.30 บาท และพืชไร่มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 4,955.00 บาท ในส่วนของยาสูบพื้นเมืองได้แสดงรายละเอียดไว้ในส่วนของความคุ้มทุนจากการปลูกยาสูบพื้นเมือง สำหรับข้าวรายได้จริงๆ จากการขาย เฉลี่ยต่อครัวเรือน 488.60 บาท เพราะผลผลิตส่วนมากจะเป็นการบริโภคภายในครัวเรือน ซึ่งมีผลผลิตเหลือจากการบริโภคน้อย

ตารางที่ 4.36 จำนวนและค่าเฉลี่ยของผลผลิตและรายได้ในการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ นอกจากยาสูบพื้นเมือง

n = 185

ผลผลิต	ชนิดพืช							
	ข้าว		ข้าวโพด		พืชสวน		พืชไร่	
	จำนวน	เฉลี่ย	จำนวน	เฉลี่ย	จำนวน	เฉลี่ย	จำนวน	เฉลี่ย
ปริมาณ	427,596.00 (กก)	2,311.33 (กก)	1,109,906.00 (กก)	5,999.50 (กก)	71,691.00 (กก)	387.52 (กก)	69,603.00 (กก)	376.23 (กก)
ราคาขายต่อ กก.	-	9.70 (บาท)	-	4.20 (บาท)	-	6.71 (บาท)	-	13.17 (บาท)
จำนวนผลผลิตที่ขาย	90,385.80 (กก.)	488.57 (กก.)	1,109,906.00 (กก)	5,999.50 (กก)	71,438.00 (กก.)	386.15 (กก.)	68,392.00 (กก.)	369.69 (กก.)
จำนวนเงินที่ได้จากการขายผลผลิต	876,742.26 (บาท)	4,739.15 (บาท)	4,661,605.20 (บาท)	25,197.90 (บาท)	479,348.98 (บาท)	2,591.07 (บาท)	900,722.64 (บาท)	4868.80 (บาท)
จำนวนผลผลิตเก็บไว้บริโภคในครัวเรือน	337,210.20 (ก.ก.)	1,822.75 (ก.ก.)	-	-	253.00 (ก.ก.)	1.37 (ก.ก.)	1,211.00 (ก.ก.)	6.55 (ก.ก.)
มูลค่าคิดเป็นเงินของผลผลิตที่เก็บไว้บริโภคในครัวเรือน	3,270,938.94 (บาท)	17,680.75 (บาท)	-	-	1,697.63 (บาท)	9.20 (บาท)	15,948.87 (บาท)	86.21 (บาท)
รวมมูลค่าผลผลิตที่ได้	**3,608,149.14 (บาท)**	**19,503.50 (บาท)**	**4,661,605.20 (บาท)**	**25,197.90 (บาท)**	**481,046.61 (บาท)**	**2,600.26 (บาท)**	**916,671.51 (บาท)**	**4,954.98 (บาท)**

ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้นว่าครัวเรือนประชากรตัวอย่างกลุ่มตัวอย่างมีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ โดยการปลูกข้าวไว้เพื่อการบริโภคส่วนเกินนำไปจำหน่าย ในตารางที่ 4.37 จะพบว่ากลุ่มตัวอย่างผลิตข้าวได้ ปริมาณ 427,596.00 กิโลกรัม เก็บไว้บริโภคถึง 337,210.20 กิโลกรัม และจำหน่ายเพียง 90,385.80 กิโลกรัม นอกจากนั้นยังพบว่า ประชากรตัวอย่างได้เก็บพืชสวนและพืชไร่ ไว้จำนวนหนึ่งเพื่อบริโภคในครัวเรือน ส่วนข้าวโพดไม่มีการเก็บไว้บริโภค

เมื่อรวมรายได้ที่ได้จากการขายผลผลิตทางเศรษฐกิจที่ครัวเรือนประชากรตัวอย่างปลูก เฉลี่ยต่อครัวเรือน 136,800.70 บาท โดยมีรายได้จากการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองมากที่สุด โดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนถึง 84,544.10 บาท คิดเป็นร้อยละ 61.80 ของรายได้จากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตร รองลงมาคือข้าวโพดโดยมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน 25,197.90 บาท คิดเป็นร้อยละ 18.40 นอกจากนั้นประชากรตัวอย่างยังมีรายได้จากการจำหน่าย ข้าว พืชสวนอื่นๆ และพืชไร่อื่นๆ

ตารางที่ 4.37 จำนวน ร้อยละและค่าเฉลี่ยของรายได้จากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรจำแนกตามชนิดพืช ที่กลุ่มตัวอย่างเพาะปลูก

ชนิดของพืช	จำนวน(บาท)		
	รายได้	เฉลี่ยต่อครัวเรือน n= 185	ร้อยละ
ยาสูบ	15,640,657.00	84,544.10	61.80
ข้าวโพด	4,661,605.20	25,197.90	18.40
ข้าว	3,608,149.10	19,503.50	14.30
พืชสวนอื่น ๆ	481,046.60	2,600.30	1.90
พืชไร่อื่น ๆ	916,671.50	4,955.00	3.60
รวม	**25,308,129.40**	**136,800.70**	**100.00**

3. รายรับจากเงินกู้ยืมจากแหล่งทุน ในการทำการเกษตรบางครัวเรือนจำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนเพื่อมาใช้ในการลงทุนและในบางครั้งมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายเงินในการใช้จ่ายภายในครัวเรือนจึงจำเป็นต้องกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนมาใช้จ่าย

ในสภาวะเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในขณะนี้ ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันของชาวบ้านและรายจ่ายฟุ่มเฟือยทำให้เงินที่จะนำไปลงทุนในการทำการเกษตรไม่เพียงพอ ทางออกของเกษตรกรคือการหาแหล่งทุนเพื่อนำมาใช้เป็นทุนในการปลูกพืช และเมื่อสอบถามถึงการกู้ยืมเงินของครัวเรือนทั้งหมดเพื่อเป็นค่าลงทุนในการเกษตรและเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ผลจากการสัมภาษณ์พบว่าจำนวนกลุ่มตัวอย่างที่กู้ยืมเงินมีมากถึง 177 ครัวเรือนหรือร้อยละ 95.70 มีเพียงร้อยละ 4.30 ที่ไม่กู้ยืมเงินจากแหล่งใด ดังแสดงในตารางที่ 4.38

ตารางที่ 4.38 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการกู้ยืมเงินมาใช้จ่ายและลงทุน

รายการ	**จำนวน** (ครัวเรือน)	**ร้อยละ**
ครัวเรือนที่กู้ยืม	177	95.70
ครัวเรือนที่ไม่กู้ยืมเงิน	8	4.30
รวม	**185**	**100.00**

ตารางที่ 4.39 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามแหล่งกู้ยืม จำนวนเงินที่กู้ยืมและเฉลี่ยต่อครัวเรือน

แหล่งเงินกู้	**ครัวเรือนที่กู้ยืม**		**ยอดรวม**	**เฉลี่ยต่อครัวเรือน**	**ร้อยละของเงินกู้**
	จำนวน	**ร้อยละ** (n = 185)			
ธนาคารเพื่อการเกษตรฯ (ธกส.)	146	78.90	8,007,000.00	43,281.08	64.80
กองทุนหมู่บ้าน	90	48.60	1,858,550.00	10,046.22	15.00
สหกรณ์การเกษตร	12	6.50	374,000.00	2,021.62	3.00
กองทุนแก้ไขความยากจน	10	5.40	213,000.00	1,151.35	1.70
เงินกู้นอกระบบ	20	11.20	353,500.00	1,910.81	2.90
โครงการ SML	11	5.90	145,300.00	785.41	1.20
กองทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.)	7	2.20	640,000.00	3,459.46	5.20
แหล่งเงินทุนอื่นๆ	37	17.30	762,500.00	4,121.62	6.20
รวม	**-**	**-**	**12,353,850.00**	**66,777.57**	**100.00**

จากตารางที่ 4.39 แสดงการกู้ยืมเงินของ กลุ่มตัวอย่างมีการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนหลายแห่ง เพื่อให้ทราบว่ามีแหล่งทุนใดบ้างที่กลุ่มตัวอย่างขอกู้และมียอดเงินกู้จำนวนเท่าใด จึงได้สอบถามถึงแหล่งทุนและจำนวนเงิน จากผลการศึกษาพบว่าครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างที่ปลูกยาสูบพื้นเมือง โดยรวมจำนวน 185 ครัวเรือน มีหนี้สินทั้งหมด 12,353,850.0 บาท เฉลี่ย 66,777.6 บาทต่อครัวเรือน ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของรายรับ มากกว่าครึ่งของครัวเรือนหรือ คิดเป็นร้อยละ 78.90

กู้ยืมเงินจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) โดยเฉลี่ยยอดเงินกู้ต่อครัวเรือนเป็นจำนวนเงิน 43,281.08 บาท ร้อยละ 64.80 ของยอดเงินกู้ รองลงมาเป็นการกู้ยืมจากกองทุนหมู่บ้าน ยอดเฉลี่ยต่อครัวเรือน เป็นจำนวน 10,046.22 บาท คิดเป็นร้อยละ 15.00 ของยอดเงินกู้ และนอกจากนี้ยังเป็นการกู้เงินนอกระบบ สหกรณ์การเกษตร กองทุนหมู่บ้าน กองทุนแก้ไขความยากจนโครงการ SML กองทุนออมทรัพย์ภายในชุมชน กองทุนยาสูบและอื่นๆ

เนื่องจากเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบจำเป็นต้องใช้เงินทุนหมุนเวียนในการเพาะปลูกในแต่ละฤดูกาลรวมทั้งค่าใช้จ่ายอื่นๆ ภายในครัวเรือน บางครัวเรือนที่พอจะมีเงินเป็นค่าใช้จ่ายและลงทุนเพียงพอสำหรับในหนึ่งรอบปี ไม่ได้กู้เงินจากแหล่งใด ดังนั้นจึงได้สอบถามถึงเหตุผลและวัตถุประสงค์ของการกู้ยืมเงินในรอบปีที่ผ่านมา ซึ่งได้ใช้คำถามแบบปลายเปิด พบว่า เหตุผลในการกู้ยืมเงินคือ เพื่อการลงทุนในภาคการเกษตรและเป็นค่าใช้จ่ายอื่นๆ ร้อยละ 89.30 นอกจากจะกู้ยืมเงินเพื่อลงทุนภาคการเกษตรแล้ว บางครัวเรือนยังใช้เงินกู้ยืมเพื่อวัตถุประสงค์อื่น เช่น เพื่อเป็นการศึกษาของบุตร ซื้อเครื่องจักรทางการเกษตร ซื้อรถยนต์ สร้างบ้านและต่อเติมบ้าน เป็นต้น (ดูตารางที่ 4.40)

ตารางที่ 4.40 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้ยืมเงิน

วัตถุประสงค์การกู้ยืมเงิน	จำนวน	ร้อยละ
ลงทุนในการเกษตรอย่างเดียว	138	78.0
ลงทุนในการเกษตรและอื่นๆ	20	11.3
อื่นๆ (ไม่ได้ใช้ลงทุนทางการเกษตร) *	19	10.7
รวม	**177**	**100.0**

* ทุนการศึกษาบุตร ซื้อเครื่องจักรการเกษตร ซื้อรถยนต์ สร้างบ้านและต่อเติมบ้าน ลงทุนค้าขาย

ตารางที่ 4.41 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามจำนวนแหล่งเงินกู้

จำนวนแหล่งเงินกู้	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
1 แห่ง	82	46.30
2 แห่ง	78	44.10
3 แห่ง	13	7.30
4 แห่ง	3	1.70
5 แห่ง	1	0.60
รวม	**177**	**100.00**

การกู้ยืมเงินของผู้ปลูกยาสูบส่วนใหญ่จะกู้เงินจากแหล่งเงินกู้เพียงแหล่งเดียว ร้อยละ 46.30 และกู้เงินจากแหล่งเงินกู้สองแหล่ง ร้อยละ 44.10 ดังแสดงในตารางที่ 4.41 แหล่งเงินกู้ที่กลุ่มตัวอย่างใช้บริการส่วนใหญ่ คือ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และ กองทุนหมู่บ้าน

4. รายรับอื่นๆ นอกจากรายรับของครัวเรือนที่ได้จากการที่แรงงานในครัวเรือนออกไปรับจ้าง และรายรับจากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรแล้ว พบว่ากลุ่มตัวอย่างยังมีรายรับอื่นๆ พอที่จำนำมาคำนวณได้ เช่น ได้รับการสงเคราะห์จากหน่วยงานราชการ ทุนการศึกษา ถูกหวย และการให้เช่าพื้นที่

ตารางที่ 4.42 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มมตัวอย่างจำแนกตามแหล่งรายรับอื่น และจำนวนเงินเฉลี่ยต่อครัวเรือน

ประเภท	ครัวเรือน		จำนวนเงิน (บาท)	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	เฉลี่ยต่อครัวเรือน
ได้รับจากหน่วยงานราชการ	28	15.10	210,000.00	1,135.14
ทุนการศึกษา	31	16.80	143,300.00	774.60
ถูกหวย	1	0.50	20,000.00	108.10
การให้เช่าพื้นที่	1	0.50	16,500.00	4,125.00
รวม			**389,800.00**	**6,142.85**

ตารางที่ 4.42 แสดงแหล่งรายรับอื่นที่กลุ่มตัวอย่างได้รับผู้วิจัย พบว่า ร้อยละ 15.10 ได้รับเงินจากส่วนราชการ เช่น เงินสงเคราะห์ให้แก่ผู้สูงอายุ และเงินช่วยเหลืออื่นๆ เฉลี่ย 1,135.14 บาทต่อครัวเรือน นอกจากนี้เป็นรายรับจาก การถูกหวยและการให้เช่าพื้นที่

นอกจากนั้น ในสังคมชนบทของภาคเหนือปัจจุบัน สภาพภูมิอากาศสิ่งแวดล้อม ยังคงมีความเป็นธรรมชาติและมีความอุดมสมบูรณ์ ประชาชนยังคงปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์ไว้เป็นอาหารรับประทาน และสามารถจับปู ปลา สัตว์น้ำอื่นๆ ในแหล่งน้ำธรรมชาติมารับประทานได้ตลอดทั้งปี การนำเสนอส่วนนี้เป็นการแสดงแหล่งอาหารที่ถือเป็นรายได้ที่ไม่นับเป็นเงิน จากอาหารประเภทต่างๆ ที่แต่ละครัวเรือนหาได้ในท้องถิ่น จากตารางที่ 4.43 แสดงอาหารประเภทต่างๆที่สมาชิกในครัวเรือนหาได้ตามท้องถิ่นโดยไม่ได้ซื้อ ซึ่งประมาณมูลค่าเป็นเงิน หรือ “ราคา” ตามราคาที่มีการซื้อขายในท้องถิ่นพบว่ากลุ่มตัวอย่างบริโภคพืชผักสวนครัวถึงร้อยละ 100 มีมูลค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือน 2,167.41 บาท สัตว์ปีก เช่น เป็ด ไก่ ร้อยละ 76.20 มีมูลค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือน 756.20 บาท นอกนั้นเป็นการบริโภคสัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา กบ เขียด และรวมทั้งสัตว์ป่า

ตารางที่ 4.43 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามประเภทของอาหารที่หาได้ในท้องถิ่นและมูลค่า ค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือน

ประเภทของอาหาร	จำนวน		จำนวน (บาท)	เฉลี่ยมูลค่าต่อครัวเรือน (บาท)
	ครัวเรือน	ร้อยละ (n=185)		
ผักสวนครัว	185	100.00	400,970.00	2,167.41
ไก่ เป็ด	141	76.20	139,905.00	756.20
กุ้ง หอย ปู ปลา	77	41.60	41,299.00	223.20
กบ เขียด	56	30.30	83,690.00	452.90
อื่น ๆ	1	0.50	600.00	3.20
	รวม		**666,464.00**	**3,602.50**

ตารางที่ 4.44 เป็นการศึกษารายรับของครัวเรือน พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีรายรับจากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตร รายรับจากการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุน รายรับจากแรงงานในครัวเรือนไปรับจ้างนอกครัวเรือน และรายรับอื่นๆ เมื่อรวมรายรับ ของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างทั้ง

หมดแล้วพบว่าครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างมีรายรับต่อปีรวม จำนวน 49,045,283.46 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือน 265,109.65 บาท (ครัวเรือนมีรายรับเฉลี่ยต่อเดือน 22,092.00 บาท) และรายรับจากการจำหน่ายพืชผลทางการเกษตรเป็นประเภทรายรับที่สร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนมากที่สุดและในจำนวนนี้มากกว่าครึ่ง (84,544.09 บาท) เป็นรายรับจากการขายยาสูบพื้นเมือง โดยเฉลี่ยต่อครัวเป็นเป็นจำนวน 136,800.70 บาท คิดเป็นร้อยละ 51.60 รองลงมาเป็น รายรับที่ได้จากการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนต่างๆ โดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 66,777.57 บาท คิดเป็นร้อยละ 25.20 และมีรายรับจากแรงงานในครัวเรือนไปรับจ้างนอกครัวเรือน โดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 55,821.84 บาท คิดเป็นร้อยละ 21.10 นอกนั้นเป็นรายได้จากอื่นๆ

ตารางที่ 4.44 แสดงจำนวน เฉลี่ยต่อครัวเรือน และร้อยละของรายรับต่อครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง จำแนกตามประเภทของรายรับ

n= 185

ประเภทของรายรับ	รายรับ (บาท)		
	จำนวน	เฉลี่ยต่อครัวเรือน	ร้อยละ
รายรับจากการจำหน่ายผลพืชทางการเกษตร	25,308,129.46	136,800.70	51.60
รายรับจากการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุน	12,353,850.00	66,777.57	25.20
รายรับจากแรงงานในครัวเรือนไปรับจ้างนอกครัวเรือน	10,327,040.00	55,821.84	21.10
รายรับอื่นๆ	1,056,264.00	5,709.54	2.20
รวม	**49,045,283.46**	**265,109.65**	**100.00**

ในสภาพชุมชนสังคมชนบทที่มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ กลุ่มตัวอย่างมีค่าใช้จ่ายที่ต้องซื้อเครื่องใช้ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ ในการวิจัยนี้ได้ศึกษาค่าใช้จ่ายในครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่างว่ามีอะไรบ้างจำนวนเท่าใด และศึกษาว่ามีค่าใช้จ่ายมากกว่าหรือน้อยกว่ารายรับที่มีเข้ามาสู่ครัวเรือน

4.3.2.2 รายจ่ายในครัวเรือน

จากการสอบถามกลุ่มประชากรตัวอย่างเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน พบว่ามีรายจ่ายสามลักษณะคือรายจ่ายที่ใช้จ่ายในชีวิตประจำวันทั่วไป รายจ่ายในการลงทุนภาคการเกษตร และรายจ่ายที่ต้องจ่ายคืนหนี้สินให้กับแหล่งทุนที่ไปกู้ยืมเงิน

1. ค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ในการดำรงชีพของกลุ่มตัวอย่างมีรายจ่ายที่ต้องใช้จ่ายเป็นประจำ โดยจำแนกตามประเภทของค่าใช้จ่าย 11 รายการ ในตารางที่ 4.45 พบว่าค่าใช้จ่ายทั้งหมดของครัวเรือนตลอดทั้งปีมียอดรวมทั้งหมดเป็นจำนวน 23,242,172.00 บาท ครัวเรือนใช้จ่ายเป็นค่าอาหารมากที่สุด เป็นจำนวน 5,879,110.00 บาท ร้อยละ 25.30 ซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายประมาณหนึ่งในห้าของค่าใช้จ่ายทั้งหมด เมื่อเฉลี่ยต่อครัวเรือนแล้วพบว่าค่าใช้จ่ายด้านอาหารตลอดทั้งปีเป็นจำนวนเงิน 31,778.97 บาท ในจำนวนค่าใช้จ่ายทั้งหมดนี้พบว่าเป็นค่าใช้จ่ายอื่นๆ ที่ไม่จำเป็นคือ ค่าสุรา บุหรี่ หวย โดยมีค่าใช้จ่ายส่วนนี้ประมาณ 1,000 - 2,000 บาทต่อปี และเมื่อรวมค่าใช้จ่ายในครัวเรือนทั้งปีโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปี เป็นเงินจำนวน 70,337.80 บาท

ตารางที่ 4.45 จำนวนเงิน ร้อยละของครัวเรือนและค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

n = 185

ประเภทของค่าใช้จ่าย	จำนวนเงิน (บาท)	ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือน(บาท)	ร้อยละ
ค่าอาหาร	5,879,110.00	31,778.97	25.30
ค่าเล่าเรียนบุตร	3,247,040.00	17,551.60	14.00
ค่าน้ำ ค่าไฟ	526,968.00	2,848.50	2.30
ค่าโทรศัพท์	607,720.00	3,285.00	2.60
ค่าทำบุญ	948,530.00	5,127.20	4.10
ค่าเสื้อผ้า	588,200.00	3,179.50	2.50
ค่ารักษาพยาบาล	386,300.00	2,088.10	1.70
ค่าสุรา	228,860.00	1,237.10	1.00
ค่าบุหรี่	63,785.00	344.80	0.30
ค่าซื้อหวย	82,210.00	444.40	0.40
ค่าใช้อื่น ๆ	453,770.00	2,452.80	2.00
รวม	**23,242,172.00**	**70,337.80**	**100.00**

2. ค่าใช้จ่ายในการลงทุนภาคการเกษตร

นอกจากค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่มีค่าเฉลี่ยสูงถึง 70,337.8 บาท แล้วเกษตรกรยังมีภาระค่าใช้จ่ายในการปลูกพืชอื่นๆ นอกเหนือจากการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง เพื่อที่จะทราบค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจของครัวเรือนของกลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยได้สอบถามรายละเอียดต่างๆ เกี่ยวกับค่าใช่จ่ายในการปลูกพืชชนิดอื่นๆ จำนวน 4 ชนิด ได้แก่ข้าว ข้าวโพด พืชสวน และพืชไร่อื่นๆ ว่ามีค่าใช้จ่ายอย่างไร เช่น ค่าเตรียมดิน ค่าพันธุ์พืช ค่าแรงงาน ค่าปุ๋ย ค่ายาฆ่าแมลง ค่าเช่าที่ดิน ค่าเก็บเกี่ยว ค่าขนส่ง รวมทั้งค่าอาหารที่ใช้จ่ายเป็นต้นทุน ส่วนรายละเอียดของการปลูกยาสูบพื้นเมืองแสดงไว้ในส่วนของต้นทุนสำหรับเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง

ตารางที่ 4.46 จำนวนและค่าเฉลี่ยของค่าใช้จ่ายในการปลูกพืชชนิดอื่น นอกจากยาสูบพื้นเมือง

n = 185

กิจกรรม	ชนิดพืช							
	ข้าว		ข้าวโพด		พืชสวน [1]		พืชไร่อื่นๆ [2]	
	จำนวน (บาท)	เฉลี่ย	จำนวน (บาท)	เฉลี่ย	จำนวน (บาท)	เฉลี่ย	จำนวน (บาท)	เฉลี่ย
ค่าเตรียมดิน	304,560.00	1,646.27	304,948.00	1,648.37	13,990.00	75.62	25,580.00	138.27
ค่าพันธุ์พืช	84,406.00	456.25	337,763.00	1,825.75	4,600.00	24.86	31,812.00	171.96
ค่าแรง	599,437.00	3,240.20	621,879.00	3,361.51	51,460.00	278.16	118,037.00	638.03
ค่าปุ๋ย	241,500.00	1,305.41	577,515.00	3,121.70	34,142.00	184.55	83,581.00	451.79
ค่ายาฆ่าแมลง	22,713.00	122.77	121,659.00	657.62	24,600.00	132.97	19,900.00	107.57
อุปกรณ์การผลิตอื่น ๆ	23,580.00	127.46	46,520.00	251.46	870.00	4.70	4,600.00	24.86
ค่าเช่าที่ดิน	48,500.00	262.16	157,650.00	852.16	21,000.00	113.51	16,000.00	86.49
ค่าน้ำ	34,350.00	185.68	25,160.00	136.00	6,890.00	37.24	5,470.00	29.57
ค่าเก็บเกี่ยว	70,322.00	380.12	42,120.00	227.68	1,560.00	8.43	2,270.00	12.27
ค่าใช้จ่ายในการแปรรูป	0.00	0.00	1,200.00	6.49	500.00	2.70	3,800.00	20.54
ค่าขนส่ง	30,360.00	164.11	86,385.00	466.95	18,000.00	97.29	7,950.00	42.97
ค่าอาหาร	75,900.00	4,10.27	90,480.00	489.10	5,400.00	29.18	6,400.00	34.59
รวม	**1,535,628.00**	**8,300.69**	**2,413,279.00**	**13,044.75**	**226,277.00**	**1,223.12**	**325,400.00**	**1,758.92**

[1] **พืชสวน** หมายถึง พริก ผัก กะหล่ำ แตงไทย ลำไย ผักกาด ผักกาดขาว แตงกวา

[2] **พืชไร่** หมายถึง ข้าวฟ่าง ถั่วลิสง ฝ้าย ถั่วแขก ข้าวโพดฟักอ่อน ถั่วเหลือง ฟักทอง ไม้กวาด ถั่ว กระเทียม ถั่วเหลือง ถั่วเขียว

จากตารางที่ 4.46 พบว่าค่าใช้จ่ายในการปลูกข้าวโพดมีค่าใช้จ่ายมากที่สุดเกือบทุกกิจกรรมการลงทุน โดยเฉลี่ยเป็นจำนวน 13,044.75 บาทต่อครัวเรือน รองลงมาคือ ข้าว มีค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยเป็นจำนวน 8,300.69 บาท พืชไร่มีค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยเป็นจำนวน 1,758.92 บาทต่อครัวเรือน และพืชสวนมีค่าใช้จ่ายโดยเฉลี่ยเป็นจำนวน 1,223.12 บาทต่อครัวเรือน

ตารางที่ 4.47 จำนวน ค่าเฉลี่ยค่าใช้จ่ายในการลงทุนและร้อยละของค่าใช้จ่ายต่อครัวเรือนในการลงทุนเพาะปลูกพืช จำแนกตามชนิดของพืชที่ปลูก

ชนิดพืช	ค่าใช้จ่ายในการลงทุน		
	จำนวน	เฉลี่ยต่อครัวเรือน	ร้อยละ
		n=185	
ยาสูบพื้นเมือง	13,576,438.18	73,386.15	75.10
ข้าวโพด	2,413,279.00	13,044.75	13.30
ข้าว	1,535,628.00	8,300.69	8.50
พืชสวนอื่นๆ	226,277.00	1,223.12	1.30
พืชไร่อื่นๆ	325,400.00	1,758.92	1.80
รวม	**18,077,022.18**	**97,713.63**	**100.00**

ในแต่ละฤดูกาล เมื่อเปรียบเทียบการลงทุนเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจของกลุ่มตัวอย่าง พบว่าค่าใช้จ่ายในการลงทุนเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจทั้งหมดมีจำนวน 18,077,022.18 บาท คิดเป็นค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 97,713.63 บาท หากจำแนกตามชนิดพืชจะพบว่าการลงทุนในการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นการลงทุนที่มากที่สุดโดยเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 73,386.15 คิดเป็นร้อยละ 75.10 รองลงมาคือการลงทุนในการปลูกข้าวโพด เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 13,044.75 และข้าวเป็นจำนวน 8,300.69 บาท ร้อยละ 8.50 (ดูตารางที่ 4.47)

3) รายจ่ายที่ต้องจ่ายคืนเงินกู้ที่ได้กู้จากแหล่งทุนต่างๆ

ในการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้ต่างๆ ครัวเรือนที่กู้ยืมเงินจำเป็นต้องชำระเงินกู้ให้กับแหล่งเงินกู้นั้นๆ โดยส่วนใหญ่แหล่งทุนที่กลุ่มตัวอย่างกู้นั้น คือธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) กองทุนหมู่บ้าน และสหกรณ์การเกษตร ตามนโยบายของรัฐบาลที่ช่วยเหลือเกษตรกรให้พักชำระหนี้ประกอบกับในพื้นที่จังหวัดน่านประสบปัญหาในปี 2549 แหล่งทุนจากธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และ สหกรณ์การเกษตร ซึ่งเป็นองค์กรของรัฐได้พักชำระหนี้เงินต้นแต่ให้จ่ายเฉพาะดอกเบี้ย ตามตารางที่ 4.48 จำนวนเงินที่ต้องชำระคืนให้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) เป็นจำนวน 666,714.00 เฉลี่ยต่อครัวเรือน เป็นจำนวน 3,603.86 บาท และ สหกรณ์การเกษตร เป็นจำนวน 39,850.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือน 215.41 บาท หากภาครัฐไม่มีนโยบายช่วยเหลือเกษตรกรแล้วกลุ่มตัวอย่างต้องจ่ายเงินต้นคืนเป็นจำนวนมาก เพราะ

ขนาดของเงินทุนที่กลุ่มตัวอย่างได้กู้จากของแหล่งทุนทั้งสองแห่งเป็นจำนวน 8,381,000.00 บาท คิดเป็นร้อยละ 70.40 ของยอดรวมหนี้สินทั้งหมด ตามตารางที่ 4.39 แหล่งทุนอื่นนอกเหนือจาก ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) และ สหกรณ์การเกษตร เป็นแหล่งทุนระยะสั้นที่มีรอบการชำระคืนเป็นปีต่อปี ฉะนั้นภาระการใช้คืนเงินต้นจึงต้องคืนทั้งหมดก่อนแล้วทำสัญญากู้ยืมใหม่

ตารางที่ 4.48 จำนวน ค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนและร้อยละของรายจ่ายที่ต้องชำระให้กับแหล่งทุน

แหล่งเงินกู้	เงินต้น	จำนวนดอกเบี้ย (บาท)	รวม	เฉลี่ยต่อครัวเรือน	ร้อยละ
กองทุนหมู่บ้าน	1,858,550.00	110,968.00	1,969,518.00	10,646.04	45.60
ธนาคารเพื่อการเกษตรฯ (ธกส.)	-	666,714.00	666,714.00	3,603.86	15.50
เงินกู้นอกระบบ	353,500.00	135,580.00	489,080.00	2,643.68	11.30
กองทุนแก้ไขความยากจน	213,000.00	12,030.00	225,030.00	1,216.38	5.20
โครงการ SML	145,300.00	9,930.00	155,230.00	839.08	3.60
สหกรณ์การเกษตร	-	39,850.00	39,850.00	215.41	0.90
แหล่งทุนอื่น ๆ (ภายในชุมชน)	762,500.00	7,250.00	769,750.00	4,160.81	17.80
รวม	**3,332,850.00**	**982,322.00**	**4,315,172.00**	**23,325.25**	**100.00**

จากตารางที่ 4.48 พบว่ารายจ่ายที่ต้องชำระเงินกู้จากแหล่งทุน ยอดรวมเงินต้นเป็นจำนวน 3,332,850.00 บาท ดอกเบี้ย 982,322.00 บาท รวม 4,315,172.00 บาท คิดเป็นค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือน 23,325.25 บาท โดยแหล่งทุนที่กลุ่มตัวอย่างต้องชำระสูงสุดคือ กองทุนหมู่บ้านมียอดรวมเป็นจำนวน 1,969,518.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือน 10,646.04 บาท คิดเป็นร้อยละ 45.60 รองลงมาคือ ธนาคารเพื่อการเกษตรฯ (ธกส.) แม้ว่าจะไม่ต้องส่งเงินต้นจ่ายเฉพาะดอกเบี้ย แต่เมื่อคิดเฉพาะดอกเบี้ยมีจำนวนที่สูงมากคือมียอดรวมที่ต้องชำระคืน เป็นจำนวน 666,714.00 บาท เฉลี่ยครัวเรือนละ 3,603.86 บาท คิดเป็นร้อยละ 15.50 ของยอดเงินที่ต้องชำระคืนทั้งหมด ในขณะที่ดอกเบี้ยรวมมีจำนวน 982,322.00 บาท ในจำนวนนี้ มากกว่าครึ่งจ่ายให้ธนาคารเพื่อการเกษตรฯ (ธกส.) นอกนั้นต้องชำระคืนเงินคืนทั้งเงินต้นและดอกเบี้ยให้กับแหล่งทุนต่างๆ เช่น เงินกู้นอกระบบ กองทุนแก้ไขความยากจน โครงการ SML และแหล่งทุนอื่นๆ ภายในชุมชน

ตารางที่ 4.49 จำนวน ค่าเฉลี่ย และร้อยละจำแนกประเภทของรายจ่าย ของกลุ่มตัวอย่าง

ประเภทรายจ่าย	รายจ่าย (บาท)		
	จำนวน	เฉลี่ย n=185	ร้อยละ
รายจ่ายทั่วไป	23,242,172.00	125,633.36	50.90
รายจ่ายลงทุนในการเพาะปลูกพืช	18,077,022.18	97,713.63	39.60
รายจ่ายที่ต้องชำระคืนเงินกู้	4,315,172.00	23,325.25	9.50
รวม	**45,634,366.18**	**246,672.24**	**100.00**

ตารางที่ 4.49 แสดงรายจ่ายที่กลุ่มตัวอย่างจ่ายมากที่สุด ประมาณครึ่งหนึ่งของรายจ่ายทั้งหมด กล่าวคือรายจ่ายทั่วไปประกอบด้วย ค่าอาหาร ค่าเล่าเรียนบุตร ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ ค่าทำบุญ ค่าเสื้อผ้า ค่ารักษาพยาบาล ค่าสุรา ค่าบุหรี่ ค่าซื้อหวย และค่าใช้อื่นๆ มียอดรวมจำนวน 23,242,172.00 บาท และมีค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 125,633.36 บาท คิดเป็นร้อยละ 50.90 ของรายจ่ายทั้งหมด รองลงมาคือรายจ่ายด้านการลงทุนในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจในจำนวนนี้ส่วนมากเป็นค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง มียอดรวมจำนวน 18,077,022.18 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 97,713.63 บาท คิดเป็นร้อยละ 39.60 ของรายจ่ายทั้งหมด และรายจ่ายที่ต้องชำระคืนเงินกู้ มียอดรวมจำนวน 4,315,172.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 23,325.25 บาท คิดเป็นร้อยละ 9.50 ของรายจ่ายทั้งหมด และในภาพรวมครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง มีรายจ่ายจำนวน 45,634,366.18 บาท มีเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 246,672.24 บาท ต่อปี

ในการศึกษาเศรษฐกิจของครัวเรือนด้านรายรับ รายจ่าย ของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างพบว่า ครัวเรือนทั้งหมดมีรายรับจำนวน 49,045,283.46 บาท คิดเป็นเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำนวน 265,109.65 บาท และรายจ่ายรวมจำนวน 45,634,366.18 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 246,672.24 บาท ดังนั้นเมื่อนำรายจ่ายมาหักจากรายรับ ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจึงมีเงินคงเหลือจำนวน 3,410,917.28 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 18,437.41 บาท ดังแสดงในตารางที่ 4.50

ตารางที่ 4.50 จำนวน ค่าเฉลี่ย และร้อยละจำแนกตามรายรับ รายจ่าย และเงินคงเหลือของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง

รายการ	จำนวน(บาท)	เฉลี่ย n=185
รายรับ	49,045,283.46	265,109.65
รายจ่าย	45,634,366.18	246,672.24
คงเหลือ	**3,410,917.28**	**18,437.41**

เพื่อตอบวัตถุประสงค์ที่เกี่ยวข้องกับยาสูบพื้นเมืองนอกเหนือจากการนำเสนอรายรับ รายจ่าย ของการปลูกพืชชนิดอื่นๆ แล้วในส่วนนี้ต้องการเน้นเฉพาะการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง

4.3.2.3 ต้นทุนค่าใช้จ่ายและรายได้ ของการปลูกยาสูบพื้นเมือง

ยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจที่สามารถสร้างรายได้ให้แก่ผู้ปลูกเป็นอย่างมาก เมื่อเทียบกับการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นในขนาดพื้นที่และจำนวนเวลาที่เท่ากัน

1. ต้นทุนการผลิต ด้านค่าจ้างแรงงาน

ผลจากการศึกษาพบว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองนั้น มีการใช้แรงงานจากภายนอกครัวเรือนมาเสริมแรงงานในครัวเรือนในแทบทุกขั้นตอนของการผลิต เนื่องจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นอาชีพของครัวเรือน การทำงานในไร่ยาสูบและกระบวนการแปรรูปเป็นยาเส้นจะใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นส่วนมาก ในวิจัยนี้ผู้วิจัยได้คำนวณค่าจ้างแรงงานเป็นจำนวนมูลค่าที่นำมาคิดเป็นทุนในการจ้างแรงงานทั้งหมด ส่วนค่าจ้างที่กลุ่มตัวอย่างได้จ่ายจริงเฉพาะในส่วนของค่าจ้างให้กับแรงงานภายนอกครัวเรือนเท่านั้น

อัตราค่าจ้างแรงงานภายนอกครัวเรือนในการทำไร่ยาสูบในพื้นที่ศึกษาพบว่ามีอัตราค่าจ้างแรงงานอยู่ระหว่าง 100 ถึง 150 บาทต่อวัน ขึ้นอยู่กับแต่ละพื้นที่ตามที่จะตกลงกันทั้งผู้ว่าจ้างและผู้รับจ้าง โดยทั่วไปแล้วอัตราค่าจ้าง ประมาณวันละ 100 บาท นอกจากนี้ยังเป็นการว่าจ้างในลักษณะการจ้างเหมางาน เช่น การตากจะจ้างเหมาเป็นแตะ แตะละ 2-5 บาท การถอดก้าน กิโลกรัมละ 1 บาท และการซอย กิโลกรัมละ 1 บาท

ตารางที่ 4.51 แสดงภาพรวมของค่าจ้างแรงงานในไร่ยาสูบทั้งหมดโดยจำแนกเป็นแรงงานภายในครัวเรือนกับแรงงานภายนอกครัวเรือน ซึ่งเป็นต้นทุนการผลิตโดยคำนวณอัตราค่าจ้างแรงงานทั้งภายในและภายนอกครัวเรือน พบว่าจำนวนเงินทั้งหมดคือ12,039,181.00 บาท เมื่อพิจารณาตามรายการค่าจ้างแรงงานทั้งหมด มีการจ้างแรงงานจากภายนอกครัวเรือน มีเพียง 3 กิจกรรมเท่านั้น ที่มีการใช้แรงงานภายนอกครัวเรือนมากกว่าแรงงานในครัวเรือน คือ การปลูก การตากและการถอดก้าน จำนวนเงินที่ใช้จ้างแรงงานเมื่อคิดเป็นร้อยละในแต่ละกิจกรรม พบว่ากิจกรรมที่มีค่าจ้างแรงงานภายนอกมากที่สุดคือ การปลูก ร้อยละ 79.64 รองลงมาคือ การตาก ร้อยละ 60.63 และการถอดก้าน ร้อยละ 54.02

สำหรับกิจกรรมการเพาะปลูกยาสูบในทุกกิจกรรม ส่วนใหญ่จะใช้แรงงานในครัวเรือน ร้อยละ 67.20 จากตารางดังกล่าวจะเห็นได้ว่า กิจกรรมการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นงานสำคัญของครัวเรือน โดยเฉพาะในช่วงระยะแรกของการเพาะปลูก เกษตรกรจะให้ความสำคัญต่อการเพาะกล้ายาสูบ การบำรุงรักษาต้นยาสูบ การรดน้ำ การใส่ปุ๋ย การตัดยอด ไปจนถึงการมัดยาสูบ อันเป็นภาระงานขั้นสุดท้าย เพื่อรอการจำหน่าย ซึ่งกิจกรรมทั้งหมดเป็นงานในครัวเรือนที่ต้องช่วยกันตลอดฤดูกาล ดังนั้นต้นทุนการผลิตด้านแรงงานของผู้ปลูกยาสูบจึงต้องใช้แรงงานในครัวเรือนมากกว่าการจ้างแรงงานจากภายนอก

ตารางที่ 4.52 แสดงค่าใช้จ่ายแรงงานในไร่ยาสูบตลอดฤดูกาลผลิตพบว่ากิจกรรมการเพาะปลูกยาสูบตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งถึงการมัดยาสูบเพื่อการจำหน่าย ผู้ปลูกยาสูบมีรายจ่ายเป็นค่าจ้างแรงงาน จำนวน 65,076.66 บาทต่อครัวเรือน ในจำนวนนี้เป็นรายจ่ายที่ไม่ได้จ่ายจริงให้กับแรงงานในครัวเรือน จำนวน 43,734.20 บาท แต่เป็นค่าใช้จ่ายจริงสำหรับการจ้างแรงงานภายนอก จำนวน 21,342.43 บาท หรือประมาณ 1 ใน 3 ของค่าจ้างแรงงานที่จ่ายจริง

ตารางที่ 4.51 จำนวนและร้อยละของค่าจ้างแรงงานทั้งหมดจำแนกตามกิจกรรม

กิจกรรม	ค่าจ้างแรงงาน (บาท)		
	ในครัวเรือน	นอกครัวเรือน	รวม
การเตรียมพื้นที่เพาะกล้า	73,260.00	8,541	81,801.00
	(89.56)	(10.44)	(100.00)
การบำรุงรักษาต้นกล้า	925,100.00	12,000	937,100.00
	(98.72)	(1.28)	(100.00)
การเตรียมพื้นที่ปลูก	122,860.00	95,665	218,525.00
	(56.22)	(43.78)	(100.00)
การปลูก	168,410.00	658,640.00	827,050.00
	(20.36)	(79.64)	(100.00)
การรดน้ำ	1,035,530.00	160,800.00	1,196,330.00
	(86.56)	(13.44)	(100.00)
การกำจัดวัชพืช	118,880.00	67,070.00	185,950.00
	(63.93)	(36.07)	(100.00)
การกำจัดแมลง	54,880.00	7,290.00	62,170.00
	(88.27)	(11.73)	(100.00)
การใส่ปุ๋ย	117,290.00	60,780.00	178,070.00
	(65.87)	(34.13)	(100.00)
การตัดยอด	232,730.00	80,720.00	313,450.00
	(74.25)	(25.75)	(100.00)
การตัดหน่อ	265,620.00	229,630.00	495,250.00
	(53.63)	(46.37)	(100.00)
การเก็บใบยาสูบและการบ่ม	807,840.00	276,860.00	1,084,700.00
	(74.48)	(25.52)	(100.00)
การถอดก้าน	734,670.00	863,140.00	1,597,810.00
	(45.98)	(54.02)	(100.00)
การซอย	594,010.00	87,220.00	681,230.00
	(87.20)	(12.80)	(100.00)
การตาก	598,040.00	908,080.00	1,506,120.00
	(39.71)	**(60.63)**	(100.00)
การพลิกแต่ะยาสูบ	966,080.00	341,020.00	1,307,100.00
	(73.91)	(26.09)	(100.00)
การเก็บพักยาสูบ	867,250.00	70,650.00	937,900.00
	(92.47)	(7.53)	(100.00)
การมัดยาสูบ	408,380.00	20,245.00	428,625.00
	(95.28)	(4.72)	(100.00)
รวม	**8,090,830.00**	**3,948,351.00**	**12,039,181.00**
	(67.20)	**(32.80)**	**(100.00)**

ตารางที่ 4.52 ค่าเฉลี่ยค่าจ้างแรงงานต่อครัวเรือนจำแนกตามกิจกรรม

n = 185

กิจกรรม	เฉลี่ยค่าจ้างแรงงานต่อครัวเรือน(บาท)		
	ในครัวเรือน	นอกครัวเรือน	รวม
การเตรียมพื้นที่เพาะกล้า	396.00	46.17	442.17
การบำรุงรักษาต้นกล้า	5,000.54	64.86	5,065.41
การเตรียมพื้นที่ปลูก	664.11	517.11	1,181.22
การปลูก	910.32	3,560.22	4,470.54
การรดน้ำ	5,597.46	869.19	6,466.65
การกำจัดวัชพืช	642.59	362.54	1,005.14
การกำจัดแมลง	296.65	39.41	336.05
การใส่ปุ๋ย	634.00	328.54	962.54
การตัดยอด	1,258.00	436.32	1,694.32
การตัดหน่อ	1,435.78	1,241.24	2,677.03
การเก็บใบยาสูบและการบ่ม	4,366.70	1,496.54	5,863.24
การถอดก้าน	3,971.19	4,665.62	8,636.81
การซอย	3210.86	471.46	3682.32
การตาก	3,232.65	4,908.54	8,141.19
การพลิกแตะยาสูบ	5,222.05	1,843.35	7,065.41
การเก็บพักยาสูบ	4,687.84	381.89	5,069.73
การมัดยาสูบ	2,207.46	109.43	2,316.89
รวม	**43,734.20**	**21,342.43**	**65,076.66**

2. ต้นทุนค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง

ในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองนอกเหนือจากค่าจ้างแรงงานซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่ค่อนข้างสูงที่ผู้ปลูกจะต้องลงทุนแล้ว ยังมีความจำเป็นจะต้องมีค่าใช้จ่ายอื่นๆได้แก่ ค่าเตรียมดินเพื่อการเพาะชำ การทำแปลงยาสูบ ค่าพันธุ์ยาสูบ ค่าปุ๋ย ค่ายาป้องกันและกำจัดศัตรูพืช ค่าสารเคมี อุปกรณ์ ค่าน้ำมันในการสูบน้ำ ค่าบรรจุภัณฑ์ ค่าขนส่ง ค่าอาหาร เป็นต้น ผลจากการศึกษาพบว่าผู้ปลูกยาสูบมีค่าใช้จ่ายทั้งหมดจำนวน 1,537,257.18 บาท ค่าใช้จ่ายเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำนวน 8,309.50 บาท และค่าใช้จ่ายที่จ่ายมากที่สุดได้แก่ค่าปุ๋ย เป็นจำนวน 741,521.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 4,008.22 บาท รองลงมาเป็นค่าอาหารสำหรับเลี้ยงผู้ที่มาช่วยงาน (ลงแขก) และแรงงานรับจ้าง เป็นจำนวน 318,060.00 เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 1,719.24 บาท รายละเอียดค่าใช้จ่ายอื่นๆ ดังแสดงในตารางที่ 4.53

ตารางที่ 4.53 ค่าใช้จ่ายทั้งหมดเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกตามกิจกรรม

กิจกรรม	ค่าใช้จ่ายทั้งหมด (บาท)	เฉลี่ย/ครัวเรือน (บาท)
ค่าเช่าที่ดิน	197,415.00	1,067.10
ค่าเตรียมที่ดินการเพาะกล้า	32,434.00	175.32
ค่าเตรียมที่ดินการปลูก	157,360.00	850.59
ค่าพันธุ์ยาสูบ	18,170.00	98.22
ค่าปุ๋ย	741,521.00	4,008.22
ค่ายาป้องกันและกำจัดศัตรูพืช	85,143.00	460.23
ค่าสารเคมีอื่น(ฮอร์โมนหรือ สารบำรุงอื่น ๆ)	40,586.00	219.38
ค่าอุปกรณ์อื่นๆ *	263,949.00	1426.75
ค่าน้ำหรือค่าน้ำมันในการสูบน้ำ	284,037.00	1,535.34
ค่าบรรจุภัณฑ์และการขนส่ง	19,1831.00	1,036.92
ค่าอาหาร	318,060.00	1,719.24
รวมค่าเฉลี่ยทุกกิจกรรม	**1,537,257.18**	**8,309.50**

*อุปกรณ์ที่จัดหาเองหรือมีอยู่แล้ว เช่น มีด จอบ เสียม ตะกร้า กระบุงหาบยา เข่ง วัสดุอื่น ๆ

3) การกู้ยืมเงินทุนจากแหล่งทุนต่างๆ

ในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองมีต้นทุนในการผลิตที่ค่อนข้างสูง ในการลงทุนจำเป็นต้องใช้เงินจำนวนมาก จากการสัมภาษณ์ถึงความต้องการที่จะกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนได้รับคำตอบว่า ผู้ปลูกยาสูบส่วนใหญ่ขอกู้ยืมเงินจากแหล่งทุนถึงร้อยละ 70.80 และมีเงินทุนเพียงพอที่จะไม่กู้ยืมเงินจากแหล่งทุนมาเป็นค่าใช้จ่ายในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง ร้อยละ 29.20 ดังแสดงในตารางที่ 4.54 สำหรับจำนวนวงเงินกู้ที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะมีวงเงินกู้ตั้งแต่ 10,001 - 50,000 บาท ร้อยละ 58.80 โดยมีผู้กู้ที่มีวงเงินมากกว่า 100,000 บาทขึ้นไป ร้อยละ 12.20 ดังแสดงในตารางที่ 4.55

ตารางที่ 4.54 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการขอรับความช่วยเหลือด้านเงินทุนในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง

การขอรับความช่วยเหลือด้านเงินทุน	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
ต้องการกู้ยืม	131	70.80
ไม่ต้องการกู้ยืม	54	29.20
รวม	**185**	**100.00**

ตารางที่ 4.55 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามขนาดวงเงินกู้

วงเงินกู้	จำนวน(ครัวเรือน)	ร้อยละ
1000 – 5000 บาท	8	6.10
5001- 10,000 บาท	6	4.60
10,001 - 30,000 บาท	39	29.80
30,001 - 50,000 บาท	38	29.00
50,001 - 100,000 บาท	24	18.30
100,001 บาท ขึ้นไป	16	12.20
รวม	**131**	**100.00**

ส่วนแหล่งเงินทุนที่ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างขอกู้ยืมเพื่อการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง ได้แก่ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ร้อยละ 78.60 มียอดเงินกู้รวม เป็นจำนวน 5,118,000.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 39,068.70 บาท รองลงมาคือกู้จากกองทุนหมู่บ้าน ร้อยละ 58.70 มียอดเงินรวมจำนวน 1,478,300.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 11,284.70 บาท นอกจากนี้เป็นเงินกู้จากเพื่อนบ้าน และอื่นๆ และที่น่าสังเกตคือมีครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างเพียง 1 ครัวเรือนที่กู้ยืมเงินจากธนาคารพาณิชย์ เพื่อใช้เป็นทุนในการเพาะปลูกยาสูบ แสดงให้เห็นว่าเกษตรกรเข้าถึงแหล่งทุนที่เป็นธนาคารพาณิชย์ได้ยาก ดังจะเห็นจากตารางที่ 4.56 การกู้เงินดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของการกู้ยืมเงินจากแหล่งเงินกู้ที่แสดงไว้ในตารางที่ 4.41 ซึ่งตาราง

ดังกล่าวจะครอบคลุมการกู้ยืมเงินของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการใช้จ่ายด้านการอุปโภคบริโภครวมอยู่ด้วย

ตารางที่ 4.56 จำนวนเงินทุนรวม เฉลี่ยต่อครัวเรือนและร้อยละจำแนกตามแหล่งทุน

n=131

แหล่งทุน	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ	จำนวนเงิน	เฉลี่ยต่อครัวเรือน
ธนาคารเพื่อการเกษตร (ธกส.)	103	78.60	5,118,000.00	39,068.70
กองทุนหมู่บ้าน	77	58.70	1,478,300.00	11,284.70
แหล่งเงินทุนอื่นๆ	28	21.40	712,500.00	5,438.90
เงินกู้จากเพื่อนบ้าน	8	6.10	76,500.00	584.00
ธนาคารพานิช	1	0.80	50,000.00	381.70
รวม	**-**	**-**	**7,435,300.00**	**56,758.02**

4. รายได้ของการปลูกยาสูบพื้นเมือง

การปลูกยาสูบพื้นเมืองสามารถสร้างรายได้ สร้างงานในชุมชน ในสภาพสังคมชนบทรายได้ดีกว่าพืชอื่นในขนาดพื้นที่เท่ากันและไม่มีปัญหาในการจำหน่ายได้รวดเร็ว สามารถที่จะมาใช้จ่ายในยามจำเป็นได้ ในการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างมีจำนวนไม่น้อยใช้เงินที่ได้จากการขายยาสูบพื้นเมืองเป็นทุนการศึกษาส่งให้บุตรหลานได้เรียนในระดับที่สูง สามารถนำมาสร้างบ้าน ซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในครัวเรือน

จากตารางที่ 4.57 การสอบถามกลุ่มตัวอย่างถึงจำนวนผลผลิต เมื่อรวบรวมปริมาณการผลิตยาสูบพื้นเมืองทั้งยาฉุนและยาจืด พบว่า การผลิตยาฉุนมีจำนวนมากถึง 250,558.60 กิโลกรัม มีมูลค่าการขายทั้งหมดจำนวน 15,435,112.00 บาท และเมื่อนำมาเฉลี่ยต่อครัวเรือน 185 ครัวเรือนนั้น เกษตรกรที่ปลูกยาสูบจะมีรายได้จำนวน 83,433.04 บาท นอกจากการปลูกยาสูบเพื่อผลิตเป็นยาฉุนแล้ว การปลูกยาสูบพื้นเมืองที่ผลิตเป็นยาจืดนั้น มีผลผลิตค่อนข้างน้อย โดยจะเป็นการผลิตเพื่อบริโภคและซื้อขายภายในชุมชน ซึ่งจากการสำรวจมีปริมาณผลผลิต 13,703.00 กิโลกรัม มีมูลค่าเป็นจำนวน 205,545.00 บาท มีรายได้เฉลี่ยต่อต่อครัวเรือนจากการผลิตยาจืดมีจำนวน 1,111.05 บาท เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้วการปลูกยาสูบพื้นเมืองทั้งยาฉุนและยาจืดสามารถ

ทำรายได้ให้เกษตรกรมากพอสมควร โดยมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองถึง 84,544.09 บาท

ตารางที่ 4.57 ปริมาณผลผลิต มูลค่ารวมของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง และเฉลี่ยต่อไร่ เฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกตามชนิดยาสูบ

ชนิดยาสูบ	ผลผลิต		เฉลี่ยต่อครัวเรือน (n=185)	
	จำนวน (ก.ก.)	มูลค่า (บาท)	จำนวน (ก.ก.)	มูลค่า (บาท)
ยาฉุน	250,558.60	15,435,112.00	1,354.40	83,433.04
ยาจืด	13,703.00	205,545.00	74.07	1,111.05
รวม	**264,261.60**	**15,640,657.00**	**1,428.47**	**84,544.09**

ตารางที่ 4.58 รายได้ ค่าใช้จ่าย และเงินคงเหลือเฉลี่ยต่อครัวเรือนกลุ่มตัวอย่าง

n=185

รายการ	จำนวน(บาท	
	รายได้ ค่าใช้จ่าย	รายได้ ค่าใช้จ่ายที่จ่ายจริง
รายรับจากการขายยาสูบพื้นเมือง	84,544.09	84,544.09
ค่าใช้จ่าย		
- ค่าแรงภายในครัวเรือน	43,734.23	-
- ค่าแรงภายนอกครัวเรือน	21,342.43	21,342.43
- ค่าใช้จ่ายอื่นๆ	8,309.50	8,309.50
เงินคงเหลือ	**11,157.93**	**54,892.16**

เมื่อคิดคำนวณรายได้และรายจ่ายของการลงทุนปลูกยาสูบพื้นเมืองในหนึ่งฤดูกาล พบว่าเกษตรกรจะมีกำไรจากการลงทุนเฉลี่ยต่อต่อครัวเรือนจำนวน 15,337.30 บาท รายได้ส่วนนี้เมื่อเทียบกับการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นแล้วพบว่าสูงกว่า เนื่องจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นอาชีพของครัวเรือนส่วนใหญ่ใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักและไม่ได้จ่ายเงินเป็นค่าจ้าง

ในส่วนนี้และเมื่อนำมาคำนวณความคุ้มทุนโดยไม่คิดรวมในส่วนของค่าจ้างแรงงานภายในครัวเรือน จึงทำรายได้และความคุ้มทุนมากขึ้น และเมื่อหักค่าจ้างแรงงานภายในครัวเรือนออกโดยคำนวณเฉพาะการจ้างแรงงานภายนอกจะพบว่ารายรับจริง เฉลี่ยต่อครัวเรือนจะมีจำนวนสูงถึง 54,892.16 บาท ดังแสดงในตารางที่ 4.58 ถือได้ว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองสร้างรายได้ให้แก่ครัวเรือนอย่างมากและมีความเสี่ยงต่อการขาดทุนน้อย

จากการศึกษาถึงรายได้จากการขายพืชเศรษฐกิจ พบว่ายาสูบพื้นเมืองมีรายได้สูงสุด คือ 84,544.09 บาท เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วมีรายได้สุทธิ 54,892.16 บาท ซึ่งมากกว่าการปลูกข้าว ข้าวโพด พืชสวนและพืชไร่ ประมาณ 3 – 4 เท่าตัว ในการสัมภาษณ์ในส่วนของต้นทุนการผลิตข้าว ข้าวโพด พืชสวนและพืชไร่ ผู้วิจัยสัมภาษณ์ในประเด็นที่กลุ่มตัวอย่างได้จ่ายจริงมิได้คิดลงรายละเอียดถึงแรงงานครัวเรือนที่ไม่ได้จ่ายจริง ดังนั้นต้นทุนการปลูกพืชเศรษฐกิจในตารางที่ 4.47 เป็นค่าใช้จ่ายที่ประชากรตัวอย่างได้จ่ายจริง และรายได้เป็นรายได้สุทธิที่ได้รับจริง ดังแสดงในตารางที่ 4.59

ตารางที่ 4.59 จำนวนค่าเฉลี่ยต่อครัวเรือนจำแนกตาม รายได้ รายจ่าย รายได้สุทธิจากการปลูกพืชเศรษฐกิจของครัวเรือน

ชนิดพืช	รายได้ (บาท)	ต้นทุนที่จ่ายจริง (บาท)	รายได้สุทธิ (บาท)
ยาสูบพื้นเมือง	84,544.09	29,651.93	54,892.16
ข้าว	19,503.50	8,300.69	11,202.81
ข้าวโพด	25,197.90	13,044.75	12,153.15
พืชสวน	2,600.26	989.25	1,611.01
พืชไร่	4,954.98	1758.92	3,196.06
รวม	**136,800.73**	**53,745.54**	**83,055.19**

4.4 การดำรงอยู่ของการปลูกยาสูบพื้นเมือง

ในการตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในข้อที่ 3 เพื่อทราบปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองยังดำรงอยู่ได้นั้น ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์และการสังเกต ทั้งจากกลุ่มตัวอย่างพ่อค้ายาสูบและผู้บริโภค ในพื้นที่ศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลมาตอบวัตถุประสงค์ที่ไว้ ผลจากการศึกษาเป็นดังนี้

จากผลการศึกษาครั้งนี้ชี้ให้เห็นว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองนั้นเป็นธุรกิจการเกษตรของครอบครัวที่สืบทอดกันมาช้านาน การเพาะปลูกยาสูบเป็นงานที่แตกต่างไปจากการทำการเกษตรกรรมทั่วไปที่ผู้ปลูกจะขายผลผลิตที่เป็นวัตถุดิบการเกษตร ให้แก่ผู้ซื้อหรือส่งตลาดพืชผลเพื่อนำไปแปรรูปหรือขายส่งต่อไป เช่นข้าวโพด ข้าว หอม กระเทียม พืชผักผลไม้ต่างๆ แต่ผู้ปลูกยาสูบจะต้องดำเนินกิจกรรมต่างๆตั้งแต่การปลูกไปจนถึงการแปรรูปเป็นยาสูบหรือยาเส้น กระบวนการดังกล่าวต้องทำอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยแรงงานในครัวเรือนและแรงงานจากภายนอกที่ต้องใช้ความรู้ในการปลูกยาสูบ จากการสังเกตกลุ่มผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองในพื้นที่ศึกษา ผู้วิจัยพบว่าการปลูกยาสูบเป็นงานของเกษตรกรวัยกลางคนขึ้นไปจนถึงผู้สูงอายุ ผู้ที่ทำงานในไร่ยาสูบทราบถึงผลเสียที่อาจส่งผลต่อสุขภาพ ดังนั้นจึงพบว่ามีการป้องกันพิษจากใบยาสูบที่อาจมีอันตรายได้เสมอ ลักษณะเช่นนี้มักไม่พบในการปลูกพืชชนิดอื่น ที่ไม่ต้องมีการป้องกันใดๆ นอกจากนี้การปลูกยาสูบมีความแตกต่างจากการปลูกพืชอื่นคือมีรายได้สูง เมื่อเทียบผลผลิตต่อไร่ ด้วยเหตุนี้ที่เป็นสิ่งจูงใจให้เกษตรกรอยากจะปลูกยาสูบพื้นเมืองต่อไป

ในการศึกษาถึงปัจจัยที่ทำให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ ผู้วิจัยได้สอบถามถึงแนวโน้มการปลูกยาสูบพื้นเมืองในอนาคตของกลุ่มตัวอย่างว่าคิดจะปลูกยาสูบพื้นเมืองต่อไปหรือจะเลิกปลูก ผลการศึกษาพบว่าผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองมีความเห็นใกล้เคียงกัน โดยมีความคิดที่จะไม่เลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง จำนวน 96 ครัวเรือนหรือร้อยละ 51.90 มีความคิดจะเลิกปลูกยาสูบพื้นเมืองจำนวน 89 ครัวเรือนหรือร้อยละ 48.10 ดังแสดงในตารางที่ 4.60

ตารางที่ 4.60 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามความคิดเห็นต่อการปลูกยาสูบพื้นเมือง

ความคิดเห็น	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ไม่คิดจะเลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง	96	51.90
คิดจะเลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง	89	48.10
รวม	**185**	**100.00**

เมื่อสอบถามเหตุผลที่คิดจะเลิกหรือไม่เลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง ผู้วิจัยใช้คำถามปลายเปิดเพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความคิดเห็นอย่างอิสระ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงความคิดจะเลิกหรือไม่เลิกปลูกยาสูบพื้นเมืองที่ของกลุ่มตัวอย่าง โดยกลุ่มตัวอย่างที่ไม่คิดจะเลิกปลูกได้ให้เหตุผลว่า เพราะผลผลิตยาสูบพื้นเมืองขายได้ราคาดี เมื่อเปรียบเทียบกับพืชอื่นๆ (ร้อยละ 44.30) คุ้นเคยและมีความชำนาญในการปลูกยาสูบพื้นเมืองมาเป็นเวลานานมีความเคยชิน (ร้อยละ 40.00) สภาพพื้นที่ดินเหมาะสมกับการปลูกยาสูบมากกว่าพืชอื่นๆ (ร้อยละ 35.70) นอกจากนี้ เกษตรกรยังให้เหตุผลว่า มีทักษะความรู้ในการปลูกยาสูบเป็นอย่างดีพอที่จะทำให้คุณภาพของยาสูบเป็นที่ต้องการของตลาด ไม่สามารถหาพืชทดแทนที่เหมาะสมกับพื้นที่และไม่ทราบว่ามีพืชทดแทนที่ให้ผลผลิตดีกว่าหรือเท่ากับการปลูกยาสูบพื้นเมือง ขาดความรู้ความชำนาญในการปลูกพืชชนิดอื่นๆ และนอกจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองแล้วไม่ทราบจะปลูกพืชอะไรหรือไม่ทราบจะประกอบอาชีพอะไร ดังแสดงในตารางที่ 4.61

ตารางที่ 4.61 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเหตุผลที่ผู้ปลูกยาสูบคิดที่จะไม่เลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง

n = 185

เหตุผล	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
ผลิตขายได้กำไรดี เมื่อเปรียบเทียบกับพืชอื่น ๆ	82	44.30
เคยปลูกมานานมีความเคยชิน	74	40.00
สภาพพื้นที่ดินเหมาะสมกับการปลูกยาสูบมากกว่าพืชอื่นๆ	66	35.70
มีทักษะความรู้ในการปลูกยาสูบเป็นอย่างดี	48	25.90
หาพืชทดแทนที่เหมาะสมไม่ได้	42	22.70
ขาดความรู้ความชำนาญในการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ	14	7.60
สร้างรายได้เป็นเงินก้อน	4	2.20
ไม่รู้จะประกอบอาชีพอะไรนอกจากการปลูกยาสูบพื้นเมือง	4	2.20

สำหรับกลุ่มตัวอย่างที่คิดที่จะเลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง ได้ให้เหตุผลสำคัญๆ ดังนี้ *ประการที่หนึ่ง* ขาดการส่งเสริมการปลูกยาสูบพื้นเมืองจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนทำให้ไม่ทราบแนวทางที่จะช่วยผู้ปลูกเช่นเดียวกับยาสูบเพื่อผลิตส่งโรงงานยาสูบ *ประการที่สอง* สภาพดินที่เคยใช้ปลูกได้เริ่มเสื่อมสภาพลง อันเป็นสาเหตุหนึ่งที่ต้องใช้ปุ๋ยและทำให้ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น *ประการที่สาม* ยาสูบพื้นเมืองมีคุณลักษณะพิเศษที่มีรสชาติไม่เหมือนบุหรี่ซอง มีกลิ่นรุนแรงและฉุน ผู้สูบทั่วไปเป็นคอยาสูบพื้นเมือง มีอายุมากที่นับวันจะมีน้อยลง จึงมีจำนวนผู้สูบน้อย การผลิตยาสูบพื้นเมืองเริ่มได้รับผลกระทบเพิ่มขึ้น *ประการที่สี่* เกษตรกรบางรายได้หาพืชอื่นมาปลูกทดแทนได้แล้ว นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างได้ให้เหตุผลว่า บางคนมีอายุมากขึ้น มีทักษะความรู้ในการปลูกยาสูบสู้ผู้ปลูกรายอื่นไม่ได้ ทำให้ขายไม่ได้ราคาเหมือนผู้ปลูกรายอื่น อีกทั้งภาครัฐหรือเอกชนยังส่งเสริมให้ปลูกยาสูบพันธุ์อื่นที่นำเข้าสู่โรงบ่มใบยาสูบมากกว่า การได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพืชทดแทนจากภาครัฐและเอกชน การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นงานละเอียด ต้องมีความขยันและอดทนที่ต้องตื่นแต่เช้า และอาจได้รับพิษจากใบยาสูบรวมทั้งใช้ทุนสูง กล่าวโดยสรุปในจำนวน 89 ครัวเรือนที่มีความคิดที่จะเลิกส่วนมากเป็นผู้ที่มีอายุมาก และผู้ปลูกรายใหม่ที่ขาดความชำนาญ แต่เมื่อถามต่อไปว่าสามารถตัดสินใจเลิกได้เลยหรือไม่ บางครัวเรือนตอบว่ายังไม่สามารถเลิกได้ในทันที ตราบใดที่ยังไม่สามารถหาพืชชนิดใดมาปลูกทดแทนหรือมีอาชีพใหม่ที่ดีและทำให้มี

รายได้ดีกว่าหรือเท่ากับการปลูกยาสูบพื้นเมืองได้ โดยรายละเอียดของเหตุผลของเกษตรกรที่คิดจะเลิกมีดังนี้ ขาดการส่งเสริมจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน จำนวน 30 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 16.20 รองลงมาคือ สภาพพื้นที่ดินเริ่มไม่มีความอุดมสมบูรณ์ ผู้สูบน้อยลง และ หาพืชทดแทนที่เหมาะสมได้แล้ว จำนวน 27 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 14.60 และอื่นๆ ตามรายละเอียดใน ตารางที่ 4.62

ตารางที่ 4.62 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามเหตุผลที่ผู้ปลูกยาสูบคิดที่จะเลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง

n = 185

เหตุผล	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
ขาดการส่งเสริมจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน	30	16.20
สภาพพื้นที่ดินเริ่มไม่มีความอุดมสมบูรณ์	27	14.60
ผู้สูบน้อยลง	27	14.60
หาพืชทดแทนที่เหมาะสมได้แล้ว	27	14.60
พืชชนิดอื่นผลิตขายได้กำไรดีกว่ายาสูบ	18	9.70
อายุมาก	17	9.20
เป็นงานละเอียดและเหน็ดเหนื่อย/ไม่มีเวลาพักผ่อน	12	6.50
ขาดทักษะความรู้ในการปลูกยาสูบ	10	5.40
ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพืชทดแทน	9	4.90
ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกยาสูบพันธุ์อื่นเพื่อส่งเข้าโรงบ่ม	7	3.80
มีพิษภัยที่เกิดจากการทำไร่ยาสูบ/เกิดอาการแพ้พิษยาสูบ	7	3.80
ต้นทุนสูง	4	2.20
ราคาตกต่ำ	3	1.60
บุตร/หลาน อยากให้เลิก	3	1.60

จากการที่กลุ่มตัวอย่างได้ตอบแบบสอบถามและจากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ รวมถึงการสังเกต พบว่า มีปัจจัยที่ทำให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ได้ในขณะนี้ มีดังนี้

4.4.1 การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมของชุมชนที่เพาะปลูกยาสูบ

การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นการเพาะปลูกที่แตกต่างไปจากพืชชนิดอื่นเพราะเมื่อราคาขายของพืชชนิดที่ตนเองปลูกอยู่อื่นตกต่ำเกษตรกรจะเลิกปลูก แล้วหันไปปลูกพืชชนิดอื่นที่คิดว่าได้ราคาขายดีกว่า พืชเหล่านั้นมีโอกาสเสี่ยงที่จะขาดทุนสูง แต่ยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชชนิดเดียวที่มีโอกาสเสี่ยงต่อการขาดทุนน้อย เกษตรกรจึงดำเนินกิจกรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองต่อๆ กันมาโดยมีปรับเปลี่ยนวิธีการบ้างตามเทคโนโลยีและความเจริญก้าวหน้าของสังคม และยังคงวิถีชีวิตในแบบแผนของชุมชนที่เพาะปลูกยาสูบซึ่งต่างจากแบบแผนของชุมชนเกษตรกรรมทั่วๆ ไป

วิถีการผลิตยาสูบพื้นเมืองมีขั้นตอนต่างๆ ที่อาศัยความชำนาญในการเพาะปลูกตั้งแต่เริ่มเพาะกล้าไปจนถึงการแปรรูปเป็นยาเส้นและเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ เมื่อถึงฤดูกาลปลูกยาสูบพื้นเมืองทุกครัวเรือนที่ปลูกยาสูบพื้นเมืองจะใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในไร่ยาสูบ มีกิจกรรมต่างๆ มีกิจกรรมให้ทำตลอดเวลาในการดูแลรักษาต้นยาสูบเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีมีคุณภาพ เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวโดยการนำใบยาสูบมาแปรรูปเป็นยาเส้นในบริเวณบ้านที่อยู่อาศัย ทุกครัวเรือนที่ปลูกยาสูบพื้นเมืองจะลักษณะการทำงานที่เหมือนๆ กันเกือบทุกหลังคาเรือน บางครั้งในการตากยาเส้นจะตากในพื้นที่สาธารณะ ริมถนนทำให้กีดขวางการจราจร แต่ผู้คนในชุมชนเข้าใจในวิถีการผลิตยาสูบพื้นเมือง กลิ่นของใบยาสูบพื้นเมืองที่นำมาเก็บไว้บริเวณบ้านจะมีกลิ่นเหม็น เพราะความเคยชินกับกลิ่นและมีเกือบทุกหลังคาเรือน ประชาชนจึงไม่ได้รู้สึกว่ากลิ่นยาสูบเป็นมลพิษทางกลิ่นให้เกิดความรำคาญ

ในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองมีขั้นตอนต่างๆ นอกจากแรงงานที่ใช้จะเป็นผู้ใหญ่แล้ว ภายในชุมชนมีเด็กที่เป็นลูกหลานเข้ามาช่วยงาน เด็กสามารถจะช่วยได้ในเวลาที่ว่างจากการเรียนหนังสือ และเป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดวัฒนธรรมการปลูกยาสูบของชุมชนให้คนรุ่นใหม่

จากการสัมภาษณ์ถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนกล่าวในทำนองเดียวกันว่าตั้งแต่เกิดมาพบเห็นการเพาะปลูกยาสูบเป็นเรื่องปกติของคนในชุมชน และเริ่มช่วยงานในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองตั้งแต่เด็ก รายได้หลักของชุมชนและครัวเรือนมาจากการจำหน่ายยาสูบพื้นเมือง นอกจากเรื่องเงินหรือรายได้ที่มากจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองแล้วความสำคัญอีกประการหนึ่งที่เป็นวิถีชีวิตทางสังคม คือ การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นการสร้างงานในชุมชน สามารถอยู่กับครอบครัวไม่ต้องเดินทางไปทำงานต่างถิ่นหรือต่างจังหวัดและยังเป็นอาชีพที่ค่อยข้างมั่นคง ชีวิตของพวกเขาผูกพัน

กับการปลูกยาสูบพื้นเมืองมาตั้งแต่เกิด นอกจากนั้นยังมีปัจจัยเสริมด้านวัฒนธรรมที่ทำให้การดำรงอยู่ของการปลูกยาสูบพื้นเมือง ดังนี้

4.4.1.1 การมีอยู่ของพื้นที่ ที่ใช้ในการเพาะปลูก

ปัจจัยการดำรงอยู่ของการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง อีกปัจจัยหนึ่งคือ ความเหมาะสมและความสมบูรณ์ของพื้นที่ ในพื้นที่ศึกษาทั้งสองจังหวัดเป็นชุนชมลุ่มน้ำซึ่งเป็นพื้นที่ที่ใช้ปลูกยาสูบได้ดี ตามคำบอกเล่าของผู้รู้ในชุมชนบ่งชี้ว่าในอดีตมีเหตุผลที่มีการปลูกยาสูบพื้นเมืองในวงจำกัด คือพื้นที่น้ำท่วมถึงและตามชายน้ำ เพราะยาสูบพื้นเมืองเป็นที่พืชต้องการน้ำและตลอดเวลาเป็นพืชไม่ทนแล้ง ในยุคปัจจุบัน เทคโนโลยีสามารถที่จะนำน้ำจากใต้ดินขึ้นมารดต้นยาสูบได้ง่ายขึ้นทำให้พื้นที่ไม่ได้จำกัดอยู่แต่พื้นที่น้ำท่วมถึงเท่านั้นจะพบว่ามีผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองจำนวนไม่น้อยที่เลือกปลูกยาสูบพื้นเมืองในที่นา และที่ดอนร่วมกับพืชอื่น ในการศึกษานี้พบว่ากลุ่มตัวอย่างมีพื้นที่น้ำท่วมถึงจำนวน 587.50 ไร่ มีที่นา 515.75 ไร่ และที่ดอน 414.5 ไร่ รวมแล้วมีพื้นที่ที่สามารถปลูกยาสูบพื้นเมืองได้จำนวน 1517.75 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 81.3 ของพื้นที่ทำการเกษตรของกลุ่มตัวอย่าง โดยกลุ่มตัวอย่างใช้พื้นที่ในการปลูกยาสูบพื้นเมืองจำนวน 872 ไร่ แสดงให้เห็นว่ายังมีพื้นที่ที่เหมาะสมในการเพิ่มพื้นที่การปลูกยาสูบพื้นเมืองของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างได้ หากปัจจัยด้านราคาและความต้องการของตลาดมีมากขึ้นจะเป็นส่วนเสริมให้กลุ่มตัวอย่างเพิ่มพื้นที่การปลูกได้อีกเท่าตัว

4.4.1.2 การขาดการแนะนำให้เลิกปลูกยาสูบพื้นเมืองจากภาครัฐ

การปลูกยาสูบพื้นเมืองมิใช่จะปลูกในทุกจังหวัด แต่จะมีเพียงบางพื้นที่เท่านั้นที่ปลูกได้ ยาสูบเป็นพืชพื้นบ้านที่มีผลต่อระบบการค้าที่เป็นเศรษฐกิจของชุมชนที่ปลูกยาสูบ แต่ยาสูบมีปริมาณเพียงเล็กน้อยเมื่อเทียบกับบุหรี่ซอง ทั้งจำนวนผู้สูบและปริมาณ ในการจัดเก็บภาษีที่มีอัตราที่ต่ำมากอยู่แล้วและขาดการเข้มงวดในการจัดเก็บ เนื่องจากว่าเป็นการผลิตของชาวบ้านเพื่อให้มีรายได้จึงไม่กวดขันเท่าที่ควรจะมีการชำระภาษีเมื่อเปลี่ยนไปเป็นยาสูบมวนเองบรรจุซอง

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างพบว่าภาครัฐเข้ามาให้คำแนะนำให้เลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง ได้แก่เจ้าหน้าที่สำนักงานเกษตรอำเภอและสำนักงานเกษตรจังหวัดบางคน แต่ผู้เกี่ยวข้องเป็นเพียงความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐกับชาวบ้านที่มาแนะนำว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เป็นการทำลายสุขภาพของทั้งตนเองและผู้บริโภครวมถึงพิษภัยขณะปลูกแต่ไม่ได้เข้ามาแนะนำอย่างต่อเนื่อง พืชที่แนะนำให้ปลูกทดแทนนั้น ชาวบ้านเห็นว่าไม่สามารถจะนำปลูกทดแทนยาสูบพื้นเมืองได้ ส่วนนโยบายของรัฐในเรื่องการลดพื้นที่การปลูกยาสูบพื้นเมืองนั้นพบว่าภาครัฐยังไม่มีนโยบายให้ดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม

ในเรื่องการช่วยเหลือหรือการให้คำแนะนำของภาครัฐในการเลิกปลูกยาสูบพื้นเมืองหรือหาพืชมาทดแทนการปลูกยาสูบพื้นเมือง กลุ่มตัวอย่างระบุว่าเคยได้รับคำแนะนำให้เลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง เพียง 29 ครัวเรือน ร้อยละ 15.70 (ดูตารางที่ 4.63) และเป็นการแนะนำให้ปลูกพืชทดแทนการปลูกยาสูบพื้นเมืองจากภาคเอกชน บริษัทหรือกลุ่มนายทุนที่มาให้เกษตรกรทั่วไปรับจ้างปลูกพืชตามโควตาส่งให้แก่บริษัท

ตารางที่ 4.63 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามการได้รับการแนะนำให้เลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง

รายการ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ไม่ได้รับการแนะนำ	156	84.30
ได้รับการแนะนำ	29	15.70
รวม	**185**	**100.00**

4.4.1.3 การหาพืชอื่นทดแทนยาสูบพื้นเมืองไม่ได้

แม้ว่าการปลูกยาสูบจะทำรายได้ดีและเป็นอาชีพที่มั่นคงแก่เกษตรกร แต่ยาสูบทำให้มีความเสี่ยงต่อความเจ็บป่วยและเป็นพืชที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ รวมทั้งถูกต่อต้านจากสังคม แต่เกษตรกรส่วนใหญ่ยังดำรงวิถีชีวิตทางปลูกยาสูบ เพราะเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมชุมชนซึ่งมีบทบาทในการผลิตยาสูบพื้นเมืองสู่ตลาดผู้บริโภคอย่างต่อเนื่อง การเปลี่ยนไปปลูกพืชอื่นเพื่อทดแทนจึงเป็นสิ่งที่ยากสำหรับเกษตรกร เพราะเกษตรกรขาดความรู้ทางด้านการปลูกพืชแต่ละชนิดนอกจากนี้ครัวเรือนยังไม่เข้าใจกลไกตลาดของพืชอื่นๆ ที่จะสามารถทดแทนและมีรายได้เท่ากับการปลูกยาสูบ เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบตระหนักดีว่าการปลูกยาสูบนั้นต้องใช้ความอดทนและทักษะในการปลูก โดยไม่มีการเรียนการสอนจากตำราหรือจากผู้รู้อื่นๆ แต่การปลูกยาสูบพื้นเมืองที่ยังคงฝังลึกอยู่ในสายเลือดของเกษตรกรเอง ดังนั้นคำแนะนำให้ปลูกพืชอื่นทดแทนของภาครัฐและเอกชนจึงไม่เป็นผลต่อการตัดสินใจที่จะปรับเปลี่ยนมาปลูกพืชชนิดใหม่ เกษตรกรหลายรายยืนยันว่าถ้าหากไม่ปลูกยาสูบแล้วก็จะไม่สามารถเลี้ยงดูครอบครัวให้ดี เนื่องจากคิดว่าไม่มีพืชชนิดไหนที่จะมาสร้างรายได้ที่ดีเท่ากับการปลูกยาสูบพื้นเมืองได้

ในตารางที่ 4.64 มีจำนวน 29 ครัวเรือน ที่ได้รับการแนะนำให้เลิกปลูกยาสูบ โดยหาพืชอื่นมาปลูกทดแทนประกอบด้วยหน่วยงานของภาครัฐและเอกชน จากการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ภาคเอกชนที่แนะนำพืชเศรษฐกิจอื่นมาปลูกจะมาจากเงื่อนไขของบริษัท โดยพืชที่บริษัทแนะนำให้ปลูกเป็นอันดับต้นๆ คือ ข้าวโพดหวาน จำนวน 13 ครัวเรือน ร้อยละ 7.03 พริกหยวก จำนวน 9 ครัวเรือน ร้อยละ 4.86 และ แตง ถั่ว ฝ้าย มะเขือ ดอกทานตะวัน ฟักทอง และกะหล่ำ

ตารางที่ 4.64 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชนิดพืชที่หน่วยงานต่าง ๆ แนะนำให้ปลูกทดแทนยาสูบพื้นเมือง

n=185

ชนิดพืช	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
ข้าวโพดหวาน	13	7.03
พริกหยวก	9	4.86
แตง	5	2.70
ถั่ว	3	1.62
ฝ้าย	2	1.08
มะเขือ	2	1.08
ดอกทานตะวัน	2	1.08
ฟักทอง	1	0.54
กะหล่ำ	1	0.54

แนวโน้มการปลูกยาสูบพื้นเมือง พบว่ากลุ่มตัวอย่างยังไม่คิดที่จะเลิกปลูกยาสูบพื้นเมืองในขณะนี้ ส่วนในอนาคตจะมีการสืบทอดวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองต่อจากรุ่นนี้หรือไม่เป็นเรื่องที่ยังไม่อาจทราบได้ เนื่องจากมีปัจจัยหลายประการ ทั้งนโยบายของภาครัฐที่ไม่ได้เข้ามาจัดการกับวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองของชาวบ้าน โดยการแก้ไขปัญหาในด้านการปลูกพืชทดแทนหรือการสร้างอาชีพใหม่ และแนวโน้มธุรกิจการการค้ายาสูบและบุหรี่ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ในปัจจุบันคนรุ่นใหม่ไม่อยากจะสืบทอดการปลูกยาสูบพื้นเมืองจากรุ่นพ่อแม่ เนื่องจากมีการศึกษาที่สูงขึ้นและเห็นว่าการปลูกยาสูบเป็นงานที่หนัก คนรุ่นหนุ่มสาวซึ่งเป็น

ลูกหลานของกลุ่มปลูกยาสูบพื้นเมืองในขณะนี้ มีทุนทางธรรมชาติคือพื้นที่ยังเหมาะสมกับการปลูกยาสูบ หากสภาพเศรษฐกิจหรืออาชีพอื่นไม่สามารถสร้างรายได้ที่เพียงพอ และตลาดรับซื้อยาสูบพื้นเมืองยังมีความต้องการอยู่ รวมถึงการศึกษาของคนรุ่นใหม่ที่สูงขึ้น ส่งผลให้สามารถคิดค้นเทคโนโลยีการผลิตที่ทดแทนแรงงานหรือเพิ่มความสะดวกสบายในการผลิตมากขึ้น ซึ่งอาจทำให้คนรุ่นหนุ่มสาวที่เป็นลูกหลานของผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองเหล่านั้นหันมาสนใจที่จะสืบทอดวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองได้

จากตารางที่ 4.65 แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการหาพืชทดแทนการปลูกยาสูบพื้นเมือง พบว่าหากร้องขอให้กลุ่มตัวอย่างเลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง กลุ่มตัวอย่างจะหาพืชชนิดอื่นมาปลูกทดแทนยาสูบพื้นเมืองได้หรือไม่ ผลจากการสัมภาษณ์พบว่าส่วนใหญ่มีความเห็นว่าจะหาพืชทดแทนได้จำนวน 157 ครัวเรือนหรือร้อยละ 84.90 โดยมีเพียง ร้อยละ 15.10 ที่คิดว่าจะหาพืชอื่นมาทดแทนไม่ได้

ตารางที่ 4.65 จำนวนและร้อยละของครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามความเห็นต่อการหาพืชอื่นมาทดแทนการปลูกยาสูบพื้นเมืองหากได้รับการร้องขอให้เลิกปลูก

ความคิดเห็น	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
หาพืชอื่นมาทดแทนได้	157	84.90
หาพืชอื่นมาทดแทนไม่ได้	28	15.10
รวม	**185**	**100.0**

เนื่องจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นอาชีพที่มั่นคงของชุมชน แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างจะทราบดีถึงพิษภัยของการบริโภคยาสูบ แต่เมื่อยาสูบพื้นเมืองเป็นส่วนที่สร้างรายได้ให้กับผู้ปลูกกลุ่มตัวอย่างไม่อาจเลิกปลูกได้ในขณะนี้และให้เหตุผลว่า ผู้ที่บริโภคยาสูบปัจจุบันเป็นผู้ที่ติดยาสูบแล้ว แม้ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองจะเลิกปลูกยาสูบ ยังมีโรงงานยาสูบของรัฐที่ให้การส่งเสริมให้มีการปลูกยาสูบอยู่ นอกจากนี้ยังให้เหตุผลว่าถ้าไม่มีคนสูบ ไม่มีผู้ซื้อยาสูบก็จะไม่มีใครปลูกยาสูบและวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองจะสิ้นสุดลงเอง กลุ่มตัวอย่างคงต้องหาอาชีพใหม่หรือหาพืชชนิดอื่นๆ มาปลูกทดแทนเพื่อความอยู่รอด แต่ขณะนี้กลุ่มตัวอย่างขอเลือกปลูกยาสูบพื้นเมืองก่อน ถ้ายังขายได้และมีผู้รับซื้อ แต่หากภาครัฐเข้ามาแก้ปัญหาให้ได้จริงเช่นเดียวกับการห้ามการปลูก “ฝิ่น” ที่สามารถแก้ไขปัญหาด้วยการปลูกพืชทดแทนได้ เกษตรกรก็พร้อมที่จะเลิกปลูกยาสูบทันที

ตารางที่ 4.66 จำนวนและร้อยละของกลุ่มตัวอย่างจำแนกตามชนิดพืชที่คิดจะนำมาปลูกทดแทนยาสูบพื้นเมือง

n=185

ชนิดพืช	ครัวเรือน	
	จำนวน	ร้อยละ
ข้าวโพด	94	50.81
ผักสวนครัว *	50	27.03
พริกหยวก	17	9.19
ถั่วลิสง	14	7.57
กระเทียม	7	3.78
ข้าว	6	3.24
ข้าวฟ่าง	6	3.24
ยางพารา	5	2.70
ไม้ผล	4	2.16
ฝ้าย	3	1.62
ถั่วเหลือง	1	0.54
ถั่วแขก	1	0.54
ต้นชา	1	0.54
หญ้าไม้กวาด	1	0.54
ต้นหอม	1	0.54
สบู่ดำ	1	0.54

* ผักสวนครัวได้แก่ กะหล่ำปลี มะเขือ ผักกาดขาว ผักกาดเขียวปลี

จากตารางที่ 4.66 แสดงพืชชนิดต่างๆ ที่เกษตรกรให้ความเห็นว่าจะสามารถนำมาปลูกทดแทนการปลูกยาสูบพื้นเมืองได้หากจำเป็นต้องเลิกปลูกยาสูบพื้นเมือง ส่วนใหญ่จะเป็นพืชผักสวนครัว โดยให้เหตุผลว่าเป็นพืชระยะสั้นขายได้และบริโภคในครัวเรือนได้ ปลูกง่ายดูแลรักษาง่าย ต้นทุนต่ำ พื้นที่ดินเหมาะสม พืชบางชนิดมีบริษัทหรือพ่อค้าคนกลางมารับซื้ออยู่เสมอ เช่น กะหล่ำ พริกหยวก ข้าวโพด แต่ยังคิดว่าไม่คุ้มทุนและไม่สามารถกำหนดราคาได้ เช่น การปลูกข้าวโพด

เพราะการกำหนดราคาขึ้นอยู่กับบริษัทที่เป็นนายทุน เหมือนกับการทำงานรับจ้างแรงงานในการปลูกให้บริษัท ทั้งปุ๋ย ยาฆ่าแมลง พันธุ์ข้าวโพด เกษตรกรไม่มีอำนาจต่อรองนอกจากใช้แรงงานเท่านั้น ส่วนการปลูกพืชตระกูลถั่วต่าง ๆ เช่น ถั่วลิสง ถั่วแขก ถั่วเหลืองนั้น เกษตรกรยังคิดว่าสามารถปลูกสลับกับการปลูกยาสูบพื้นเมืองได้ ราคาที่ขายยังพอมีกำไรบ้างและลงทุนน้อย ไม่ต้องใช้สารเคมีมาก การปลูกและการดูแลรักษาง่าย สภาพดินที่เหมาะสม นอกจากนี้พืชอื่นๆ ที่ยังมีแนวทางเป็นไปได้สูงคือ ข้าวฟ่าง ฝ้าย ดอกหญ้าไม้กวาด และกระเทียม ซึ่งตลาดยังมีความต้องการอยู่

4.4.2 ยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของครัวเรือนและชุมชน

ยาสูบพื้นเมือง ถือได้ว่าเป็นพืชเศรษฐกิจทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เพาะปลูก ที่มีการปลูกเฉพาะถิ่น ที่มีวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองเท่านั้น และเกษตรกรยึดอาชีพการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นอาชีพหลักของครัวเรือน ในด้านปัจจัยเสริมให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองสามารถดำรงอยู่ได้มีดังนี้

4.4.2.1 การปลูกยาสูบพื้นเมืองสร้างรายได้ดีกว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น

การปลูกยาสูบพื้นเมืองของกลุ่มตัวอย่างสร้างรายได้ดีและเป็นอาชีพหลักของครัวเรือน หลายครัวเรือนกล่าวว่ายาสูบเป็นเสมือนเส้นเลือดใหญ่หล่อเลี้ยงครัวเรือนของพวกเขา โดยอธิบายว่าที่มีบ้านได้อยู่อาศัย มีฐานะทางการเงิน ดีขึ้น มีเงินส่งลูกเรียนหนังสือจนจบปริญญาได้ เพราะมีอาชีพปลูกยาสูบพื้นเมือง รวมถึงเอาเงินที่ได้จากการขายยาสูบไปใช้หนี้สิน ซึ่งแตกต่างจากการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่มีต้นทุนการผลิตที่สูง ผลิตขายได้ราคาต่ำเป็นเหตุให้ขาดทุน จากการสอบถามกลุ่มตัวอย่างว่ารายได้ระหว่างการปลูกยาสูบพื้นเมืองกับการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นของกลุ่มตัวอย่าง พบว่ารายได้จากการปลูกยาสูบพื้นเมืองมากกว่ารายได้จากการปลูกพืชชนิดอื่น ซึ่งเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งที่ทำให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองยังดำรงอยู่ได้

4.4.2.2 ยาสูบพื้นเมืองยังเป็นที่ต้องการของตลาดและผู้บริโภค

ปัจจัยการดำรงอยู่ของการปลูกยาสูบพื้นเมืองที่สำคัญอีกด้านหนึ่งคือการตอบสนองผู้บริโภค ตลาดการค้าขายยาสูบพื้นเมืองยังเป็นที่ต้องการและมีผู้บริโภคอยู่มาก การค้ายาสูบพื้นเมืองดำเนินการโดยกลุ่มพ่อค้าคนกลางทั้งในท้องถิ่นและพ่อค้าต่างจังหวัดนอกเขตพื้นที่ล้านนา กลุ่มพ่อค้าในท้องถิ่นให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มจากจังหวัดพะเยามากกว่าจังหวัดน่านที่มีพ่อค้าอยู่เพียง 4 – 5 คนเท่านั้นทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อยาสูบพื้นเมืองจากเกษตรกรในท้องถิ่นเก็บรวบรวมไว้เพื่อขายส่งให้พ่อค้าต่างจังหวัดหรือเจ้าของโรงงานในแถบภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่จะเข้ามารับซื้อผลผลิตเพื่อนำไปสู่กระบวนการผลิตยาสูบมวนเองบรรจุถุง

จากการสัมภาษณ์กลุ่มพ่อค้ายาสูบพื้นเมือง พบว่าปริมาณที่ต้องการรับซื้อเพื่อส่งไปยังโรงงานผลิตยาสูบมวนเองบรรจุถุงมีมากกว่าปริมาณการผลิตในพื้นที่จังหวัดน่าน จากการสัมภาษณ์พ่อค้ารายหนึ่งในพื้นที่จังหวัดน่านกล่าวว่า ตนได้รับยอดสั่งซื้อมาจากโรงงานผลิตยาสูบมวนเองบรรจุถุง จำนวน 200,000.00 กิโลกรัม ซึ่งไม่สามารถที่จะหาได้พอเพียงตามที่ได้รับยอดสั่งซื้อมา ต้องไปหาซื้อในเขตจังหวัดเพชรบูรณ์เพราะมีการผลิตยาสูบพื้นเมืองในลักษณะการถอดก้าน ตรงกับความต้องการของโรงงานผลิตยาสูบมวนเองบรรจุถุง

พ่อค้าในจังหวัดพะเยาที่รับซื้อยาเส้นจะมีวิธีการรับซื้อทีละเล็กละน้อยตามกำลังทุนที่มีอยู่ในพื้นที่จังหวัดพะเยา เนื่องจากยังคงแบบแผนการผลิตและรูปแบบการจำหน่าย และเกณฑ์การซื้อขายยังคงเดิมที่สืบทอดกันมาจากอดีต คือรูปแบบการขายเป็นก้อนและเหมาเข่ง สำหรับปริมาณการรับซื้อพ่อค้ากล่าวว่าสามารถนำไปขายได้ตลอดปี ผลผลิตในพื้นที่จังหวัดพะเยาไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาดผู้บริโภค จะเห็นได้ว่าในร้านค้าทั่วๆ ไปมียาสูบมวนเองบรรจุถุงจากต่างถิ่นมาขายปลีกจำนวนมากและหลากหลายยี่ห้อมีรสปรุงแต่งแตกต่างกัน

ในจังหวัดน่านจะใช้ระยะเวลาในการซื้อขายยาเส้นประมาณหนึ่งเดือนผลผลิตจะขายได้ทั้งหมดจากครัวเรือน เนื่องจากกลุ่มพ่อค้าเข้ามารับซื้อจากกลุ่มตัวอย่างเพื่อส่งโรงงาน ในการส่งโรงงานมีเรื่องต้นทุนการขนส่งเข้ามาเกี่ยวข้อง หากผลผลิตมีไม่มากพอให้เต็มคันรถ พ่อค้าจะไม่เข้ามารับซื้อเพราะต้นทุนค่าขนส่งจะสูง เหตุนี้เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบจะรีบขายเพราะเกรงว่าพ่อค้าจะไม่เข้ามารับซื้ออีก หากว่าปริมาณผลผลิตเหลือภายในชุมชนน้อยไม่คุ้มกับค่าขนส่งของพ่อค้า เมื่อเกิดการเร่งรีบที่จะขายให้ได้ก่อนรายอื่นเป็นเหตุให้พ่อค้ากดราคาลงได้

ส่วนในจังหวัดพะเยาจะมีระยะเวลาการซื้อขายที่นานขึ้นไปจนถึงเดือนตุลาคม ผลผลิตจึงจะขายได้หมด ดังนั้นราคาในช่วงแรกของผลผลิตออกสู่ตลาดราคาจะสูง พอผลผลิตออกสู่ตลาดมากขึ้นราคาจะลดลงไปจนถึงประมาณเดือนสิงหาคมราคาจึงจะสูงขึ้นอีก เกษตรกรบางครัวเรือนที่เข้าใจระบบตลาดจะกักตุนยาสูบพื้นเมืองรอให้ราคาสูงขึ้นจึงจะขายและได้ราคาดีกว่าช่วงที่มีผลผลิตออกสู่ตลาดจำนวนมาก

4.4.2.3 การปรับเปลี่ยนรูปแบบการจำหน่ายยาสูบพื้นเมือง

ตามนโยบายของรัฐในการปรับขึ้นภาษีมีผลทำให้ราคาบุหรี่ซองมีราคาสูงขึ้นทำให้ผู้บริโภคส่วนหนึ่งที่มีรายได้น้อยหันมาบริโภคยาสูบมวนเอง แต่ยังติดในรสชาติของบุหรี่ซองที่ผลิตจากโรงงานยาสูบ และบางพื้นที่ในเขตเมืองมีความยุ่งยากในการบริโภคยาสูบพื้นเมือง เช่น ในการพกพายาสูบพื้นเมืองติดตัวไปสูบในที่ต่างๆ เพราะยาสูบพื้นเมืองมีจำหน่ายเป็นก้อนๆ และก้อน

ค้อนข้างใหญ่ ในการเตรียมกระดาษหรือวัสดุในการมวนยาสูบมวนเองเป็นเรื่องยุ่งยากเนื่องจากความเคยชินในการสูบบุหรี่ซองมาก่อน ผู้สูบบุหรี่ซองที่หันมาบริโภคยาสูบพื้นเมืองมีความต้องการความสะดวกสบายในการบริโภค พ่อค้ายาสูบพื้นเมืองทั้งในชุมชนและนอกพื้นที่ จึงทำการปรับเปลี่ยนรูปแบบการจำหน่ายในรูปยาสูบมวนเองบรรจุถุงพร้อมกระดาษมวนยาสูบ มีการปรับแต่งรสและกลิ่นให้เหมือนและใกล้เคียงบุหรี่ที่ผลิตจากโรงงานยาสูบ นอกจากนั้นยังได้ปรุงรสและแต่งกลิ่นแปลกๆ เพื่อดึงดูดนักสูบให้หันมาสูบยาสูบมวนเองบรรจุซองมากขึ้นอีกทางหนึ่ง นอกเหนือ จากราคาที่ถูกกว่าถึงประมาณ 10 เท่าเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว

การผลิตยาเส้นมวนเองบรรจุถุงในโรงงานบรรจุยาสูบพื้นเมือง อยู่นอกพื้นที่วิจัย โรงงานดังกล่าวอยู่ในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนการผลิตของพ่อค้ายาสูบภายในชุมชน ที่ผลิตยาสูบพื้นเมืองบรรจุถุงแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือนจะพบในพื้นที่จังหวัดพะเยา มีขั้นตอนการผลิตเริ่มด้วยการนำยาสูบพื้นเมืองที่ซื้อมาทั้ง ยาฉุนในพื้นที่วิจัยและยาจืดที่ซื้อมาจากเชียงรายหรือแพร่ซึ่งเป็นจังหวัดที่อยู่นอกพื้นที่วิจัย หากพิจารณาในระบบการผลิตยาสูบมวนเองในภาคเหนือถือว่ามีบริบททางวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองเหมือนกัน แล้วนำมาซุยให้แยกจากก้อนแล้วนำมาคลุกเคล้าผสมกัน เพื่อให้มีรสเป็นกลางๆ ไม่ฉุนและจืด สัดส่วนในการผสมยาสูบอาจนำสารปรุงรสเพิ่มเข้าไปตามที่แต่ละรายจะคิดขึ้นมา เช่น รสลำไย และรสอื่นๆ ตามแต่ละโรงงานของตนเอง หลังจากนั้นจะนำมาบรรจุใส่ถุงพลาสติกขนาด 3.5X5 นิ้ว เมื่อบรรจุเสร็จเรียบร้อยแล้วจะใส่กระดาษมวนบุหรี่ ขนาดเท่ากับกระดาษมวนบุหรี่ทั่วไปจำนวน 20 แผ่น เพื่อให้ผู้สูบสามารถใช้มวนสูบได้ทันที หลังจากนั้นจะนำถุงยาสูบมวนเองที่ผลิตเสร็จไปเย็บรวมกันบนแผงกระดาษแข็ง จำนวนแผงละ 12 ถุง ขายส่งให้ร้านค้าในราคาแผงละ 100 บาท และร้านค้าขายปลีกถุงละ 10 บาท (ดังแสดงในภาพที่ 4.63 ถึง 4.68)

ภาพที่ 4.63 ก้อนยาเส้นที่โรงงานซื้อมาเตรียมบรรจุถุงขาย

ภาพที่ 4.64 การคลี่ยาสูบจากยาก้อนเพื่อการบรรจุเป็นยาถุง

ภาพที่ 4.65 กระดาษมวนยาสูบสำหรับบรรจุในถุงยาสูบมวนเอง

ภาพที่ 4.66 การบรรจุยาเส้นและกระดาษมวนยาสูบใส่ถุง

ภาพที่ 4.67 ถุงยาสูบมวนเองที่บรรจุเสร็จ สำหรับเตรียมนำมาเย็บเป็นแผงบนกระดาษแข็ง

ภาพที่ 4.68 แผงถุงยาเส้นเตรียมนำไปจำหน่ายให้ร้านค้าปลีก

ผลการศึกษาที่ได้นำเสนอในบทที่ 4 นี้ เป็นข้อเท็จจริงจากการวิจัยในพื้นที่สองจังหวัดตอนบนของภาคเหนือที่มีการปลูกยาสูบพื้นเมืองที่มีการปลูกค่อนข้างมาก ขณะที่จังหวัดต่างๆในภาคเหนือ เริ่มเปลี่ยนไปปลูกยาสูบตามโควตาเพื่อส่งให้โรงบ่มใบยา เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองส่วนใหญ่ ยังคงมีความต้องการจะปลูกยาสูบพื้นเมืองต่อไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับเหตุผล ความจำเป็นและความเชี่ยวชาญที่ถูกจำกัดด้วยขนาดพื้นที่การเพาะปลูกที่มีขนาดเล็ก แต่มีภูมิอากาศและมีสภาพดินที่เอื้ออำนวยให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองได้ผลดี นอกจากนี้ยังเป็นวัฒนธรรมการปลูกยาสูบที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ สิ่งที่เป็นประเด็นสำคัญก็คือยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจทางวัฒนธรรมที่ทำรายได้ให้แก่เกษตรกรได้สูงกว่าพืชอื่นๆ การที่จะนำพืชอื่นมาทดแทนให้ได้นั้นต้องสร้างความเชื่อถือ และเชื่อมั่นว่าจะทำให้ชาวไร่ยาสูบพื้นเมืองมีรายได้เท่าเทียมกันหรือมากกว่า การปลูกยาสูบพื้นเมืองอาจยังคงอยู่ต่อไป มิใช่สนองความต้องการของผู้บริโภคยาสูบแบบพื้นเมืองเท่านั้น แต่กำลังพัฒนาปรับเปลี่ยนมาเป็นยาสูบมวนเองทดแทนบุหรี่ซองที่ผลิตจากโรงงานที่มีราคาแพงมากขึ้น

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลการวิจัย
และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองล้านนา” ฉบับนี้เป็นการฉายภาพปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองใน จังหวัดน่านและจังหวัดพะเยา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสังคมล้านนาที่ประกอบด้วย 8 จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน พะเยา และแม่ฮ่องสอน จังหวัดทั้งหมดนี้ใช้ ภาษา “คำเมือง” เป็นภาษาถิ่นในการสื่อสารทั้งพูดและเขียน สำเนียงอาจผิดเพี้ยนกันบ้างในแต่ละท้องถิ่น ประชากรที่อาศัยในพื้นที่ดังกล่าวต่างมีขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ การบริโภคอาหารและมีแบบแผนการดำเนินชีวิตที่เหมือนกัน กับ แบบชุมชนเกษตรกรรม จึงมีเอกลักษณ์ที่ยังคง ความเป็นชนบทอย่างแท้จริง โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยดังนี้ 1. เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง ในจังหวัดพะเยาและจังหวัดน่าน 2. เพื่อศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ ของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง และ 3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ได้

ผู้วิจัยใช้การวิจัยภาคสนามและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยการสอบถามกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง จำนวน 185 ตัวอย่าง ร่วมกับการสังเกตและการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการ กับผู้นำท้องถิ่น พ่อค้ายาสูบ และผู้รู้ในเรื่องเกี่ยวกับยาสูบในชุมชน

5.1 สรุปผลการศึกษา

เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้างต้น ของการศึกษาวัฒนธรรมการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง ผลการวิจัยเกี่ยวกับกระบวนการเพาะปลูก การแปรรูปจากใบยาสูบมาเป็นผลิตภัณฑ์ยาเส้น ลักษณะทางสังคมเศรษฐกิจของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบ และปัจจัยที่ทำให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่ได้ สรุปได้ดังนี้

5.1.1 วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นบ้าน

ยาสูบที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้มีประวัติยาวนานแต่ที่มีการบันทึกเป็นหลักฐาน คือ ยาสูบที่เกิดจากดินแดนตะวันตกแล้วแพร่กระจายพันธุ์ยาสูบไปสู่ทุกมุมโลก ยาสูบ คือสารเสพติดที่บุคคลใดเมื่อได้ทดลองแล้วจะติดใจในรสชาติที่ก่อให้เกิดความมึนเมา การเพาะปลูกยาสูบได้ขยายตัวจากการปลูกเพื่อบริโภคมาเป็นธุรกิจเพราะยาสูบได้สร้างความมั่งคั่งให้แก่ผู้ผลิตมาโดยตลอด ยาสูบพื้นเมืองของสังคมล้านนาก็เช่นกัน ได้พัฒนาจากการปลูกตามความต้องการเพื่อการใช้บริโภคและใช้ประโยชน์สำหรับครอบครัวมาเป็นการผลิตเพื่อการจำหน่ายและได้กลายมาเป็นอาชีพหลักของครัวเรือนและทำรายได้ให้แก่ชุมชนที่เพาะปลูกยาสูบ ที่ยืนยันได้ว่ายาสูบเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมล้านนา เพราะเป็นส่วนหนึ่งของวิถีการผลิตและวิถีชีวิต ที่กลมกลืนสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ และน้ำที่มีอย่างพอเพียง นอกจากนั้นยาสูบยังเป็นสัญลักษณ์ที่สร้างชื่อเสียงให้แก่ชุมชนที่มีการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง ยาสูบพื้นเมืองจึงเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนที่มักจะเรียกขานตามแหล่งที่ปลูก ว่าเป็นยาสูบที่ปลูกในตำบล หมู่บ้านนั้นๆ เช่น ยาป๋ง ปลูกที่ อำเภอปง จังหวัดพะเยา หรือยาน่าน ปลูกที่จังหวัดน่าน ซึ่งจะมีรสชาติที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทักษะความรอบรู้เฉพาะทางของประชาชนในหมู่บ้าน

การปลูกยาสูบพื้นเมืองสอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนท้องถิ่นภาคเหนือที่นิยมการกินเมี่ยง สูบบุหรี่ขี้โย และมีไว้รับรองแขกที่ขึ้นเรือนมาเยือนหรือพบปะสังสรรค์ทั่วไป การใช้ยาสูบเป็นเครื่องหมาย สัญลักษณ์และสื่อแสดงความสัมพันธ์ทางสังคม มีการแลกเปลี่ยนแบ่งปันยาสูบมวนเอง ระหว่างการสนทนา ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นในสังคมไทยมาแต่อดีต ภาพเขียนที่ปรากฏในฝาพนังวัดสำคัญๆในจังหวัดน่านเป็นหลักฐานว่าสังคมล้านนามีค่านิยมในการสูบบุหรี่ขี้โย ทั้งหญิงชาย ดังนั้นการสูบบุหรี่จึงเป็นเรื่องปกติไม่มีการห้ามปรามหรือเอาผิดแต่อย่างใด การที่เด็กๆ ที่สูบอาจถูกตำหนิบ้างแต่มิได้เป็นเรื่องร้ายแรงของสังคมแต่อย่างไร

ในมิติความเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญคือกระบวนการปลูกและการผลิตจนเป็นเส้นยาสูบพื้นเมืองนั้น นับเป็นกระบวนการที่มีขั้นตอนอย่างเป็นระบบ กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นว่าการปลูกยาสูบต้องดูแลเอาใจใส่ตลอดเวลา นอกจากจะต้องมีทักษะความรอบรู้แล้วยังต้องมีความขยันอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อย ตั้งแต่เริ่มต้นการเพาะปลูกไปจนถึงขั้นผลิตออกมาเป็นยาเส้น ทุกขั้นตอนต้องทำงานแข่งกับเวลา และส่วนใหญ่กลุ่มตัวอย่างเป็นผู้อยู่ในวัยกลางคนไปถึงผู้สูงอายุ

สิ่งที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุที่เป็นองค์ประกอบของกระบวนการผลิตยาสูบพื้นเมืองคือการใช้เครื่องมือการเกษตรในการเพาะปลูก เช่น “แวก” สำหรับถากหญ้า “มีดตัดยอด” ที่ดัดแปลงซี่ล้อรถจักรยานยนต์มาตีให้แบนแล้วลับให้คมแทนใบมีดขนาดเล็ก “แตะตากยาสูบ” ทำด้วยไม้ไผ่สาน

เข้ารูปเป็นแผ่นๆ เพื่อนำยาสูบที่ซอยแล้วมาผึ่งลมหรือที่เรียกว่าตาก “ตั่งซอยยา” จะทำด้วยไม้เนื้อแข็ง ส่วนใบมีดจะนำเอาใบเลื่อยมาดัดแปลงเป็นแผ่นมีด ในอดีตการซอยยาจะใช้แรงงานคนเป็นหลัก ในปัจจุบันส่วนใหญ่ได้เปลี่ยนมาเป็นเครื่องซอยยาที่ใช้เครื่องจักรกลแทน การใช้เครื่องซอยยาสูบโดยนำมอเตอร์ไฟฟ้ามาขับเคลื่อนใบมีด ทำให้สามารถได้ขนาดของเส้นยาที่สม่ำเสมอ ทำงานได้รวดเร็วขึ้น แต่การใช้เครื่องซอยยาสูบแบบดั้งเดิมยังปรากฏอยู่บ้างในบางพื้นที่

การแลกเปลี่ยนแรงงานในกลุ่มผู้ปลูกยาสูบเป็นความร่วมมือกันทำงานในไร่นาเช่นเดียวกับการลงแขกในการปลูกและเกี่ยวข้าว วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนแรงงานที่ดำรงอยู่เช่นนี้ เป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ยังมีความจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การร่วมมือและเป็นปึกแผ่นอันหนึ่งอันเดียวกัน การปลูกยาสูบพื้นเมืองยังคงมีความหมายสำคัญของครอบครัวผู้ปลูกยาสูบ แม้ว่าจะไม่มีแรงงานในครัวเรือนจำนวนมากแต่ก็สามารถใช้แรงงานแบบแลกเปลี่ยนหรือจ้างญาติมิตรเพื่อนฝูงในหมู่บ้านเดียวกันได้ สิ่งที่เป็นเอกลักษณ์พิเศษคือ ทำให้ชุมชนเกิดความเอื้ออาทรให้ความช่วยเหลือโดยที่ทุกคนล้วนมีทักษะความรู้ ความเข้าใจอยู่แล้ว

ในการปลูกยาสูบพื้นเมืองมีวิธีการและขั้นตอนอย่างเป็นระบบ ผู้ปลูกจะมีทักษะการปลูกไปจนถึงการแปรรูปเป็นยาเส้น เริ่มตั้งแต่ การเตรียมพื้นที่ปลูก การเพาะกล้า การปลูก การดูแลรักษาต้นยาสูบพื้นเมือง ทักษะในการเก็บเกี่ยว การบ่ม การซอย การตาก การมัด และการบรรจุภัณฑ์ ล้วนต้องอาศัยความชำนาญในทุกกระบวนการ มีขั้นตอนดังนี้

การเลือกใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูก ที่ดินที่มีความเหมาะสมสำหรับการปลูกยาสูบพื้นเมืองคือพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำ คุณลักษณะของดินเป็นดินร่วนปนทราย และยังพบว่ามีการปลูกในที่นาบ้างซึ่งคุณลักษณะของดินเป็นดินเหนียวสามารถปลูกได้เช่นกัน พันธุ์ยาสูบที่นิยมใช้ปลูกในพื้นที่พะเยาและน่าน จะใช้พันธุ์พื้นเมืองแท้ๆ ที่มีชื่อเรียกแตกต่างกันตามลักษณะของใบยาสูบ เช่น พันธุ์เห่าดง พันธุ์ส้านหลวง พันธุ์ใบบาง พันธุ์หางไก่ พันธุ์ส้านดำ พันธุ์ส้านน้อย พันธุ์ใบตูบ ส่วนเมล็ดพันธุ์ที่ใช้ในการเพาะปลูกจะเก็บจากต้นยาสูบที่ปลูกในปีที่ผ่านมา เมื่อได้เมล็ดพันธุ์แล้ว กลุ่มตัวอย่างจะเพาะกล้า การเตรียมแปลงเพาะต้นกล้า มีวิธีการเช่นเดียวกับการเพาะกล้าสำหรับการปลูกพืชทั่วๆไป แล้วใช้วิธีการหว่านเมล็ดพันธุ์ให้ทั่วแปลง หลังจากนั้นจะดูแลรดน้ำ ใช้เวลาประมาณ 45 วันจะได้ต้นกล้าที่สมบูรณ์ คือต้นกล้าสูงประมาณ 10 เซนติเมตร แล้วจึงนำต้นกล้าไปปลูกในแปลงยาสูบ วิธีการเตรียมแปลงปลูกยาสูบทำโดยใช้รถไถตัดตอซังข้าว แล้วไถกลบ ทับลงบนพื้นดิน ไม่ไถพรวน เพียงแต่ใช้รถไถ่เดินตามไถ่เป็นร่องเพื่อความสะดวกในการให้น้ำ ขนาดของแปลงกว้างประมาณ 1 เมตร กลุ่มตัวอย่างจะคลุมหน้าดินด้วย ฟางข้าว แล้วจึงย้ายต้นกล้าไปปลูกในแปลงที่เตรียมไว้ ช่วงระยะเวลาการปลูก ระยะเวลาที่กลุ่มตัวอย่างปลูกยาสูบพื้นเมืองนั้น คือช่วง

ปลายฤดูฝนต้นฤดูหนาว การดูแลต้นยาสูบ ส่วนมากผู้ปลูกยาสูบไม่ใช้ยาฆ่าหญ้าเพราะจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่อยู่ในไร่ยาสูบตลอดทั้งวัน การใช้ยาฆ่าหญ้าผู้ปลูกจะได้รับพิษจากสารเคมี จึงใช้วิธีการดายหญ้าแบบดั้งเดิม ส่วนการกำจัดศัตรูพืช จะใช้ยาฆ่าแมลง โดยจะพ่นยาฆ่าแมลงเพื่อป้องกันไม่ให้มากัดกินต้นกล้าที่ยังอ่อนๆอยู่ โดยปกติแล้วเมื่อต้นยาสูบเจริญเติบโตมากขึ้นพอสมควรแล้ว แมลงจะไม่ค่อยมีแมลงมารบกวนแล้วเนื่องจากพิษจากใบยาสูบมีคุณสมบัติสามารถขับไล่แมลงได้ การเก็บเกี่ยวใบยาสูบ การเก็บใบยาสูบแต่ละครั้งจะไม่เก็บพร้อมกันขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของใบยาสูบแต่ละใบ โดยทั่วไป จะเริ่มเก็บใบยาสูบได้ ประมาณ 3 เดือนหลังจากการปลูก ส่วนการที่จะให้ได้ยาสูบที่มีคุณภาพดีขึ้นอยู่กับการบำรุงรักษา การให้ปุ๋ย น้ำ และระยะเวลาที่พอเหมาะหากปล่อยทิ้งไว้นานเกินเวลาเก็บเกี่ยวจะมีผลทำให้คุณภาพของยาสูบด้อยลงไป ใบยาสูบที่จะเริ่มเก็บเกี่ยวได้จะต้องมีใบลักษณะที่เป็นใบเริ่มมีสีเหลือง หลังจากนั้นจึงนำกลับไปบ่มหรือ “อุ๊ก” ที่บ้าน เพื่อให้ใบเหี่ยวลงและมีสีเหลืองสวยงามทั่วกันทั้งรุ่น ประมาณหนึ่งอาทิตย์ ก่อนการนำไปซอยแปรรูปเป็นยาเส้นต่อไป เมื่อบ่มใบยาสูบจนเหลืองได้ที่จึงนำใบยามาซอย เมื่อซอยเสร็จแล้วจึงนำไปตากบนแตะตากยา โดยใช้เวลา ประมาณ 2-3 วัน โดยทั่วไปเรียกว่า “การบ่มลม” การตากเส้นยาสูบ ขึ้นอยู่กับปริมาณของแสงแดดในแต่ละวันจนกว่าจะได้สีของยาเส้นเป็นสีน้ำตาล หลังจากที่ตากยาเส้นจนแห้งได้ที่และมีคุณภาพตามที่ต้องการแล้ว จึงเก็บและบรรจุลงในเข่งหรือถุงพลาสติกที่เตรียมไว้ เพื่อรอการจำหน่ายต่อไป

ผลผลิตใบยาสูบพื้นเมือง ในรอบฤดูการผลิตที่ทำการวิจัย ครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดผลิตยาฉุน เป็นหลัก โดยมีผลผลิตจำนวน 250,558.00 กิโลกรัม เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 1,354.40 กิโลกรัม และมีการผลิตยายาจืดเพียงเล็กน้อย เป็นการผลิตเพื่อการบริโภคและจำหน่ายปลีกเพียงเล็กน้อยเท่านั้น มีผลผลิตจำนวน 13,703.00 กิโลกรัม นำมาเฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 74.07 กิโลกรัม เมื่อรวมปริมาณการผลิตยาสูบพื้นเมืองหมด มีจำนวนมาก 15,640,657.00 กิโลกรัม เฉลี่ยต่อครัวเรือนจะมีผลผลิตจำนวน 1,428.47 กิโลกรัม ในการจำหน่ายผลผลิต โดยทั่วไปกลุ่มตัวอย่างจะจำหน่ายให้แก่พ่อค้ายาสูบที่เป็นขาประจำ ระบบการซื้อขายยาสูบเป็นธรรมเนียมปฏิบัติที่ตกลงกันระหว่างผู้ซื้อและผู้ขาย ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองส่วนใหญ่จะรีบขายทันทีเพราะต้องการเงินเพื่อใช้หนี้หรือมีความจำเป็นเร่งด่วนอื่นๆ มีบางรายที่เข้าใจระบบตลาดจะรอจนกว่าราคายาสูบจะสูงขึ้นหลังพ้นฤดูกาลเก็บเกี่ยวไปแล้ว และผลผลิตทั้งหมดจะขายหมดภายในเดือนตุลาคม

5.1.2 สภาพสังคม เศรษฐกิจของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง

สภาพสังคมโดยทั่วไปของพื้นที่ศึกษาเป็นสังคมเกษตรกรรม (Peasant society) เป็นชุมชนชนบท ประชากรอาศัยอย่างกระจัดกระจายไปตามอำเภอ ตำบลและหมู่บ้านต่างๆ หมู่บ้านเป็นหมู่บ้านเกษตรกรรม มีความสัมพันธ์ให้ความช่วยเหลือกันเกื้อกูลกัน การที่มีความร่วมแรงร่วมใจในระดับหมู่บ้านหรือทั้งชุมชนที่มีต่อกันอย่างเหนียวแน่น โดยมีการแบ่งกลุ่มซึ่งประกอบไปด้วยครัวเรือนที่อาศัยอยู่เป็นกลุ่มๆ ประมาณ 15-20 ครัวเรือน เพื่อแบ่งงานสาธารณะช่วยกันทำภายในหมู่บ้านและเป็นการช่วยเหลือกันและดูแลกันภายในชุมชน การตั้งบ้านเรือนของชุมชนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ จะปลูกบ้านอยู่รวมกันเป็นย่อมๆ ที่มีความผูกพันตามสายเครือญาติเพื่อการพึ่งพาอาศัยกัน โดยทั่วไปจะไม่มีการสร้างรั้วบ้านเพื่อแบ่งพื้นที่บริเวณบ้านของแต่ละบ้าน ยังคงมีพื้นที่ใช้ลานบ้านร่วมกัน ลักษณะการสร้างบ้านเรือนส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูง สำหรับใต้ถุนบ้านจะใช้เป็นที่พักผ่อนและเก็บวัสดุทางการเกษตร รวมทั้งผลิตภัณฑ์จากยาสูบ ส่วนยุ้งข้าวจะสร้างแยกออกไปจากตัวบ้าน ภายในบริเวณบ้านของเกษตรกรส่วนใหญ่จะปลูกไม้ผล เช่นลำไย กล้วย และมะม่วง ในหมู่บ้านหนึ่งๆ จะประกอบไปด้วยครัวเรือน ระหว่าง 150-300 ครัวเรือน

ในการทำการเกษตร โดยทั่วไปพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่จะเป็นที่ลาดเชิงเขา ที่นา ที่สวน ที่ชายน้ำท่วมถึง การถือครองกรรมสิทธิ์ที่ดินส่วนใหญ่มีขนาดพื้นที่ประมาณ 5 ไร่ ต่อครัวเรือนและมีพื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 10 ไร่ ต่อครัวเรือน ปัจจุบันเกษตรกรยังดำรงวิธีการผลิตแบบยังและดำรงชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ โดยเฉพาะอาหารภายในท้องถิ่น มีการการปลูกข้าวเพื่อบริโภคเป็นหลัก หากมีเหลือจากการบริโภคในครัวเรือนแล้วจึงจะขาย พืชเศรษฐกิจของเกษตรกรที่สามารถขายเป็นรายได้ให้แก่ครัวเรือนได้แก่ ยาสูบ ข้าวโพด เป็นสำคัญ ไม่มีระบบชลประทานของรัฐ มีเพียงระบบเหมืองฝายขนาดเล็ก ของชาวบ้าน เพื่อการบริหารจัดการน้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติแบบดั่งเดิม โดยมีแก่เหมือง ซึ่งมักจะเป็นผู้นำหมู่บ้าน เช่น กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ เป็นหัวหน้าในการจัดสรรน้ำให้แก่เกษตรกรในหมู่บ้านที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่าน ส่วนพื้นที่ลาดเชิงเขาเกษตรกรต้องอาศัยใช้น้ำฝน ส่วนพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมถึง ที่ดอน และที่นา จะใช้ทั้งน้ำฝน น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ และน้ำบ่อโดยการใช้เครื่องสูบน้ำ

การใช้เทคโนโลยีการผลิต กลุ่มตัวอย่างใช้เครื่องมือการเกษตรแบบพื้นบ้าน เพราะเป็นการผลิตขนาดเล็ก ยังอาศัยแรงงานเป็นหลักในการผลิต เครื่องจักรทางการเกษตรที่ใช้ได้แก่ รถไถเดินตาม เครื่องสูบน้ำ เครื่องพ่นยา เครื่องตัดหญ้า เครื่องซอยใบยาสูบ ในการขนส่งพืชผลทางการเกษตรส่วนใหญ่จะใช้รถกระบะ รถอีแต๋น ซึ่งเป็นความจำเป็นพื้นฐานที่ต้องมีใช้ในครัวเรือน รวมทั้งการใช้ปุ๋ย ยาฆ่าแมลงและสารเคมีต่างๆ เพื่อเพิ่มผลผลิต

ด้านเศรษฐกิจชุมชนของพื้นที่วิจัยเป็นระบบเศรษฐกิจการเกษตรแบบชุมชน ที่มีหน่วยการผลิตขนาดเล็ก แรงงานใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักในการผลิต เมื่อเว้นว่างจากการเพาะปลูกพืชของตนเอง นอกช่วงฤดูการเพาะปลูกหรือเวลาที่ไม่ได้เข้าไปดูแลไร่นาจะหารายได้โดยการรับจ้างนอกบ้าน การแลกเปลี่ยนแรงงานในชุมชนมีทั้งภาคการเกษตรและนอกภาคการเกษตร ในภาคการเกษตรโดยมากจะเป็นการลงแขกกันมากกว่าที่จะจ้างเป็นตัวเงิน และเป็นวัฒนธรรมของชาวชนบทไทยทั่วไปที่มีการ “ลงแขก” หรือการ “เอาแรง

การออกไปรับจ้างแรงงานนอกภาคการเกษตร ส่วนมากจะเป็นผู้ชายที่ไปรับจ้างทำงานและจะทำงานด้านการก่อสร้างเป็นส่วนใหญ่ ส่วนผู้หญิงจะทำงานในด้านหัตถกรรม โดยการเข้ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่มีอยู่แทบทุกหมู่บ้าน อัตราค่าจ้างแรงงานจะจ่ายเป็นรายวันตามตกลงกัน โดยทั่วไปผู้ชายจะได้ค่าจ้าง ประมาณวันละ120 ถึง 150 บาท ผู้หญิงประมาณวันละ 100 ถึง 120 บาท ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับลักษณะของงาน หากเป็นงานในร่มค่าแรงจะลดลง ประมาณวันละไม่เกิน 100 บาท

สำหรับประชากรที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนกลุ่มตัวอย่างมีระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษาและมีจำนวนน้อยที่สำเร็จการศึกษาระดับอุดมศึกษา ส่วนบุตรหลานที่เรียนหนังสือในขณะนี้ที่มีระดับต่ำกว่าอุดมศึกษาจะเข้าเรียนในโรงเรียนภายในชุมชนและอำเภอที่อยู่อาศัย ซึ่งสภาพเช่นพบเห็นนี้ในเกือบจะทุกชุมชนที่เป็นสังคมชนบท

การค้าขายภายในชุมชนจะมีร้านค้าปลีก ตลาดสด และตลาดนัดยามเช้าและเย็นที่จะแวะเวียนมาจำหน่ายของพ่อค้าขายเร่ สินค้าที่มีจำหน่ายจะเป็น เครื่องอุปโภค บริโภค อาหารแห้ง กะปิ น้ำปลา ผงซักฟอก ขนมเด็ก น้ำดื่ม สุรา บุหรี่ และผลผลิตทางเกษตรที่ผลิตได้ในท้องถิ่น เช่น ผัก พื้นบ้านต่างๆ

รายรับและรายจ่ายของครัวเรือน ส่วนมากรายรับของครัวเรือนได้มาจากการขายพืชผลทางการเกษตรมากกว่าครึ่งโดยเฉพาะรายรับที่ได้จากการขายยาสูบพื้นเมืองและมากกว่าการขายพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นที่ครัวเรือนเพาะปลูก นอกจากนั้นยังมีรายรับจากการกู้ยืมเงินจากแหล่งทุน รายรับจากแรงงานในครัวเรือนไปรับจ้างนอกครัวเรือนและรายรับอื่นๆ โดยมีรายรับเฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 260, 000.00 บาท ต่อปี รายจ่ายในครัวเรือน ส่วนใหญ่เป็นรายจ่ายทั่วไปที่ใช้จ่ายในชีวิตประจำวันมีรายจ่ายที่มากที่สุด รายจ่ายด้านการลงทุนภาคการเกษตรและชำระเงินคืนแหล่งทุน โดยในแต่ละครัวเรือนจะมีรายจ่ายเฉลี่ยประมาณ 240,000.00 บาท จากรายรับและรายจ่ายของครัวเรือนจะเห็นได้ว่าครัวเรือนมีรายได้มากกว่ารายจ่าย จึงทำให้ครัวเรือนมีเงินเหลือเฉลี่ยครัวเรือน

ละ 20,000.00 บาท ทั้งนี้ได้รวมค่างจ้างแรงงานที่เป็นแรงงานในรัวเรือนและการลงแขกเข้าด้วย จึงทำให้ค่าใช้จ่ายในส่วนค่ารายจ่ายต้นทุนในการปลูกพืชสูง หากไม่คำนวณรายจ่ายที่ได้จ่ายในการลงทุนด้านค่าแรงภายในครัวเรือนจะทำให้เกษตรกรมีเงินเหลือมากกว่านี้

ส่วนของค่าใช้จ่ายและรายได้จากการขายยาสูบพื้นเมือง ในการปลูกยาสูบพื้นเมืองมีต้นทุนการเพาะปลูกอยู่สองส่วน คือ ค่าใช้จ่ายด้านค่าแรงและค่าใช้จ่ายที่เป็นวัสดุอุปกรณ์ ด้านค่าใช้จ่ายด้านแรงงานโดยแยกเป็นค่าจ้างแรงงานภายในครัวเรือนเป็นจำนวนประมาณ 8,000,000.00 บาท แรงงานภายนอกครัวเรือนประมาณ 4,000,000.00 บาท เมื่อรวมค่าจ้างแรงงานทั้งหมดจะต้องจ่ายเป็นจำนวนประมาณ 12,000,000.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวนประมาณ 65,000.00 บาท ต่อหนึ่งฤดูการเพาะปลูก ส่วนค่าใช้จ่ายด้านวัสดุอุปกรณ์อื่นๆ เป็นจำนวนประมาณ 1,500,000.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 8,300.00 บาท รวมค่าใช้จ่ายทั้งหมดที่ใช้ในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองมีจำนวนประมาณ 13,500,000.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 73,000.00 บาท

ด้านรายได้จากการจำหน่ายยาสูบพื้นเมืองกลุ่มตัวอย่างมีรายได้จากการขายทั้งหมดเป็นจำนวนประมาณ 15,500,000.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 85,000.00 บาท เมื่อหักค่าใช้จ่ายแล้วจะมีรายได้สุทธิ 2,000,000.00 บาท เฉลี่ยต่อครัวเรือนเป็นจำนวน 12,000.00 บาท ในการคำนวณหาต้นทุนการเพาะปลูกได้รวมค่าแรงงานภายในครัวเรือนด้วยซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่ได้จ่ายจริง หากไม่นำค่าจ้างแรงงานในครัวเรือนมาคำนวณด้วยจะพบว่าประชากรมีรายได้จากการขายยาสูบพื้นเมืองจำนวนประมาณ 51,000.00 บาทต่อครัวเรือน

5.1.3 การดำรงอยู่ของการปลูกยาสูบพื้นเมือง

การปลูกยาสูบพื้นเมืองมีปัจจัยที่ทำให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่หลักๆ มีดังนี้

5.1.3.1 การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรม

การปลูกยาสูบพื้นเมืองยังคงมีความสำคัญต่อเกษตรกรที่เกษตรกรยึดเป็นอาชีพในปัจจุบันแม้ว่าจะทราบว่ายาสูบเป็นพืชที่มีพิษภัยต่อผู้บริโภค แต่เพื่อนำมาซึ่งรายได้เลี้ยงครอบครัวและเป็นวิถีชีวิตที่เคยเพาะปลูกมาแต่บรรพบุรุษ ไม่ใช่ครัวเรือนใดครัวเรือนหนึ่งเท่านั้น แต่เป็นแบบแผนการผลิตของชุมชน ที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ จนกลายเป็นมรดกทางอาชีพ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมชาวบ้านและภูมิปัญญาพื้นบ้านของชุมชนที่ปลูกยาสูบพื้นเมืองและเป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นบางแห่งเท่านั้น

5.1.3.2 ยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจทางวัฒนธรรมของชุมชนที่เพาะปลูกยาสูบ

ยาสูบพื้นเมืองยังเป็นความต้องการของผู้บริโภค และตลาดค้ายาสูบในพื้นที่จังหวัดภาคเหนือ การปลูกยาสูบพื้นเมืองยังเป็นพืชเศรษฐกิจ ของครัวเรือนที่ทำรายได้ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับการปลูกพืชอื่นๆ ที่ใช้ขนาดพื้นที่เท่ากัน นอกจากนี้การปลูกยาสูบพื้นเมืองยังมีลักษณะที่แตกต่างไปจากการปลูกพืชชนิดอื่นที่ต้องผ่านกระบวนการแปรรูปจากใบยาสูบไปเป็นเส้นยาสูบหรือยาเส้นมวนเองได้ ซึ่งการประกอบอาชีพเกษตรกรรมอื่นๆ ที่มีการเพาะปลูก การเก็บเกี่ยว และการขายเช่น ข้าว ถั่วลิสง ข้าวฟ่าง ข้าวโพด หรือพืชผักต่างๆ เกษตรกรจะขายผลผลิตที่มีลักษณะเป็นวัตถุดิบเพื่อนำไปแปรรูปอีกขั้นตอนหนึ่ง เกษตรกรจำเป็นต้องมีความรู้ ทักษะ ความชำนาญตามที่ได้ถ่ายทอดกันมา นั้นคือความเป็นวัฒนธรรมของยาสูบพื้นเมือง

ผลการศึกษาครั้งนี้ทำให้ทราบว่ายาสูบพื้นเมืองยังมีความสำคัญต่อการดำรงชีพของกลุ่มประชากรผู้ปลูกยาสูบในเขตชนบทของภาคเหนือตอนบน ยาสูบทุกชนิดเป็นพืชที่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ ขณะเดียวกันยาสูบยังคงเป็นพืชเศรษฐกิจ ที่ทำรายได้ค่อนข้างสูงเมื่อเปรียบเทียบกับพืชชนิดอื่นๆ เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบต่างทราบถึงพิษภัยที่เกิดจากการปลูกยาสูบ และยิ่งส่งผลโดยตรงต่อผู้สูบ และผู้ที่สูดดมควันยาสูบเข้าไปในปอด การปลูกยาสูบเป็นวิถีชีวิต ที่ผู้ปลูกมีความรู้ความสามารถ ที่ได้เรียนรู้และสืบทอดกันมา การหาพืชอื่นๆ ทดแทนโดยทันทีเป็นเรื่องที่ค่อนข้างเป็นไปได้ยาก เพราะไม่มั่นใจในราคาผลิตผลจากการเพาะปลูกพืชชนิดอื่นๆ ตลอดจนระบบตลาดการรับซื้อผลผลิตที่อาจแตกต่างกันมาก เพราะผู้ปลูกยาสูบไม่ต้องวิ่งไปหาตลาดเอง แต่จะมีพ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น พ่อค้าเจ้าประจำจากภายนอกพื้นที่ ยังคงยินดีเดินทางเข้ามารับซื้อถึงบ้าน เป็นการลดค่าใช้จ่าย แม้ไม่อาจขายได้ราคาที่ต้องการ สิ่งสำคัญประการหนึ่งคือ ผู้ปลูกยาสูบสามารถตัดสินใจกำหนดได้เองที่จะขายหรือไม่ขาย ถ้าหากยังไม่ขายทันทีเก็บไว้ขายในช่วงนอกฤดูการเพาะปลูก กลับขายได้ราคาดีเพราะเป็นตามกลไกตลาดที่ผลผลิตเหลือน้อยราคาจะสูงขึ้น จากสภาพชุมชนที่เป็นสังคมชนบทที่มีความเรียบง่าย โดยเฉพาะในสองจังหวัดที่ศึกษา การดำเนินชีวิตของเกษตรกรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรม ที่ยังต้องพึ่งพิงอยู่กับสภาพดินฟ้าอากาศทำให้มีผลผลิตทางการเกษตรไม่แน่นอน บางครั้งราคาพืชผลตกต่ำ การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชชนิดเดียวที่มีรายได้ค่อนข้างแน่นอน แม้ว่าบางครั้งจะไม่สามารถขายได้ทันที แต่ไม่พบว่ายาสูบพื้นเมืองจะขายไม่ได้และจะขายหมดไปจากชุมชนไม่เกินเดือนตุลาคม ในด้านราคาบางปีจะตกต่ำลงมาแต่ไม่ได้ทำให้เกษตรกรขาดทุนและไม่ปรากฏว่ามีเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองเรียกร้องให้รัฐมาประกันราคาหรือพยุงราคา จากรายได้ที่ดีมีตลาดรองรับผู้บริโภคยังมีความต้องการอยู่นี้เองทำให้เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองยังยึดมั่นที่จะยังคงปลูกยาสูบพื้นเมืองต่อไป

5.2 อภิปรายผลการศึกษา

งานวิจัยนี้ที่ได้ใช้ แนวคิดเรื่องนิเวศวิทยาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาด้านการเกษตร แนวคิดเรื่องสังคมวัฒนธรรมเกษตรแบบยังชีพ แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน/ระบบการผลิตเพื่อยังชีพ เป็นแนวทางในการอภิปรายผลและการหาข้อค้นพบ สรุปได้ดังนี้

5.2.1 วัฒนธรรมการปลูกยาสูบ

การปลูกยาสูบพื้นเมือง เช่นเดียวกับการปลูกพืชชนิดอื่นๆ ที่จำเป็นต้องอาศัยน้ำ ดิน สภาพภูมิอากาศ และความเหมาะสมของพื้นที่ในการปลูกพืชแต่ละชนิด ความแตกต่างของการปลูกยาสูบพื้นเมืองจากการปลูกพืชชนิดอื่นที่ก่อให้เกิดเป็นวัฒนธรรมขึ้นมา เริ่มตั้งแต่การเพาะกล้าที่ต้องอาศัยความอดทนในการดูแลรักษาให้ต้นกล้าเจริญเติบโตเป็นต้นกล้าที่สมบูรณ์พอที่จะนำไปปลูกในแปลงได้ซึ่งการเพาะกล้ายาสูบพื้นเมืองต่างจากพืชชนิดอื่นๆ คือ ต้นกล้ายาสูบต้องการความเอาใจใส่ในการดูแลรักษา ต้องรดน้ำทุกวันแต่ต้องให้น้ำในปริมาณที่ไม่มากหากมากเกินไปต้นกล้าจะเน่าตายหากให้น้อยก็ไม่เจริญเติบโต เมื่อนำมาปลูกจะถอนต้นกล้าข้ามคืนไม่ได้ต้นกล้าจะตายนำไปปลูกไม่ขึ้นต้องถอนต้นกล้าแล้วนำไปปลูกวันต่อวัน เมื่อนำมาปลูกแล้วต้องดูแลรดน้ำใส่ปุ๋ย ดายหญ้า และมีวิธีการตัดยอด ริดหน่อ เพื่อคัดใบให้มีคุณภาพนำมาผลิตยาเส้นชนิดต่างๆ (ยาจืด ยาฉุน) เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวและนำมาแปรรูปเป็นยาเส้นไปจนถึงมือผู้บริโภคใช้ภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาตั้งแต่การ บ่มใบยาสูบให้ได้สีพอเหมาะที่จะนำมาซอย มีการพัฒนาเครื่องซอยยาให้ทันสมัยและเพิ่มผลผลิต เมื่อซอยเสร็จเรียบร้อยนำไปตาก และเก็บพับรอจำหน่ายมีวิธีการเก็บรักษายาเส้นที่มีคุณภาพในเข่งที่ผลิตขึ้นเอง

กระบวนการเพาะปลูกและขั้นตอนการผลิตเป็นยาเส้นล้วนแล้วแต่ใช้แรงงานภายในครัวเรือนเป็นหลักจะมีการใช้แรงงานภายนอกครัวเรือนบ้างในบางกิจกรรม ในการใช้แรงงานภายนอกครัวเรือนจะพบว่ามีทั้งการจ้างและการลงแขก ที่ยังหลงเหลือให้พบเห็นได้ในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง นอกจากนั้นยังพบเห็นผู้สูงอายุและเด็ก ที่มาช่วยในการเพาะปลูกจนถึงการแปรรูปที่ถือว่าเป็นการเรียนรู้ของคนรุ่นใหม่ในการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง จะเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนสู่คนรุ่นหลัง จนเป็นมรดกทางอาชีพของชุมชนเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองได้

การซื้อขายยาสูบพื้นเมืองนั้นต่างจากพืชชนิดอื่นๆ ที่มีพ่อค้านายทุนเข้ามารับซื้อและผูกขาดได้ แต่ยาสูบพื้นเมืองไม่มีพ่อค้านายทุนมาผูกขาดเหมือนพืชชนิดอื่นๆ มีบางครั้งที่มีการต่อรองกันในเรื่องราคาแต่ไม่ถึงกับการผูกขาดโดยพ่อค้าคนกลางอย่างเดียวมีผู้ปลูกจำนวนหนึ่ง

เลือกที่จะรอเวลาให้ได้ราคาดีเมื่อผลผลิตเข้าสู่ตลาดน้อยราคาจะสูงขึ้นจึงจะขาย ส่วนเส้นทางจากผู้ผลิตสู่ผู้บริโภคนั้นก็แตกต่างจากพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ เนื่องจากว่ายาสูบพื้นเมื่อเมื่อแปรรูปเป็นยาเส้นแล้วมีจำนวนหนึ่งที่เกษตรกรจำหน่ายให้ผู้บริโภคภายในชุมชนโดยตรงและมีสมาชิกของชุมชนจำนวนหนึ่งที่เป็นผู้บริโภคเอง หรือจะเรียกได้ว่าเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นทั้งผู้ผลิตและผู้บริโภคในขณะเดียวกัน ในการซื้อขายกับพ่อค้าคนกลางมีผลผลิตส่วนหนึ่งที่นำไปจำหน่ายต่อให้กับผู้บริโภคโดยตรงที่นิยมนำไปมวนกับกระดาษ ใบตองแห้ง ทำเป็นยาสูบมวนเองสูบ และเคี้ยวกับหมาก และส่วนหนึ่งพ่อค้าคนกลางยังนำยาเส้นไปปรุงรสให้ใกล้เคียงหรือเหมือนกับบุหรี่ซองที่ผลิตจากโรงงานยาสูบหรือบุหรี่นำเข้า แล้วนำมาบรรจุถุงพร้อมกระดาษมวน เพิ่มความสะดวกสบายให้ผู้บริโภคและเป็นทางเลือกให้ผู้ที่นิยมบริโภคบุหรี่ซองแต่มีรายได้น้อยหันมาบริโภคยาสูบพื้นเมืองบรรจุถุงมากขึ้น

5.2.1.1 การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา

การปลูกยาสูบพื้นบ้านเป็นภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษและเกิดการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ในปัจจุบันเหมือนเช่น ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2547)ได้กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านหรือ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน เป็นการสรุปจากประสบการณ์ของคนในอดีตที่เคยใช้แก้ไขปัญหาและ ปรีชา อุปโยคิน (2549) อธิบายว่า ภูมิปัญญาพื้นบ้านคือการเอาทรัพยากรความรู้จากบุคคลที่มีอยู่ในท้องถิ่น ที่เกิดจากการแสวงหาความรู้เพื่อเอาชนะอุปสรรคทางธรรมชาติและจัดการปัญหาทางสังคม เพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ได้ ภูมิปัญญาพื้นบ้านจึงเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการผลิตและวิถีชีวิตชาวบ้าน นอกจากนั้นมนุษย์ยังใช้ภูมิปัญญาเพื่อประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับสภาพภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และสิ่งรอบข้าง เพื่อให้ได้ผลผลิตที่พอเพียงกับการดำรงชีพ โดยทั่วไปภูมิปัญญาพื้นบ้านเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เรียบง่าย ไม่ซับซ้อนเป็นประโยชน์แก่คนทุกระดับ มีลักษณะการสร้างสำนึกเป็นหมู่คณะ ทั้งในครัวเรือน เครือญาติ และระดับชุมชน

การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นกิจกรรมของชุมชนเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองที่ได้สั่งสมประสบการณ์จากบรรพบุรุษมานานสืบทอดมาถึงลูกหลานกลายเป็นมรดกทางอาชีพขึ้นมาได้ ในการปลูกยาสูบพื้นเมืองใช้เทคโนโลยีการผลิตแบบชาวบ้านลองผิดลองถูก ทั้งการเลือกพื้นที่ วิธีการเพาะปลูก วิธีการแปรรูป และเรียนรู้ระบบตลาดแบบชาวบ้าน

นอกจากนั้นการปลูกยาสูบพื้นเมืองยังสอดคล้องกับ ชำนาญ จันทร์เรือน (2551) ที่กล่าวไว้ว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการเกษตรเป็นองค์ความรู้ที่พัฒนาขึ้นในบริบททางกายภาพและวัฒนธรรมของการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับระบบนิเวศชุดหนึ่ง มีการสืบทอดและพัฒนามาเป็น

เวลานับร้อยนับพันปี เปลี่ยนแปลง พัฒนาไปตามบริบทของสังคมในแต่ละยุค มีลักษณะเป็นองค์รวมโดยมิอาจแยกส่วนได้

ในการผลิตสินค้าในระบบทุนหรืออุตสาหกรรม แม้แต่การผลิตสินค้าการเกษตร เช่น ข้าวโพด อ้อย พืชเศรษฐกิจอื่น ล้วนแต่เป็นการผลิตแบบแยกส่วน พืชเศรษฐกิจเหล่านั้นเป็นเพียงวัตถุดิบในโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อนำไปผลิตสินค้าอีกต่อหนึ่ง แม้แต่การปลูกยาสูบเพื่อการส่งใบเข้าโรงบ่มก็เป็นกระบวนการแยกส่วนเหมือกัน ต่างกับการปลูกยาสูบพื้นเมืองที่เริ่มต้นปลูกจนเป็นสินค้าเกิดขึ้นภายในครัวเรือนผู้ปลูกเองทั้งหมดไม่ได้มีการแยกส่วนการผลิตแต่อย่างใด

5.2.1.2 แบบแผนการบริโภคยาสูบ

การบริโภคยาสูบที่พบเห็นในการศึกษาที่ใช้ในการต้อนรับแขกผู้มาเยือนและใช้บริโภคเพื่อการผ่อนคลายความเหนื่อยล้าจากการทำงานนอกจากนั้นยังใช้เป็นเครื่องหมายในการแสดงความเป็นผู้ใหญ่ในสังคมล้านนาและผู้ที่นิยมบริโภคยาสูบพื้นเมืองเป็นผู้มีรายได้น้อยเป็นส่วนใหญ่มีส่วนที่คล้ายกับ Robb(1986) และ McGraw (1989) ได้วิเคราะห์ว่าการสูบบุหรี่นั้นเป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งที่มีการใช้ในกลุ่มสังคมเยาวชน ชนกลุ่มน้อย และกลุ่มเพื่อนฝูงที่สนิทกัน ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่ใช้บุหรี่เป็นสื่อกลางและเป็นการแสดงมิติทางวัฒนธรรมของพฤติกรรมการสูบบุหรี่ ว่าเป็นกลไกการผูกสัมพันธภาพระหว่างมิตรภาพของสมาชิก ให้มีความเป็นพรรคพวกเดียวกัน การใช้ยาสูบหรือการสูบบุหรี่นับว่าเป็นเครื่องหมายและมีความหมายทางวัฒนธรรม และยังปรากฏให้เห็นเสมอว่าการสูบบุหรี่ในโรงงาน กรรมกรและพนักงานจะหยุดพักดื่มกาแฟและสูบบุหรี่เป็นช่วงๆ วัฒนธรรมการสูบบุหรี่จึงเป็นการพักผ่อนลักษณะหนึ่ง

ในล้านนาการบริโภคยาสูบพื้นเมืองในอดีตกลุ่มผู้หญิงจะนิยมบริโภคมากกว่าชาย และไม่เป็นสิ่งต้องห้ามสำหรับหญิง ซึ่งขัดแย้งกับงานของนักมานุษยวิทยา Joel Gittlesohn (1999) ที่ได้ศึกษาถึงอิทธิพลทางสังคมที่มีต่อพฤติกรรมการสูบบุหรี่ ผลการศึกษาพบว่า ผู้หญิงอเมริกันเชื้อสายยุโรป เป็นกลุ่มที่เคยได้รับคำตักเตือน อบรมสั่งสอนเกี่ยวกับการสูบบุหรี่ให้รับรู้ถึงความเหมาะสมมากกว่ากลุ่มชาย

5.2.1.3 การปลูกยาสูบพื้นเมือง

วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองมีวิธีการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองในพื้นที่ศึกษามีขั้นตอนการเพาะปลูกไปจนถึงมือผู้บริโภคที่มากกว่าการเพาะปลูกยาสูบทั่วไปที่ส่งใบยาสูบเข้าโรงงานยาสูบซึ่งแตกต่างจากที่ นพพร คล้ายพงษ์พันธุ์ และคณะ (2547) ได้ศึกษาไว้ กล่าวคือในการเริ่มต้นหว่านกล้า ปลูกลงแปลง รดน้ำ ใส่ปุ๋ย ตลอดจนการดูแลรักษาไปจนถึงการเก็บเกี่ยว

เหมือนกัน แต่ขั้นตอนที่ต่างกัน คือหลังจากเก็บเกี่ยวแล้วเกษตรกรจำนำใบยาสูบส่งเข้าโรงบ่ม กระบวนการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ยาสูบดำเนินการโดยโรงงานยาสูบและจำหน่ายไปยังผู้บริโภค ส่วนวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองในพื้นที่ศึกษา หลังจากเก็บเกี่ยวแล้วขั้นตอนการแปรรูปเป็นยาเส้นผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองจะดำเนินการเองทั้งหมดจนได้เป็นยาเส้นแล้วนำไปจำหน่ายให้กับผู้บริโภคโดยตรงและพ่อค้าคนกลาง

5.2.1.4 ยาสูบกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

การปลูกยาสูบพื้นเมืองสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการปรับตัวทางวัฒนธรรมของสจ๊วต (Steward,1955) อ้างใน บุษบา อรรถาวีร์ (2540) คือ หัวใจสำคัญของการปรับตัวของวัฒนธรรมคือเทคโนโลยี ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

การปลูกยาสูบพื้นเมืองมีความสอดคล้องกับแนวคิดนี้คือ การปรับตัวของเกษตรกรตั้งแต่อดีตที่เป็นบรรพบุรุษของกลุ่มผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง ที่เลือกปลูกในพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง ในอดีตไม่มีเทคโนโลยีทางการเกษตรที่จะนำน้ำจากแหล่งน้ำมารดพืชได้ การที่จะให้ต้นยาสูบพื้นเมืองได้รับน้ำอย่างสม่ำเสมอนั้น อาศัยภูมิปัญญาจากการสังเกตธรรมชาติ กล่าวคือในบริเวณภาคเหนือตอนบนหรือที่เรียกว่าล้านนาในช่วงฤดูหนาวจะหนาวมากมีหมอกจัดโดยเฉพาะในบริเวณที่ใกล้แหล่งน้ำ เกษตรกรในอดีตจึงได้ปลูกยาสูบพื้นเมืองในช่วงฤดูน้ำลดหรือปลายฝนต้นหนาวโดยเลือกพื้นที่น้ำท่วมถึงในการปลูกยาสูบเพราะในพื้นที่น้ำท่วมถึง ดินบริเวณนั้นอุ้มน้ำไว้มากในช่วงปลายฤดูฝนยังพอมีฝนตกลงมาบ้าง เมื่อเข้าสู่ฤดูหนาวในตอนเช้า จะมีอากาศหนาวมากมีหมอกลงจัดเป็นการรดน้ำต้นยาสูบได้ไปในตัว พอต้นกล้าโตขึ้นมาใบยาสูบจะแผ่ปกคุมพื้นดินจนแสงแดดไม่สามารถส่องถึงพื้นดินเป็นการช่วยลดการแห้งของหน้าดินได้โดยไม่ต้องใช้น้ำรด จะเห็นได้ว่าการที่เกษตรกรจะกำหนดระยะห่างระหว่างต้นของการปลูกในแต่ละสายพันธุ์ไม่เท่ากันขึ้นอยู่กับความกว้างของใบแต่ละพันธุ์ และได้อาศัยแม่น้ำเป็นเส้นทางการขนส่งผลผลิตคือยาเส้นออกไปขายนอกพื้นที่ด้วย ในขณะที่ปัจจุบันสภาพอากาศได้เปลี่ยนไปการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดของเกษตรกรโดยใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรนำน้ำจากแหล่งน้ำที่มิใช่เฉพาะน้ำจากแม่น้ำหรือหนองน้ำธรรมชาติเท่านั้นยังมีการเจาะน้ำบนพื้นดินและขุดบ่อน้ำแล้วใช้เครื่องสูบน้ำนำน้ำมารดต้นยาสูบ และพื้นที่การปลูกไม่ได้จำกัดอยู่ในพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึงต่อไปโดยเริ่มที่จะเปลี่ยนเป็น ที่ดอน ที่นา มากขึ้น

2. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์

การปลูกยาสูบพื้นเมืองเกษตรกรผู้ปลูกได้พัฒนาเทคโนโลยีระดับชาวบ้านขึ้นมาใช้ เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้นและที่สำคัญเพื่อให้เกิดความสะดวกสบาย เช่น การคิดค้นเครื่องซอยยาไฟฟ้า ทำให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้นเกษตรกรสะดวกสบายในการทำงาน พฤติกรรมการเรียนรู้เทคนิคในการซอยยาสูบลดลงไม่เห็นความสำคัญของความชำนาญในการซอยยาสูบเพราะเครื่องซอยยาสูบสามารถซอยยาสูบให้ได้เส้นยาสูบสม่ำเสมอสวยงาม

ในการรดน้ำต้นยาสูบหลังจากที่ได้นำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในการรดน้ำ เกษตรกรในอดีตรดน้ำโดยการตักน้ำจากแหล่งน้ำขึ้นมารดต้นยาสูบ มีผลต่อขนาดและพฤติกรรมการปลูก คือปลูกในปริมาณที่ไม่มาก ต่อมาเมื่อเทคโนโลยีมีเครื่องปั๊มน้ำนำน้ำจากแหล่งน้ำขึ้นมารดได้สะดวกมากขึ้น โดยการใช้สายยางรดไปตามแปลงมีผลคือเพิ่มปริมาณการผลิตขึ้นแต่ก็ต้องเสียเวลาในการรดน้ำมากขึ้นตามลำดับจึงได้นำเทคโนโลยีเครื่องพ่นน้ำมาใช้ทำให้ประหยัดเวลาในการรดน้ำพฤติกรรมของเกษตรกรผู้ปลูกเปลี่ยนไปจากการใช้แรงงานมาใช้เทคโนโลยีมากขึ้นมีผลทำให้การใช้แรงงานในไร่ยาสูลบลดลง ลดค่าใช้จ่ายด้านแรงงาน แต่ไปเพิ่มค่าใช้จ่ายให้กับเทคโนโลยีแทน

เทคโนโลยีอีกประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของเกษตรกรคือ การใช้ยาหยดตาใบไม่ให้เกิดหน่อขึ้นมาใหม่หลังจากลิดหน่อ ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบมีเวลามากขึ้นในการทำกิจกรรมอื่นๆ

3. ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม

ในการเพาะปลูกยาสูบมีการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยีการผลิตและทำให้วัฒนธรรมเปลี่ยนที่เห็นได้ชัดคือเทคโนโลยีเครื่องซอยยา เมื่อก่อนผู้ปลูกใช้เครื่องซอยยาด้วยมือ อาศัยความชำนาญในการซอย เกิดกระบวนการเรียนรู้เทคนิคการซอยยาสูบจากผู้ที่ชำนาญ กระบวนการตากและซอยยาใช้เวลานาน จะเรียกได้ว่าทำงานทั้งวันในขณะซอยยา เกิดความสัมพันธ์ระหว่างญาติมิตรและผู้ที่มารับจ้างแรงงาน มีการใช้แรงงานในการซอยยาสูบมาก แต่เมื่อมีการพัฒนาเครื่องซอยยาไฟฟ้าขึ้นใช้ทำให้เกิดความเร็วในการผลิต เกิดการเปลี่ยนแปลงเรื่องของเวลาในการทำงานที่สั้นลง ลดการใช้แรงงานการซอย และทำให้วัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนแรงงานลดน้อยลงไปเนื่องจากไม่มีความจำเป็นต้องไปแลกเปลี่ยนแรงงานเพราะเพียงคนหนึ่งคนสามารถที่จะควบคุมเครื่องซอยยาได้และผลิตได้ในปริมาณมากๆ เกิดการจ้างแรงงานในการตากมากขึ้นแทนการลงแขกเอาแรงกันเพราะมีเส้นยาสูบในผู้รับจ้างนำไปตากได้ในปริมาณมากในเวลาอันสั้นทำให้ได้ค่าจ้างที่มาก ต่างจากเมื่อก่อนต้องรอให้คนซอย ซอยจนได้ปริมาณจึงจะนำไปตากทำให้เสียเวลาในการรอ จึงต้องใช้การแลกเปลี่ยนแรงงาน

การนำเครื่องซอยยาสูบที่มันสมัยมาซอยใบยาสูบแทนการซอยด้วยมือมีผลต่อคุณภาพของยาเส้นทำให้ได้ขนาดของยาเส้นมีขนาดที่สม่ำเสมอสวยงาม ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมคือพ่อค้าจะนำยาเส้นที่มีขนาดสวยงามเหล่านั้นไปบรรจุถุงจำหน่าย และจะเน้นที่ยาเส้นต้องไม่มีตาใบ (ก้านใบ) จึงทำให้เกิดการถอดก้านออกในขั้นตอนการแปรรูปเพิ่มขึ้นมา

5.2.1.5 ยาสูบในพิธีกรรม

ในปัจจุบันเครื่องประกอบในพิธีกรรมต่างๆ ยังมียาสูบโดยเฉพาะยาสูบมวนเองที่เป็นผลิตผลของยาสูบพื้นเมืองเป็นเครื่องประกอบในเครื่องบูชา เพราะเชื่อว่า “ผี” “เทพเจ้า” “สิ่งศักดิ์สิทธิ์” เหล่านั้นชอบยาสูบพื้นเมืองที่มีมาแต่เดิมจึงได้ใช้ยาสูบพื้นเมืองมากกว่าใช้บุหรี่ซอง ในทางปฏิบัติในการเตรียมเครื่องบูชาจะมีพ่อค้าแม่ค้าในตลาดทำเป็นเครื่องบูชาสำเร็จรูปจำหน่ายให้ผู้ที่ต้องการใช้เนื่องจากบางครัวเรือนไม่มีผู้ที่สูบยาสูบพื้นเมืองจึงทำให้หายาสูบพื้นเมืองได้ยาก การที่ซื้อเครื่องบูชาสำเร็จรูปจะสะดวกกว่าหาซื้อยาสูบพื้นเมืองมามวนเองเพื่อมาทำเครื่องบูชา ดังในภาพที่ 2 ในการใช้ยาสูบพื้นเมืองในพิธีกรรมของคนล้านนาเหมือนกับงานของนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันชื่อ Alfred Kroeber (1939) ซึ่งได้สำรวจการใช้ยาสูบในกลุ่มคนอเมริกันอินเดียน หลายกลุ่มในภาคตะวันตกของอเมริกา โดยให้ความสนใจที่ “ยาสูบ”ว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบวัฒนธรรม เขาได้อธิบายว่า คนอเมริกันอินเดียนใช้ ยาสูบ” ในพิธีกรรมเพื่อบูชาภูติ ผี ในโลกของไสยศาสตร์และในรายงานทางมานุษยวิทยากล่าวถึงยาสูบว่า “ยาสูบ” ได้มีการนำมาใช้ในพิธีกรรมในหลายพื้นที่ เช่นในหมู่เกาะ Trobrian ใน Micronesia มาก่อนที่พวกยุโรปจะมาพบในปลายศตวรรษที่ 18

5.2.2 สภาพสังคม เศรษฐกิจ ของครัวเรือนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง

ชุมชนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองในพื้นที่ศึกษาเป็นชุมชนในล้านนาที่มีวิถีชีวิตและการผลิตแบบพึ่งพิงธรรมชาติ มีลักษณะเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจชุมชน เป็นสังคมเกษตรกรรม และมีสถาบันครอบครัวเป็นหน่วยย่อยทั้งการผลิตและกล่อมเกลาทางสังคม เป็นครอบครัวขนาดเล็ก เหมือนกับฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2544) ได้ศึกษาลักษณะหมู่บ้านไทย ว่าเป็นสังคมเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ชาวชนบทต่างๆ ใช้ชีวิตอย่างง่ายๆ มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ ความไม่เหมือนใคร คือ น้ำใจ การช่วยเหลือซึ่งกันและกันด้วยความเต็มใจอย่างเต็มที่ เช่น มีการลงแขกในการดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ตำข้าว และสีข้าวด้วยมือ จับปลา ถางป่า ยกคันนา ตีเหล็ก ล่าสัตว์ สร้างบ้าน รวมไปถึงการปลูกยาสูบพื้นเมืองในพื้นที่ศึกษายังพบเห็นการร่วมกันทำงานลักษณะนี้อยู่ รวมทั้งช่วยเหลือซึ่งกันและกันในกิจกรรมทางสังคม เช่นงานบุญต่างๆ

นอกจากจะอาศัยธรรมชาติแล้วในขณะเดียวกันก็มีการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมให้มีวิถีชีวิตอยู่กับสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติได้ คล้ายกับ อภิชัย พันธเสน (2539)ได้ศึกษาไว้ว่าสังคมชนบทเป็นพื้นฐานของธรรมชาติ คือ สิ่งแวดล้อม ชีวิต สังคมหรือพื้นฐานของวัฒนธรรม ที่พึงพิงธรรมชาติ ที่ประกอบด้วยดิน น้ำ ป่าไม้ ทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างลงตัว เกิดเป็นสังคมชนบทที่อยู่กับธรรมชาติ มีวิถีชีวิตอย่างเรียบง่ายโดยอาศัยธรรมชาติ มีความมั่นคงทางด้านอาหารและความเป็นอยู่ วิถีชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติเรียนรู้และปรับตัวเข้ากับธรรมชาติเป็นการดำรงชีพก่อให้เกิดวัฒนธรรม ในการปรับตัวเข้ากับธรรมชาติในชุมชนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง เมื่อธรรมชาติเปลี่ยนไปในเรื่องของน้ำที่จะใช้ในการรดยาสูบผู้ปลูกได้นำเอาเทคโนโลยีมาใช้ แต่ก็ยังอาศัยธรรมชาติอยู่ ดังจะเห็นได้ว่าฤดูการปลูกจะเป็นช่วงเวลาปลายฝนต้นหนาว ที่ยังต้องอาศัยน้ำฝนในการหล่อเลี้ยงต้นกล้ายาสูบให้เติบโตและอาศัยแสงแดดในฤดูหนาวที่ในการตากยาเส้น

ในภาพรวมของการค้ายาสูบในระดับโลกหรือระดับชาติที่มีมูลค่าสูงจนทำให้ภาครัฐมองข้ามยาสูบพื้นเมืองไม่ได้ควบคุมทั้งพื้นที่การเพาะปลูกและปริมาณการผลิตทำให้ไม่ทราบมูลค่าที่แท้จริงเนื่องมาจากภาครัฐไม่ได้มีรายได้จากภาษียาสูบพื้นเมืองหรือมีเพียงเล็กน้อยเพราะเป็นข้อยกเว้นภาษีจากกฎหมายไว้ ในขณะเดียวกันในเศรษฐกิจชุมชนของชุมชนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองที่มีระบบเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจชุมชนแล้วการเพาะปลูกสูบพื้นเมืองถือได้ว่าสร้างรายได้ให้แก่ผู้ปลูกเป็นจำนวนมากเมื่อเทียบกับการปลูกพืชชนิดอื่นและสามารถสร้างรายได้หลักให้แก่ครัวเรือนได้ อีกทั้งยังเป็นมรดกทางอาชีพที่บรรพบุรุษส่งต่อกันมาให้ลูกหลานมีอาชีพที่มั่นคงเพราะยาสูบพื้นเมืองไม่มีปัญหาในด้านการตลาดยังเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคและมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มขึ้นในแต่ละปีเนื่องจากการขึ้นภาษีบุหรี่ซองของภาครัฐทำให้บุหรี่ซองมีราคาสูงขึ้นผู้บริโภคบุหรี่ซองที่มีกำลังซื้อน้อยหันมาบริโภคยาสูบพื้นเมืองที่มีการปรับตัวนำมาปรุงรสให้เหมือนหรือใกล้เคียงกับบุหรี่ซองและราคาถูกกว่าบุหรี่ซองประมาณ 10 เท่าตัว (บุหรี่ซองราคาประมาณ 50 บาท ราคายาสูบพื้นเมืองบรรจุถุงราคา 5 บาทและได้ปริมาณมากกว่า)

ในภาพรวมของเศรษฐกิจครัวเรือนและชุมชนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองจะเป็นเศรษฐกิจแบบเศรษฐกิจชุมชน แต่ในระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศไทยเป็นเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ทำให้เกษตรกรปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ จนเป็นอาชีพหลักของชุมชนที่เพาะปลูกยาสูบ เพื่อนำเงินมาใช้จ่ายนอกเหนือจากที่อาหารและข้าวที่ผลิตได้เอง และใช้จ่ายอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีพในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม หรือจะเรียกได้ว่าเป็นการปรับตัวของของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง ที่ยังดำรงชีพอยู่ด้วยระบบเศรษฐกิจแบบชุมชน แต่ก็ต้องจำเป็นที่จะ

หารายได้ให้มากเพื่อมาใช้จ่ายในสิ่งจำเป็นที่ไม่สามารถผลิตได้เองในระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รวมทั้งปัจจัยการผลิตบางอย่าง เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เป็นต้น

5.2.3 ปัจจัยที่ทำให้วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองยังดำรงอยู่ได้

ปัจจัยที่ทำให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองยังดำรงอยู่โดยหลักๆ แล้ว คือ ยังมีความต้องการของตลาดและผู้บริโภคอยู่ และ การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมานานตั้งแต่บรรพบุรุษของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง ที่มีความชำนาญในการปลูกยาสูบพื้นเมือง จนถือได้ว่าเป็นมรดกทางอาชีพให้แก่ชุมชนจนเป็นอาชีพหลักของชุมชนที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง และการปลูกยาสูบพื้นเมืองสร้างรายได้ที่มากกว่าการปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นภายในระยะเวลาและขนาดพื้นที่เท่ากัน

จากตำนานยาสูบที่ทบทวนไว้ในบทที่ 2 ที่เชื่อว่ามนุษย์ได้นำยาสูบมาใช้เป็นยามานานกว่า 6,000 ปีมาแล้ว และเริ่มมีหลักฐานชัดเจนเมื่อช่วง ปี ค.ศ. 470 – 630 เมื่อชนเผ่ามายาได้แพร่กระจายไปสู่ชนเผ่าต่างๆ ต่อมาใน ปี ค.ศ. 1492 คริสโตเฟอร์ โคลัมบัส ได้ค้นพบทวีปอเมริกา และพบว่าชนเผ่าพื้นเมืองนำใบไม้แห้งมาสูบและนำมาให้เป็นเครื่องบรรณการ นับจากวันนั้นพัฒนาการของยาสูบกลายมาเป็นพืชเศรษฐกิจที่สำคัญของโลกสร้างรายได้ให้แก่มหาอำนาจในการแสวงหาผลประโยชน์จากการติดบุหรี่ซึ่ง ณ ปัจจุบันนี้ทั้งโลกมองเห็นแล้วว่ายาสูบเป็นพืชมหัตภัยที่ทำลายมนุษย์แม้จะสร้างรายได้ที่มีมูลค่ามหาศาลก็ตาม ในตำนานของยาสูบที่กล่าวมามีเส้นทางของการค้าโลกและผูกขาดทั้งการจำหน่ายและพันธุ์ของยาสูบที่นำมาผลิตบุหรี่ซึ่งมีกฎหมายในแต่ละประเทศรองรับ ซึ่งต่างจากยาสูบพื้นเมืองในงานวิจัยนี้ที่ไม่ได้อยู่ภายใต้กฎหมายดังกล่าว และประวัติความเป็นมาของยาสูบพื้นเมืองในล้านนายังไม่มีความชัดเจนแต่พอมีหลักฐานที่ทำให้เชื่อได้ว่ามีมานานแล้วจะเห็นได้จากภาพสีฝุ่นที่มีภาพคนสูบบุหรี่มวนเอง ตามผนังวัดสำคัญๆ ในล้านนานหลายแห่ง เช่น วัดภูมินทร์ จังหวัดน่านเป็นต้น ซึ่งมีอายุนานหลายร้อยปี อย่างไรก็ตามวิวัฒนาการของยาสูบพื้นเมืองยังเป็นไปแบบค่อยเป็นค่อยไปทั้งการเพาะปลูกและการแปรรูปรวมถึงวิธีการบริโภคแตกต่างจากบุหรี่ซองที่ควบคุมโดยรัฐ แต่ก็มีการปรับตัวนำยาเส้นมาบรรจุถุงทำให้ผู้บริโภคสะดวกสบายในการบริโภคและหาซื้อง่ายตามร้านค้าทั่วไป

นอกจากนั้นการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของการปลูกยาสูบพื้นเมืองตามแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมของจูเลียน เอช สจ๊อต มีผลต่อการดำรงอยู่ของการปลูกยาสูบพื้นเมืองให้สามารถดำรงอยู่ต่อไปได้ โดยสามารถอธิบายได้ว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้ดังนี้

1. ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีการผลิตเป็นตัวกำหนดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปของธรรมชาติ โดยใช้เทคโนโลยีการเกษตรเข้ามาช่วย เช่น เมื่อฝนทิ้งช่วงหรือตกลงมาน้อย เกษตรกรปรับตัวโดยการหาวัสดุมาคุมดินไม่ให้หน้าดินแห้งและใช้เครื่องสูบน้ำนำน้ำมารด ผลจากการที่มีเครื่องสูบน้ำคือพื้นที่การเพราะปลูกไม่ได้จำกัดอยู่ในเฉพาะที่ติดชายน้ำเหมือนอดีตที่ผ่านมาจากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่ามีการปลูกในที่นา และที่ดอนบ้างในเกษตรกรบางราย โดยอาศัยการเจาะบ่อน้ำตื้นขึ้นมาใช้

นอกจากเทคโนโลยีเครื่องสูบน้ำแล้วยังพบว่าในบางครั้งเวลาตากมักจะมีฝนหลงฤดูตกลงมาสร้างความเสียหายให้แก่ผลผลิต ในการปรับตัวเริ่มมีเกษตรกรบางรายนำตู้อบที่ใช้ในการอบสมุนไพรมาใช้บ้างแต่ในพื้นที่ศึกษายังไม่พบว่ามีการใช้อย่างจริงจังแต่มีแนวโน้มว่าจะมีการพัฒนาเครื่องอบไฟฟ้ามาใช้อบยาเส้นเหมือนกับการอบยาเส้นที่ผลิตจากโรงงานยาสูบของรัฐหรือการอบพืชอื่นๆ ในการแปรรูปอาหาร

2. ความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์ อธิบายได้ว่าเมื่อเกษตรกรนำเทคโนโลยีมาใช้พฤติกรรมการผลิตของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบได้เปลี่ยนไปให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีที่นำมาใช้ การนำเอาเครื่องสูบน้ำเข้ามาช่วยในการรดน้ำทำให้สะดวกสบายมากขึ้นทำให้มีเวลามากขึ้นทำให้สามารถที่จะขยายพื้นที่เพาะปลูกจากที่เคยปลูกเพื่อการบริโภคไปเป็นเพื่อการค้า นอกจากนั้นเรื่องของการขยายพื้นที่เพาะปลูกและเพิ่มกำลังการผลิตเกี่ยวข้องกับการนำเอาเครื่องซอยยาที่เป็นเครื่องซอยยาไฟฟ้าทำให้สามารถซอยใบยาสูบได้ในปริมาณที่มากๆ จากเมื่ออดีตใช้เครื่องซอยใบยาที่ใช้แรงงานคนในการซอยที่ใช้เวลานานทำให้ไม่สามารถเพิ่มผลผลิตได้ และจากเดิมทีการซอยใบยาสูบต้องอาศัยความชำนาญในการซอยยาเป็นอย่างมากที่จะได้ยาเส้นที่มีคุณภาพแต่เมื่อนำเครื่องซอยยาที่ทันสมัยมาใช้ความชำนาญในการซอยยาไม่มีความจำเป็นเพาะการซอยยาด้วยเครื่องซอยยาสมัยใหม่เพียงแค่นำใบยาสูบเข้าเครื่องได้ก็สามารถได้ยาเส้นที่มีคุณภาพขนาดของยาเส้นสม่ำเสมอกันได้

นอกจากนั้นเทคโนโลยีทางชีวภาพที่เกษตรกรนำมาใช้คือ การใช้ยาคุมหญ้ามาใช้หยดตาใบหลังจากลิดหน่อรอบแรกแล้วทำให้หน่อที่จะเกิดขึ้นมาใหม่ไม่สามารถงอกขึ้นมาใหม่ได้ จากเดิมก่อนที่จะมีการใช้ยาคุมหญ้ามาใช้เกษตรกรต้องคอยลิดหน่ออย่างน้อย 4 – 5 รอบจนกว่าจะเก็บผลผลิตทำให้เสียเวลาในการทำงานและแรงงาน เมื่อใช้ยาคุมหญ้ามาหยดที่ตาใบแล้วมีเวลาเหลือมากพอจึงสามารถที่จะขยายพื้นที่การเพาะปลูกจากเดิมได้

สรุปความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมมนุษย์ คือ เมื่อนำเทคโนโลยีมาใช้แล้ว สามารถที่จะลดระยะเวลาการทำงานลงทำให้เกษตรกรขยายการผลิตได้มากขึ้น และขาดการฝึกฝนความชำนาญในการทำงาน เช่น พฤติกรรมการซอยยา การลิดหน่อ เป็นต้น

3. ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม จะเห็นว่าเมื่อเกษตรกรนำเทคโนโลยีเข้ามาใช้ ที่เห็นได้ชัดเจนคือระบบการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ได้ลดน้อยลงไป เนื่องจากการขยายพื้นที่การเพาะปลูกในแต่ละรายไม่เท่ากันทั้งนี้การขยายพื้นที่การเพาะปลูกไม่ได้ขึ้นอยู่กับเทคโนโลยีอย่างเดียวยังมีปัจจัยเรื่องเงินทุนและที่ดินของเกษตรกรที่ถือครองอยู่เข้ามาเกี่ยวข้องซึ่งในแต่ละรายมีไม่เท่ากัน ผลกระทบจึงตามมาถึงแรงงานที่เคยช่วยเหลือกันในระบบการลงแขก ในภาษาถิ่นล้านนาเรียกว่า “เอามือ” “เอามื้อ” “โหล่แฮง” ได้หายไปเนื่องจากเทคโนโลยีเข้ามาแทนที่แรงงานและทำงานได้เร็วกว่ามีระบบค่าจ้างแรงงานเข้ามาเป็นตัวกลางในการแลกเปลี่ยนแรงงานเกิดการจ้างงานที่ได้ค่าตอบแทนเป็นเงิน และได้ทำลายระบบน้ำใจในสังคมชนบทไปได้เป็นอย่างมาก ในเรื่องการผลิตเมื่อได้นำเครื่องซอยยามาใช้นอกจากจะทำให้ประหยัดเวลาและแรงงานแล้ว ตลาดรับซื้อจากที่เคยซื้อขายทั่วไปในท้องถิ่นได้เปลี่ยนไปโดยมีโรงงานบรรจุถุงยาสูบมวนเองรับซื้อและกำหนดให้ถอดก้านใบออกทำให้เกิดขั้นตอนการแปรรูปขึ้นมาใหม่อีกขั้นตอนหนึ่งคือขั้นตอนการถอดก้านก่อนที่จะนำใบยาสูบเข้าเครื่องซอยยา

นอกจากนั้นวัฒนธรรมการบริโภคได้เปลี่ยนไปจากที่ตลาดรับซื้อมีพ่อค้าในท้องถิ่นรับซื้อไปขายต่อให้ผู้บริโภคโดยตรง เมื่อมีเทคโนโลยีเครื่องซอยยา และเทคโนโลยีสารปรุงรสและอบกลิ่นเข้ามาเกิดมีโรงงานยาสูบมวนเองบรรจุถุงเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคที่มีรายได้น้อยแต่ยังติดใจในรสชาติของบุหรี่ซองหันมาบริโภคยาสูบมวนเองบรรจุถุงมากขึ้น

กล่าวโดยสรุปคือ การปรับตัวของการปลูกยาสูบให้ดำรงอยู่สามารถปรับตัวได้ตลอกเวลาและมีผลต่อพฤติกรรมของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบพื้นเมืองนอกจากนั้นยังมีผลต่อวัฒนธรรมดั่งเดิมที่สืบทอดกันมา เพื่อให้การปลูกยาสูบพื้นเมืองคงอยู่ต่อไปตราบใดที่ผลผลิตของยาสูบพื้นเมืองคือยาเส้นยังเป็นที่ต้องการของตลาดอยู่ หรือภาครัฐสามารถเรียนรู้และเข้าใจวิถีชุมชนผู้ปลูกยาสูบจนสามารถที่จะกำหนดนโยบายเข้ามาสลายวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองโดยวิธีการใดก็ตาม เมื่อนั้นการปรับตัวและการเปลี่ยนแปลงของวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองคงต้องยุติลง

5.3 ข้อค้นพบใหม่

การศึกษาวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง เป็นการศึกษาในด้านมิติทางวัฒนธรรม และวัฒนธรรมย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ในตัว จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับผู้ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเอง เช่นเดียวกับการวิจัยครั้งนี้ พบว่าในวัฒนธรรมการปลูกยาสูบมีทั้งที่เปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลง และได้เป็นข้อค้นพบใหม่ในงานวิจัย ดังนี้

5.3.1 นวัตกรรม

การค้นพบนวัตกรรม ที่ใช้ในวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมือง คือ เครื่องซอยใบยา มีการพัฒนาขึ้นมาถึง 4 รุ่น ที่พัฒนามาจากเครื่องซอยยาแบบที่ใช้แรงงานคนเป็นคนซอย จนมาถึงการใช้มอเตอร์ไฟฟ้า มีระบบลำเลียงใบยาเข้าเครื่อง มีระบบลับใบมีดซอยยาเบ็ดเสร็จในตัวเครื่องรุ่นที่ 4 เส้นยาสูบที่ซอยจากเครื่องซอยยาที่พัฒนาแล้วจะมีขนาดเส้นที่สม่ำเสมอสวยงาม การทำงานของเกษตรกรสะดวกขึ้น ระยะเวลาในการซอยยาสั้นลง เวลาที่เหลือสามารถไปทำกิจกรรมอื่นๆ ได้

5.3.2 ชุมชนเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองมีระบบเศรษฐกิจชุมชน

ชุมชนเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นสังคมชนบท มีระบบเศรษฐกิจเป็นแบบเศรษฐกิจชุมชน มีหน่วยการผลิตขนาดเล็ก พื้นที่เพาะปลูกยาสูบมีประมาณ 4 ไร่ แรงงานที่ใช้เป็นแรงงานในครัวเรือนยกเว้นบางกิจกรรมที่เกินกว่ากำลังของแรงงานในครัวเรือนจะทำเองได้จึงจะจ้างแรงงานภายนอกครัวเรือน ระบบการผลิตเป็นแบบพึ่งพาธรรมชาติ ไม่มีระบบชลประทาน ปลูกข้าวเพื่อการบริโภค และมียาสูบพื้นเมืองเป็นพืชเศรษฐกิจหลักเป็นการปลูกเพื่อขายภายในชุมชนและมีกลไกตลาดขนาดเล็กที่มีพ่อค้าคนกลางเข้ามารับซื้อยาสูบพื้นเมืองถึงในชุมชนแล้วเอาไปจำหน่ายให้กับผู้บริโภคภายนอกชุมชน

5.3.3 เอกลักษณ์ของวัฒนธรรมชุมชน

ชุมชนที่มีอาชีพหลักคือการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง โดยมีวิถีการผลิตที่สืบทอดกันมานานและแตกต่างจากการปลูกพืชทั่วไป สินค้าที่ผลิตได้ในชุมชน คือยาสูบ จนมีการเรียกขานกันติดปากว่า “ยาป๋ิง” “ยาน่าน” นี้คือความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนที่มีวัฒนธรรมการปลูกยาสูบ เช่นเดียวกับชุมชนช่างฆ้อง มีอาชีพหลักคือทำฆ้อง บ้านช่างทอง มีอาชีพทำทอง บ้านช่างเคี่ยน มีอาชีพทำล้อเกวียน และอีกหลายชุมชนที่มีชื่อเรียกชุมชน ตามอาชีพหลักของชุมชนนอกจากนั้น ยังมีชุมชนลักษณะนี้เกิดขึ้นใหม่ได้โดยการรวมกลุ่มกันขึ้นมาทำอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นอาชีพหลักของชุมชนตามกระแสการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนที่เรียกว่า วิสาหกิจชุมชน เช่น ชุมชนบ้าน

ถวาย ที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยการรวมกลุ่มทำไม้เกาะสลัก ชุมชนสูงเม่งจังหวัดแพร่ โดยการทำผลิตภัณฑ์จากไม้สัก จนมีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นต้น การเกิดขึ้นใหม่ของชุมชนลักษณะนี้เกิดขึ้นตามการส่งเสริมจากภาครัฐให้ชุมชนเกิดรายได้ มิได้เกิดขึ้นจากการรวมตัวของคนชุมชนที่พร้อมใจกันประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งโดยแท้จริง เกิดขึ้นเพราะการค้าของระบบทุน โดยการรวมตัวกันขึ้นเพื่อการค้านำสินค้ามาขาย ณ ที่ใดที่หนึ่งให้เป็นสินค้าของชุมชน โดยที่สินค้าบางอย่างไม่ได้ผลิตเองที่ชุมชนหรือรับเอาสินค้าจากแหล่งอื่นมาต่อยอดในชุมชนเท่านั้น การเกิดชุมชนแบบนี้เกิดขึ้นง่ายหากมีปัจจัยช่วยเสริม ซึ่งแตกต่างจากชุมชนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมือง ที่สินค้าที่ผลิตได้จากชุมชนในทุกกระบวนการผลิต วิถีการผลิตไม่สามารถที่จะเรียนรู้กันได้ในระยะเวลาอันสั้น เนื่องจากกระบวนการถ่ายทอดเป็นการถ่านทอดผ่านชุมชนที่เกิดจากการเรียนรู้ฝึกทักษะด้วยการปฏิบัติจริงในการผลิตยาสูบตนเองและแน่นอนการเกิดชุมชนที่มีวัฒนธรรมการเพาะปลูกยาสูบไม่สามารถที่จะเกิดขึ้นได้ในชั่วข้ามคืนและในสภาพปัจจุบันที่มีกระแสต่อต้านการบริโภคยาสูบเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ไม่สามารถจะเกิดชุมชนการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองขึ้นมาใหม่ได้

5.3.4 วัฒนธรรมความยากจน

“ยาสูบพื้นเมือง” กับ “วัฒนธรรมความยากจน” เป็นคู่สัมพันธ์ต่อกันในรูปการบริโภค ผู้สูบบุหรี่ที่ยากจนมีรสนิยมหรือความจำเป็นที่ต้องบริโภคยาสูบพื้นเมืองเพราะมีราคาถูก ส่วนคนร่ำรวยจะไม่บริโภคยาสูบพื้นเมืองเพราะเห็นว่าเป็นของไม่มีรสนิยม เป็นการบริโภคตามอัตภาพซึ่งมีรายได้น้อย การบริโภคยาสูบพื้นเมืองของคนยากจน เกิดจากสภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำ ทำให้ผู้คนหาเงินได้น้อยลงและยากมากขึ้น ประกอบกับค่าครองชีพที่สูงขึ้นทำให้มีรายจ่ายเพื่อการยังชีพมีมาก

5.3.5 การใช้ช่วงโหว่ของกฎหมายเพื่อเพิ่มมูลค่าของยาสูบพื้นเมือง

การปรับรูปแบบการจำหน่ายยาสูบพื้นเมืองเพื่อการปรับปรุงรสชาติให้ตรงกับความต้องการของผู้บริโภค โดยการใช้พันธุ์ยาสูบต่างประเทศมาปลูกแทนพันธุ์พื้นเมืองแล้วนำมาแปรรูปเป็นยาเส้นเป็นยาสูบพื้นเมืองชนิดจืด อาศัยช่องว่างทางกฎหมายโดยที่รัฐไม่สามารถเข้าตรวจสอบได้อย่างทั่วถึง แล้วนำไปผสมกับยาสูบพื้นเมืองที่ผลิตจากพันธุ์พื้นเมืองจริงที่ผลิตเป็นยาเส้นชนิดฉุน ให้มีรสชาติเหมือนหรือใกล้เคียงกับรสชาติของบุหรี่ที่ผลิตมาจากโรงงานยาสูบมีรูปแบบการขายที่ผู้บริโภคสะดวกมากขึ้น คือการนำไปบรรจุถุงโดยการปรุงแต่งรสและนำกระดาษมวนยาสูบบรรจุลงไปในซองเดียวกัน

5.3.6 ยาสูบพื้นเมืองสินค้าวิสาหกิจชุมชน

ยาสูบพื้นเมืองที่ปรุงรสและนำมาบรรจุถุงกลายมาเป็นสินค้าวิสาหกิจชุมชนที่ได้รับการส่งเสริมให้สร้างรายได้ โดยชูประเด็นสินค้าพื้นเมืองและภูมิปัญญาท้องถิ่น วิสาหกิจชุมชนเป็นตัวการทำให้ยาสูบพื้นเมืองดำรงอยู่อย่างถูกต้องตามกฎหมายโดยมีการชำระภาษี

5.3.7 การเก็บภาษียาสูบพื้นเมือง

การปลูกยาสูบพื้นเมืองไม่ได้จัดเก็บภาษี แต่กำหนดการจัดเก็บภาษีผลิตภัณฑ์สำเร็จรูปในอัตราเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ในความเป็นจริงการจัดเก็บภาษียาสูบพื้นเมืองไม่ได้มีการจัดเก็บอย่างเป็นรูปธรรมจากภาครัฐ ภาครัฐมองว่าภาษียาสูบพื้นเมืองที่ได้เป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับการค้าบุหรี่ทั้งระบบ อีกทั้งภาครัฐไม่ได้สนใจว่ามีพื้นที่เพาะปลูกอยู่ที่ใด จำนวนผลผลิตมากน้อยขนาดไหน ภาครัฐมุ่งที่จะจัดเก็บภาษีจากยาสูบบรรจุซองจากโรงงานและ การนำเข้าจากต่างประเทศ เป็นหลัก

สำหรับยาสูบพื้นเมือง เมื่อปรับเปลี่ยนรูปแบบการจำหน่ายเป็นยาสูบพื้นเมืองบรรจุถุงขายตามร้านค้าทั่วไปมีเพียงผู้ผลิตไม่กี่รายเท่านั้นที่ปิดอากรภาษี และมีราคาอากรที่ถูกมาก ในแผงหนึ่งที่มี 12 ถุง ปิดอากรเพียง 3 บาท เท่ากับว่ายาสูบมวนเองบรรจุถุงมีภาษีเพียง 0.25 บาทต่อถุงเท่านั้น ภาษีที่น้อยทำให้ราคายาสูบมวนเองบรรจุถุงถูกกว่ายาสูบที่ผลิตจากโรงงานยาสูบและบุหรี่นำเข้าจากต่างประเทศประมาณว่า 10 – 15 เท่า

5.3.8 ยาสูบพื้นเมืองภัยเงียบที่ถูกมองข้าม

ยาสูบพื้นเมืองในปัจจุบันได้ถูกกำหนดให้มีความหมายในเชิงตรงกันข้ามจากอดีตที่เป็นการผลิตเพื่อการบริโภคในครัวเรือนมาเป็นพืชเศรษฐกิจทางวัฒนธรรม ภัยเงียบประการแรกคือยาสูบพื้นเมืองเป็นสาเหตุให้เกิดโรคร้าย การทำไร่ยาสูบพื้นเมืองสมาชิกในครัวเรือนทุกคนมีโอกาสสัมผัสกับยาสูบพื้นเมืองตลอดระยะเวลาในการผลิตเป็นยาเส้นและการเก็บไว้รอจำหน่ายสถานที่เก็บคือตัวบ้าน ซึ่งผู้อาศัยในบ้านจะได้รับพิษจากยาสูบตลอดเวลา เป็นผลระยะยาวที่ทำลายสุขภาพแม้จะไม่ใช่ผู้ที่สูบบุหรี่ก็ตาม ส่วนผู้บริโภคยาสูบพื้นเมืองทั่วไปซึ่งบริโภคยาสูบมวนเองที่ไม่มีก้นกรองทำให้ได้รับสารพิษในปริมาณที่มากกว่ายาสูบซองที่มีก้นกรอง เนื่องจากยาสูบมวนเองมิได้ถูกควบคุมปริมาณนิโคตินและสารพิษอื่นๆ เหมือนยาสูบที่ผลิตจากโรงงาน ในความหมายของยาสูบที่เป็นภัยต่อชีวิตเป็นพิษต่อสังคม มีงานวิจัยออกมารองรับถึงผลกระทบมากมาย เพื่อศึกษาและควบคุมยาสูบอย่างจริงจังจนภาครัฐได้ก่อตั้งหน่วยงานเฉพาะขึ้นที่มาศึกษา คือศูนย์วิจัยและการจัดการความรู้เพื่อการควบคุมยาสูบ (ศจย.) ภัยเงียบประการที่สอง คือ การควบคุมการบริโภคยาสูบพื้นเมืองของรัฐมิได้กระทำอย่างจริงจังโดยมองว่าเป็นเพียงส่วนน้อยเมื่อเทียบกับระบบการค้ายาสูบ

ของประเทศ แต่เป็นเรื่องอันตรายต่อสุขภาพของประชากรที่รัฐมิควรมองข้าม เพราะรัฐยังไม่สามารถเข้าถึงกระบวนการผลิต พื้นที่เพาะปลูก เส้นทางการค้า และการรณรงค์มุ่งแต่การ ลด ละ เลิก การบริโภคบุหรี่ซอง การกำหนดมาตรการทางภาษีให้สูงขึ้นของบุหรี่ซองและการจำกัดพื้นที่สำหรับการสูบ ไม่มีผลต่อยาสูบพื้นเมืองเลย มาตรการทางภาษีที่เพิ่มขึ้นกลับทำให้มีผู้หันมาบริโภคยาสูบพื้นเมืองมากขึ้นเนื่องจากราคาถูก การกำหนดพื้นที่การสูบไม่ได้มีผลกระทบกับยาสูบพื้นเมืองอีกเช่นกัน เพราะพื้นที่เหล่านั้นที่ถูกกำหนดห้ามสูบล้วนเป็นพื้นที่ของวัฒนธรรมความร่ำรวย แต่ยาสูบพื้นเมืองอยู่ในวัฒนธรรมความยากจน การบริโภคอยู่ในพื้นที่การทำงานของผู้ใช้แรงงานที่มีรายได้น้อย ทำไร่ ทำนา ทำสวน การจัดการกับภัยเงียบเหล่านี้รัฐต้องทำความเข้าใจวัฒนธรรมยาสูบพื้นเมืองด้วย

5.3.9 แนวโน้มการปลูกยาสูบในอนาคต

การปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมของชุมชม เป็นวิถีชีวิต และเป็นวัฒนธรรมความยากจน ผู้คนที่บริโภคยาสูบพื้นเมืองมีรายได้น้อย ราคายาสูบพื้นเมืองถูกและหาซื้อได้ง่าย ประกอบกับการปลูกยาสูบพื้นเมืองสามารถสร้างรายได้มากกว่าการปลูกพืชชนิดอื่น เมื่อเทียบกับระยะเวลาและขนาดพื้นที่ การที่จะให้ผู้ปลูกเลิกปลูกยาสูบพื้นเมืองในทันทีนั้นคงเป็นไปได้ยากในขณะนี้ ตราบใดที่ยังหาพืชอื่นที่สามารถสร้างรายได้ที่ดีกว่ามาทดแทนไม่ได้ แนวโน้มการเพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองของกลุ่มอย่าง มีแนวโน้มก้ำกึ่งกันระหว่างผู้ที่อยากเลิกกับผู้ที่ไม่คิดจะเลิก ส่วนผู้ที่อยากเลิกส่วนใหญ่มีอายุมากแล้ว ส่วนผู้ที่คิดจะปลูกต่อเพราะเห็นว่ารายได้ดี

อนาคตของการปลูกยาสูบพื้นเมืองในวิถีชุมชนจะค่อยๆ ลดลงตามกาลเวลาที่ผู้เพาะปลูกมีอายุมากขึ้น และขาดผู้ที่จะมาสืบทอด แต่ในอนาคตผู้วิจัยเชื่อว่าการปลูกยาสูบพื้นเมืองจะยังคงอยู่และจะเปลี่ยนรูปแบบจากวิถีชีวิตชุมชนมาเป็นระบบอุตสาหกรรมมากขึ้น เหตุผลที่ทำให้ผู้วิจัยคิดเช่นนั้น คือ

1. จากกระบวนการผลิตที่ค่อยๆ เปลี่ยนไป คือการถอดก้านยาสูบที่จังหวัดน่าน มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำเข้าสู่โรงงานโดยตรง ไม่ได้มีตลาดสำหรับผู้บริโภคตามแบบแผนวัฒนธรรมดั้งเดิม มุ่งเน้นสู่ระบบโรงงานอุตสาหกรรม ผู้บริโภคกลายเป็นบุคคลที่ติดบุหรี่ มีรายได้น้อยไม่สามารถที่จะซื้อบุหรี่ซองมาสูบได้

2. การเปลี่ยนรูปแบบการจำหน่ายและบรรจุภัณฑ์ใหม่มาเป็นยาสูบมวนเองบรรจุถุง ได้รับการส่งเสริมในรูปวิสาหกิจชุมชน สินค้ายาสูบมวนเองบรรจุถุงมีสถานที่จำหน่ายกระจายตัวทั่วไปผ่านร้านค้าชุมชนในทุกพื้นที่และมีการชำระภาษีถูกต้องตามกฎหมาย

3. มีการนำพันธุ์ยาสูบที่ใช้ปลูกสำหรับส่งโรงบ่มมาปลูก เช่น เวอร์จิเนีย เบอร์เลย์ และ เตอร์กิช เป็นต้น ซึ่งพันธุ์ยาสูบเหล่านั้นมีกฎหมายควบคุมให้นำผลผลิตเข้าสู่ระบบการผลิตของโรงงานยาสูบหรือส่งใบยาสูบขายต่างประเทศเท่านั้น แล้วนำใบมาผลิตเป็นยาเส้นพื้นเมือง เอาไปผสมกับพันธุ์ยาสูบพื้นเมืองให้มีรสชาติใกล้เคียงหรือเหมือนกับบุหรี่ซองนำออกจำหน่ายในรูปยาสูบมวนเองบรรจุถุงซึ่งมีการเสียภาษีในอัตราที่ต่ำกว่ามากกระบวนการทั้งหมดเป็นการกระทำลอดรัฐโดยที่รัฐเข้าไปจัดการไม่ถึง

กล่าวโดยสรุป งานวิจัยนี้พบว่า ในวัฒนธรรมยาสูบพื้นเมืองล้านนานั้น เกษตรกรกำลังต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างเรื่องตลาดการบริโภคและโครงสร้างทางสังคมที่กำลังทำให้ยาสูบพื้นเมืองที่ไม่มีตัวตนและกำลังจะเปลี่ยนรูปแบบไปสู่ระบบอุตสาหกรรม ภายใต้การสนับสนุนของรัฐ แต่เนื่องจากยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมที่ผูกพันระหว่างคนกับนิเวศวิทยา จึงมีความพยายามที่จะผลิตยาสูบพื้นเมืองอย่างต่อเนื่องและเป็นการกระทำแบบลอดรัฐโดยที่รัฐไม่สามารถเข้ามาจัดการระบบการผลิตและรับทราบการมีอยู่ของการผลิตแบบพื้นบ้านได้ เกษตรกรอาศัยช่องว่างทางกฎหมายในการดำเนินการผลิต การจัดจำหน่ายและการบริโภค อย่างครบวงจร รัฐต้องปรับนโยบายยาสูบให้เป็นมากกว่าพืชเพื่อการผลิตในระบบอุตสาหกรรม และเป็นพืชที่ทำลายสุขภาพ แต่ต้องให้ความหมายว่ายาสูบเป็นพืชเศรษฐกิจเชิงวัฒนธรรม และยาสูบพื้นเมืองเป็นวัฒนธรรมความยากจนด้วย

5.4 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเพื่อให้ได้ความรู้ใหม่ของวัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นเมืองในสองจังหวัดภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย ยาสูบพื้นเมืองมีการปลูกทั่วไปในทุกภาคของประเทศ วัฒนธรรมการเพาะปลูกและการแปรรูปย่อมมีความแตกต่างกัน เช่น ยาสูบพื้นเมืองที่ปลูกในจังหวัดกาญจนบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี และเพชรบูรณ์ จะหั่นใบยาสูบขณะที่ยังสดอยู่ แล้วนำไปตากแดดอีก 1 วันก็สามารถบรรจุซองขายได้ การเพาะปลูกยาสูบในภาคต่างๆ ค่อนข้างกระจัดกระจาย โดยมีรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นตัวกำหนดการปลูกและผลิตเป็นยาเส้น เพื่อให้เป็นข้อมูล ที่ภาครัฐจะนำไปใช้ประกอบการดำเนินงานการควบคุมยาสูบให้สามารถบรรลุเป้าหมายเพื่อที่จะให้ประชาชนทั่วไปไม่ต้องเสี่ยงต่อการเกิดผลเสียต่อสุขภาพและกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสามารถที่จะปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตอย่างเข้าใจในวิถีของชุมชน การกำหนดนโยบายจะสามารถกระทำได้นั้นต้องมีข้อมูลมากเพียงพอ การที่ยาสูบพื้นเมืองยังคงดำรงอยู่มิใช่เพื่อตอบสนองคอยาสูบพื้นเมือง ซึ่งน่าจะมีแนวโน้มลดลงในไม่ช้าเพราะผู้ที่สูบอยู่เป็นประจำมีจำนวนลดลงตามอายุ

ไขและไม่เป็นที่นิยมของคนรุ่นใหม่ แต่ปัจจัยที่สนับสนุนกลับเป็นกระบวนการแปรรูปเป็นยาสูบมวนเองที่กฎหมายยังเข้าไปไม่ถึง การเลี่ยงไปเป็นสินค้า OTOP เป็นการสนับสนุนและส่งเสริมที่ขาดการป้องกันและควบคุม แม้จะคิดว่าเป็นเพียงส่วนเล็กน้อยก็อาจมีแนวโน้มที่จะขยายผลออกไปได้ ดังนั้นในส่วนนี้จึงต้องการเสนอแนวทางเชิงนโยบายที่สมควรเร่งรีบดำเนินการต่อไป ดังนี้

5.4.1 ข้อเสนอแนะทั่วไป

5.4.1.1 ควรมีการสำรวจเพื่อทราบจำนวนพื้นที่ที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองในทุกจังหวัดที่ยังคงมีการเพาะปลูกที่กระจัดกระจายในทุกภูมิภาคของประเทศ

5.4.1.2 การขึ้นทะเบียนผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง เพื่อทราบกลุ่มประชากรผู้ปลูกยาสูบในปัจจุบัน การดำเนินงานดังกล่าวจะทราบสถานการณ์ที่เป็นจริงและแนวโน้มของการผลิตยาสูบพื้นเมืองได้ทั้งประเทศ

5.4.1.3 ควรมีการสำรวจและขึ้นทะเบียนแหล่งผลิตยาสูบพื้นเมืองเพื่อแปรรูปเป็นยาเส้นมวนเอง เพื่อกำหนดแนวทางการควบคุมแหล่งแปรรูปผลผลิตจากยาสูบทั้งจากพันธุ์ยาสูบพื้นเมืองและการนำยาสูบพันธุ์อื่นมาปลูกแทนยาสูบพื้นเมือง

5.4.1.4 กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยกรมส่งเสริมการเกษตรต้องเข้ามามีบทบาทในการให้คำแนะนำแก่เกษตรกร ให้มีโอกาสรับรู้ รับทราบถึงแนวทางการปลูกพืชอื่นๆ ที่สามารถนำมาทดแทน ที่ให้ผลผลิตและมีรายได้ใกล้เคียงกับการปลูกยาสูบ

5.4.1.5 กระทรวงสาธารณสุข โดยการดำเนินงานของสาธารณสุขจังหวัดจะต้องประสานงาน ร่วมกับฝ่ายการเกษตรในการรณรงค์ ลดพื้นที่การปลูกยาสูบพื้นเมืองและชี้ให้เห็นถึงพิษที่เกิดจากใบยาสูบ การใช้ยาฆ่าแมลง การใช้ปุ๋ยเคมี โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลกระทบต่อสุขภาพจากการสูบ การเก็บเกี่ยว แม้กระทั่งการเก็บยาสูบเพื่อรอการจำหน่าย ไว้ในอาคารบ้านเรือน ที่ส่งผลต่อระบบการหายใจ และโรคผิวหนัง

5.4.1.6 เนื่องจากการปลูกยาสูบพื้นเมืองเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาช้านานและยังคงใช้ประโยชน์จากยาสูบอยู่บ้างในสังคมล้านนาปัจจุบัน การบังคับห้ามมิให้มีการปลูกในทันที อาจส่งผลต่อภาวะทางจิตใจ ของประชาชน ดังนั้นรัฐจะต้องกำหนดมาตรการลดพื้นที่การเพาะปลูกแบบค่อยเป็นค่อยไป โดยให้มีผลกระทบน้อยที่สุด มาตรการการเรียกเก็บภาษีอาจไม่ได้ผลเพราะที่ผ่านมาถือว่าการปลูกยาสูบเป็นเรื่องที่รัฐบาลเห็นว่ามีผู้ปลูกเพียงเพื่อการบริโภคเองในแวดวงจำกัด แต่เมื่อบุหรี่โรงงานมีราคาสูงขึ้น ประชาชนกลับมีทางเลือกที่จะบริโภคยาสูบในราคาถูกลง ในรูปแบบของยาสูบมวนเองมากขึ้น ดังนั้นสิ่งที่พึงกระทำในระยะเวลานี้ คือการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ปลูกยาสูบพื้นเมือง ได้ตระหนักถึงผลกระทบต่อผู้บริโภค และมีอันตรายยิ่งกว่า

ยาสูบทั่วไป เพราะปริมาณ ทาร์ ในยาสูบพื้นเมืองมีสูงกว่าปริมาณ ทาร์ ในใบยาสูบจากโรงงาน ที่ผลิตจากการผสมระหว่าง ยาสูบพันธุ์ เวอร์จิเนีย เบอร์เลย์ และ เตอร์กิช

5.4.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

5.4.2.1 การศึกษาครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่จะทำความเข้าใจในเรื่องการปลูกยาสูบพื้นเมือง ยังมีประเด็นสำคัญที่จำเป็นจะต้องศึกษาต่อไป คือ กลุ่มผู้บริโภค ซึ่งยังคงมีผู้นิยมสูบบุหรี่ขี้โยอยู่จำนวนมากโดยเฉพาะผู้สูงอายุในชนบท มีวัฒนธรรมการสูบบุหรี่แบบล้านนาในปัจจุบันเป็นอย่างไร

5.4.2.2 ศึกษาวิจัย ระบบตลาด ที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทราบถึงกลไกการจำหน่าย ตั้งแต่การรับซื้อจากพ่อค้าคนกลาง การจำหน่ายต่อไปยังผู้ประกอบการรายย่อย ไปจนถึงผู้บริโภค ว่ามีกระบวนการอย่างไร

5.4.2.3 การนำยาสูบพื้นเมืองไปแปรรูปเป็นยาเส้นมวนเอง ได้เกิดขึ้นมาเป็นจำนวนมากกระบวนการแปรรูป การบรรจุภัณฑ์ เป็นเรื่องที่ควรศึกษาเพราะแหล่งผลิตยาสูบมวนเองที่ดำเนินการโดยชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่สังคมมองว่าเป็นองค์ความรู้ของท้องถิ่น โดยความเป็นจริงแล้ว ธุรกิจชุมชนในลักษณะเช่นนี้ไม่มีความแตกต่างไปจาก บุหรี่ที่ผลิตจากโรงงานยาสูบ แต่อาจมีผลกระทบต่อสุขภาพมากกว่าเพราะสารเคมี ที่นำไปปรุงรสอาจมีพิษภัยมากกว่า จึงสมควรให้มีการศึกษาวิเคราะห์ถึงสารพิษตกค้างจากใบยาสูบที่นำไปผลิตเป็นบุหรี่มวนเอง

5.4.2.4 ควรมีการวิจัยในลักษณะเชิงทดลอง หรือการวิจัยเพื่อพัฒนา หารูปแบบที่เหมาะสมว่าควรจะส่งเสริมการปลูกพืชชนิดใด เพื่อทดแทนยาสูบพื้นเมือง เพื่อลดพื้นที่เพาะปลูกยาสูบพื้นเมืองลง

5.4.2.5 ในมิติทางด้านวัฒนธรรม “ยาสูบพื้นเมือง” เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของไทยที่สืบทอดมาช้านาน ยาสูบเป็นเสมือนสัญลักษณ์จำเป็นต้องใช้ควบคู่กับ หมาก เมี่ยง เพื่อทำให้เกิดความผ่อนคลาย และเป็นสื่อสัมพันธ์ในการรับรองแขก ระหว่างการสนทนา รวมทั้งการนำใช้ในด้านพิธีกรรม เป็นส่วนหนึ่งขององค์ประกอบของการบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธ์ สมควรที่จะต้องศึกษาวิจัยเชิงลึก เพื่อทราบถึงความเชื่อต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการใช้ยาสูบพื้นเมือง ในแง่มุมของความหมาย และความสำคัญ ของการใช้ยาสูบในรูปแบบต่างๆ ของคนไทยและกลุ่มชาติพันธุ์ ที่อาจมีความเหมือนหรือความแตกต่างกัน ในแต่ละแห่ง

รายการอ้างอิง

รายการอ้างอิง

8 ความเสี่ยงจากบุหรี่. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2551, จาก http://www.thaihealth.or.th/node/9178

กรมสรรพสามิต. (2509). **พระราชบัญญัติยาสูบ.** สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2551, จาก http://www.excise.go.th/law2b4/law_bacco1.html

กรรณิการ์ สุขเกษม และคณะ. (2523). **สังคมวิทยา- มานุษยวิทยาเบื้องต้น.** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (ม.ป.ป.). **ข้อมูลประเทศไทย.** สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2551, จาก http://thai.tourismthailand.org/about-thailand/about-thailand-39-1.html#

ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2542). ชนบทศึกษากับการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม**.** ใน **เอกสารประกอบการสัมมนาชนบทศึกษากับการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม**. 27-28 มกราคม 2542 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพฯ.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2547). เศรษฐกิจชุมชนบนฐานเกษตรกรรมยั่งยืน. ใน **เอกสารประกอบการสัมมนาสมัชชาเกษตรทางเลือก ครั้งที่สาม มหกรรมเกษตรกรรมยั่งยืน.** 21 พฤศจิกายน 2547 ณ สำนักพิพิธภัณฑ์และวัฒนธรรมการเกษตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน กรุงเทพฯ.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2541). **วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2544). **60 ปี ฉัตรทิพย์ นาถสุภา.** กรุงเทพฯ: พี เพรส.

ชมพู โกติรัมย์. (2551). **คำตอบอยู่ที่รากหญ้า คำตอบรัฐที่มาถูกทาง.** สืบค้นเมื่อ 10 มีนาคม 2551, จาก http://dllibrary.spu.ac.th:8080/dspace/bitstream/

ชนัญ วงษ์วิภาค. (2532). **นิเวศวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2542). ชนบทศึกษากับการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม. ใน **เอกสารประกอบการสัมมนาชนบทศึกษากับการฟื้นฟูเศรษฐกิจและสังคม,** 27-28 มกราคม 2542 ณ ห้องประชุมสารนิเทศ ๕๐ ปี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขน กรุงเทพฯ. 2

ชำนาญ จันทร์เรือง. (2551). **วุฒิภาวะทาง**. 10 มีนาคม 2551, จาก http://www.midnightuniv.org/midnight2545/document9792.html

ชูชัย ศุภวงศ์ และคณะ. (2542). **วิวัฒนาการของการควบคุมการบริโภคยาสูบในเมืองไทย.** กรุงเทพฯ: โครงการตำรา กรมอนามัย.

ทรงจิต พูลลาภ. (2544). **การศึกษาวิจัยศักยภาพและสถานภาพของภูมิปัญญาไทยเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน.** รายงานการวิจัย. สถาบันราชภัฏพระนคร กรุงเทพฯ.

ธิดารัตน์ พุกกะนานนท์, และชัย กฤติยาภิชาติกุลม. (2551). **รายงานการเฝ้าระวังทางระบาดวิทยา สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข, 39**(8), 133-134.

นพพร คล้ายพงษ์พันธุ์ และคณะ. (2547). **พืชเศรษฐกิจ.** พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุษบา อรรถาวีร์. (2540). แนวคิดนิเวศย์วิทยาวัฒนธรรมของ จูเลียน สจ๊วต. ใน **เอกสารประกอบการสัมมนามานุษยวิทยาการแพทย์**. คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

บังอร ฤทธิภักดี. (2549). **จากยาสูบ สู่บุหรี่ และการค้ากำไรบนชีวิตมนุษย์**. (ม.ป.ท.): (ม.ป.พ.).

ประกิต วาทีสาธกกิจ, และกรองจิต วาทีสาธกกิจ. (2547). ความเป็นมาของบุหรี่และการสูบบุหรี่ในประเทศ. **สารานุกรมไทยสำหรับเด็กและเยาวชนในพระราชประสงค์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** (เล่ม 28, หน้า 161-162).

ประกิต วาทีสาธกกิจ. (2550). **การควบคุมการบริโภคยาสูบ: บทบาทของรัฐบาลและผลทางเศรษฐกิจ: บทสรุปรายงานของธนาคารโลก.** สืบค้นเมื่อ 8 กรกฎาคม 2550**,** จาก http://www.ashthailand.or.th/th/content_image/informationcenter/171.doc

ประชากรและอาชีพ. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2551, จาก http://www.geocities.com/jea_pat/people.html

ประหยัด ช่วยงาน และคณะ. (2552). **การพัฒนาศักยภาพและโอกาสของคนจนโดยการทำแผนชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจนของตำบลหัวเมือง อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง**. มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง. สืบค้นเมื่อ 4 มกราคม 2552**,** จาก http://www.rajabhatwijai.ssru.ac.th/upload/.doc

ปิยะ สมานคติวัฒน์. (2550). **ยาสูบ**. สืบค้นเมื่อ 6 กรกฎาคม 2550, จาก http://www.ThaiClinic_com I ยาสูบ.htm

ปิยะรัตน์ นิ่มพิทักษ์พงศ์, และกาญจนา กิตติภัสสร. (2549). **การสำรวจและเฝ้าระวังการบริโภคยาสูบของนักศึกษา**. (ม.ป.ท.): (ม.ป.พ.) .

ปรีชา อุปโยคิน. (2549). ภูมิปัญญาพื้นบ้าน. **เอกสารประกอบการสอนรายวิชาภูมิปัญญาไทย**. สำนักวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง, เชียงราย.

มนัส สุวรรณ. (2532). **นิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

ยศ สันตสมบัติ. (2546). **พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ**. เชียงใหม่: วิทอินดีไซน์.

ยาสูบ. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2551, จาก http://mukdahan.excise.go.th/service_tax2.htm

ยาสูบ. สารานุกรมไทยฉบับที่ 15. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2551, จาก http://kanchanapisek.or.th/kp6/ BOOK15/chapter3/t15-3-l1.htm

รายงานพื้นที่เพาะปลูกพืช. (2549). สำนักงานเกษตรจังหวัดเชียงราย.

รายงานพื้นที่เพาะปลูกพืช. (2549). สำนักงานเกษตรจังหวัดพะเยา.

รายงานพื้นที่เพาะปลูกพืช. (2549). สำนักงานเกษตรจังหวัดแพร่.

รายงานพื้นที่เพาะปลูกพืช. (2549). สำนักงานเกษตรจังหวัดน่าน.

วุฒิ อนันบุญทริก. (2550). **ประมาณการผลิตใบยาสูบโลก ฤดูเพาะปลูก 2550**. สืบค้นเมื่อ 4 มีนาคม2551,จาก http://www.thaitobacco.or.th/upload/File/Tobacco_World(2).pdf

ศรัณญา เบญจกุล, ลักขณา เติมศิริกุลชัย, และมณฑา เก่งพานิช. (2549). **สถานการณ์การบริโภคยาสูบของประชากรไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2534-2547.** กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและจัดการความรู้เพื่อการควบคุมการบริโภคยาสูบ.

ศูนย์วิจัยกสิกรไทย. (2549). **วันงดสูบบุหรี่โลกปี'49: มหกรรมฟุตบอลโลก กระตุ้นการสูบบุหรี่เพิ่ม**. สืบค้นเมื่อ 6 ตุลาคม 2549, จาก http://www.positioningmag.com/prnews/prnews.aspx?id=49069

สมชาย นิลอาธิ. (ม.ป.ป.). **นิเวศวัฒนธรรม.** สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2550, จาก http://www.reg.ksu.ac.th/bai_laan/CE002.pdf

สมนึก ชัชวาลย์. (2545). **การศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมเทคโนโลยีหลังการเก็บเกี่ยว.** สถานการณ์ยาสูบ. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2551, จาก http://164.115.5.72/moac/index.php?method=subject &action =detail&category_id=2& subcategory_id=4&content_id=163

สุวิทย์ ไพทยวัฒน์. (ม.ป.ป.). **กรณีการศึกษาการพัฒนาภาคกลาง: บึงบอระเพ็ดจังหวัดนครสวรรค์.** สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2551, จาก http://www.stou.ac.th/Thai/ Grad_stdy Grad_stdy/Loadtext/Content/12741-12.doc

สุริย์ พันธุ์พงษ์. (2546). **ภูมิปัญญาไทย.** นครสวรรค์: สถาบันราชภัฏนครสวรรค์.

เสรี ลีลาลัย. (2548). **กรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐกิจชุมชน.** (ม.ป.ท.): (ม.ป.พ.).

สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร. (2548). **ลักษณะการถือครองที่ดินเพื่อการเกษตรของประเทศไทย.** สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2551, จาก http://www.oae.go.th/download/article/ article_ 20090417182426.html.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2550). **บทสรุปการสำรวจพฤติกรรมการสูบบุหรี่และดื่มสุราของประชากร ปี 2550. สถาบันวิจัยทางสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.** สืบค้นเมื่อ 6 มีนาคม 2550, จาก http://service.nso.go.th/nso/nsopublish/service/survey/sum_alco-ciga50.pdf

สำนักที่ปรึกษา กรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข. (ม.ป.ป.). **วิวัฒนาการของการควบคุมการบริโภคยาสูบ ในประเทศไทย.** สืบค้นเมื่อ 4 สิงหาคม 2551, จาก http://advisor.anamai.moph.go.th/tamra/smoke01.html

ไสว เชื้อสะอาด. (2538). **ไทลื้อ-ล้านนา ถึง สิบสองปันนา.** พะเยา: สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเชียงคำ.

อภิชัย พันธเสน. (2539). **การเปลี่ยนแปลงและการบริหารการจัดการ.** กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). **มิติชุมชน วิธีคิดท้องถิ่นว่าด้วย สิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร.** กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

เอี่ยม ทองดี. (2538). **การศึกษาเปรียบเทียบวัฒนธรรมข้าวพื้นบ้านและวัฒนธรรมข้าวสมัยใหม่**. รายงานการวิจัย. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

อัตราภาษี. (ม.ป.ป.). สืบค้นเมื่อ 20 สิงหาคม 2551, จาก http://samutsakorn.excise.go.th/produce/produce.php

Agenda 21 check out. (n.d.). Retrieved July 12, 2008, from http://www.earthsummit.info

Black, P. (1984). The anthropology of tobacco use: Tobian data and theoretical issues. **Journal of Anthropological Research, 40**, 475–503.

Breed's Collection of Tobacco History Sites. (n.d.). Retrieved, July 12, 2008, from http://smokingsides.com/docs/hist.html

Gittlesohn, J., McCormick, L. K., Allen, P., Grieser, M., Crawford, M., Davis, S. (1999). Inter-ethnic differences in youth tobacco language and cigarette brand preferences. **Ethnicity and Health, 4**(4), 285–303.

Green, D. (1979). **Teenage smoking: Immediate and long term patterns**. Washington, DC: National Institute of Education.

Keesing, R. (1983). **Elota's story: the life and times of a Solomon Islands big man**. New York: Holt, Rinehart, and Winston.

Kroeber, A. (1939). Cultural elements and distributions XV: salt, dogs, and tobacco. **Anthropological Records, 6**(1).

McGraw, S. (1989). **Smoking behavior among Puerto Rican adolescents: approaches to its study**. Doctoral dissertation. Department of Anthropology, University of Connecticut.

Nichter, M., & Cartwright, E. (1991). Saving the children for the tobacco industry. **Medical Anthropology (n.s.)**, **5**, 236–256.

Stebbins, K. (1990). Transnational tobacco companies and health in underdeveloped countries: recommendations for avoiding a smoking epidemic**. Social Science & Medicine, 30**, 227– 235.

Tales Tobacco Told in Sixteen-Century Erope. (n.d.). Retrieved July 12, 2008, from http://www.historycooperative.org/journals/9.4/mancall.html

The Early History of a New world Crop. (n.d.). **Tobacco.** Retrieved July 12, 2008, from http://www.nps.gov/jame/ historyculture/tobacco-the-early-history-of-a-new-world- crop.htm

The Tobacco time line. (n.d.). Retrieved July 12, 2008, from http://www.tobacco.org/ resources/ history/Tobacco_History21.html

Tobacco as a Secred Plant. [Online]. (n.d.). Retrieved July 12, 2008, from http://home.att.net/~waeshael/sacred.html

United Nations Conference on The Human Environment 1972. (n.d.). Retrieved July 12, 2008, from http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97

Weiner, A. (1988). **The Trobrianders of Papua New Guinea**. New York: Holt, Rinehart, and Winston.

ภาคผนวก

แบบสอบถาม

แบบสอบถามที่ใช้ในงานวิจัย

เลขที่...../.....

แบบสัมภาษณ์เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ

เรื่อง วัฒนธรรมการปลูกยาสูบพื้นบ้าน

สำนักวิชาศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ผู้สัมภาษณ์ .....วันที่.....เดือน.....พ.ศ. .....

เริ่มเวลา .....สิ้นสุดการสัมภาษณ์ .....

<u>ส่วนที่ 1. ข้อมูลส่วนบุคคลของเกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ</u>

1.1 ชื่อ.....นามสกุล.....

1.2 ที่อยู่ บ้านเลขที่ ..... .หมู่ที่.....บ้าน ..... ตำบล.....อำเภอ.....

จังหวัด…… โทรศัพท์.....

1.3 สถานภาพปัจจุบันในครัวเรือน

[ ] หัวหน้าครอบครัว [ ] คู่สมรส [ ] บุตร

1.4 เพศ [ ] ชาย [ ] หญิง

1.5 อายุ ……..ปี

1.6 ระดับการศึกษาที่สำเร็จสูงสุด

[ ] ไม่ได้เรียนหนังสือ (อ่านออกเขียนได้) [ ] ประถมศึกษา [ ] มัธยมศึกษาตอนต้น

[ ] มัธยมศึกษาตอนปลาย/ปวช. [ ] อนุปริญญา ปริญญาตรี และสูงกว่า

1.7 อาชีพปัจจุบัน (ตอบได้มากกว่า ๑ ข้อตามตารางโค๊ดที่กำหนดให้)

อาชีพหลัก(อาชีพที่มีรายได้มากที่สุด).....

อาชีพรอง 1.....

2.....

1.8 ระยะเวลาที่ท่านอาศัยในพื้นที่นี้มานาน เท่าใด

[ ] ตั้งแต่กำเนิด

[ ] ย้ายมาจาก อำเภอ.....จังหวัด.....เมื่อปี พ.ศ..... เป็นเวลา.....ปี

ส่วนที่ 2 รายละเอียดของสมาชิกครัวเรือน

2.1 โปรดให้รายละเอียดสมาชิกครัวเรือน ตามตารางข้างล่าง

หมายเลข	ชื่อ - สกุล	เพศ	อายุ	สถานภาพภายในครอบครัว	การศึกษา	อาชีพ
1						
2						
3						
4						
5						
6						
7						

หมายเหตุ กำหนดโค๊ด การศึกษา , อาชีพ และสถานะภาพให้สัมพันธ์กับหัวหน้าครัวเรือน

2.2 การสูบบุหรี่ของสมาชิกครัวเรือน

หมายเลข	การสูบบุหรี่ปัจจุบัน				ประวัติการสูบบุหรี่ (สำหรับ รหัส 2 , 3 , 4 เท่านั้น)				
	ไม่สูบ (1)	เคยสูบแต่เลิกแล้ว (2)	สูบทุกวัน (3)	สูบบางวัน/เป็นครั้งคราว (4)	เริ่มสูบบุหรี่ตั้งแต่อายุเท่าใด	ประเภทบุหรี่ที่สูบ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)		สูบบุหรี่โดยเฉลี่ยวันละกี่มวน (ระบุจำนวน)	
						บุหรี่ซอง (ยี่ห้อ)	บุหรี่มวนเองยาเส้น ,ขี้โย	บุหรี่ซอง (ยี่ห้อ)	บุหรี่มวนเองยาเส้น ,ขี้โย
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									

2.3 ท่านและผู้เกี่ยวข้องกับกิจกรรมการเพาะปลูกยาสูบ *(เกษตรกรผู้ปลูกยาสูบ , สมาชิกในครอบครัว , แรงงาน และ ผู้ที่ทำการเกษตรอย่างอื่นที่มีที่ดินติดต่อกับไร่ยาสูบ)* รับรู้ต่อพิษของใบยาสูบและสารพิษอื่น ๆ หากสารพิษเข้าสู่ร่างกายอาจทำให้เกิดการเจ็บป่วยมาภายหลัง หรือไม่ หากทราบ ทราบอย่างไรและมีวิธีการป้องกันแบบไหน ที่จะไม่ให้สารพิษเข้าสู่ร่างกายในช่วงเวลาของการเพาะปลูก

[ ] ไม่ทราบ [ ] ทราบอย่างไร

การรับรู้ต่อพิษ **ก**	**วิธีการป้องกัน** **ข**
1.	1.
2.	2.
3.	3.
4.	4.
5.	5.
6.	6.
7.	7.
8.	8.
9.	9.
10.	10.
11.	11.
12.	12.
13.	13.

2.4 การเจ็บป่วยของสมาชิกครัวเรือนและแรงงานรับจ้างที่<u>เกี่ยวข้องกับการทำไร่ยาสูบ</u> มีอาการเจ็บป่วยหรือไม่

[ ] ไม่มี [ ] มี (ให้ตอบข้อ 2.4.1 , ข้อ 2.4.2 และ ข้อ 2.4.3)

2.4.1 ในรอบปีที่ผ่าน ท่านและสมาชิกในครัวเรือนและ แรงงาน เคยเจ็บป่วยหรือมีอาการต่อไปนี้หรือไม่

การเจ็บป่วย/อาการ	หมายเลขของสมาชิกครัวเรือน					ลูกจ้างแรงงานนอกครัวเรือน				
	1	2	3	4	5	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	คนที่ 4	คนที่ 5
1. ปวดศีรษะ										
2. วิงเวียนศีรษะ										
3. กล้ามเนื้ออ่อนแรง										
4. คลื่นไส้										
5. อาเจียน										
6. ปวดท้อง										
7. ท้องเสีย										
8. ผิวหนังขาวซีด										
9. หนาวสั่น										
10. น้ำลายออกมาก										
11. หัวใจเต้นเร็วและแรง										
12. อื่น ๆ ระบุ										
12.1.										
12.2.....										
12.3.....										
12.4.....										

<u>หมายเหตุ</u> 1. ระบุเครื่องหมาย (✓) ถ้ามีอาการ

2.4.2 ช่วงเวลาใดของการเพาะปลูกที่มีการเจ็บป่วย (ในข้อ 2.4.1)

ช่วงเวลา	หมายเลขของสมาชิกครัวเรือน					ลูกจ้างแรงงานนอกครัวเรือน				
	1	2	3	4	5	คนที่ 1	คนที่ 2	คนที่ 3	คนที่ 4	คนที่5
ช่วงเวลาการทำไร่ยาสูบ										
1.การเพาะปลูกยาสูบ										
2. การเก็บเกี่ยวยาสูบ										
2.1. การเก็บ										
2.2. การตาก										
2.3. การบ่ม/หั่นใบยา										
ช่วงเวลาเกิดการเจ็บป่วย/อาการแสดงในข้อ 1.3.1.										
1. ช่วงเช้า										
2. ช่วงกลางวัน										
3. ช่วงเย็น										

หมายเหตุ 1. ระบุเครื่องหมาย (✓) ถ้ามีอาการ

2.4.3การใช้บริการสาธารณสุข และค่าใช้จ่ายเมื่อเจ็บป่วย/มีอาการที่ระบุข้างต้นในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา (ในข้อ 2.4.1)

การใช้บริการสาธารณสุข	หมายเลขของสมาชิกครัวเรือน					ลูกจ้างแรงงานนอกครัวเรือน				
	1	2	3	4	5	คนที่1	คนที่2	คนที่3	คนที่4	คนที่5
เมื่อเจ็บป่วยหรือมีอาการที่ระบุข้างต้น ท่านมีวิธีรักษาพยาบาลอย่างไร										
1. ไม่ได้รักษา										
2. ซื้อยากินเอง										
3. ไปพบแพทย์/บุคลากรสาธารณสุข										
ถามต่อไปเฉพาะผู้ที่ระบุว่าซื้อยากินเอง และไปพบแพทย์/บุคลากรสาธารณสุข										
1. ค่ารักษาเป็นเงินทั้งสิ้น (บาทต่อคนต่อปี)										
1.1 ค่าซื้อยากินเอง										
1.2 ค่ารักษาพยาบาลในสถานพยาบาลเอกชน										
1.3 ค่ารักษาในสถานพยาบาลของรัฐ										

หมายเหตุ ถ้าไม่ได้เสียค่าใช้จ่ายหรือระบุค่าใช้จ่ายไม่ได้ให้ระบุสิทธิการรักษา

โค๊ด 1. บัตรทอง 2. สมาชิก อ.ส.ม. 3. ผู้สูงอายุ

4. บัตรสงเคราะห์ 5. สวัสดิการข้าราชการ

ส่วนที่ 3 การเพาะปลูกในรอบฤดูกาลเพาะปลูก ปีที่ผ่านมา

3.1 การใช้ที่ดินในรอบฤดูกาลเพาะปลูก ปีที่ผ่านมา (ตัวท่านเพาะปลูกเอง หรือ ให้ผู้อื่นเพาะปลูก)

แปลงที่	ขนาดที่ดิน (ไร่)	ลักษณะการถือครองที่ดิน	ลักษณะพื้นที่ของที่ดิน
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

โค๊ดสำหรับประเภทการถือครองที่ดิน

1. เป็นที่ดินของตนเอง และมีเอกสารสิทธิ .....
2. ใช้ที่ดินของญาติหรือของคนอื่น ไม่ได้จ่ายค่าเช่า
3. เช่าที่ดินของคนอื่น
4. ที่ดินสาธารณะ หรือที่ดินของรัฐ ไม่ได้จ่ายค่าเช่า
5. ใช้ที่ดินของรัฐ สาธารณะ โดยจ่ายค่าเช่า
6. อื่น ๆ (ระบุ).....

โค๊ดสำหรับลักษณะพื้นที่ของที่ดิน

1. ที่ดอน
2. ที่นา
3. ที่ชายน้ำท่วมถึง
4. ที่ราดเชิงเขา
5. อื่น ๆ (ระบุ).....

3.2 รายละเอียดการใช้ที่ดินรอบปีที่ผ่านมา

แปลงที่ (ให้หมายเลขตามตารางข้อ 3.1)	การใช้ที่ดิน (จำแนกตามประเภทของพืชที่ปลูก) หรือให้ผู้อื่นเพาะปลูกให้ระบุว่าให้ผู้อื่นเพาะปลูก	วัตถุประสงค์	ขนาดที่ดินที่ใช้ในการเพาะปลูก (ไร่/งาน/)	การเปลี่ยนแปลงสัดส่วนการใช้ที่ดิน เมื่อเปรียบเทียบระหว่างปีนี้กับปีที่ผ่านมา (คงเดิม/เพิ่ม/ลด) (ในหนึ่งแปลงอาจปลูกพืชไม่เต็มพื้นที่)	ระบุเหตุผลการเปลี่ยนแปลงสัดส่วนการใช้ที่ดิน
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
รวมพื้นที่ ที่ใช้ในการเพาะปลูกทั้งหมด					

โค๊ดสำหรับวัตถุประสงค์

1. เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนอย่างเดียว
2. ให้เช่า
3. เพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนและขาย
4. เพื่อขายอย่างเดียว
5. อื่น ๆ ระบุ.....

3.3 ครอบครัวท่านทำการเพาะปลูกโดยการปลูกพืชชนิดใดบ้าง

1……. 2……

3…… 4……

5…… 6……

3.4 รายได้หลักของท่านได้มาจากการเพาะปลูกพืชอะไร(ระบุชนิดของพืชที่ทำรายได้จากมากไปหาน้อย)

1 ..... 2.....

3..... 4.....

5…… 6……

3.5 เครื่องจักรกลที่ท่านมีและใช้ในการเกษตร

- รถไถเดินตาม จำนวน.....คัน ราคาที่ซื้อ.....บาท
- รถอีแต๋น จำนวน.....คัน ราคาที่ซื้อ.....บาท
- รถไถนา จำนวน.....คัน ราคาที่ซื้อ.....บาท
- รถกระบะ จำนวน.....คัน ราคาที่ซื้อ.....บาท
- เครื่องซอยยาเส้น จำนวน.....เครื่อง ราคาที่ซื้อ.....บาท
- เครื่องสูบน้ำ จำนวน..... เครื่อง ราคาที่ซื้อ.....บาท
- เครื่องพ่นยา จำนวน.....เครื่อง ราคาที่ซื้อ.....บาท
- เครื่องตัดหญ้า จำนวน.....เครื่อง ราคาที่ซื้อ.....บาท

<u>ส่วนที่ 4 การปลูกยาสูบของครัวเรือน</u>

4.1 ท่านเริ่มปลูกยาสูบมากี่ปีแล้ว .....ปี ก่อนหน้าท่านประกอบอาชีพอะไร.....

เหตุผลที่ท่านเลือกปลูกยาสูบ 1.....

2. .....

3. .....

4.2 ประวัติการเพาะปลูก (ตอบได้หลายข้อ) เพาะปลูกยาสูบมาแล้ว..... ปี

[ ] เริ่มปลูกที่ตัวท่านเอง [ ] สืบทอดมาจากบิดามารดา

ระบุ (ฝ่าย หญิง / ชาย).....

[ ] ได้รับการแนะนำจากเจ้าหน้าที่เกษตรตำบล / อำเภอ [ ] ได้รับคำชักชวนจากญาติและเพื่อนบ้าน

[ ] อื่น ๆ ระบุ.....

4.3 ช่วงระยะเวลาการเพาะปลูก ยาสูบ

ช่วงเดือน .....ถึงเดือน.....

4.4 ในหนึ่งรอบปีท่านมีวิธีการปลูกพืชหมุนเวียนร่วมกับการปลูกยาสูบหรือไม่ อย่างไร

[ ] ปลูกยาสูบอย่างเดี่ยว พื้นที่ปลูก (ที่นา , ที่ดอน , ที่สวน , ที่ชายน้ำท่วมถึง ฯลฯ)

.....

[ ] มีการปลูกพืชหมุนเวียนร่วมกับการปลูกยาสูบ (ในรอบ 1 ฤดูกาลเพาะปลูก)

พื้นที่ปลูก (ที่นา , ที่ดอน , ที่สวน ,ที่ชายน้ำท่วมถึง ฯลฯ).....

1. ชื่อพืช .....แปลงที่.....เดือน.....ถึงเดือน.....
2. ชื่อพืช.....แปลงที่..... เดือน.....ถึงเดือน.....
3. ชื่อพืช.....แปลงที่..... ..เดือน.....ถึงเดือน.....
4. ชื่อพืช.....แปลงที่..... เดือน.....ถึงเดือน.....
5. ชื่อพืช.....แปลงที่..... เดือน.....ถึงเดือน.....
6. ชื่อพืช.....แปลงที่..... ..เดือน.....ถึงเดือน.....
7. ชื่อพืช.....แปลงที่..... เดือน.....ถึงเดือน.....

4.5 การได้รับความช่วยเหลือ หรือได้รับคำแนะนำในการเพิ่มผลผลิตใบยาสูบจากบุคคล/หน่วยงาน/องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน หรือไม่ ถ้าได้รับ ได้รับด้านใดบ้าง

[ ] ไม่ได้รับ [ ] ได้รับ

ชื่อหน่วยงานหรือชื่อบุคคลที่ให้คำแนะนำ	พันธุ์ยาสูบ	ความรู้ (การใช้ปุ๋ย การใช้ยาฆ่าแมลง)	อื่น ๆ .....
1.			
2.			
3.			
4.			
5.			

4.6 ในรอบปีที่ผ่านมา การทำไร่ยาสูบได้รับการสนับสนุน/ช่วยเหลือด้านการเงิน หรือวัสดุอุปกรณ์ หรือสิ่งอื่นใดบ้างหรือไม่ (ทุน)

[ ] ไม่เคยได้รับจากบุคคล/หน่วยงาน/องค์กรใด ๆ (ใช้ทุนส่วนตัวในการดำเนินการเพาะปลูก)

[ ] เคยได้รับ

ระบุแหล่งสนับสนุน	ระบุจำนวนเงินหรือสิ่งของที่ได้รับการช่วยเหลือ		
	เงิน	สิ่งของ	อื่น ๆ
1. หน่วยงานระดับจังหวัดและ อำเภอ เช่น สำนักงานเกษตร เกษตรอำเภอ พัฒนาชุมชน ฯลฯ			
2. ธกส.			
3.กองทุนหมู่บ้าน			
4. กองทุนอื่น ๆ			
5. เงินกู้จากเพื่อนบ้าน			
6. นายทุนผู้ค้ายาสูบ / เจ้าของผู้ประกอบการยาสูบ			
7. ธนาคารพาณิชย์.....			

4.7 พันธุ์ยาสูบพื้นเมืองที่ท่านใช้ปลูก มีกี่ชนิด อะไรบ้าง

1 . .....จำนวน.....ต้นต่อไร่ 2 .....จำนวน.....ต้นต่อไร่

3 . .....จำนวน.....ต้นต่อไร่ 4 . .....จำนวน.....ต้นต่อไร่

5 . .....จำนวน.....ต้นต่อไร่ 6 . .....จำนวน.....ต้นต่อไร่

4.8 พื้นที่ปลูกยาสูบ

ปีที่ปลูก	จำนวน (ไร่ - งาน)	เหตุผลที่มีการ เพิ่มหรือลดพื้นที่ปลูกจากปีก่อน
2547 – 2548		
2548 – 2549		
2549 – 2550		

4.9 ผลผลิตในระยะสามปีที่ผ่านมา

1. ปี 2547 - 2548 จำนวน.....กิโลกรัม และ/หรือ .....ก้อน และ/หรือ.....แลบ
2. ปี 2548 - 2549 จำนวน.....กิโลกรัม และ/หรือ .....ก้อน และ/หรือ.....แลบ
3. ปี 2549 - 2550

จำแนกเป็น ยาขึ้น จำนวน.....กิโลกรัม และ/หรือ .....ก้อน และ/หรือ.....แลบ
ยากลาง จำนวน.....กิโลกรัม และ/หรือ .....ก้อน และ/หรือ.....แลบ
ยาจืด จำนวน.....กิโลกรัม และ/หรือ .....ก้อน และ/หรือ.....แลบ
ยาสะมอน จำนวน.....กิโลกรัม และ/หรือ .....ก้อน และ/หรือ.....แลบ

4.10 ลักษณะการได้มาซึ่งพันธ์ที่ใช้ปลูก (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

[ ] เก็บพันธ์มาจากปี่ที่ผ่านมา หรือ ปีก่อน ๆ แล้วมาเพาะกล้าเอง จำนวนที่เพาะ.....กล้า

( ) มีการขายต่อให้เกษตรกรรายอื่น *<u>ระบุแหล่งที่ขายไป</u>* .....

( ) เพียงพอต่อการเพาะปลูกของตนเองอย่างเดียว จำนวน.....ต้น (ที่ใช้ปลูกทั้งหมด)

( ) ไม่เพียงพอ เพาะได้เองจำนวน.....ต้น

ซื้อเพิ่มจาก..... .....จำนวน.....กล้า

[ ] ซื้อกล้าจากที่อื่นมาปลูก *<u>ระบุแหล่งที่ซื้อมา</u>*.....จำนวน.....กล้า

4.11 เงื่อนไขหรือข้อตกลงในการปลูกกับแหล่งทุน

[ ] ไม่มี (ปลูกและจัดการระบบการผลิตเอง ไม่มีข้อผูกพันใด ๆ สามารถควบคุมราคาตลาดได้เอง)

[ ] มี อย่างไร .....

4.12 แรงงานในครอบครัว

4.12.1 จำนวนสมาชิกที่อาศัยประจำในครอบครัว .....คน

4.12.2 จำนวนสมาชิกที่ทำงานให้ครอบครัว (โดยไม่มีรายได้/เป็นแรงงานในครอบครัว) ..... คน

1. แรงงานเด็ก (อายุต่ำกว่า 15 ปี) .....คน
2. แรงงานวัยทำงาน (อายุ 15 – 59 ปี) .....คน
3. แรงงานวัยสูงอายุ (อายุ >= 60 ปีขึ้นไป) ..... คน

4.12.3 จำนวนสมาชิกที่ทำงานและได้รับค่าจ้าง/เงินเดือน .....คน

1. แรงงานเด็ก (อายุต่ำกว่า 15 ปี) .....คน
2. แรงงานวัยทำงาน (อายุ 15 – 59 ปี) ..…….……..คน
3. แรงงานวัยสูงอายุ (อายุ >= 60 ปีขึ้นไป) ..... คน

4.13 การใช้แรงงานในไร่ยาสูบและอัตราค่าจ้าง

4.13.1 แรงงานในครัวเรือน.....คน หากคิดเป็นค่าจ้าง อัตราค่าจ้างวันละ.....บาท

4.13.2 การว่าจ้างแรงงานสำหรับประกอบการเกษตร/ธุรกิจของครัวเรือน

[ ] ไม่มี [ ] มี ระบุรายละเอียดการว่าจ้าง

ลักษณะแรงงาน	จำนวน (คน)	อัตราค่าจ้าง (บาท)		
		ชั่วโมง	วัน	เดือน
แรงงานคนในท้องถิ่น (ใน อำเภอ/ ตำบล / หมู่บ้าน)				
แรงงานข้ามจังหวัด (ต่างอำเภอ / จังหวัด)				
แรงงานต่างด้าว (พม่า / ลาว)				

4.14 ลักษณะการใช้แรงงานและค่าจ้างแรงงานในไร่ยาสูบ ตลอดฤดูกาลผลิต 2549 – 2550 (ให้คำนวณแรงงานในครัวเรือนออกมาทั้งหมด) จำนวนพื้นที่เพาะปลูก.....ไร่ (ให้รวมพื้นที่ทั้งหมดที่เพาะปลูก)

ที่	กิจกรรม	จำนวนแรงงาน		จำนวนวัน (ที่ทำในแต่ละกิจกรรม)	ค่าจ้างต่อวันต่อคน			รวมจ่าย / ที่คิดเป็นมูลค่าในการเพาะปลูก
					แรงงานในครัวเรือน	แรงงานภายนอก		
		แรงงานในครัวเรือน	แรงงานจากภายนอก			ในท้องถิ่น	ต่างถิ่น	
1.	การเตรียมพื้นที่เพาะกล้า (ถ้ามี)							
	การเพาะต้นกล้าและการบำรุงรักษา							
2.	การเตรียมพื้นที่ปลูก							
3.	การปลูก							
4.	การบำรุงรักษา - รดน้ำ							
	- กำจัดวัชพืช							
	- กำจัดแมลง							
	- ใส่ปุ๋ย							
	- ตัดยอด							
	- ตัดหน่อ							
	- อื่น ๆ							
5.	การเก็บเกี่ยว และ แปรรูป							
	- การเก็บใบยาสูบ และบ่ม							
	- ถอดก้าน							
	- หั่น (ซอย)							
	- ตาก							
	- พลิกแต่ะยาสูบ							
	- เก็บพักยาสูบ (ทับกลุ่มเตรียมมัด)							
	- มัดยาและเก็บ							
	- อื่น ๆ ระบุ.....							
รวมค่าจ้างแรงงานทั้งหมด								

4.15 ค่าใช้จ่ายอื่น นอกเหนือจากค่าจ้างแรงงานในไร่ยาสูบ

กิจกรรมในไร่ยาสูบ	ค่าใช้จ่าย		
	ราคาต่อหน่วย (ระบุ หน่วย)	จำนวนครั้งที่ใช้หรือ ปริมาณ(ระบุหน่วย)	รวมค่าใช้จ่ายในรอบปี
1. ค่าเช่าที่ดิน			
2. ค่าเตรียมดิน (ระบุ ค่าจ้างเครื่องจักร หรือ ค่าน้ำมันเติมเครื่องจักรของตนเอง) - การเพาะกล้ายาสูบ…….. - การปลูกยาสูบ……	…… ……	…….. ……	…… ……..
3. ค่าพันธุ์พืช	.....	.....	.....
4. ค่าปุ๋ย 4.1 ปุ๋ยเคมี (ระบุ ชื่อ / ชนิด / ปริมาณ) - ……. -……. - …… 4.2 ปุ๋ยอินทรีย์.....	…….. …… …… ……	....	....
5. ยาป้องกันและกำจัดศัตรูพืช(ระบุ ชื่อ / ชนิด / ปริมาณ) -…… - …… - ……	....	....	....
6. สารเคมีและยาชนิดอื่น ๆ -..... -.....	…… ……	…….. ……..	…… ……
7. อุปกรณ์การผลิต (รวมถึงอุปกรณ์ที่ผลิตเองให้คิดเป็นต้นทุนทั้งหมด) เช่น มีด / จอบ / เสียม / ตะกร้า / ก๋วยหาบยา / วัสดุอื่น ๆ ที่หาได้ตามธรรมชาตินำมาเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการผลิต รวมถึงวัสดุเหลือใช้อื่นๆ			
8. ค่าน้ำชลประทาน (ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงหรือค่าจ้างสูบน้ำ)			
9. ค่าใบยาสูบที่รับซื้อจากผู้ปลูกรายอื่นนำมาซอย			
10. ค่าใช้จ่ายในการซอยและรักษาสภาพยาสูบหลังการผลิต (ค่าขนส่ง / ค่าแตะ / ค่าเข่ง / วัสดุหุ้ม /เชือกมัด / ค่าผ้าพลาสติก)			
10. ค่าอาหารและอาหารว่างที่รับประทานในกิจกรรมการปลูกยาสูบ (หมายรวมถึง สุราและยาสูบ)			
11. ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ระบุ……..			
รวมค่าใช้จ่ายอื่น			

4.16 รายได้จากไร่ยาสูบ

ชนิดของผลผลิตยาสูบ	ปริมาณ (ระบุหน่วย)	ราคาขายต่อหน่วย	เก็บไว้บริโภคในครัวเรือน (คิดเป็นเงิน “หน่วย x ราคาต่อหน่วย”)	ขายออกไป (คิดเป็นเงิน “หน่วย x ราคาต่อหน่วย”)	รวมมูลค่าผลผลิตตลอดปี (บาท)
1. ยาซอย (พื้นเมือง)					
- ขายเป็นกิโลกรัม					
- ขายเป็นก้อน (ระบุน้ำหนัก)					
( ) ก้อนเล็ก/แลบ.....…….....					
- ยาฉุน (ขึ่น)					
- ยากลาง					
- ยาจืด (จาง)					
( ) ก้อนใหญ่.....					
- ยาฉุน (ขึ่น)					
- ยากลาง					
- ยาจืด (จาง)					
- ขายใบยาสูบให้รายอื่นซอย					
2. ยาสูบ เวอร์จีเนีย หรือ พันธุ์อื่น ๆ ที่ส่งเข้าโรงบ่ม (งานวิจัยนี้เน้นเฉพาะ ผู้ที่นำใบมาซอยเป็นยาเส้นจำหน่ายเท่านั้น)					
- ขายใบยาสูบส่งโรงงานบ่มยาสูบ					
- ขายใบยาสูบให้ผู้อื่นนำไปซอย					
- ขายเป็นยาเส้น					
- บรรจุถุงเอง(น้ำหนักถุง)……					
- ขายส่งโรงงาน(ระบุโรงงาน)					
- ขายเป็นยามัด(ระบุตลาด)					
รวม					

4.17 สรุปผลกำไรขาดทุน

รายได้ .....บาท

ค่าจ้างแรงงาน (รวมแรงงานในครัวเรือน) .....บาท

ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ .....บาท

สรุป..... .....บาท

4.18 ท่านได้รับคำแนะนำในการปลูกพืชชนิดอื่นทดแทนการปลูกยาสูบหรือไม่ (จากบุคคล/หน่วยงาน/องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชนด้าน)

[ ] ไม่ได้รับการแนะนำจากหน่วยงานใดเลย

[ ] ได้รับการแนะนำให้ปลูกพืชทดแทนการปลูกยาสูบ (ระบุ หน่วยงาน / ชนิดของพืชทดแทน)

ชื่อหน่วยงาน	ชนิดพันธุ์พืชที่แนะนำ			
	ข้าวโพด	ฝ้าย	พริก	อื่น ๆ .....
ก	ข	ค	ง	ฉ
1.				
2.				
3.				
4.				
5.				

4.19 ท่านมีความคิดที่จะเลิกปลูกยาสูบพื้นเมืองหรือไม่ (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

4.19.1 [ ] คิดจะเลิก (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

<u>เหตุผลที่คิดจะเลิกปลูกยาสูบ</u>

[ ] สภาพพื้นที่ดินเริ่มไม่เหมาะสมกับการปลูกยาสูบ

[ ] พืชชนิดอื่นผลิตขายได้กำไรดีกว่ายาสูบ

[ ] ผู้สูบน้อยลง ผลผลิตเริ่มล้นตลาด

[ ] มีทักษะความรู้ในการปลูกยาสูบสู้ผู้ปลูกรายอื่นไม่ได้ทำให้ขายไม่ได้ราคาเหมือนผู้ปลูกรายอื่น

[ ] ขาดการส่งเสริมการปลูกยาสูบพื้นเมืองจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน

[ ] ภาครัฐหรือเอกชนส่งเสริมให้ปลูกยาสูบพันธุ์อื่นที่นำเข้าสู่โรงบ่มใบยาสูบมากกว่า

[ ] หาพืชทดแทนที่เหมาะสมได้แล้ว

[ ] ได้รับการส่งเสริมให้ปลูกพืชทดแทนจากภาครัฐและเอกชน(ข้อนี้ไม่รวมกับยาสูบที่ส่งเข้าโรงบ่ม)

[ ] อื่น ๆ ระบุ .....

4.19.2 [ ] ไม่คิดจะเลิกปลูก (ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ)

<u>เหตุผลที่ยังคงปลูกยาสูบ</u>

[ ] สภาพพื้นที่ดินเหมาะสมกับการปลูกยาสูบมากกว่าพืชอื่นๆ

[ ] ผลิตขายได้กำไร เมื่อเปรียบเทียบกับพืชอื่น ๆ

[ ] เคยปลูกเป็นประจำมานาน

[ ] มีทักษะความรู้ในการปลูกยาสูบที่ดีพอที่จะทำให้คุณภาพของยาสูบเป็นที่ต้องการของตลาด

[ ] หาพืชทดแทนที่เหมาะสมไม่ได้

[ ] ขาดความรู้ความชำนาญในการปลูกพืชชนิดอื่น ๆ

[ ] อื่น ๆ ระบุ .....

4.20 <u>หากได้รับการขอร้องให้ยกเลิกหรือใช้พื้นที่ในการทำไร่ยาสูบลดลง</u> ท่านคิดว่าพืชทดแทนชนิดใดบ้างที่สามารถใช้เพาะปลูกเพื่อทดแทนการทำไร่ยาสูบ

1. ชื่อพืช……เพราะ…….....
2. ชื่อพืช……เพราะ…….
3. ชื่อพืช……เพราะ…….
4. ชื่อพืช……เพราะ…….

4.21 ในฤดูการเพาะปลูก (2549 – 2550) ที่ผ่านมา ท่านได้ลด หรือ เพิ่มพื้นที่ปลูกยาสูบ จากฤดูการเพาะปลูกปีก่อน (2548 – 2549) เพื่อปลูกพืชอื่นทดแทนหรือไม่อย่างไร

[ ] เท่าเดิม ระบุเหตุผล ....

[ ] เพิ่ม ระบุเหตุผล ....

พื้นที่ ที่ปลูกเพิ่ม .....ไร่

[ ] ลด ระบุเหตุผล ....

พื้นที่ ที่ลดการปลูกลง.....ไร่

<u>ส่วนที่ 5 ระบบตลาดของยาสูบพื้นเมือง</u>

5.1 มีกลไกทางการตลาดที่ผูกขาดหรือไม่

[ ] ไม่มี [ ] มี อย่างไร..... ....

5.2 มีการแทรกแซงราคาหรือไม่

[ ] ไม่มี [ ] มี โดยใคร..... .....

5.3 มีการประกันราคาหรือไม่

[ ] ไม่มี [ ] มี โดยใคร..... .....

5.4 ระบบการจำหน่ายอย่างไร

[ ] จำหน่ายเองให้กับผู้บริโภคโดยตรง (ขายเองที่ตลาด , ขายเองที่บ้าน ในราคาขายปลีก)

[ ] จำหน่ายให้กับโรงงานแปรรูป ระบุโรงงาน..... .....

[ ] จำหน่ายให้กับพ่อค้าคนกลาง ระบุชื่อ..... .....

[ ] จำหน่ายให้กับนายทุนที่ผูกมัดกันโดยเงื่อนไขการผลิต ระบุชื่อ/บริษัท.....

[ ] อื่น ๆ ระบุ..... .....

5.5 การกำหนดราคา

[ ] กำหนดราคาโดยผู้ปลูกเองตามประเภทของยา (หมายถึงผู้ปลูกกำหนดเอง ไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้ปลูกรายอื่น)

- ยา(ฉุน)ขึ้น ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ.....บาท
- ยากลาง ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ..... บาท
- ยาจาง(จืด) ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ.....บาท
- ใบยาส่งโรงบ่ม ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ใบยาส่งให้รายอื่นซอย ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ยาสะม้อย (เวอร์จีเนียซอย) ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ยาสะม้อย (เวอร์จีเนียซอย) ขายส่ง ก้อน ละ.....บาท

[ ] กำหนดราคาโดยกลุ่มผู้ปลูกกำหนดขึ้นเองตามประเภทของยาสูบพื้นเมือง (หมายถึงกลุ่มผู้ปลูกกำหนดเองเป็นราคาของท้องถิ่นนั้น ๆ)

- ยา(ฉุน)ขึ้น ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ.....บาท
- ยากลาง ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ..... บาท
- ยาจาง(จืด) ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ.....บาท
- ใบยาส่งโรงบ่ม ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ใบยาส่งให้รายอื่นซอย ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ยาสะม้อย (เวอร์จีเนียซอย) ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ยาสะม้อย (เวอร์จีเนียซอย) ขายส่ง ก้อน ละ.....บาท

[ ] พ่อค้าคนกลางเป็นผู้กำหนดราคา

- ยา(ฉุน)ขึ้น ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ.....บาท
- ยากลาง ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ..... บาท
- ยาจาง(จืด) ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ.....บาท
- ใบยาส่งโรงบ่ม ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ใบยาส่งให้รายอื่นซอย ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ยาสะม้อย (เวอร์จีเนียซอย) ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ยาสะม้อย (เวอร์จีเนียซอย) ขายส่ง ก้อน ละ.....บาท

[ ] นายทุนหรือเจ้าของโรงงานเป็นผู้กำหนดราคา

- ยา(ฉุน)ขึ้น ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ.....บาท
- ยากลาง ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ..... บาท
- ยาจาง(จืด) ขายส่ง ก้อน/แลบ ละ.....บาท
- ใบยาส่งโรงบ่ม ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ใบยาส่งให้รายอื่นซอย ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ยาสะม้อย (เวอร์จีเนียซอย) ขายส่ง ก.ก. ละ.....บาท
- ยาสะม้อย (เวอร์จีเนียซอย) ขายส่ง ก้อน ละ.....บาท

5.6 การซื้อขายและการชำระเงินในการซื้อขายเป็นอย่างไร

- ขายปลีก

[ ] ชำระเงินสด [ ] เงินเชื่อ(ระบุจ่ายอย่างไร).....

- ขายส่งพ่อค้าคนกลาง

[ ] ชำระเงินสด [ ] เงินเชื่อ(ระบุจ่ายอย่างไร).....

- ขายส่งให้โรงงาน แปรรูปบรรจุซองยาเส้น

[ ] ชำระเงินสด [ ] เงินเชื่อ(ระบุจ่ายอย่างไร).....

- ขายส่งให้นายทุน

[ ] ชำระเงินสด [ ] เงินเชื่อ(ระบุจ่ายอย่างไร).....

- ขายแบบอื่น ๆ ระบุ.....

[ ] ชำระเงินสด [ ] เงินเชื่อ(ระบุจ่ายอย่างไร).....

5.7 ปัญหาและอุปสรรค การตลาด

[ ] สินค้าล้นตลาด .....

[ ] คุณของสินค้าสินค้าไม่ตรงกับความต้องการของตลาด .....

[ ] ราคาสินค้า.....

[ ] การชำระเงินค่าสินค้า.....

[ ] ไม่ได้รับการส่งเสริมจากภาครัฐ.....

[ ] อื่น ๆ .....

ส่วนที่ 6 รายได้และรายจ่ายของครัวเรือน

6.1 รายจ่ายด้านการเกษตร (ในรอบปีฤดูการเพาะปลูก)

ค่าใช้จ่าย (ลงทุน)					
ประเภทของรายจ่ายและการลงทุน	ประเภทพืชที่เพาะปลูก				
	ข้าว	ข้าวโพด	.....	.....	.....
1. ค่าเตรียมดิน (ค่าจ้างเครื่องจักร หรือ ค่าน้ำมันเติมเครื่องจักรของตนเอง)					
2. ค่าพันธุ์พืช					
3. ค่าจ้างแรงงาน 3.1 เตรียมพื้นที่ปลูก 3.2 การปลูก 3.3 การเก็บเกี่ยว 3.4 การนวด					
4. ค่าปุ๋ย 4.1 ปุ๋ยเคมี 4.2 ปุ๋ยอินทรีย์					
5. ยาป้องกัน กำจัดศัตรูพืช 5.1 ยาฆ่าแมลง 5.2 ยาโรคพืช 5.3 ยากำจัดวัชพืช 5.4 อื่น ๆ ระบุ					
6. อุปกรณ์การผลิต (รวมถึงอุปกรณ์ที่ผลิตเองให้คิดเป็นต้นทุนทั้งหมด) เช่น มีด / จอบ / เสียม / ตะกร้า / วัสดุอื่น ๆ ที่หาได้ตามธรรมชาตินำมาเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการผลิต รวมถึงวัสดุเหลือใช้อื่นๆ					
7. ค่าเช่าที่ดิน					
8. ค่าน้ำชลประทาน (ค่าน้ำมันเชื้อเพลิงหรือค่าจ้างสูบน้ำ)					
9. ค่าเกี่ยว นวด (กรณีที่จ้างเครื่องจักรหรือค่าน้ำมันเชื้อเพลิงกรณีที่เป็นเจ้าของเครื่องจักร)					

ค่าใช้จ่าย (ลงทุน)					
ประเภทของรายจ่ายและการลงทุน	ประเภทพืชที่เพาะปลูก				
	ข้าว	ข้าวโพด	.....	.....	.....
10. ค่าใช้จ่ายในการแปรรูปหรือรักษาสภาพสินค้า					
11. ค่าขนส่ง					
12. ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ระบุ…….....					
รวมค่าใช้จ่าย					

6.2 รายได้ด้านการเกษตร (ในรอบปีฤดูการเพาะปลูกที่ผ่านมา)

รายได้					
ประเภทของรายได้	ประเภทพืชที่เพาะปลูก				
	ข้าว	ข้าวโพด	.....	.....	.....
1. ผลผลิตรวม (กก.)					
2. ราคาขายต่อกิโลกรัม					
3. จำนวนผลผลิตที่ขาย (กก.)					
4. จำนวนเงินรายได้จากการขายรวม					
5. จำนวนผลผลิตที่เก็บไว้บริโภค(คิดเป็นเงิน)					
6. จำนวนผลผลิตที่เก็บไว้ทำพันธุ์(คิดเป็นเงิน)					
รวมรายได้					

6.3 รายได้จากค่าจ้าง/เงินเดือน (ในรอบปี การเพาะปลูก)

หมายเลขสมาชิกในครัวเรือน	ชื่อ - สกุล	ประเภทของงาน	สถานที่ทำงาน	รายได้รวมต่อปี	รายได้ที่ส่งมอบให้ครอบครัว/ปี
1					
2					
3					
4					
5					
รวม					

โค๊ดสำหรับประเภทของงาน

1. การรับจ้างทางการเกษตรในท้องถิ่น
2. กรรมกร
3. ลูกจ้างบริษัท สถานประกอบการ หรือโรงงานอุตสาหกรรม
4. ข้าราชการ รัฐวิสาหกิจ
5. ข้าราชการบำนาญ
6. อื่น ๆ ระบุ.....

6.3 รายได้และรายจ่ายจากการประกอบการ หรือธุรกิจของครอบครัว ที่มิใช่การเกษตร

รายจ่าย และรายได้	ประเภทของธุรกิจหรือสถานประกอบการ (ระบุ)		
	.....	.....	.....
รายได้รวมต่อปี			
รายจ่ายรวมต่อปี			
รายได้สุทธิต่อปี			

6.4 รายได้จากแหล่งอื่น ๆ

6.4.1 ในรอบปีที่ผ่านมา สมาชิกในครัวเรือนท่าน ได้รับการสงเคราะห์ ทั้งจากหน่วยราชการหรือหน่วยงานอื่น ๆ หรือไม่

[ ] ไม่มี

[ ] มี จากหน่วยงาน..... ในรูปเงินสด .....บาท/ปี

ในรูปสิ่งของ .....บาท/ปี

จากหน่วยงาน..... ในรูปเงินสด .....บาท/ปี

ในรูปสิ่งของ .....บาท/ปี

6.4.2 ในรอบปีที่ผ่านมา ครัวเรือนท่านมีรายได้จากการเล่นแชร์ หรือไม่

[ ] ไม่มี [ ] มี ให้รายละเอียด และจำนวนเงิน .....

6.4.3 ในรอบปีที่ผ่านมา ครัวเรือนท่านได้หาอาหารเองจากธรรมชาติ รวมถึงสัตว์เลี้ยงใต้ถุนบ้าน(ไก่เป็ด ที่ไม่ได้เลี้ยงเพื่อขาย) โดยไม่ต้องซื้อ (ยกเว้นข้าว) ระบุรายละเอียด

ประเภทของอาหารที่เก็บหาจากธรรมชาติ	ช่วงเดือนที่เก็บหา	ผู้ที่เก็บ/หา	ปริมาณรวมในรอบปี (โดยประมาณ)	มูลค่าที่เป็นเงิน ในรอบปี โดยประมาณ
รวม				

6.4.4 ในรอบปีที่ผ่านมา ครัวเรือนท่านมีรายได้จากการให้เช่าที่ดินหรือไม่ ถ้ามี โปรดให้รายละเอียด

[ ] มี ....

[ ] ไม่มี ....

6.4.5 ในรอบปีที่ผ่านมา มีสมาชิกในครัวเรือนของท่าน ที่มีรายได้จากการถูกหวยหรือไม่ ถ้ามี โปรดให้รายละเอียด

[ ] มี ....

[ ] ไม่มี ....

6.4.6ในรอบปีที่ผ่านมา มีสมาชิกในครัวเรือนของท่าน ได้รับทุนการศึกษาหรือไม่ ถ้ามีโปรดระบุว่าเป็นใคร และเป็นเงินต่อปีเท่าไหร่

[ ] มี ....

[ ] ไม่มี ....

6.4.7 บ้านที่ท่านพักอาศัยอยู่ในปัจจุบัน ต้องจ่ายค่าเช่าหรือไม่

[ ] จ่าย เป็นจำนวนเงิน ..... บาท ต่อเดือน

[ ] ไม่ได้จ่ายค่าเช่า (แต่ถ้าหากคำนวณเป็นค่าเช่า) บ้านที่ท่านอยู่ปัจจุบัน จะมีราคาค่าเช่า ..... บาท ต่อเดือน

6.4.8 นอกเหนือจากรายการของรายได้ที่ได้กล่าวข้างต้น ท่านมีรายได้จากแหล่งอื่น ๆ หรือไม่ ถ้ามี ให้รายละเอียด

[ ] มี ....

[ ] ไม่มี ....

6.5 หนี้สิน ครัวเรือนของท่านมีหนี้สินที่ยังไม่ได้ชำระหรือไม่ ถ้ามี โปรดให้รายละเอียด(นับถึงสิ้นเดือนธันวาคม)

แหล่งเงินกู้	ขนาดหนี้สินเมื่อสิ้นเดือน ธ.ค.	อัตราดอกเบี้ยต่อปี	ท่านต้องจ่ายค่าดอกเบี้ยเป็นเงินเท่าไหร่ (ม.ค. – ธ.ค.)	ท่านได้ใช้เงินกู้เพื่ออะไร

6.6 ค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

ประเภทของค่าใช้จ่าย	วัน (กรณีที่ต้องจ่ายทุกวัน)	ค่าใช้จ่ายต่อสัปดาห์ (จ่ายบ่อย)	ค่าใช้จ่ายต่อเดือน	ค่าใช้จ่ายต่อปี
1. ค่าอาหาร				
2. ค่าน้ำ ค่าไฟ				
3. ค่าเสื้อผ้าของทุกคน				
4. ค่าการศึกษาเล่าเรียน				
5. ค่าซื้อหวย				
6. ค่ารักษาพยาบาล				
7. ค่าเหล้า				
8. ค่าบุหรี่				
9. ค่าทำบุญ ผ้าป่า ฯลฯ				
10. ค่าโทรศัพท์				
11. ค่าใช้จ่ายอื่น ๆ				
รวมค่าใช้จ่ายครัวเรือน				

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ	ส.ท. สุรินทร์ ทำเพียร
วัน เดือน ปี เกิด	23 มกราคม 2517
ประวัติการศึกษา	
2540 ปริญญาตรี	ปริญญาตรีครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	ข้าราชการทหารเบี้ยหวัด สังกัดจังหวัดทหารบกน่าน ค่ายสุริยพงษ์ อำเภอเมือง จังหวัดน่าน